

Federal Ministry
of Finance

KFW

Biblioteca IDIS „Viitorul”

**FINANȚAREA
ÎNTEPRINDERILOR MICI
ȘI MIJLOCII DIN REPUBLICA
MOLDOVA: *PROBLEME,
TENDINȚE ȘI PERSPECTIVE (III)***

**ФИНАНСИРОВАНИЕ МАЛЫХ
И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА:
*ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ
И ПЕРСПЕКТИВЫ (III)***

**FINANCING OF SMALL-SCALE
AND MEDIUM-SCALE
ENTERPRISES IN THE
REPUBLIC OF MOLDOVA:
*CHALLENGES, TRENDS
AND FUTURE PROSPECTS (III)***

Federal Ministry
of Finance

KFW

www.viitorul.org

Biblioteca IDIS „Viitorul”

**FINANȚAREA ÎNTREPRINDERILOR MICI
ȘI MIJLOCII DIN REPUBLICA MOLDOVA:
PROBLEME, TENDINȚE ȘI PERSPECTIVE
(III)**

**ФИНАНСИРОВАНИЕ МАЛЫХ И СРЕДНИХ
ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА:
*ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ
И ПЕРСПЕКТИВЫ*
(III)**

**FINANCING OF SMALL-SCALE
AND MEDIUM-SCALE ENTERPRISES
IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA:
*CHALLENGES, TRENDS
AND PROSPECTS*
(III)**

CUPRINS

Lista abrevierilor.....	9
Introducere.....	10
Sumar executiv.....	13

CAPITOLUL 1

Viziunea și rolul Ministerului Economiei privind ameliorarea mediului financiar în scopul susținerii IMM-urilor

1.1. Introducere.....	18
1.2. Ministerul Economiei - integrator al politicilor și măsurilor de sprijin pentru IMM-uri	19
1.3. Instrumente financiare privind susținerea dezvoltării sectorului IMM-urilor pentru anul 2014.....	20
1.4. Creditele băncilor comerciale	21
1.5. Concluzii și recomandări.....	22

CAPITOLUL 2

Regimurile fiscale favorabile pentru procesele inovative la nivelul IMM-urilor abordate din perspectiva UE

2.1. Introducere.....	24
2.2. Fenomenul inovațional la nivelul IMM-urilor: esență, factori de influență și dimensionare.....	24
2.3. Modele de stimulente fiscale pentru activitatea inovațională la nivelul IMM.....	28
2.4. Stimularea fiscală a activităților inovaționale la nivelul IMM-urilor din Republica Moldova	38
2.5. Concluzii și recomandări.....	42

CAPITOLUL 3

Apropierea sectoarelor bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană prin finanțarea IMM-urilor

3.1. Introducere.....	45
3.2. Finanțarea IMM-urilor de către sectorul bancar din Moldova	46
3.3. Finanțarea IMM-urilor de către sectorul bancar din regiunea Transnistreană	56
3.4. Relațiile dintre sectoarele bancare de pe cele două maluri ale Nistrului	62
3.5. Concluzii și recomandări.....	65

CAPITOLUL 4

Revizuirea strategiei de dezvoltare a sectorului IMM-urilor în contextul crizei financiare globale

4.1. Introducere.....	68
4.2. Esența și manifestările crizei financiare.....	69

4.3. Criza economico-financiară mondială actuală și impactul ei asupra sectorului IMM-urilor	72
4.4. Evoluția sectorului IMM-urilor în perioada pre- și post-criză	75
4.5. Problemele relațiilor dintre sectorul bancar și sectorul IMM-urilor în contextul crizei	79
4.6. Problema asistenței guvernamentale suplimentare pentru sectorul IMM-urilor în perioada post-criză	81
4.7. Concluzii și recomandări.....	83

CAPITOLUL 5

Perspectivile și oportunitățile de dezvoltare pentru IMM-uri din sectorul agricol, în contextul implementării Acordului de Asociere R. Moldova – UE

5.1. Introducere.....	82
5.2. Sectorul agroalimentar în afara contextului aplicării prevederilor Acordului de Asociere Moldova – UE	87
5.3. Situația actuală a comerțului.....	90
5.4. Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC) dintre RM și UE.....	92
5.5. Cum susține UE sectorul agricol din Republica Moldova? Despre Programul European pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (ENPARD).....	93
5.6. Ce trebuie să știe un potențial exportator ca să valorifice la maximum oportunitățile oferite de Acordul de Asociere cu UE? Scurt îndrumar	96
5.7. Concluzii și recomandări de politici publice	103
Bibliografie.....	104

ОГЛАВЛЕНИЕ

Список сокращений.....	111
Введение	112
Краткое изложение	115

РАЗДЕЛ 1

Роль Министерства Экономики в улучшении финансовой среды для поддержки МСП

1.1. Введение.....	120
1.2. Министерство Экономики – интегратор политик и мер для поддержания МСП	121
1.3. Финансовые инструменты для поддержки развития сектора МСП за 2014 год	122

1.4. Кредиты коммерческих банков	123
1.5. Выводы и рекомендации	124

РАЗДЕЛ 2

Благоприятные налоговые режимы для инновационных процессов на уровне МСП, рассмотренные с перспективы ЕС

2.1. Введение.....	126
2.2. Инновационное явление на уровне МСП: сущность, факторы влияния и определение мер	126
2.3. Примеры налоговых стимулов для инновационной деятельности на уровне МСП	130
2.4. Налоговое стимулирование инновационной деятельности на уровне МСП в Республике Молдова	140
2.5. Выводы и рекомендации	144

РАЗДЕЛ 3

Сближение банковских секторов Республики Молдова и Приднестровского региона путем финансирования малых и средних предприятий

3.1. Введение.....	147
3.2. Финансирование МСП банковским сектором Молдовы.....	148
3.3. Финансирование МСП банковским сектором Приднестровского региона	158
3.4. Взаимоотношения между банковскими секторами обоих берегов Днестра.....	163
3.5. Выводы и рекомендации	167

РАЗДЕЛ 4

Пересмотр стратегий развития МСП в контексте мирового финансового кризиса

4.1. Введение.....	170
4.2. Сущность и формы проявления финансового кризиса	171
4.3. Современный мировой финансово-экономический кризис и его влияние на сектор МСП	174
4.4. Эволюция сектора МСП в до- и пост-кризисный период	177
4.5. Проблемы взаимоотношений банковского сектора и сектора МСП в условиях влияния кризиса.....	181
4.6. Проблема дополнительного государственного содействия развитию сектора МСП в пост-кризисный период.....	183
4.7. Выводы и предложения	185

РАЗДЕЛ 5

Перспективы и возможности развития МСП сельскохозяйственного сектора в контексте внедрения Соглашения об Ассоциации Молдова–ЕС

5.1. Введение.....	189

5.2.	Агро-продовольственный сектор вне контекста применения положений Соглашения об Ассоциации Молдова-ЕС	189
5.3.	Ситуация торговли на сегодняшний день	192
5.4.	Зона углубленной и всеобъемлющей свободной торговли (ЗУВСТ) между РМ и ЕС	194
5.5.	Как поддерживает ЕС сельскохозяйственный сектор Республики Молдова? О Программе соседства для развития сельского хозяйства и сельской местности (ENPARD).....	196
5.6.	Что должен знать потенциальный экспортер для максимального использования возможностей, предоставляемых Соглашением об Ассоциации Молдова-ЕС? Краткое руководство.....	198
5.7.	Выводы и рекомендации по публичным политикам.....	205
	Библиографические ссылки	206

TABLE OF CONTENTS

Acronyms and Abbreviations.....	213
Introduction.....	214
Executive Summary	217

CHAPTER 1

Vision and role of the Ministry of Economy on improving the financial environment to support SMEs

1.1.	Introduction	222
1.2.	Ministry of Economy – integrator of SMEs inclusive policies and support measures	223
1.3.	Financial instruments for supporting SME sector development in 2014	224
1.4.	Commercial banks loans	225
1.5.	Conclusions and recommendations	226

CHAPTER 2

Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration

2.1.	Introduction	227
2.2.	Innovation at the level of SMEs: essence, influence and dimension factors.....	227
2.3.	Tax incentives models for the innovation activity of SMEs.....	231
2.4.	Tax incentives for the innovation activity of SMEs in the Republic of Moldova.....	240
2.5.	Conclusions and recommendations	245

CHAPTER 3

Rapprochement of banking sectors from the Republic of Moldova and Transnistria through SME financing

3.1.	Introduction	247
3.2.	SMEs financing by the banking sector from Moldova	248
3.3.	SMEs financing by the banking sector from Transnistria	258
3.4.	Relations between banking sectors on the two banks of the Dniester	263
3.5.	Conclusions and recommendations	266

CHAPTER 4

Revision of SME development strategies in the context of the global financial crisis

4.1.	Introduction	269
4.2.	Nature and manifestations of the financial crisis	270
4.3.	Current global financial and economic crisis and its impact on SME sector	273
4.4.	Evolution of SMEs sector in the pre- and post-crisis period	276
4.5.	Problems of relations between the banking sector and SMEs in conditions of crisis	280
4.6.	Additional governmental support for SME sector in the post-crisis period	282
4.7.	Conclusions and recommendations	284

CHAPTER 5

Development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation

5.1.	Introduction	288
5.2.	Agro-food sector beyond the context of Moldova-EU Association Agreement implementation	288
5.3.	Current situation of trade	290
5.4.	The Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) between the RM and the EU	292
5.5.	How does the EU support the agricultural sector of the Republic of Moldova? European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development (ENPARD)	294
5.6.	What should a potential exporter know in order to take advantage of opportunities offered by the Association Agreement with the EU? Short guide	297
5.7.	Conclusions and recommendations of public policies	303

Bibliography	304

Federal Ministry
of Finance

KFW

www.viitorul.org

FINANȚAREA ÎNTREPRINDERILOR MICI ȘI MIJLOCII DIN REPUBLICA MOLDOVA: *PROBLEME, TENDINȚE ȘI PERSPECTIVE* (III)

În studiu sunt utilizate rezultatele discuțiilor celui de-al V-lea Forum Moldo-German, 17 octombrie 2014, privind finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii.

Opiniile exprimate în acest studiu reflectă poziția experților și nu reprezintă în mod neapărat punctul de vedere al instituțiilor finanțatoare.

Echipa IDIS „Viitorul” exprimă sincere mulțumiri pentru ajutorul acordat în elaborarea acestei ediții, reprezentanților Ministerului Finanțelor din Germaniei și băncii KFW (Germania).

La elaborarea studiului și-au adus contribuția:

Autorii capitolului:

- **Valentina VEVERIȚA**, doctor în economie, șef direcție, politici IMM și profesii liberale, Ministerul Economiei, (Capitolul 1);
- **Angela SECRIERU**, expert IDIS „Viitorul”, dr. hab. în economie, prof. universitar, (Capitolul 2);
- **Ion TORNEA**, expert IDIS „Viitorul”, master în economie, (Capitolul 3);
- **Andrei PETROIA**, expert IDIS „Viitorul”, dr. în economie, conf. universitar, (Capitolul 4);
- **Corina GAIBU**, expert IDIS „Viitorul”, master în economie, (Capitolul 5).

Moderatorii meselor rotunde desfășurate în cadrul Forumului:

- **Tatiana LARIUȘIN**, senior expert IDIS „Viitorul”,
Masa rotundă: *Regimurile fiscale favorabile pentru procesele inovative la nivelul IMM-urilor abordate din perspectiva UE;*
- **Mihai MANOLE**, doctor în economie, conf. universitar, ASEM,
Masa rotundă: *Apropierea sectoarelor bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană prin finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii;*
- **Vitalii CHIURCCIU**, șeful Departamentului de Dezvoltare Economică, Servicii de Comerț și Relații Economice Externe, UTA Găgăuzia,
Masa rotundă: *Reconsiderarea strategiilor de dezvoltare a IMM-urilor în contextul crizei financiare globale;*
- **Ion PERJU**, ACED, Proiectul Competitivitatea Agricolă și Dezvoltarea Întreprinderilor
Masa rotundă: *Perspectivelor și oportunitățile de dezvoltare pentru IMM-urile din sectorul agricol în contextul implementării Acordului de Asociere Moldova-UE*

Lista abrevierilor

AA	– Acordul de Asociere
AEÎ	– Asociația de Economii și Împrumut
ARPC	– Analiza Riscurilor și Punctelor Critice de Control
BIRD	– Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare
BNM	– Banca Națională a Moldovei
BNS	– Biroul Național de Statistică
CIS	– Comunitatea Statelor Independente
CF	– Cod fiscal
CTN	– Companii Transnaționale
ENPARD	– Programul European de Vecinătate pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală
FMI	– Fondul Monetar Internațional
IMM	– Întreprinderi Mici și Mijlocii
IMMM	– Întreprinderi Micro, Mici și Mijlocii
ISD	– Investiții Străine Directe
ODIMM	– Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii
OCDE	– Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică
OMC	– Organizația Mondială a Comerțului
OMF	– Organizații de micro-finanțare
PARE	– Programul de Atragere a Remitențelor în Economie
PCA	– Preferințele Comerciale Autonome
PI	– Proprietate intelectuală
PIB	– Produsul Intern Brut
PNAET	– Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor
RM	– Republica Moldova
TIC	– Tehnologia Informației și a Comunicațiilor
TVA	– Taxa pe valoare adăugată
UE	– Uniunea Europeană
UNCTAD	– Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare
USD	– Dolari SUA
ZEL	– Zonă Economică Liberă
ZLSAC	– Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

Introducere

Activitatea antreprenorilor are un impact deosebit asupra bunăstării unei țări, deoarece oamenii de afaceri sunt cei mai dinamici din punct de vedere economic și totodată sunt acei care fac să crească dezvoltarea economică și societatea să progreseze. De exemplu, prin intermediul IMM-urilor din Uniunea Europeană, sunt introduse noi tehnologii, sunt promovate produsele de ultima generație, se descoperă și se utilizează resurse noi. În afară de aceasta, IMM-urile sunt structurile economice care asigură cele mai multe locuri de muncă pentru populație. În Europa, IMM-urile se consideră motorul principal privind creșterea competitivității economiei europene și naționale. Cele circa 21 de milioane de IMM-uri din Uniunea Europeană însumează 99% din afacerile derulate pe piața internă, angajează aproximativ 90 milioane de persoane (70% din totalul forței de muncă) și alcătuiesc un sistem inovativ performant. Astfel, IMM-urile generează cea mai mare parte a PIB-ului din fiecare țară, de regulă, între 55% - 95% și realizează, ca regulă, produse și servicii la costuri mai reduse decât firmele mari.

Ținem să punctăm un alt aspect important. IMM-urile din țările avansate, în mod special din UE, generează într-o proporție mare inovațiile tehnice aplicabile în economie. În așa mod multe dintre locurile de muncă provin din inovare, iar noile descoperiri generează și direcționează noi afaceri.

În Republica Moldova, numărul IMM-urilor este de 50,9 mii, ceea ce reprezintă 97,4 % din totalul întreprinderilor înregistrate. Ele oferă locuri de muncă pentru 56,9 la sută din totalul angajaților pe economie. IMM-urile moldovenești în anul 2013 au înregistrat o evoluție mai puțin pozitivă la un șir de indicatori, ceea ce arată că sectorul respectiv întâmpină dificultăți în dezvoltare. Cota IMM-urilor în PIB-ul țării este de 28,3%, cu mult mai mic decât media europeană, ceea ce ne demonstrează că IMM-urile moldovenești au nevoie de o susținere permanentă din partea statului.

Din discuțiile avute de participanții la cel de-al V-lea Forum Moldo-German privind finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii s-a confirmat că finanțarea este principala problemă a IMM-urilor din Republica Moldova. Astfel, relația dintre IMM-uri și bănci este încă destul de tensionată. Opinia întreprinzătorilor, în linii mari, se rezumă la faptul că în Republica Moldova, obținerea unui credit presupune o cale lungă și anevoioasă, deoarece băncile nu au o strategie clară privind finanțarea IMM-urilor. Din aceste considerente costurile pentru a obține un credit sunt de câteva ori mai mari decât costurile medii europene pentru o unitate de credit, iar garanțiile solicitate sunt foarte mari.

În linii mari, participanții au remarcat următoarele:

1. *Băncile din Republica Moldova nu au la moment personal pregătit, care ar înțelege problemele specifice ale IMM-urilor și ulterior ar putea să fie capabili să elaboreze acele servicii de care au nevoie întreprinderile mici și mijlocii, în funcție de domeniul de activitate și cerințe personalizate. În prezent conexiunea dintre oferta băncilor și cerințele IMM-urilor este destul de slabă. Finanțatorii, de regulă, au o abordare generală, universală, în raport cu companiile moldovenești. Nu doresc ori nu știu cum se abordează problema finanțării în mod individual, personalizat, în raport cu IMM-urile interesate în obținerea creditelor, ci, dimpotrivă,*

standardizarea duce la distanțarea IMM-urilor de bănci. Băncile autohtone nu au ca preocupare principală să ajute sau să contribuie la relansarea sectorului de IMM-uri. O strategie clară a sectorului bancar în această direcție, orientată spre necesitățile IMM-urilor, ar fi un pas înainte.

2. *IMM-urile din Republica Moldova nu întotdeauna au o specializare clară, ceea ce nu le permite să elaboreze o strategie de dezvoltare, un plan de afacere de lungă durată. Deoarece IMM-urile deseori își schimbă domeniile principale de activitate, și în unele cazuri, noul domeniu de activitate al companiei care a solicitat credite nu are conexiune cu cel precedent, duce la scăderea credibilității financiare și, evident, la anumite riscuri pentru bănci.*

În contextul respectiv, pe data de 17 octombrie 2014, la Vadul lui Vodă a avut loc cel de-al V-lea Forum Moldo-German privind finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii (IMM), organizat de Ministerul Finanțelor din Germania, banca KFW (Germania), Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” (Republica Moldova), Comitetul Executiv din Dubăsari și Uniunea Profesională a întreprinzătorilor din Transnistria. În cadrul acestuia au fost organizate patru mese rotunde cu 4 tematici diferite:

1. Regimurile fiscale favorabile pentru procesele inovative la nivelul IMM-urilor abordate din perspectiva UE;
2. Apropierea sectoarelor bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană prin finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii;
3. Reconsiderarea strategiilor de dezvoltare a IMM-urilor în contextul crizei financiare globale;
4. Perspectivile și oportunitățile de dezvoltare pentru IMM-urile din sectorul agricol în contextul implementării Acordului de Asociere Moldova-UE.

Trebuie să recunoaștem că actuala structură a economiei și a sistemului bancar din Moldova nu inspiră încredere. Astfel, pentru anul 2014, deficitul comercial este aproape de 50%, transferurile bănești ale migranților moldoveni constituie circa 25% din PIB, leul s-a depreciat în raport cu dolarul – aproximativ 40%, la finele anului 2014, comparativ cu începutul anului 2014, sistemul bancar este pe muchie de cuțit datorită miliardului de dolari “dispărut” în condiții neclare la finele anului 2014. Toate acestea au determinat OECD, la 30 ianuarie 2015 să acorde Republicii Moldova gradul de risc maxim - 7. Astfel, în Europa sunt doar patru țări cu riscul de țară maxim: Ucraina, Kosovo, Bosnia și Herțegovina și recent Moldova. Un semnal mai mult decât prudent pentru potențialii investitori.

Dar, oricum, în condițiile unui mediu economic aflat într-o permanentă schimbare, IMM-urile având o mare capacitate de adaptare, favorizate de dimensiunile reduse și procesul decizional rapid, credem noi, ar putea contribui la refacerea situației financiar-economice din țară.

Ele se adaptează cu ușurință la cerințele și exigentele consumatorilor, fiind mai apropiate de piață. Sperăm foarte mult că, într-o perspectivă apropiată, IMM-urile să poată contracara unele monopoluri instituite deja pe piața din Republica Moldova, reducând din capacitatea firmelor mari de a controla piața. Întreprinderile mici și mijlocii ar trebui să reprezinte un factor de echilibru la nivel micro - și macroeconomic.

Având drept scop dezvoltarea clasei de mijloc din societate, care în prezent este în proces de constituire.

În baza discuțiilor efectuate și concluziilor trasate în cadrul meselor rotunde, a fost elaborat acest studiu sinteză ce reflectă problemele majore identificate de către participanții la discuții, soluțiile propuse de către aceștia și obstacolele în calea implementării soluțiilor identificate, precum și recomandările pentru îmbunătățirea situației în domeniile menționate mai sus.

Prin elaborarea studiului respectiv, se urmărește evidențierea importanței antreprenoriatului mic și mijlociu, din Republica Moldova, pentru dezvoltarea economică și stabilitatea socială a țării, precum și facilitarea atragerii finanțărilor pentru întreprinderile mici și mijlocii pe baza unor principii corecte, care să se adreseze necesităților primordiale ale sectorului respectiv.

Studiul de față reprezintă, în opinia noastră, mai degrabă un material de referință pentru publicul din Moldova și din exterior, implicat în finanțarea sectorului IMM care vor avea posibilitatea să pună în aplicare concluziile și recomandările elaborate de experții IDIS „Viitorul”.

Metodologia aplicată

Metodologia utilizată se bazează pe sinteza discuțiilor și concluziilor din cadrul meselor rotunde al celui de-al V-lea Forum Moldo-German. De asemenea, experții implicați în elaborarea studiilor au raportat problemele identificate și concluziile de rigoare în cadrul meselor rotunde la analize și investigații în domeniile cercetate. Totodată, înainte de începerea discuțiilor, participanții au completat un chestionar în care aceștia au fost rugați să puncteze problemele de bază și soluțiile optime care, în opinia lor, ar contribui la ameliorarea situației în domeniul examinat.

Discuțiile din cadrul meselor rotunde, precum și modul de reflectare al acestora, au fost înregistrate de experții IDIS Viitorul. Unele din soluțiile propuse de participanți sunt punctate în acest studiu. Astfel, experții IDIS „Viitorul” propun cititorului, considerăm noi, idei, mecanisme și instrumente care ar putea, cu siguranță, să rezolve o parte din problemele evidențiate în cadrul Forumului Moldo-German.

Liubomir CHIRIAC,
Director executiv IDIS „Viitorul”

Sumar executiv

Guvernul Republicii Moldova încearcă diverse metode și instrumente pentru ca IMM-urile din țară să obțină sprijin financiar și acces la resursele financiare prin intermediul diferitor instituții financiare internaționale, parteneri de dezvoltare și, prin intermediul unor proiecte sau programe de creditare/finanțare. În **capitolul 1 – „Viziunea și rolul Ministerului Economiei privind ameliorarea mediului financiar în scopul susținerii IMM-urilor”** – sunt evidențiate politicile promovate de ministerul de resort, dar și problemele care rămân de soluționat. Astfel, se atrage atenția că Guvernul Republicii Moldova, în colaborare cu instituțiile financiare, ar trebui să se axeze pe:

- *Atragerea investițiilor străine în sectorul financiar, în primul rând din partea investitorilor strategici și cu interes în domeniul IMM-urilor;*
- *Dezvoltarea sistemului de garantare a creditelor pentru IMM-uri, inclusiv prin intermediul Fondului de garantare a creditelor;*
- *Dezvoltarea pieței secundare pentru mijloacele fixe oferite în gaj;*
- *Dezvoltarea sistemului capitalului de risc și a schemelor de investiții informale;*
- *Optimizarea legislației cu privire la gaj, întru solicitarea mai puținelor tipuri de gaj;*
- *Facilitarea accesului la instruire, consultanță, consiliere și asistență tehnică pentru elaborarea calitativă a planurilor de afaceri;*
- *Dezvoltarea schemelor inovative de finanțare a întreprinderilor mici și mijlocii.*

Accesul la surse ieftine de finanțare este vital pentru dezvoltarea unui sector competitiv al IMM-urilor. Rezultatele reale ale proiectelor și programelor financiare care sunt deja implementate în țara noastră sunt încurajatoare și mulți întreprinzători au demonstrat spirit de perseverență și antreprenorial.

Mai jos vom puncta unele din cele mai importante idei generate în cadrul meselor rotunde desfășurate în cadrul Forumului.

În capitolul 2 sunt examinate regimurile fiscale favorabile pentru procesele inovative la nivelul IMM-urilor abordate din perspectiva UE.

Identificarea opțiunilor de politică și a instrumentelor disponibile pentru a spori capacitățile inovatoare ale IMM-urilor reprezintă o componentă importantă a oricărei strategii de sprijinire a standardelor sporite de viață.

Soluțiile care se impun să fie luate pentru a depăși problema lipsei unui sistem eficient și bine încheșat de stimulente pentru unitățile economice din Republica Moldova, formulate de participanții la masa rotundă „**Regimurile fiscale favorabile proceselor inovative la nivelul IMM abordate din perspectiva integrării în UE**” și puse de autori în concordanță și cu cele mai bune practici internaționale sunt, în opinia noastră, următoarele:

- stimularea creării și funcționării firmelor private inovative;
- asigurarea suportului companiilor pentru a le accelera creșterea;
- dezvoltarea parteneriatelor între organizații de cercetare, universități și agenți economici; stimularea angajării de către firme a cercetătorilor pe profiluri de activitate;
- dezvoltarea parteneriatelor public-private în domeniul cercetării;
- adoptarea proiectului **Legii cu privire la fondurile venture și crearea unui fond național de risc (venture);**

- crearea fondurilor de risc (venture), fondurilor private de finanțare a inovării;
- organizarea centrelor de brokeraj inovațional și conexiunea lor la rețelele specializate internaționale, organizarea comercializării proprietății intelectuale prin intermediul lor;
- asigurarea unei circulații mai bune a inovării prin organizarea clusterelor atât verticale, cât și orizontale;
- dezvoltarea centrelor de comercializare și transfer tehnologic în scopul explorării rezultatelor cercetării aplicative moldovenești;
- implementarea instrumentului de voucher inovațional (mini-granturi pentru IMM-urile inovaționale);
- îmbunătățirea sistemului de protecție a proprietății intelectuale;
- în lipsa capacităților de absorbție - stimularea comercializării rezultatelor cercetării autohtone în afara țării, stimularea importului de inovații și tehnologii noi;
- creșterea alocărilor bugetare destinate dezvoltării capacităților de inovare și a inovării propriu-zise;
- dezvoltarea unui sistem avansat de statistici pentru domeniul de inovare;
- elaborarea și implementarea programelor educaționale aferente procesului inovativ, integrând în curriculumul universitar cursuri noi, cum ar fi dreptul și economia proprietății intelectuale și al celui de autor; managementul inovării; inventica; marketingul produselor noi; evaluarea și comercializarea obiectelor de proprietate intelectuală etc.

Pentru proiectarea unui sistem eficient de stimulente fiscale care să contribuie la creșterea activismului inovațional al IMM-urilor din Republica Moldova propunem implementarea **următoarelor aspecte:**

- proiectarea, în baza analizei cost-beneficiu, a unui sistem consistent de stimulente financiare destinate susținerii și înviorării proceselor și rezultatelor activităților inovaționale la nivel de unități economice, care să îmbine rațional stimulentele directe și stimulentele fiscale, astfel încât beneficiile economice, sociale și financiare care vor fi obținute să depășească considerabil costurile (cele legate de bugetul public național). Propunem, în acest context, analiza atentă a experienței Cehiei și Sloveniei;
- designul regimului de cercetare și dezvoltare din Republica Moldova trebuie așezat puternic pe *Manual Frascati* (OCDE, 2002). Pentru ca activitatea de cercetare și dezvoltare să beneficieze de facilități fiscale, unitatea economică trebuie să desfășoare un proiect care urmărește un progres în domeniul științei sau tehnologiei (exemplu pozitiv al Sloveniei);
- examinarea posibilității aplicării creditului fiscal în calitate de stimulent pentru activitatea inovațională la nivel de unitate economică (exemplul pozitiv al Franței și Coreei de Sud). Practica internațională demonstrează că anume acest instrument este cel mai prielnic pentru stimularea activităților de CD la nivel de agent economic;
- proiectarea și aplicarea de stimulente investiționale pentru centre de CD, parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele inovaționale (experiența pozitivă a Cehiei).

Capitolul 3 este dedicat problemelor care țin de apropierea sectoarelor bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană prin finanțarea IMM-urilor.

Pentru a depăși problemele care țin de apropierea **sectoarelor bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană** este necesar ca părțile să continue dialogul, și ce este mai important, să imprime acestui dialog mai multă eficiență. În opinia noastră, propunerile formulate mai jos ar veni în sprijinul acestui deziderat, menit să impulsioneze interacțiunea dintre agenții economici de pe cele 2 maluri ale Nistrului, interacțiunea mai activă și eficientă dintre sectoarele bancare de pe cele două maluri, cu potențial să servească pe viitor drept premisă și pentru identificarea unor soluții politice:

- apropierea celor două sectoare bancare de facto, formate pe teritoriul internațional recunoscut al Republicii Moldova, înainte de reglementarea politică a relațiilor dintre cele două părți și determinarea statutului legal al regiunii transnistrene, va fi o misiune dificil de realizat. Eforturile părților ar trebui să fie îndreptate în mod prioritar nu pe chestiuni care constituie actualmente subiecte de divergență la nivel politic, ci pe subiecte care reprezintă un interes și avantaj reciproc pentru ambele părți, în primul rând, pe celea legate de facilitarea activității economice a companiilor de pe ambele maluri ale Nistrului;
- revenirea la documentul semnat în anul 1995, care prevedea cooperarea dintre cele 2 sisteme bancare, soluție formulată de participanții la cel de-al V-lea forum Moldo - German privind finanțarea IMM-urilor din 17.10.2014. În scopul și în intenția de a spori nivelul de interacțiune dintre cele 2 părți, s-a propus crearea unui mecanism de cooperare bilaterală permanent (grup de lucru) format din reprezentanții comunității bancare de pe ambele maluri ale Nistrului, care s-ar ocupa de rezolvarea problemelor curente apărute în relațiile dintre cele 2 sectoare bancare, până la identificarea unor soluții viabile.
- Așa cum lipsa de resurse și prețul ridicat al creditelor sunt unele din cauzele principale ale finanțării insuficiente a companiilor, inclusiv a IMM-urilor, de pe ambele maluri ale Nistrului, participanții au fost de acord că fără continuarea reformelor, atât în sectorul financiar, cât și în cel real, aceste probleme nu vor putea fi soluționate. Reformarea în continuare a sectoarelor financiare și reale ale economiei de pe ambele maluri ar putea crea premisele pentru apariția unor resurse de creditare pe termen mai lung și la preț mai redus, dar și pentru pregătirea mai bună a sectorului real pentru creditare, ceea ce în ambele cazuri ar ușura accesul businessului la finanțare.
- Tot în acest context s-ar înscrie și propunerea participanților la Forum de a impulsiona reformarea sistemului de pensii și de asigurări de pe ambele maluri, care ar fi în stare să ofere sectoarelor bancare resurse pe termen lung pentru creditare.
- Paralel cu propunerea de reforme necesare de promovat în sectorul real al economiei se înscrie și ideea lansată de participanții la Forum de a lărgi aria de cuprindere cu programe de instruire a reprezentanților businessului, și în special IMM-urilor, de pe cele 2 maluri ale Nistrului, pentru creșterea abilităților și cunoștințelor financiare ale acestora și, implicit, sporirea șanselor lor de acces la finanțare.

Despre revizuirea strategiei de dezvoltare a IMM-urilor în contextul crizei financiare globale se discută în Capitolul 4.

Se accentuează în mod special că pentru a contribui efectiv la dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, este necesar de a îmbunătăți considerabil climatul investițional și de afaceri din țară, și de a lupta cu adevărat împotriva corupției. În așa caz, măsurile de sprijinire a IMM-urilor vor fi mult mai eficiente.

Dezvoltarea și ameliorarea de mai departe a întregului sistem de sprijin din partea statului pentru micul business devine factorul crucial în dezvoltarea sa de succes. Importanța dezvoltării micului business presupune soluționarea următoarelor probleme:

- coordonarea activității tuturor structurilor de sprijin de stat acordat micului business, inclusiv la nivel regional;
- asigurarea asistenței financiare pentru micul business, care să corespundă necesităților sale din punct de vedere al accesibilității, volumului și termenilor, lucru care este posibil prin combinarea eforturilor statului, sectorului bancar și întreprinderilor mici;
- o abordare selectivă în aplicarea măsurilor de sprijin din partea statului pentru întreprinderile mici și mijlocii în conformitate cu domeniul lor de activitate, prin aplicarea măsurilor fiscale și financiare corespunzătoare și a sistemului de comandă de stat în mod prioritar.

În plus, având în vedere faptul că la discuțiile mesei rotunde au participat și reprezentanți ai micului business din Transnistria, trebuie menționat faptul că demersurile pentru înlăturarea barierelor din calea dezvoltării de mai departe și consolidării economiilor din partea dreaptă și partea stânga a Nistrului la criza economico-financiară vor necesita, cu siguranță, o combinație de abordări pe termen mediu și lung.

La această etapă de dezvoltare a societății, ar trebui să fie întreprinse următoarele măsuri, care în mod direct sau indirect, pot contribui la dezvoltarea IMM-urilor:

- implementarea măsurilor pentru a armoniza legislația și mecanismele de implementare cu standardele și normele internaționale/europene;
- normalizarea relațiilor dintre stat și sectorul privat, îmbunătățirea climatului de afaceri (concurența, impozitarea, măsuri de reglementare), inclusiv climatul de investiții pentru agenții economici străini și autohtoni;
- legalizarea economiei subterane combinate cu depășirea (neadmiterea) „capturării statului” de grupuri de elită, care urmăresc propriile lor interese;
- crearea de „poli de creștere”, în baza zonelor economice libere, complexurilor industriale și de infrastructură, grupurilor de 7-10 orașe;
- ameliorarea situației de pe piața forței de muncă: extinderea ocupării forței de muncă pentru populația aptă de muncă și consolidarea caracterului orientat de asistență socială pentru cei care au nevoie de ea.

În esență, trebuie să se depună eforturi consistente în vederea transformării structurii sectorului real și adaptării sferei sociale în așa fel încât să se asigure pe deplin competitivitatea economiei și un standard de viață european.

În capitolul 5 sunt examinate perspectivele și oportunitățile de dezvoltare pentru IMM-urile din sectorul agricol în contextul implementării Acordului de Asociere Moldova-UE.

Odată cu semnarea și implementarea Acordului de Asociere cu UE, pentru agricultorii moldoveni sunt oferite o serie de oportunități pentru a exporta și beneficia de avantajele pieței europene. Însă, pentru a ajunge să exporte, să valorifice oportunitățile oferite de Acordul de Asociere, un producător trebuie să fie foarte bine informat și pregătit.

1. În primul rând, trebuie să se informeze dacă producția este cerută pe piața unde vrea să fie exportată.
2. Să știe care sunt documentele necesare pentru export în UE, cerințele sanitare și fitosanitare și dacă la produsele ce urmează a fi exportate există tarife, taxe vamale ce urmează a fi achitate.
3. Trebuie să se înțeleagă foarte clar cum se elaborează și se negociază contractele internaționale. Este foarte important să fie definit corect obiectul contractului, cu toate elementele: denumirea mărfii, cantitatea și calitatea mărfii, ambalarea și marcarea, să fie stabilite garanțiile cu privire la calitatea mărfii, controlul și recepția mărfii, să se facă referire la reclamațiile și situațiile de respingere a mărfii etc. Pot fi folosite contracte standardizate, universal acceptate. În acest sens, Camera Internațională de Comerț de la Paris propune un model de contract de vânzări internaționale.

La nivel de politici naționale se recomandă să se întreprindă următoarele:

- Este necesară îmbunătățirea infrastructurii în zona rurală. În contextul respectiv se recomandă să fie elaborate strategii și politici la nivel național pentru a ști exact perioada când va fi reabilitată o anumită zonă rurală din regiunea geografică examinată.
- Stimularea dezvoltării întreprinderilor/asociațiilor pentru asigurarea serviciilor post recoltare în sectorul vegetal. Cu regret, la moment, nu există niciun document oficial care ar reglementa acest proces.
- Îndeplinirea cerințelor pentru includerea R. Moldova în lista țărilor terțe, care pot exporta produse animaliere în UE. Nu se cunoaște un punct de vedere oficial, exprimat prin politici ori alte documente, care să prevadă în termene reale perioada când Republica Moldova va îndeplini condițiile respective pentru a fi inclusă în lista țărilor terțe.
- Crearea unui centru unic de informare pentru comunitatea de afaceri, cu ramificații în centrele raionale, care va oferi informații și asistență pe următoarele paliere: *Legislație și reglementări UE; Procedurile de export; Standarde; Informații de piață; Cereri de oferte; Oportunități de afaceri; Investiții și creditare etc.*
- În baza centrului unic de informare să fie create instrumente de informare pe lângă autoritățile locale, să fie asigurată instruirea pentru agricultori și autorități locale pe subiectele din domeniile indicate mai sus.
- Simplificarea procedurilor de înregistrare a noilor produse, noilor culturi în registrul soiurilor.

VIZIUNEA ȘI ROLUL MINISTERULUI ECONOMIEI PRIVIND AMELIORAREA MEDIULUI FINANCIAR ÎN SCOPUL SUSȚINERII ÎMM-URILOR

Ministerul Economiei al Republicii Moldova aduce mulțumiri colegilor germani pentru colaborarea și sprijinul acordat Guvernului Republicii Moldova în lansarea și dezvoltarea serviciilor financiare destinate sectorului întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM), rolul cărora în dezvoltarea socio-economică a țării devine tot mai importantă.

Ministerul Economiei menționează, în mod special, importanța forumurilor anterioare, organizate de IDIS „Viitorul” cu sprijinul Ministerului Finanțelor din Germania și Băncii KfW, în cadrul cărora au fost identificate atât unele probleme care țin de finanțarea ÎMM-ilor, cât și unele modalități de a le soluționa, mizând pe experiența avansată și bunele practici germane.

1.1. Introducere

Pentru a stimula creșterea și dezvoltarea sectorului privat, conform experienței mondiale în domeniu, cel mai bun punct de plecare sunt IMM-urile, care sunt deosebit de rentabile pentru a profita de oportunitățile globalizării și de accelerarea schimbărilor tehnologice și a inovațiilor.

Capacitatea noastră de a valoriza potențialul de creștere a întreprinderilor mici și mijlocii va fi decisivă pentru viitoarea prosperitate a țării.

Rolul ÎMM-urilor în societatea noastră devine din ce în ce mai important nu doar în calitatea de creare de oportunități de angajare, ci și de actori-cheie ai prosperității colectivităților locale și regionale.

Clasa de mijloc din orice țară se constituie, în primul rând, din proprietarii IMM-urilor. La noi, numărul acestora este de 50,9 mii întreprinderi, ceea ce reprezintă 97,4 % din totalul întreprinderilor înregistrate. Ele oferă locuri de muncă pentru 56,9 la sută din totalul angajaților pe economie.

Deși în Occident clasa de mijloc este considerată locomotiva unei economii performante, în Republica Moldova reprezentanții acestei categorii se declară la început de cale și au nevoie de o permanentă susținere și protecție din partea statului.

ÎMM-urile moldovenești în anul 2013 au înregistrat o evoluție mai puțin pozitivă la un șir de indicatori, ceea ce arată că sectorul, rentabil în întregul său, întâmpină dificultăți în dezvoltare. Cota IMM-urilor în PIB-ul țării este de 28,3%.

Totodată, experiența europeană demonstrează că sectorul IMM poate să aibă o contribuție substanțială la realizarea Produsului Intern Brut (în unele țări depășește 60 la sută), ceea ce ne demonstrează că ÎMM-urile moldovenești au nevoie de o susținere permanentă din partea statului.

1.2.

Ministerul Economiei - integrator al politicilor și măsurilor de sprijin pentru IMM-uri

Sprijinul pentru întreprinderile mici și mijlocii reprezintă un obiectiv strategic în toată Europa, în pofida diferențelor de dezvoltare dintre diferitele state.

Mai mult, evoluția actuală a economiei mondiale și a piețelor financiare cu impact semnificativ asupra ÎMM-urilor obligă Guvernul Republicii Moldova, în contextul aderării la Uniunea Europeană, să promoveze măsurile cele mai adecvate pentru sprijinirea acestora, pe termen scurt și mediu, prin racordarea la cadrul european de politici „Small Business Act”, adoptat de Comisia Europeană, care are ca obiectiv cheie ancorarea ireversibilă a principiului „Gândește mai întâi la scară mică” în politicile generale și în toate reglementările de susținere a sectorului ÎMM-urilor formulate la nivel național.

Ministerul Economiei, în calitatea sa de integrator al politicilor și măsurilor de sprijin pentru ÎMM-uri, și-a asumat rolul cu privire la transpunerea prevederilor „Small Business Act” în Moldova, prin introducerea celor mai adecvate măsuri pentru susținerea sectorului ÎMM-urilor.

În acest context, Strategia de dezvoltare a sectorului ÎMM pentru anii 2012-2020 a identificat o serie de probleme privind accesul la finanțare, precum: dobânzile înalte ale creditelor și volatilitatea acestora, lipsa tehnologiilor bancare adecvate pentru creditarea IMM-urilor, calitatea proiectelor propuse spre finanțare, infrastructura de afaceri slab dezvoltată, lipsa pe piața financiară a companiilor cu capital de risc.

Reieșind din problemele elucidate, în vederea îmbunătățirii accesului IMM-urilor la finanțare, Strategia privind ÎMM-urile urmărește realizarea obiectivelor specifice precum urmează:

- Dezvoltarea schemelor inovative de finanțare a ÎMM-urilor.
- Asigurarea eficientizării de transferuri bănești.
- Atragerea liniilor de credit pe termen lung de la instituțiile financiare internaționale.
- Dezvoltarea sistemului de garantare a creditelor pentru ÎMM-uri.
- Facilitarea accesului întreprinderilor mici și mijlocii la achizițiile publice.

Astfel, prin atingerea obiectivelor stabilite, Strategia va contribui la îmbunătățirea accesului ÎMM-urilor la resursele de finanțare, fapt care va asigura raportul dintre investiții în capital fix și PIB de minimum 38 %.

Realizarea Strategiei va contribui la consolidarea obiectivelor potențialului ÎMM-urilor și a rolului lor în economie, stabilirea mai clară a priorităților, creșterea încrederii dintre mediul de afaceri și autorități, crearea în ansamblu a unui climat mai favorabil pentru mediul de afaceri.

Accesul la finanțare rămâne a fi în continuare o problemă actuală pentru ÎMM-urile din Republica Moldova, iar identificarea celei mai adecvate forme de finanțare este deseori un obstacol major pentru întreprinderile mici și mijlocii.

Prin prizma Strategiei „Moldova 2020” obiectul de bază privind accesul la finanțare este de a dispune de un sistem financiar care să canalizeze în mod eficient

resursele financiare de la gospodăriile casnice producătoare la agenții economici, care sunt în căutare de mijloace pentru finanțarea ideilor de afaceri, fiind creată o competiție veritabilă pe piața bancară pentru atragerea de resurse financiare de la deponenți. În același timp, este imperativă elaborarea a cât mai multe opțiuni pentru plasamentul economiilor populației în afara sistemului bancar, fapt care va duce la dezvoltarea intermedierei financiare.

Viziunea strategică pentru Moldova - 2020 vizând sporirea accesului antreprenorilor la finanțare se bazează pe următorii piloni:

- Dezvoltarea intermedierei financiare;
- Optimizarea costurilor resurselor financiare;
- Simplificarea condițiilor de garantare a creditelor și a împrumuturilor.

Sprijinul acordat sectorului IMM-urilor, prin măsurile introduse până în prezent, a fost orientat către: îmbunătățirea capacității tehnologice și productive, creșterea calității produselor, facilitarea accesului pe piețele de export și creșterea performanțelor manageriale. Aceste inițiative vor continua și în perioada următoare, prin intermediul promovării unei politici favorabile dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii, prin crearea unui cadru legislativ, normativ de reglementare, instituțional și fiscal stimulator.

1.3.

Instrumente financiare privind susținerea dezvoltării sectorului IMM-urilor pentru anul 2014

Pentru susținerea dezvoltării sectorului IMM-urilor pentru anul 2014, au fost alocate mijloace financiare de 37 ori mai mari, decât cele prevăzute în anul 2009, și anume – 110,5 mil. lei, repartizate pe priorități strategice, astfel: îmbunătățirea accesului IMM-urilor la finanțare prin dezvoltarea în continuare a Programelor PNAET și PARE 1+1 (72,5 mil lei), capitalizarea în continuare a Fondului de Stat de Garantare a Creditelor (20 mil lei), dezvoltarea incubatoarelor de afaceri (15 mil lei), dezvoltarea programelor de educație antreprenorială (3 mil lei).

Principalele programe de suport ale sectorului, finanțate de stat și/sau de partenerii de dezvoltare internaționali includ: Programul Național de Abilitare Economică a Tinerilor, Programul-pilot de atragere a transferurilor în economie (PARE 1+1), Programul JNPGA de Susținere și Dezvoltare a Sectorului IMM finanțat de Guvernul Japoniei, Proiectul de ameliorare a competitivității, Fondul de garantare a Creditelor, gestionat de Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii, Proiectul SMERDA pentru dezvoltarea IMM-urilor în localitățile rurale, precum și liniile de creditare ale instituțiilor financiare internaționale/sau acordate în cadrul unor programe internaționale.

Uniunea Europeană deja și-a arătat ferma hotărâre de a sprijini IMM-urile din Republica Moldova prin semnarea la 29 septembrie curent, la Bruxelles, a Acordului între Uniunea Europeană și Republica Moldova privind participarea Republicii Moldova la Programul pentru Competitivitatea Întreprinderilor și a Întreprinderilor Mici și Mijlocii (COSME) (2014 – 2020). Prin intermediul acestui Program, antreprenorii din

Republica Moldova vor beneficia de posibilitatea de a accesa programele de suport financiar din fondurile structurale ale UE, destinate: îmbunătățirii accesului la piețe de desfacere, promovării antreprenoriatului și culturii antreprenoriale și creării unor condiții mai favorabile pentru înființarea și dezvoltarea afacerilor.

1.4. Creditele băncilor comerciale

Băncile comerciale din Moldova chiar dacă oferă întreprinderilor o gamă destul de largă de servicii de creditare sunt orientate, în mod special, spre întreprinderile mai mari, care deja funcționează. În același timp, nu este satisfăcută cererea mediului de afaceri pentru credite pe termen lung: termenul de creditare, în cele mai multe cazuri, nu depășește 2-3 ani. Un obstacol semnificativ în calea mediului de afaceri este rata dobânzii ridicată, care, deși a scăzut în ultimii ani, continuă să fie inacceptabilă pentru multe IMM-uri din Republica Moldova. (Vezi Tabelul 1)

Tabelul 1. Rata medie a dobânzii la creditele bancare acordate, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
În monedă națională	18.85	20.96	20.31	16.25	14.37	13.34	12.26
În valută străină	10.88	12.02	12.51	9.91	8.75	8.28	7.77

Sursa: Baza datelor BNM

În 2009, criza financiar-economică a avut un impact negativ asupra indicatorilor de creditare a întreprinderilor, reducând drastic suma plăților către agenții economici la credite și împrumuturi (Vezi Tabelul 2). Iar în 2011 și 2013 această cifră a crescut, ajungând cu 6,2% și respectiv 8,2%, mai mare comparativ cu nivelul anului 2008. Este necesar să accentuăm faptul că în anul 2012, împrumuturile și creditele acordate au fost chiar mai joase decât în anul 2008, fiind aproximativ la nivelul anului 2007.

Tabelul 2. Împrumuturile și creditele acordate de băncile comerciale agenților economici

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Valoarea împrumuturilor și creditelor, milioane lei	26487,0	27811,8	14246,4	23424,1	29608,0	26694,0	30504,5

Sursa: Baza datelor BNS

Dificultatea accesului întreprinderilor la finanțare este, de asemenea, confirmată de ponderea împrumuturilor bancare, acordate sectorului privat, în PIB. În Moldova, în comparație cu țările vecine, această cifră este scăzută și reprezintă 33,6% (în 2011). (Vezi Tabelul 3)

Tabelul 3. *Ponderea creditelor bancare acordate sectorului privat din țară (% din PIB)*

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Moldova	36,9	36,5	36,0	33,3	33,6	37,9	39,7
România	34,8	45,0	46,1	45,3	44,5	45,0	41,4
Ucraina	58,2	88,4	90,6	78,4	71,0	69,3	74,0

Sursa: World Bank indicators <http://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS>

În ultimii ani, în domeniul creditării bancare au fost întreprinse, de asemenea, unele măsuri de îmbunătățire a accesului întreprinderilor la finanțare. În special, în 2008, a fost adoptată **Legea privind birourile istoriilor de credit**. Astăzi a fost deja creată și și-a început activitatea o organizație de acest gen. În cadrul implementării proiectelor de asistență externă, BERD a deschis linii de creditare pentru IMM-uri în unele bănci comerciale din Republica Moldova.

1.5. Concluzii și recomandări

Deși cadrul normativ de reglementare și instituțional pentru achiziții publice în Republica Moldova este bine definit, accesul IMM-urilor la achiziții publice este redus. Nu există un mecanism sistematic care ar asigura implicarea în acest proces a IMM-urilor.

Facilitarea accesului IMM-urilor la procedurile de achiziții publice și la sporirea numărului de IMM-uri participante, poate fi realizată prin prevederea expresă în documentele de licitație care prevede obligativitatea de partajare a necesităților autorităților contractante pe loturi sau chiar pe poziții, când este posibil. Crearea și funcționarea eficientă a bazei de date automatizate a ofertelor de bunuri și servicii ale întreprinderilor mici și mijlocii pe portalul sistemului de achiziții publice electronice va permite autorităților contractante să extindă considerabil baza de potențiali furnizori, presupunând efecte benefice, precum creșterea concurenței pentru contractele publice și va înregistra un impact pozitiv asupra economiei Republicii Moldova.

De asemenea, adaptarea la bunele practici europene a sistemului de reglementare și de supraveghere a pieței financiare va ridica nivelul de eficiență a acesteia, va crea condiții favorabile pentru accesarea capitalului pe piața financiară autohtonă, fapt ce va genera o creștere a activității de antreprenoriat și va spori gradul de protecție a consumului de servicii oferite în cadrul pieței financiare.

Ministerul Economiei a făcut o sinteză a serviciilor financiare pe piața IMM-urilor, care sunt devizate în: capital propriu, piața bancară, piața financiar nebancară. Evoluția dezvoltării acestor piețe este reprezentată în felul următor:

- Atragerea investițiilor străine în sectorul financiar, în primul rând, din partea investitorilor strategici și cu interes în domeniul IMM-urilor;
- Dezvoltarea sistemului de garantare a creditelor pentru IMM-uri, inclusiv prin intermediul Fondului de garantare a Creditelor;

- Dezvoltarea pieței secundare pentru mijloacele fixe oferite în gaj;
- Dezvoltarea sistemului capitalului de risc și a schemelor de investiții informale;
- Optimizarea legislației cu privire la gaj, întru solicitarea mai puținelor tipuri de gaj;
- Facilitarea accesului la instruire, consultanță, consiliere și asistență tehnică pentru elaborarea calitativă a planurilor de afaceri;
- Dezvoltarea schemelor inovative de finanțare a întreprinderilor mici și mijlocii.

În acest sens, așteptăm cu deosebit interes intervențiile reprezentanților diferitor instituții implicate în finanțarea ÎMM-urilor, pentru a primi o informare completă asupra resurselor financiare și a instrumentelor de capital disponibile în prezent în Moldova.

Accesul la surse ieftine de finanțare este vital pentru dezvoltarea unui sector competitiv al ÎMM-urilor. Rezultatele reale ale proiectelor și programelor financiare care sunt deja implementate în țara noastră sunt încurajatoare și mulți întreprinzători au demonstrat spirit de perseverență și antreprenorial.

REGIMURILE FISCALE FAVORABILE PENTRU PROCESELE INOVATIVE LA NIVELUL ÎMM-URILOR ABORDATE DIN PERSPECTIVA UE

2.1. Introducere

Inovarea, prin activitățile de cercetare și dezvoltare (CD), este considerată a fi un factor de bază al creșterii economice. Atât teoria economică, cât și dovezile empirice susțin că inovarea joacă un rol vital în creșterea, pe bază durabilă, a productivității. Din aceste considerente, în multe țări, este promovată o politică activă legată de inovare. Printre instrumentele politicii orientate spre inovare, care pot fi menționate, sunt, de exemplu, reglementările în domeniul dreptului de brevet, fondurile care urmează să fie cheltuite pentru cercetare și dezvoltare, precum și pentru educație, instrumentele fiscale care includ stimulentele fiscale.

Capacitatea inovațională a unităților economice din Moldova este joasă. În consecință, impactul inovațional asupra economiei naționale este mic. Cadru legal existent stimulează insuficient activitatea de inovare. Practic nu există un sistem de stimulente financiare directe și indirecte (stimulente fiscale) bine pus la punct dedicat favorizării activităților de CD la nivel de unitate economică.

Cel puțin aceste argumente au determinat genericul mesei rotunde „Regimurile fiscale favorabile proceselor inovaționale la nivelul ÎMM-urilor abordate din perspectiva integrării în UE”, desfășurată în cadrul celui de-al 5-lea Forum Moldo-German privind finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii, ca fiind de o actualitate și semnificație greu de supraapreciat.

Obiectivul urmărit de autor la elaborarea prezentului capitol este identificarea și caracterizarea modelelor de stimulente fiscale destinate să sporească activismul inovațional al ÎMM-urilor existente în țările Uniunii Europene și formularea soluțiilor legate de facilitarea fiscală a activității inovaționale pentru ca aceasta să devină atractivă pentru ÎMM din Republica Moldova.

2.2. Fenomenul inovațional la nivelul ÎMM-urilor: esență, factori de influență și dimensionare

Conform opiniilor exprimate de guvernul britanic¹, inovarea este exploatarea cu succes a noilor idei. Unele idei sunt de minimă importanță și iterative; altele pot crea o

¹ UK Department of Business Enterprise and Regulatory Reform. Disponibil pe: www.berr.gov.uk/dius/innovation/index.html.

întreagă schimbare de paradigmă. Dovezile arată că întreprinderile care conștientizează necesitatea de a crea, evalua și exploata cu succes idei noi în mod continuu au mai multe șanse de a supraviețui și prospera în economia globală competitivă.

Inovația, în multiplele sale forme de manifestare, a fost recunoscută ca o dimensiune critică pentru îmbunătățirea rezultatelor în economiile bazate pe cunoaștere. Întreprinderile inovatoare avantajează economia furnizând valoare adăugată, locuri de muncă de înaltă calitate, afaceri de succes; produse și servicii mai bune pentru clienți, procese noi și ecologice.

Activitatea de inovare a firmelor este un factor-cheie al competitivității și creșterii economice. Deși procesul are loc la nivel de companie printr-un management abil, potențialul de inovare a firmelor poate fi îmbunătățit prin măsuri de politică adecvate, efectuate într-un mediu de afaceri prietenos. Prin urmare, identificarea opțiunilor de politică și instrumentelor disponibile pentru a spori capacitățile inovatoare ale firmelor reprezintă o componentă importantă a oricărei strategii de sprijinire a standardelor sporite de viață.

Inovația în economia modernă reiese din interacțiunea continuă între firme, furnizorii și clienții acestora și actorii externi, cum sunt universitățile sau organizațiile de cercetare și dezvoltare (CD). Firmele nu sunt izolate în activitățile lor de inovare, desfășurându-le, mai degrabă, în rețele, aceste activități fiind foarte dependente de mediul extern de la nivelul sectorial, regional și național. Noile modele de inovare evidențiază relațiile de colaborare dintre părțile interesate de inovare ca o sursă de avantaj competitiv pentru firme.

Manualul Oslo al OCDE-Eurostat² definește inovația ca fiind implementarea unui produs nou (bun sau serviciu) sau semnificativ îmbunătățit, a unui proces, a unei noi metode de marketing, sau a unei noi metode de organizare în practicile de afaceri, organizarea locului de muncă sau relațiile externe.

Această definiție identifică implicit următoarele patru tipuri de inovații:

- **inovația de produs:** introducerea unui bun sau serviciu care este nou sau semnificativ îmbunătățit cu privire la caracteristicile sau a destinațiilor sale. Aceasta include îmbunătățiri semnificative în specificațiile tehnice, componente și materiale, software incorporate, ușurința în utilizare pentru consumator sau alte caracteristici funcționale.
- **inovația de proces:** punerea în aplicare a unei producții sau metode de livrare noi sau semnificativ îmbunătățite. Aceasta include schimbări semnificative în tehnici, echipamente și / sau software.
- **inovația de marketing:** punerea în aplicare a unei noi metode de marketing care implică schimbări semnificative în designul sau ambalajul produsului, plasarea, promovarea sau stabilirea prețului produsului.
- **inovația organizațională:** punerea în aplicare a unei noi metode de organizare în practicile de afaceri ale firmei, organizarea locului de muncă sau relațiile externe.

² *The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual*, European Commission, Eurostat, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005.

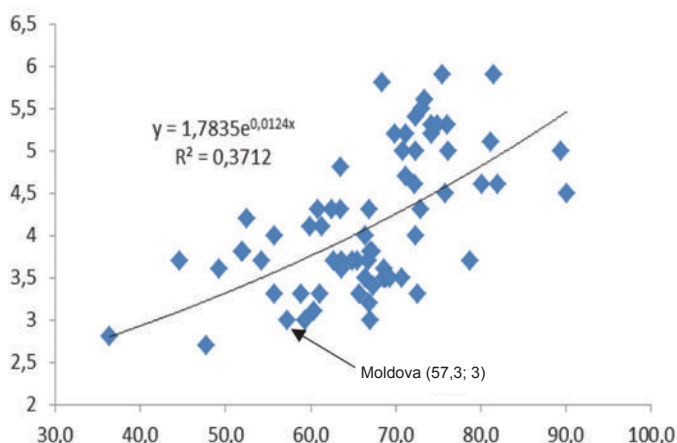
Primele două tipuri sunt în mod tradițional legate mai strâns de inovația tehnologică.

Firmele sunt considerate inovatoare în cazul în care au pus în aplicare o inovație în timpul perioadei de raportare.

Activismul inovațional al IMM-urilor este influențat de următoarele grupuri de factori³:

- instituțiile (mediul politic, mediul de reglementare, mediul de afaceri);
- capitalul uman și cercetarea (educația, educația terțiară, CD);
- infrastructura (TIC, infrastructura generală, sustenabilitatea ecologică);
- gradul de sofisticare a piețelor (creditul, investițiile, comerțul și concurența);
- gradul de sofisticare a sectorului afacerilor (muncitori calificați, legături de inovare, absorbția cunoștințelor).

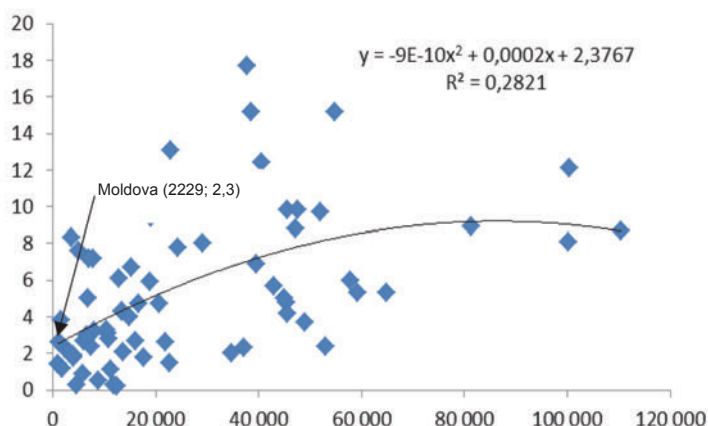
Figura 1. Dependența capacității de inovare a IMM de indicele libertății economice, 2014

Sursa: elaborat după *The Index of Economic Freedom 2014*: annual guide published by The Wall Street Journal and The Heritage Foundation. Disponibil pe: <http://www.heritage.org/index/ranking> și *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Disponibil pe: http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

Figura 1 demonstrează existența unei legături pozitive între *Indicele libertății economice* și *capacitatea de inovare a firmelor*. Republica Moldova, deținând în 2014 locul 110 (din 178 de țări analizate) după *Indicele libertății economice* (principalele probleme cu care se confruntă societatea moldovenească la acest capitol fiind nivelul critic al corupției și sistemul juridic total ineficient, protecția insuficientă a dreptului de proprietate, etc.), înregistrează, corespunzător o capacitate scăzută de inovare la nivel de unitate economică.

³ Prelucrat după *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*. Cornell University, INSEAD, WIPO: second printing. Fontainebleau, Ithaca, Geneva. 401 p. ISBN 978-2-9522210-6-1.

Figura 2. Dependența cheltuielilor firmelor pentru CD și PIB pe locuitor, 2014

Sursa: elaborat după *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Disponibil pe: http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

De regulă, cu cât este mai dezvoltată țara, cu atât cheltuielile firmelor pentru CD sunt mai generoase. Această relație este observată din fig. 2, deși dependența pozitivă nu este considerabilă. Astfel, la un PIB de 2229 dolari SUA pe locuitor, firmele din Republica Moldova cheltuie în medie 2,3% din totalul cheltuielilor lor pentru activitățile de CD.

Pentru a analiza activismul inovațional al ÎMM-urilor din Republica Moldova vom apela la *Indicele Inovațional Global* (Global Innovation Index, GII), care își propune să surprindă fațetele multi-dimensionale ale procesului de inovare, fiind aplicabil atât economiilor dezvoltate, cât și economiilor emergente.

Conform GII, în 2014 Republica Moldova a fost poziționată pe locul 43 (din 143 de țări cuprinse în analiză), fiind devansată dintre țările foste socialiste de Estonia (locul 24), Cehia (26), Slovenia (28), Letonia (34), Ungaria (35), Slovacia (37), Lituania (39) și Croația (42)⁴.

Fig. 3 reprezintă valorile pentru componentele *Indicelui Inovațional Global* înregistrate în 2014 de Republica Moldova în comparație cu unele țări din UE.

Cele mai mari probleme sunt observate în cazul următoarelor elemente determinante ale GII:

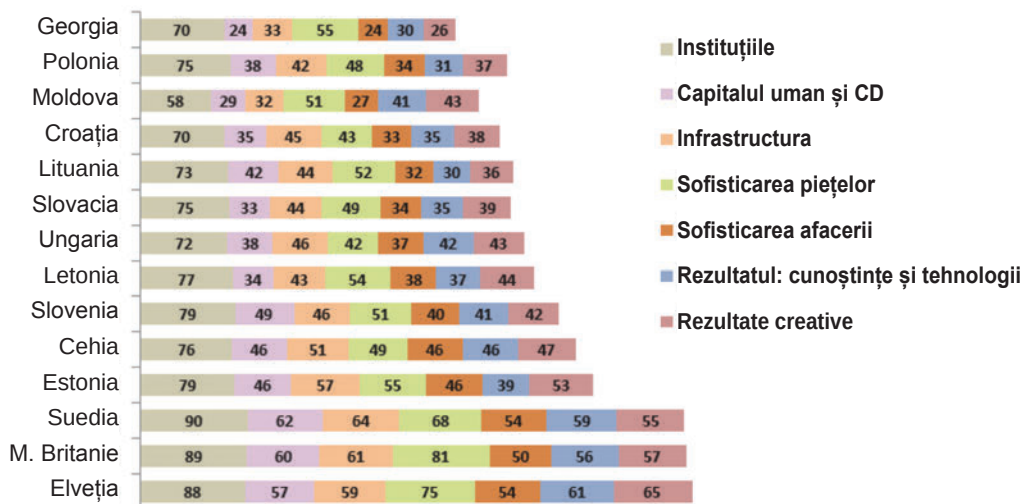
- infrastructura generală, în special, performanța logistică. La acest indicator Republica Moldova ocupă poziția 123 (din 173);
- sustenabilitatea ecologică. După parametrul *PIB pe unitate de energie consumată* Republica Moldova este așezată pe locul 107;
- intensitatea concurenței locale. Lipsa / insuficiența stimulentei de a inova cauzată de manifestările monopoliste și oligopoliste intense pe piețele interne a determinat poziționarea Republicii Moldova pe locul 113;

⁴ Prima poziție după GII este deținută de Elveția, urmată de Marea Britanie, Suedia, Finlanda, Țările de Jos, SUA, Singapore, Danemarca, Luxemburg, Hong Kong.

- colaborarea insuficientă dintre universități și industrii în domeniul cercetării a condiționat poziționarea Republicii Moldova pe locul 123;
- dezvoltarea nesatisfăcătoare a clusterizării economiei naționale explică locul 135 ocupat de Republica Moldova
- impactul cunoștințelor, *măsurat prin parametrul de manufacturare în baza tehnologiilor de vârf*, a determinat locul 80 pentru Republica Moldova;
- TIC și crearea modelelor organizaționale și de business a condiționat poziționarea Republicii Moldova pe locul 113.

Figura 3. Structura Indicelui Global Inovațional înregistrat de Republica Moldova comparativ cu unele țări selectate

Sursa: elaborat după *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014.

2.3.

Modele de stimulente fiscale pentru activitatea inovațională la nivelul IMM

Guvernele pot utiliza diferite mecanisme pentru a stimula activitatea inovațională prin cercetare și dezvoltare (CD) la nivelul întreprinderilor, inclusiv:

- finanțarea directă a cercetării și dezvoltării în sectorul privat;
- stimulentele fiscale.

Fiecare formă de stimulare a activităților de cercetare și dezvoltare are avantaje și dezavantaje. **Finanțarea directă**, inclusiv creditele, granturile, finanțarea prin capitalul propriu a cercetării industriale permite guvernelor să păstreze controlul asupra naturii CD efectuate. Finanțarea directă a activităților de CD desfășurate de sectorul afacerilor are un efect pozitiv asupra obținerii surselor externe de finanțare, în special de IMM. Cu toate acestea, sprijinirea directă a CD industrială poate fi o sursă de denaturare a competiției de pe piață.

Spre deosebire de susținerea directă a CD, **stimulentele fiscale** se adresează unui cerc larg de beneficiari, lăsându-le independență în cheltuirea fondurilor pentru cercetare și dezvoltare. Prin reducerea costurilor de CD, facilitățile fiscale ridică valoarea actualizată netă a proiectelor de cercetare viitoare. Măsurile fiscale nu denaturează deciziile de piață. Dacă sunt proiectate în mod corespunzător, ele pot avea costuri administrative mai mici pentru guvern decât alte tipuri de programe sau suporturi, deși stimulentele fiscale pot fi extrem de costisitoare în termeni de cheltuieli bugetare. În plus, folosirea stimulentei fiscale este posibilă în cazul în care întreprinderea generează venit sau obligațiuni fiscale. Astfel, sistemul indirect de susținere elimină întreprinderile mici și tinere din cercul de beneficiari, deși anume aceste unități economice sunt tratate ca fiind cele mai inovatoare.

Alegerea mecanismelor de susținere (directe sau indirecte) depinde, în principal, de mixul de politici orientate spre inovare și obiective economice:

- dacă obiectivul guvernului este o creștere a nivelului total al cheltuielilor de CD, stimulentele fiscale reprezintă o soluție mai bună.
- pe de altă parte, în cazul în care guvernul își propune pentru susținerea financiară o anumită etapă a procesului de cercetare și dezvoltare, atunci finanțarea directă este mult mai eficientă.

Cu toate acestea, **tendința generală în toate țările este de a crește disponibilitatea și generozitatea stimulentei fiscale pentru cercetare și dezvoltare, ceea ce face mixul de politici mai indirect în timp**⁵. Acesta este motivul care explică de ce tot mai multe țări pun în aplicare stimulente fiscale pentru strategia lor economică. Stimulentele fiscale pentru activitatea de CD sunt utilizate pe scară largă în țările OCDE și țările nemembre ale OCDE. Potrivit OCDE, 27 din cele 34 țări membre OCDE oferă sectorului afacerilor stimulente fiscale pentru CD. Regimurile fiscale existente pentru stimularea cercetării și dezvoltării diferă semnificativ de la o țară la alta în ceea ce privește generozitatea lor, designul și modul în care acestea vizează în mod explicit diferite întreprinderi sau domenii specifice.

Stimulentele fiscale pentru cercetare și dezvoltare, de obicei, „îmbracă” una din următoarele patru forme⁶:

- **creditele fiscale** care sunt sume deduse din obligațiile fiscale;
- **scutirile fiscale** (tax allowances) reprezintă sume deduse din venitul brut;
- **amânările fiscale** (tax deferrals), care sunt facilități sub forma de amânare la plata impozitelor;
- **cotele preferențiale de impozitare.**

Creditele fiscale reprezintă un procent specificat din cheltuielile de cercetare și dezvoltare, care se aplică față de impozitul pe venit datorat, în timp ce scutirile fiscale sunt o deducere din venitul impozabil. Astfel, valoarea scutirilor fiscale depinde de cota impozitului pe venit, în timp ce suma aferentă creditului fiscal - nu. Acest aspect

⁵ OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponibil pe: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

⁶ clasificate după STI, *Tax incentives for research and development: Trends and issues*, OECD, 2004; MOHNEN P., *Tax incentives: Issue and evidence*, Cirano, Montreal, 1999. 24 p. ISSN 1198-8177. Disponibile pe: <http://www.cirano.qc.ca/pdf/publications/99s-32.pdf>; STEWART L. A., WARDA J., ATKINSON R. D., *We're #27: The United States lags far behind in R&D tax incentives generosity*, ITIF, 2011, 21 p. Disponibil pe: <http://www2.itif.org/2012-were-27-b-index-tax.pdf>

este de o importanță deosebită în cazul impozitării progresive a cărei cote diversificate de impozitare afectează mărimea deducerii.

O altă distincție între scutirile fiscale și creditul fiscal se referă la posibilitatea de a raporta cheltuielile nededuse pentru următorii ani. În cazul scutirilor, astfel de posibilitate, referitor la acest principiu, există.

Pe de altă parte, în cazul creditului fiscal, astfel de posibilitate nu este, decât dacă există instituit un mecanism care să permită soluționarea rambursării cheltuielilor suportate.

Atât creditele fiscale, cât și scutirile fiscale, sunt de trei tipuri, în dependență de dacă acestea se bazează pe deducerile în funcție de volumul cheltuielilor pentru CD (stimulente de volum), deduceri bazate pe creșterea acestui volum (stimulente de creștere). Al treilea tip este un hibrid al celor două deduceri anterioare.

Este dificil de a oferi un răspuns fără echivoc, care soluție - stimulente de volum sau stimulente de creștere - stimulează mai reușit activitatea de cercetare și dezvoltare. Un neajuns al soluției pe baza volumului de cheltuieli este că aceasta nu susține în mod exclusiv cheltuielile noi, dar, nici că nu răspunde la situația ce ar avea de suportat antreprenorul dacă deducere nu ar exista.

La rândul său, soluția bazată pe cheltuielile marginale (*incremental expenditures*, cheltuieli suplimentare) depinde de volumul atribuit în temeiul modificării cheltuielilor pentru CD. Aceasta este o soluție mult mai ieftină pentru bugetul de stat, comparativ cu scutirile în funcție de volumul de cheltuieli. Pe de altă parte, în construcția deducerilor pe baza cheltuielilor suplimentare, se evită faptul că cheltuielile de cercetare și dezvoltare sunt de natură ciclică. Această caracteristică determină ca lipsa cheltuielilor marginale (suplimentare) într-o anumită perioadă să ducă la lipsa posibilității de a face uz de stimulent în ciuda semnalării dinamismului în domeniul cercetării și dezvoltării. Această problemă, însă, nu va exista în cazul stimulentele de volum.

Amânările fiscale pot apărea sub forma amortizării accelerate, care permite firmelor să reducă valoarea unui activ fix implicat în cercetare și dezvoltare, o rată mai mare în primii ani ai duratei de viață a activului, generând o deducere mai mare pe durata de viață a activului în raport cu ratele normale de amortizare.

Analiza soluțiilor fiscale care sunt observate în diferite țări obligă la indicarea celui de al patrulea model de preferințe fiscale dedicat stimulării creșterii cheltuielilor de cercetare și dezvoltare, și anume, cotele preferențiale de impozitare. În calitate de exemplu, se poate indica Franța, care aplică o cotă redusă a impozitului pe venit în cazul veniturilor obținute din vânzările de brevete, sau, Țările de Jos - în cazul veniturilor din activitățile inovatoare⁷.

În ultimii ani, nu au fost identificate schimbări majore între statele membre ale UE sau țările terțe în ceea ce privește tipurile de noi cercetări și măsuri de inovare care să fi fost implementate. Cu toate acestea, în unele țări au avut loc dezbateri intense privind relevanța măsurilor de sprijin indirect, cum ar fi stimulentele fiscale și mecanismele financiare⁸. Astfel de măsuri indirecte de politică au atras mai multă

⁷ OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponibil pe: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

⁸ **Măsurile indirecte** includ: stimulentele fiscale și garanțiile. **Măsurile directe** includ: subvențiile, împrumuturile subvenționate, inclusiv subvenționarea dobânzii, capitalul de risc, inclusiv împrumuturile subordonate.

atenție, deoarece acestea pot încuraja o performanță mai mare de inovare în întreprinderi, în comparație cu instrumentele directe, cum ar fi subvențiile.

Scopul stimulentele fiscale este de a motiva antreprenorii să investească mai mult în cercetare și dezvoltare (CD), pentru a stimula inovarea și creșterea afacerii. Valoarea adăugată de la CD și inovare este văzută în noi produse și servicii, noi tehnologii, noi piețe, dezvoltarea mediului de afaceri și oameni calificați. Creditele fiscale au devenit mai utilizate pe scară largă în întreaga lume, guvernele abordând creditele fiscale ca un instrument complementar pentru a direcționa măsurile de sprijin direct. De fapt, **utilizarea măsurilor de sprijin direct, de multe ori, are nevoie de un declanșator ca creditele fiscale.** Creditele fiscale pot fi relevante pentru toate sectoarele industriale și de cercetare și domeniile tehnologice. **Din altă perspectivă, acordarea de stimulente fiscale în izolare ar putea să nu fie suficientă pentru a îmbunătăți performanța de inovare a companiilor și, prin urmare, trebuie să fie considerată ca o parte a întregului sistem de sprijin al CD și inovării.**

Multe țări din UE au introdus creditele fiscale în portofoliul lor de sprijin pentru politica inovațională.

Cheltuielile suportate de către antreprenori pentru cercetare și dezvoltare pot fi împărțite în două grupe: cheltuieli de investiții (de capital) și cheltuieli curente.

Prima cuprinde cheltuielile privind noile mijloace fixe legate de CD, procurarea de active imobilizate de mână a doua, precum și cheltuielile legate de echipamentul inițial de investiții care nu este inclus în activele imobilizate, deoarece este cumpărat de la fondurile de investiții.

Al doilea grup de cheltuieli, semnificativ mai mare, cuprinde cheltuielile de personal, precum și costurile de consum de materiale, obiecte nondurabile și energie, costurile serviciilor efectuate de alți contractanți (altele decât CD), inclusiv: prelucrarea de către terțe părți, transportarea, reparațiile, serviciile bancare, poștale, de telecomunicații, tehnologie a informației, publicare, municipale, alte servicii, costurile călătoriilor de afaceri și alte cheltuieli curente, care includ, în special, impozitele și taxele percepute cu privire la cheltuielile operaționale și profituri, asigurarea proprietății și a echivalențelor în beneficiul angajaților - în partea în care acestea sunt legate de activitatea de cercetare și dezvoltare. Cheltuielile totale curente nu includ amortizarea activelor fixe, precum și TVA. Comparând volumul ambelor categorii de cheltuieli, se pare că cheltuieli curente sunt mai mari comparativ cu cele investiționale. De exemplu, în Polonia, cheltuielile curente au reprezentat 69% în 2012 din cheltuielile suportate de întreprinderi cu privire la activitatea de cercetare-dezvoltare⁹. În țările dezvoltate, acest coeficient este estimat la nivelul de 90%¹⁰.

Tabelul 4 reprezintă categoriile și tipurile de instrumente la care apelează țările pentru a stimula activitatea inovațională a firmelor.

⁹ SZŁĘZAK-MATUSEWICZ, J., Models of tax incentives for R&D activities of enterprises in European Union countries, în: *Copernican Journal of Finance & Accounting*, vol. 3, issue 1, Varșovia, 2014, p. 151. ISSN 2300-1240

¹⁰ HALL, B. *Fiscal Policy towards R&D in the United States: Recent experience*, 1995. OECD, Paris. 16 p. Disponibil pe: <http://eml.berkeley.edu/~bhall/papers/BHH95%20OECD%20R&D.pdf>

Tabelul 4. Stimulente acordate ÎMM pentru activități de cercetare și dezvoltare

	Amortizarea accelerată a activelor implicate în CD	Granturi în numerar	Suport financiar	Stimulente asociate cu reținerea la sursă a impozitului pe venit	Preț preferențial la infrastructură / terenuri	Împrumuturi
Țări UE						
Belgia						
Republica Cehă						
Franța						
Germania						
Ungaria						
Irlanda						
Luxemburg						
Țările de Jos						
Polonia						
România						
Rusia						
Slovacia						
Slovenia						
Spania						
Turcia						
Regatul Unit						
Alte țări						
Canada						
Japonia						
Coreea de Sud						
SUA						
Singapore						
Indonezia						
Malaiezia						

Sursa: elaborate după *Worldwide R&D incentives reference guide 2013-2014*, EY, 252 p.

[illegible]

În continuare vom caracteriza stimulentele fiscale proiectate și folosite în țările menționate în tabelul 1 și care se caracterizează printr-un activism inovațional ridicat din partea firmelor.

Republica Cehă. Subvențiile și programele de asistență în domeniul CD sunt relativ consistente în Republica Cehă datorită naturii competitive a regiunii. În 2012, cadrul de stimulente a fost extins pentru a include suportul pentru centrele tehnologice și investițiile strategice.

Republica Cehă oferă beneficii, inclusiv deductibilitatea specială a anumitor costuri legate de CD. Costurile eligibile sunt deduse de două ori - o dată ca niște costuri de operare și, pentru a doua oară, ca o deducere specială. Spre deosebire de alte programe străine menite să sprijine CD, nu există nicio condiție pentru dreptul de proprietate asupra rezultatului de CD. Prin urmare, și companiile care desfășoară activități de cercetare și dezvoltare pentru clienții lor (în bază de contract), care vor deveni deținători de proprietate intelectuală (PI), pot aplica deducerea.

Deductibilitatea pentru CD poate fi, de asemenea, combinată cu alte forme de sprijin, cum ar fi diverse stimulente pentru investiții, inclusiv scutirea de impozit, devenind, astfel, în multe privințe, un instrument foarte interesant. Creditele fiscale pentru CD neutilizate pot fi raportate timp de trei ani.

Stimulentele investiționale pentru centrele de CD oferă următoarele beneficii:

- vacanță fiscală de 10 ani;
- transferul de teren la un discount, ratele căruia depind de negocierea cu municipalitatea sau regiunea vizată;
- subvenții pentru crearea locurilor de muncă în valoare de CZK 50.000 per angajat în regiunile cu șomaj ridicat;
- subvenții de instruire și recalificare în valoare de 25% din costurile de instruire eligibile în regiunile cu șomaj ridicat;
- subvenții în numerar de până la 5% din cheltuielile de capital pentru centrele de CD, în cazul investițiilor strategice.

Stimulentele investiționale sunt administrate de *CzechInvest*. Ministerul ceh al Industriei și Comerțului și autoritățile fiscale revizuiesc periodic îndeplinirea condițiilor asociate stimulentele investiționale.

Pentru informație, cotele impozitelor în Cehia au fost în 2013, în cazul impozitului pe venitul corporativ (limita superioară, media națională și locală) – 19%; cota standard / redusă a TVA 21% / 15%.

Germania. Activitățile de cercetare-dezvoltare sunt văzute ca o piatră de temelie a economiei germane. În conformitate cu Strategia *Europa 2020*, care vizează "creșterea inteligentă, durabilă și favorabilă a incluziunii", Germania și-a luat angajamentul semnificativ de a cheltui anual cca 3% din PIB-ul național pentru activitățile de cercetare și dezvoltare și pentru a îmbunătăți condițiile de investire în CD din partea sectorului privat.

În acest context, programe de finanțare publică generoase sunt puse la punct pentru a sprijini investițiile private în inovare și cercetare. Stimulentele pentru activi-

tățile de cercetare și dezvoltare sunt sub formă de subvenții în numerar nerambursabile și împrumuturi subvenționate pe bază de proiect. Pentru moment, stimulente fiscale pentru cercetare și dezvoltare nu sunt disponibile în Germania.

Pentru informație, cota maximă a impozitului pe venitul corporațiilor a variat în Germania în 2013 între 22,83% și 33% (media federală și de stat), fiind în dependență de nivelul taxelor locale. Cota standard / redusă a TVA a fost de 19% / 7%.

Polonia. Sistemul de stimulente asociate activităților de cercetare și dezvoltare în Polonia prevede stimulente fiscale și subvenții în numerar (subvenții directe). Centrul National de Cercetare și Dezvoltare este responsabil pentru punerea în aplicare a mai multor măsuri dedicate să sprijine proiectele de CD în domenii și industrii specifice. Regimul de stimulente pentru CD este încă în curs de dezvoltare în Polonia. Totodată, în ultima perioadă, sunt observate schimbări pozitive, atât în ceea ce privește subvențiile directe, cât și stimulentele fiscale, încercând să facă sistemul polonez dedicat sprijinului CD mai competitiv și atractiv pentru antreprenori.

Deși nu a fost încă adoptat un sistem eficient de scutiri fiscale, totuși, sunt disponibile diverse scheme de granturi în numerar pentru a sprijini proiecte de cercetare și dezvoltare desfășurate în colaborare dintre antreprenori și unitățile de cercetare.

În ceea ce privește scutirile fiscale, în prezent este posibil să se pretindă deduceri suplimentare privind costurile suportate de contribuabil care achiziționează tehnologie nouă, această prevedere fiind, însă, aplicată numai față de activele necorporale. În consecință, acest stimulent special nu este foarte popular și, prin urmare, nu reprezintă un instrument eficient pentru a stimula activitatea de cercetare-dezvoltare desfășurată de antreprenori în Polonia.

Din păcate, nu este posibil de a pretinde orice alte deduceri suplimentare legate de costurile identificate și clasificate ca fiind asociate CD, în special costurile materiale legate de activele corporale și salariile legate de activitățile de cercetare și dezvoltare. Deducerile suplimentare sunt posibile în cazul în care statutul de centru de cercetare și dezvoltare se acordă entității care se ocupă cu comercializarea lucrărilor de cercetare și dezvoltare, dar acest lucru este valabil numai în cazul în care o pondere relativ ridicată a veniturilor este generată prin vânzarea lucrărilor de CD.

În prezent, în Polonia pentru activitățile eligibile de CD sunt disponibile scutirile de impozite, deducerile fiscale și subvențiile în numerar.

Pentru informație, în Polonia, în 2013 cota maximă a impozitului pe venitul corporațiilor a fost de 19% (media națională și locală). Cota standard de TVA - 23%.

Franța. În ultimii ani, guvernul francez a implementat mai multe stimulente pentru cercetare și dezvoltare îmbunătățite pentru a atrage activitățile de cercetare și dezvoltare în Franța.

Aceste stimulente, cu introducerea unei rate reduse a impozitului pe venitul corporațiilor în 1983, a creditului fiscal pentru CD în 1985 și a statutului noii companii inovative în 2004, pot fi descrise ca fiind mature.

Din punct de vedere fiscal, principalele componente ale stimulentele disponibile pentru CD sunt:

- creditul fiscal pentru CD, care este egal cu 30% din cheltuielile eligibile pentru CD (salarii, contribuțiile la asigurările sociale, cheltuielile de funcționare, amortizare, brevete) suportate de companie;
- statutul noii companii inovative (Jeune Entreprise Innovante), care permite companiilor care desfășoară proiecte de cercetare și dezvoltare în Franța să primească avantaje fiscale și să plătească contribuții de asigurări sociale mai mici pentru locurile de muncă de înaltă calificare, cum ar fi inginerii și cercetătorii.
- rată redusă a impozitului pe venitul corporațiilor (15% în loc de 34.43% / 36,1%), aplicabilă veniturilor provenite din brevete.

În practică, companiile care beneficiază de aceste stimulente, în special în cazul în care beneficiul fiscal este substanțial, sunt mult mai susceptibile să fie supuse unui audit fiscal. În special, creditul fiscal pentru CD a fost din 2011 sub un control ridicat. Auditul fiscal a devenit, prin urmare, tot mai frecvent, în special pentru creanțele semnificative de credit fiscal (€500.000 și mai sus).

Pentru informare, în 2013 în Franța cota maximă a impozitului pe venitul corporațiilor a fost de 33,1 / 3%, 34,43% sau 36,1% (media națională și locală), fiind în dependență de diferitele suprataxe existente. Cota standard de TVA a fost de 19,6% (de la 1 ianuarie 2014 – 20%).

Slovenia. Stimulentele pentru CD sunt utilizate pentru a recunoaște contribuția semnificativă pe care CD o joacă în devenirea companiilor competitive la nivel global și ca un instrument pentru atragerea investitorilor străini. Există mai multe stimulente de cercetare și dezvoltare pentru a atrage activitatea de cercetare și dezvoltare în Slovenia.

Din 2012, contribuabilii pot primi o deducere fiscală dublă pentru investițiile în cercetare și dezvoltare. Sub acest stimulent, o deducere de 100% din baza fiscală aferentă impozitului pe venitul corporațiilor este disponibilă în cazul investițiilor în cercetare și dezvoltare și anumite cheltuieli efectuate. Contribuabilii au dreptul la o scutire generală de impozit pentru activitatea de CD, corespunzând la 100% din suma investită în activități de cercetare și dezvoltare. Nu se poate pretinde în același timp la scutirea de impozit pentru activitățile de CD și la scutirea de impozit pentru investiții. În mod similar, orice investiție în cercetare și dezvoltare finanțată de la bugetul Republicii Slovenia sau al UE trebuie să fie, de asemenea, exclusă. Suma neutilizată a scutirilor de impozit poate fi raportată pentru cinci perioade fiscale. Contribuabilul trebuie să evalueze dacă proiectul și cheltuielile aferente acestuia beneficiază de scutire de impozit asociată activităților de CD.

Designul regimului de cercetare și dezvoltare se bazează puternic pe Manual *Frascati* (OCDE, 2002). Pentru ca activitatea de cercetare și dezvoltare să beneficieze de scutire de impozit, compania trebuie să desfășoare un proiect care urmărește un progres în domeniul științei sau tehnologiei. Compania trebuie să fie în măsură să indice ce progres intenționează să obțină și să arate cum, prin soluționarea incertitudinii științifice sau tehnologice, proiectul va obține rezultatul planificat. Pentru ca progresul intenționat să fie obținut trebuie să constituie o realizare în cunoașterea

sau capacitatea globală în domeniul științei sau tehnologiei, și nu doar la nivelul cunoașterii și capacității companiei. Odată ce progresul în domeniul științei sau tehnologiei a fost articular, a fost definit domeniul de aplicare a proiectului de cercetare și dezvoltare, și au fost identificate activitățile proiectului care se încadrează în definiția de CD în scopuri fiscale. Regulile fiscale din *Legea privind impozitul pe venitul corporațiilor* prevede cheltuielile care pot fi eligibile pentru scutire și condițiile care trebuie îndeplinite pentru ca cheltuielile să fie eligibile pentru scutire. Orice afacere care desfășoară proiecte de CD eligibile poate solicita scutiri generale de impozit pentru CD.

Cheltuielile de calificare pentru scutirea generală de impozit pentru CD sunt cele efectuate pentru activitățile interne și externe de CD. Pentru activitățile interne de CD trebuie precizate următoarele costuri:

- costul materialelor
- costul serviciilor
- costul forței de muncă
- costul de achiziționare a echipamentelor de cercetare și dezvoltare.
- Pentru activitățile externe de cercetare și dezvoltare, trebuie precizate următoarele costuri:
- costul contractelor cu experții externi și cercetătorii care efectuează lucrările din proiectele sau programele de cercetare și dezvoltare;
- costul contractelor pentru realizarea activităților de cercetare-dezvoltare, încheiate cu organizațiile de cercetare-dezvoltare și alte părți care sunt înregistrate pentru desfășurarea activităților de cercetare și dezvoltare.

Coreea de Sud. Stimulentele fiscale pentru CD din Coreea de Sud sunt mature, existând mai mult de 10 ani. *Legea limitării stimulentei fiscale* care reglementează în prezent stimulentele fiscale pentru cercetare și dezvoltare este în vigoare de la 1 ianuarie 1999. Stimulentele fiscale pentru CD urmăresc să încurajeze investițiile în activitățile de CD sau facilitățile care îmbunătățesc productivitatea și competitivitatea industriilor naționale. În prezent, există diverse stimulente pentru CD în Coreea de Sud pentru a încuraja activitățile de cercetare și dezvoltare; cu toate acestea, creditul fiscal pentru CD și creditul fiscal pentru facilitățile de CD sunt cele mai notabile stimulente pentru CD în Coreea de Sud.

Creditul fiscal pentru CD

Două tipuri de credite fiscale sunt disponibile în cadrul programului de credit fiscal pentru companiile eligibile:

- a) credit pentru industriile în creștere și CD tehnologică: credit fiscal de 20% pentru cheltuielile de cercetare și dezvoltare suportate de companiile noi, cu creștere rapidă și tehnologie originală. Creditul crește la 30% pentru IMM-uri.
- b) credit ordinar pentru CD:
  - marile corporații (care nu sunt IMM-uri): creditul este egal cu peste: (i) 40% din cheltuielile de cercetare și dezvoltare pentru anul în curs care depășesc media cheltuielilor de cercetare și dezvoltare pentru trei ani anteriori (doi ani anteriori pentru 2014 și anul anterior pentru 2015), sau (ii) cheltuielile

de cercetare-dezvoltare pentru anul în curs înmulțite cu 3%, plus o rată suplimentară definită ca 50% din rata cheltuielilor pentru CD, limitată la 6%.

- IMM-uri: creditul este egal cu peste: (i) 50% din cheltuielile de cercetare și dezvoltare pentru anul în curs care depășesc media cheltuielilor pentru CD pentru trei ani anteriori (doi ani anteriori pentru 2014 și anul anterior pentru 2015) sau (ii) 25 % din cheltuielile curente pentru CD.

Creditele fiscale pentru CD neutilizate pot fi reportate pentru o perioadă de până la cinci ani.

2.4.

Stimularea fiscală a activităților inovaționale la nivelul IMM-urilor din Republica Moldova

Cadrul juridic care reglementează procesul inovațional prin activitățile de cercetare și dezvoltare în Republica Moldova este format din următoarele acte legislative:

- *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova;*
- *Strategia națională în domeniul inovării pentru anii 2012-2020;*
- *Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare etc.*

Codul cu privire la știință și inovare definește **politică de stat în sfera cercetare-dezvoltare, inovare și transfer tehnologic** ca fiind parte componentă a politicii de stat în domeniile social-economic, educativ și cultural, orientată spre dezvoltarea, coordonarea și stimularea activității în sfera științei și inovării, realizată prin generarea de noi idei și implementarea realizărilor tehnico-științifice.

La rândul ei, **inovarea** este explicată ca fiind aplicarea rezultatului final, nou sau perfecționat, al activității din domeniul cercetării științifice și transferului tehnologic realizat în formă de cunoaștere, produs, serviciu, procese competitive, noi sau perfecționate, utilizate în activitatea practică și/sau comercializate pe piață.

Academia de Științe este unica instituție publică de interes național în sfera științei și inovării, coordonatorul plenipotențiar al activității științifice și de inovare, cel mai înalt for științific al țării și consultantul științific al autorităților publice ale Republicii Moldova.

Sistemul de inovare a Republicii Moldova, fiind la un nivel incipient de dezvoltare, lipsit de elementele esențiale ale unui sistem inovațional modern, include următoarele grupuri de actori:

- instituțiile de cercetare;
- Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic;
- Agenția de Stat pentru Proprietate Intelectuală;
- parcuri științifico-tehnologice („Academica” și “INAGRO”) și 1 incubator inovațional;
- universitățile;
- Organizația pentru dezvoltarea sectorului IMM (ODIMM).

În Republica Moldova **finanțarea activității din sfera științei și inovării** este asigurată prin următoarele surse, **proceșele inovaționale fiind preponderent susținute prin stimulente directe:**

- mijloacele de la bugetul de stat;
- mijloacele de la bugetele unităților administrativ-teritoriale;
- mijloacele proprii ale subiectelor activității din sfera științei și inovării;
- mijloacele organizațiilor interesate în activitatea din sfera științei și inovării;
- investițiile (donațiile, granturile etc.) persoanelor fizice și juridice, inclusiv străine;
- defalcările în proporție de 50% din sumele obținute din vânzarea patrimoniului nefolosit, inclusiv a imobilelor;
- alte surse legale.

Finanțarea sferei științei și inovării de la bugetul de stat se realizează prin intermediul Academiei de Științe în temeiul Acordului de parteneriat.

Conform *Codului cu privire la știință și inovare*, **statul asigură finanțarea sferei științei și inovării în cuantum de până la 1 la sută din PIB**, cu specificarea anuală a acestuia în Acordul de parteneriat dintre Guvern și Academia de Științe a Moldovei.

În același timp, dezvoltarea sectorului ÎMM din Republica Moldova este susținută de stat prin politici publice pe termen lung și mediu, cadrul acestora fiind reflectat în *Strategia de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020* și concretizat în *Legea privind susținerea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii*. Deși reprezintă unul din factorii cheie care determină creșterea economică, din păcate, **inovarea în Republica Moldova nu este un subiect abordat și susținut de politicile de stimulare a antreprenoriatului.**

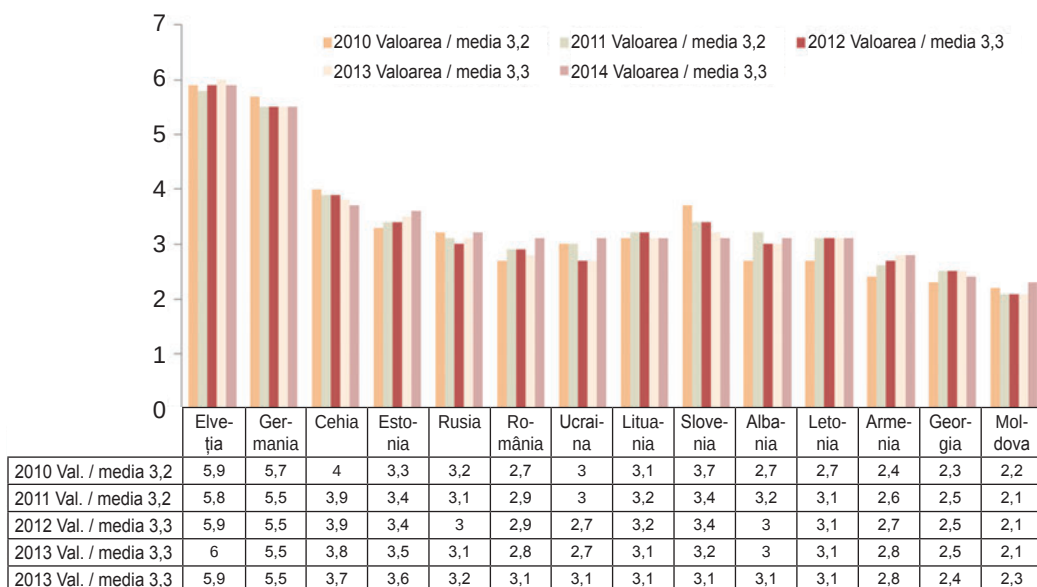
Privitor la stimulentele fiscale care să susțină proceșele inovaționale la nivel de unități economice, acestea sunt cu efecte neglijabile, fiind reglementate de Codul Fiscal (CF).

În Republica Moldova, conform art. 15 al CF, suma totală a impozitului pe venit se determină:

- a) pentru persoane fizice și întreprinzători individuali, în mărime de:
  - **7%** din venitul anual impozabil ce nu depășește suma de 27 852 lei;
  - **18%** din venitul anual impozabil ce depășește suma de 27 852 lei;
- b) pentru persoanele juridice: în valoare de **12%** din venitul impozabil;
- c) pentru gospodăriile țărănești (de fermier): în valoare de **7%** din venitul impozabil;
- d) pentru agenții economici al căror venit a fost estimat prin metodele și sursele indirecte de estimare a obligațiilor fiscale în cadrul controalelor fiscale ca urmare a instituirii posturilor fiscale: în valoare de **15%** din depășirea venitului estimat față de venitul brut înregistrat în evidența contabilă de agentul economic.

Din 2012 ÎMM din Republica Moldova beneficiază de un regim fiscal favorabil (reglementat de capitolul 7' al CF). Astfel, de acest regim fiscal beneficiază **unitățile economice care nu sunt înregistrate ca plătitori de TVA, cu excepția gospodăriilor țărănești (de fermier) și întreprinzătorilor individuali.**

Figura 4. Dinamica cheltuielilor pentru CD suportate de firmele din Republica Moldova comparativ cu firmele din alte țări

Notă: Graficul reprezintă răspunsurile sectorului afacerilor la întrebarea: „În țara dvs., în ce proporție firmele cheltuie pentru cercetare și dezvoltare?” [1 – nu cheltuie pentru CD; 7 – suportă cheltuieli considerabile pentru CD].

Sursa: elaborat după *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

Agenții economici care corespund acestei prevederi și care la situația din data de 31 decembrie a perioadei fiscale precedente perioadei fiscale de declarare, au obținut venit din activități operaționale în valoare:

- de până la 100 000 lei: aplică cota impozitului pe venit de 3% din venitul din activitatea operațională obținut în perioada fiscală de declarare;
- de la 100 000 la 600 000 lei: pot alege regimul fiscal aferent cotei de impozitare de 3% sau regimul de impozitare aplicat în modul general, stabilit din momentul în care sunt înregistrați benevol în calitate de plători de TVA.

Agenții economici care, pe parcursul perioadei fiscale declarate, devin plători de TVA vor aplica regimul de impozitare în modul general stabilit din momentul în care sunt înregistrați ca plători de TVA.

Agenții economici care, pe parcursul perioadei fiscale declarate, au încetat a fi plători de TVA vor aplica regimul fiscal aferent cotei de impozitare de 3%.

Singura prevedere legată de impozitul pe venit al persoanelor juridice destinată să învieze activitatea inovațională a unităților economice este cea care permite deducerea cheltuielilor legate de investigații și cercetări științifice, achitate sau suportate pe parcursul anului fiscal în calitate de cheltuieli curente (art. 27, alineatul 6 și 7 al CF). În același timp, această reglementare nu se aplică față de terenuri sau alte bunuri supuse uzurii, precum și față de orice alte cheltuieli achitate sau suportate în scopul descoperirii sau precizării locului de amplasare a resurselor naturale, determinării cantității și calității lor.

Se permite deducerea amortizării fiecărei unități de proprietate nematerială amortizabilă (brevete de invenție, drept de autor și drepturi conexe, desene și modele industriale, contracte, drepturi speciale etc.) cu termen de exploatare limitat, calculând perioada ei de exploatare prin aplicarea metodei liniare (art. 28 al CF).

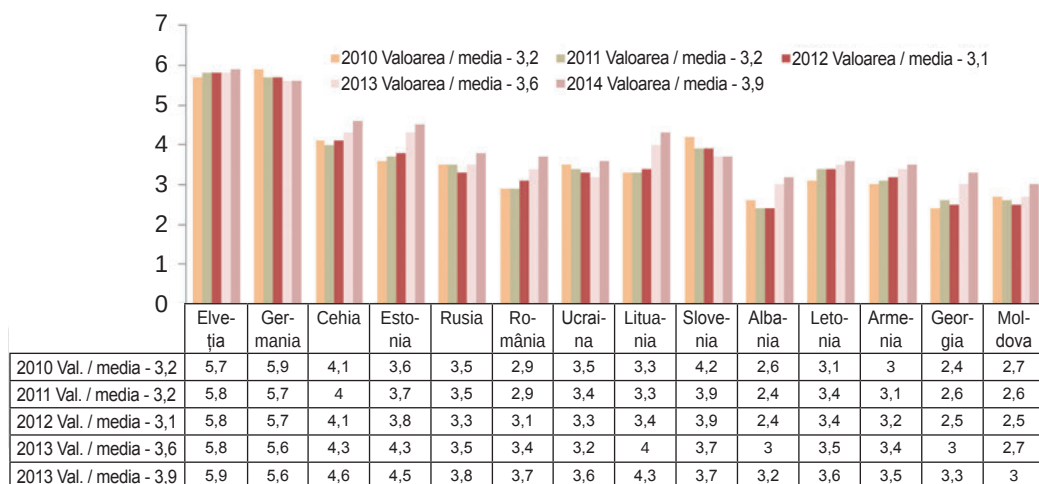
Alte stimulente fiscale aferente impozitului pe venitul persoanelor juridice nu există în Republica Moldova.

Ineficiența politicilor publice în domeniul inovării cu impact nefast asupra ÎMM, inclusiv a aplicării scutirii fiscale menționate mai sus, poate fi dedusă din fig. 4 și 5.

Astfel, la întrebarea „În ce proporție firmele din țara dvs. cheltuie pentru cercetare și dezvoltare?”, formulată în cadrul sondajului realizat, prelucrat și prezentat în *The Global Competitiveness Report*, reprezentanții sectorului afacerilor din Republica Moldova au indicat că ponderea cheltuielilor pentru CD este foarte mică, situându-se în perioada supusă analizei (2010 - 2014) la valoarea de 2,1 - 2,3 (fig. 4), ceea ce este sub mărimea mediană înregistrată de țările analizate în Raport (3,2 – 3,3 funcție de an). Mai mult ca atât, după acest indicator Republica Moldova se află în urma majorității fostelor țări socialiste, dintre care rezultate impresionate în domeniul inovării au obținut Cehia, Estonia și Slovenia. Aceleași concluzii urmează și din analiza fig. 5, care reprezintă evaluarea capacității de inovare a firmelor din Republica Moldova în comparație cu firmele din alte țări europene.

Capacitatea inovațională a firmelor din Moldova este joasă. În consecință, impactul inovațional asupra economiei naționale este mic, Moldova înregistrând o pondere foarte joasă a personalului angajat în producere cu intensitate tehnologice înaltă.

Figura 5. Dinamica capacității de inovare a firmelor din Republica Moldova comparativ cu firmele din alte țări

Notă: Graficul reprezintă răspunsurile sectorului afacerilor la întrebarea: „În țara dvs., în ce proporție firmele au capacitatea de a inova?” [1 – nu au deloc capacitatea de a inova; 7 – în mare măsură au capacitatea de a inova].

Sursa: elaborat după *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

Cel puțin următoarele cauze determină potențialul inovațional redus la nivel de unitate economică în Republica Moldova:

- cadru legal existent stimulează insuficient activitatea de inovare. Practic, nu există un sistem de stimulente financiare directe și indirecte (de exemplu, stimulente fiscale) bine pus la punct dedicat favorizării activităților de CD la nivel de unitate economică;
- capacitate financiară limitată a statului pentru susținerea IMM-urilor;
- infrastructura inovațională este la un nivel subdezvoltat;
- deși *Codul cu privire la știință și inovare* prevede alocarea pentru CD a 1% din PIB, această prevedere nu este respectată, finanțarea bugetară reală fiind mult sub această țintă;
- lipsa reglementărilor în domeniul capitalului de risc;
- dialog și colaborare ineficientă între întreprinzători și autoritățile publice;
- monopolizarea sectoarelor economiei naționale și concurența neloială;
- capacitate de absorbție slabă a inovațiilor tehnologice de către sectorul de producere;
- lipsa statisticii oficiale privind activitatea de inovare;
- legătura slabă între mediul de cercetare și cel de afaceri;
- cercetătorii din Republica Moldova nu sunt obligați pentru implementarea rezultatelor obținute;
- insuficiența sistemului educațional în domeniul instruirii și formării continue a specialiștilor în managementul inovării, protecția, evaluarea și marketingul obiectelor de proprietate intelectuală.

2.5. Concluzii și recomandări

Identificarea opțiunilor de politică și a instrumentelor disponibile pentru a spori capacitățile inovatoare ale IMM-urilor reprezintă o componentă importantă a oricărei strategii de sprijinire a standardelor sporite de viață.

Soluțiile care se impun să fie luate pentru a depăși problema lipsei unui sistem eficient și bine încheiat de stimulente pentru favorizarea procesului inovațional la nivelul unităților economice din Republica Moldova formulate de participanții la masa rotundă „**Regimurile fiscale favorabile proceselor inovaționale la nivelul IMM abordate din perspectiva integrării în UE**” și puse de autor în concordanță și cu cele mai bune practici internaționale sunt, în opinia noastră, următoarele:

- stimularea creării și funcționării firmelor private inovative; asigurarea suportului companiilor pentru a le accelera creșterea;
- dezvoltarea parteneriatelor între organizații de cercetare, universități și agenți economici; stimularea angajării de către firme a cercetătorilor pe profiluri de activitate; dezvoltarea parteneriatelor public-privat în domeniul cercetării;
- adoptarea proiectului *Legii cu privire la fondurile venture* și crearea unui fond național de risc (venture); crearea fondurilor de risc (venture), fondurilor pri-

- vate de finanțare a inovării;
- dezvoltarea infrastructurii de inovare;
- organizarea centrelor de brokeraj inovațional și conexiunea lor la rețelele specializate internaționale, organizarea comercializării proprietății intelectuale prin intermediul lor;
- asigurarea unei circulații mai bune a inovării prin organizarea clusterelor atât verticale, cât și orizontale;
- dezvoltarea centrelor de comercializare și transfer tehnologic în scopul explorării rezultatelor cercetării aplicative moldovenești;
- implementarea instrumentului de voucher inovațional (minigranturi pentru IMM-urile inovaționale);

Pentru aceste măsuri, responsabili sunt Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, Academia de Științe a Moldovei (AȘM) cu structurile corespunzătoare, în special Agenția pentru Inovare și Transfer Tehnologic (AITT), ODIMM.

- îmbunătățirea sistemului de protecție a proprietății intelectuale. **Responsabili:** Ministerul Justiției, Agenția de Stat pentru Proprietate Intelectuală (AGEPI);
- stimularea brevetării invențiilor în străinătate. **Responsabili:** Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, AGEPI;
- în lipsa capacităților de absorbție - stimularea comercializării rezultatelor cercetării autohtone în afara țării, stimularea importului de inovații și tehnologii noi. **Responsabili:** Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, AȘM;
- creșterea alocărilor bugetare destinate dezvoltării capacităților de inovare și a inovării propriu-zise. **Responsabili:** Guvernul RM prin Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, AȘM;
- dezvoltarea statisticii pentru domeniul de inovare. **Responsabili:** Ministerul Economiei, AȘM, Biroul Național de Statistică, Instituțiile de învățământ superior prin catedrele specializate, inclusiv catedrele de statistică;
- elaborarea și implementarea programelor educaționale aferente procesului inovativ, integrând în curriculumul universitar cursuri noi, cum ar fi dreptul și economia proprietății intelectuale și celui de autor; managementul inovării; inventica; marketingul produselor noi; evaluarea și comercializarea obiectelor de proprietate intelectuală etc. **Responsabili:** Ministerul Educației, AȘM, Instituțiile de învățământ superior.

Pentru proiectarea unui sistem eficient de stimulente fiscale care să contribuie la creșterea activismului inovațional al ÎMM-urilor din Republica Moldova propunem implementarea **următoarelor obiective:**

- proiectarea, în baza analizei cost-beneficiu, a unui sistem consistent de stimulente financiare destinate susținerii și înviorării proceselor și rezultatelor activităților inovaționale la nivel de unități economice care să îmbine rațional stimulentele directe și stimulentele fiscale, astfel încât beneficiile economice, sociale și financiare care vor fi obținute să depășească considerabil costurile

(cele legate de bugetul public național). Trebuie stimulată tendința generală observată în majoritatea țărilor de creștere a disponibilității și generozității stimulentele fiscale pentru cercetare și dezvoltare, ceea ce face mixul de politici mai indirect în timp. Propunem, în acest context, analiza atentă a experienței Cehiei și Sloveniei.

- ▶ designul regimului de cercetare și dezvoltare din Republica Moldova trebuie așezat puternic pe *Manual Frascati* (OCDE, 2002). Pentru ca activitatea de cercetare și dezvoltare să beneficieze de facilități fiscale, unitatea economică trebuie să desfășoare un proiect care urmărește un progres în domeniul științei sau tehnologiei (exemplu pozitiv al Sloveniei);
- ▶ examinarea posibilității de aplicare a creditului fiscal în calitate de stimulent pentru activitatea inovațională la nivel de unitate economică (exemplul pozitiv al Franței și Coreei de Sud). Practica internațională demonstrează că anume acest instrument este cel mai prielnic pentru stimularea activităților de CD la nivel de agent economic;
- ▶ examinarea posibilității aplicării unei cote reduse a impozitului pe venit în cazul veniturilor obținute din vânzările de brevete (experiența pozitivă a Franței);
- ▶ proiectarea și aplicarea de stimulente investiționale pentru centrele de CD, parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele inovaționale (experiența pozitivă a Cehiei);
- ▶ implementarea sistemului de stimulente fiscale în scopul susținerii activităților de CD la nivel de unitate economică trebuie însoțită obligator de efectuarea periodică a auditului fiscal (experiența pozitivă a Franței).

Responsabili pentru aceste măsuri: Ministerul Economiei, Ministerul Finanțelor, AȘM, AITT, ODIMM.

APROPIEREA SECTOARELOR BANCARE DIN R. MOLDOVA ȘI REGIUNEA TRANSNISTREANĂ PRIN FINANȚAREA ÎMM-URILOR

NOTE EXPLICATIVE REFERITOARE LA TERMINOLOGIA UTILIZATĂ

Studiul de față a fost elaborat în scopul evaluării situației existente în domeniile bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană și a identificării unor soluții pentru o interacțiune mai strânsă dintre acestea, în scopul îmbunătățirii finanțării sectoarelor întreprinderilor micro, mici și mijlocii. Acesta se axează exclusiv pe aspectele economice și de activitate bancară. Terminologia și limbajul utilizat nu implică și nu atrag după sine confirmarea expresiei vre-unei poziții politice. Utilizarea unor termeni așa ca: „lege”, „banca republicană transnistreană – BRT”, „banca centrală”, „minister”, „președinte”, „oficial”, „sector sau sistem bancar”, și a altor termeni similari cu referire la actele, instituțiile, autoritățile sau anumite domenii ale economiei din regiunea transnistrene nu semnifică recunoașterea de fapt a acestor acte, instituții, autorități, sau domenii ca având statut independent. Acești termeni sunt utilizați exclusiv pentru comoditatea cititorilor și pentru a oferi cea mai precisă identificarea unor documente specifice, de-facto instituții, autorități sau sectoare ale economiei. De asemenea, sunt utilizați termenii „malul stâng” sau „malul drept” al Nistrului, mențiți să facă referință la teritoriile controlate de autoritățile din regiunea transnistreană și, respectiv, de Guvernul Republicii Moldova.

3.1. Introducere

În ciuda diversificării opțiunilor de finanțare pentru agenții economici, odată cu dezvoltarea sectoarelor de microfinanțare și creditare nebancaară, sectoarele bancare din Republica Moldova și regiunea transnistreană reprezintă principalele surse de finanțare pentru întreprinzătorii de pe cele două maluri ale Nistrului, inclusiv pentru IMM-uri. Preocuparea pentru finanțarea IMM-urilor este justificată prin faptul că aceste întreprinderi reprezintă principalele surse de creare a locurilor de muncă, dar repere puternice pentru creșterea economică. Conform informațiilor Biroului Național de Statistică din RM, IMM-urile în țara noastră (fără regiunea transnistreană) numără 97,7% din numărul total de întreprinderi, asigurând 56,2% din totalul locurilor de muncă și contribuind cu 28,3% la crearea Produsului Intern Brut. Respectiv, de dezvoltarea sectorului IMM-urilor de astăzi va depinde viitoarea funcționalitate a economiei Republicii Moldova. Și în regiunea transnistreană întreprinderile mici joacă un rol important, acestea asigurând aproape 21% din veniturile totale din vânzări, 50% din profitul tuturor întreprinderilor și contribuind cu cca. 14% la PIB-ul regiunii.

Contrar unei cote impunătoare din numărul total de întreprinderi existente pe piață, doar o treime din reprezentanții businessului mic și mijlociu din Republica Moldova reușesc să desfășoare o activitate profitabilă¹¹. Această situație este cauzată de către o multitudine de factori, inclusiv de faptul că finanțarea IMM-urilor adesea se dovedește a fi deficitară, din rațiuni de riscuri și costuri ridicate, garanții insuficiente

¹¹ Erhan Lica “Strategii financiare de dezvoltare a IMM prin prisma asigurării unei economii de piață funcționale”, Chișinău, 2013

și reglementări normative nefavorabile.

Cu referire la regiunea transnistreană, situația este complicată de starea de ne-reglementare politică a conflictului, cu consecințe asupra funcționalității mediului de desfășurare a afacerilor, instituțiilor puterii de stat și a celor de reglementare a afacerilor. În sectorul bancar, lipsa de peste 20 de ani a unor soluții viabile de soluționare a diferendului a dus la o absență practic a oricărui fel de legături și interacțiunii dintre instituțiile bancare de pe malul drept și stâng al Nistrului. Astăzi între cele două sectoare bancare care funcționează pe teritoriul RM (cel propriu-zis din RM, și sectorul bancar din regiunea transnistreană, nerecunoscut oficial, dar existent de facto), nu există o cooperare și legătură directă: autoritățile de reglementare bancară din Republica Moldova nu recunosc documentele și normele emise de autoritățile transnistrene, iar autoritățile transnistrene tratează agenții economici din Republica Moldova ca pe agenți economici ai unui stat străin.

Această procedură complicată și costisitoare de interacțiune dintre agenții economici de pe cele două maluri ale Nistrului are un impact negativ asupra dezvoltării legăturilor economice, bancare și de investiții dintre cele două părți. Mai mult, în condițiile unor cadre legale și de reglementare a activității agenților economici de pe cele două maluri ale Nistrului de facto diferite, creditarea IMM-urilor din Transnistria de către băncile din RM și viceversa, este practic imposibilă. La nivelul politicilor de stat, normalizarea relațiilor economice și reintegrarea economică a celor două maluri ale Nistrului mult timp au fost considerate „ulterioare”, urmând să fie discutate abia după luarea unei decizii politice. Aceasta abordare nu a dat rezultate, așa cum soluția la nivel politic a întârziat să apară.

Mai mult, în condițiile lipsei unei interacțiuni economice normale, dar și a unor conflicte economice periodic acutizate, procesul politic al reglementării conflictului de obicei intra în impas¹². Relațiile politice reci dintre Chișinău și Tiraspol, lipsa pe o perioadă atât de îndelungată de timp a unor soluții viabile pentru interacțiunea eficientă dintre băncile și clienții acestora de pe cele două maluri ale Nistrului, au afectat încrederea și comunicarea și dintre cele două sectoare bancare.

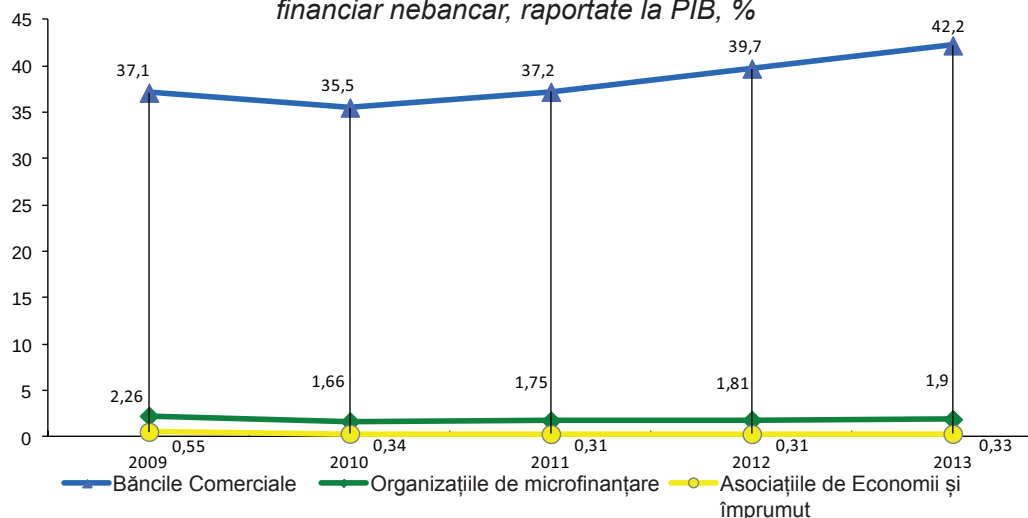
3.2. Finanțarea IMM-urilor de către sectorul bancar din Moldova

Sectorul bancar din Republica Moldova continuă să reprezinte opțiunea principală de finanțare pentru agenții economici, inclusiv pentru IMM-urile din țară, în pofida dezvoltării unor alternative pe piața financiară autohtonă, așa ca organizațiile de microfinanțare (OMF), asociațiile de economii și împrumut (AEÎ), companiile de leasing și factoring, sau programele guvernamentale și ale finanțatorilor internaționali de suport pentru diferite componente sau domenii ale activității de afaceri. După cum se poate observa cu ușurință și din figura de mai jos, în timp ce adâncimea sectorului bancar, măsurat ca ponderea creditelor bancare în PIB, a crescut continuu începând cu anul 2011 și în anul 2013 a atins 42,2%, ponderea împrumuturilor OMF

¹² Elena Gorelova *Economia politică a reintegrării. În: Moldova - Transnistria: eforturi comune pentru un viitor prosper. Aspecte economice*, Chișinău, 2009.

a constituit doar 1,9%, iar cea a împrumuturilor AEÎ – 0,33%. În același timp, ritmul de creștere al finanțării din partea OMF și AEÎ a fost inferior ritmului de creștere al finanțării din partea sectorului bancar, ceea ce confirmă afirmația de mai sus privind rolul central al sectorului bancar din RM în finanțarea economiei, dar și indică asupra unor probleme de creștere, în special în privința AEÎ, creditare din partea cărora practic a stagnat după criza din 2009.

Figura 6. Dinamica portofoliului total al creditelor și împrumuturilor acordate de către sectorul bancar și sectorul financiar nebancar, raportate la PIB, %

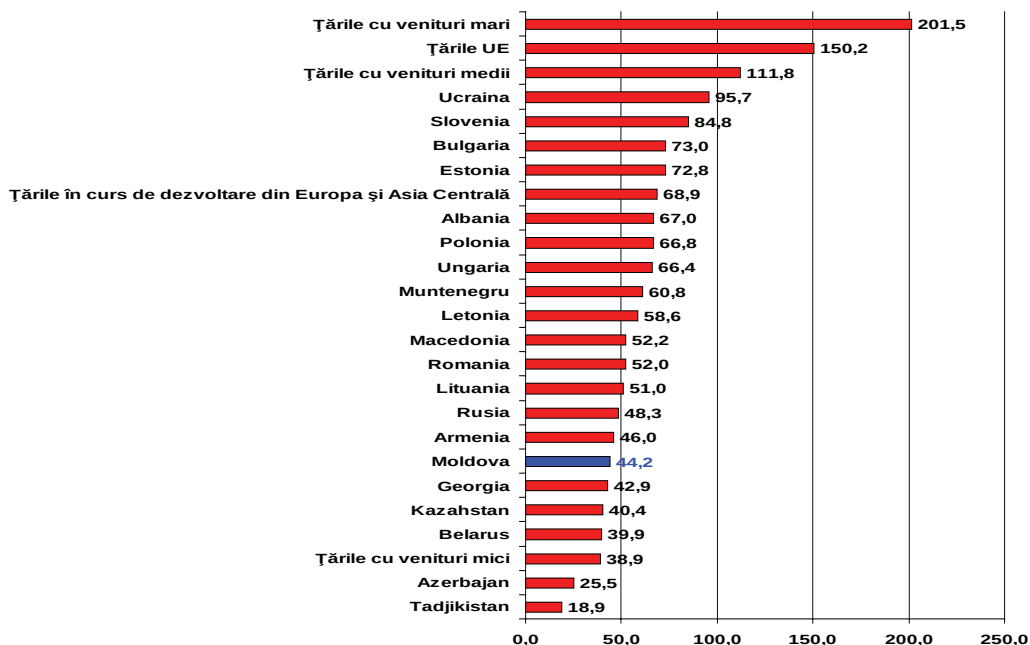

Sursa: Valentina Veveriță: „Dezvoltarea sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii pentru anii 2013-2014”, prezentare în cadrul Forului Moldo - German privind finanțarea IMM din 17.10.2014

În timp ce ponderea în PIB a creditelor și împrumuturilor acordate de către sectorul bancar și sectorul de microfinanțare a crescut continuu după anul 2010, aceasta rămâne deocamdată cu mult în urma indicatorilor similari din alte țări, ceea ce vorbește despre un nivel încă insuficient de finanțare a economiei din partea sectorului financiar al țării. Astfel, conform datelor Băncii Mondiale, adâncimea sectorului financiar al Republicii Moldova în anul 2013 (creditele și împrumuturile acordate de către sectorul financiar al țării ca % din PIB) a fost de 44,2%. Aceasta este mult mai puțin decât media indicatorului respectiv pentru țările cu venituri mari (201,6%), țările UE (150,2%), sau țările cu venituri medii (111,8%). Datorită extinderii în ritmuri destul de înalte a creditării în perioada de după criza economică, Moldova a reușit să depășească în ultimii 2 ani (2012 și 2013) nivelul mediu al indicatorului dat înregistrat de țările cu venituri mici, sau de unele țări din CSI (Belarus, Kazahstan, Georgia), însă rămâne deocamdată în urma unor țări din regiune (România – 52,0%, Rusia – 48,3%, Ucraina – 95,7%), țări cu dimensiuni apropiate ca teritoriu și populație (Armenia – 46,0%, Lituania – 51,0%, Macedonia – 52,2%, Letonia – 58,8%, Muntenegru – 60,8%, etc.) - (figura 7), sau nivelurile înregistrate în primii ani de independență ai RM: 1991 - 62,8% și 1992- 56,0%.

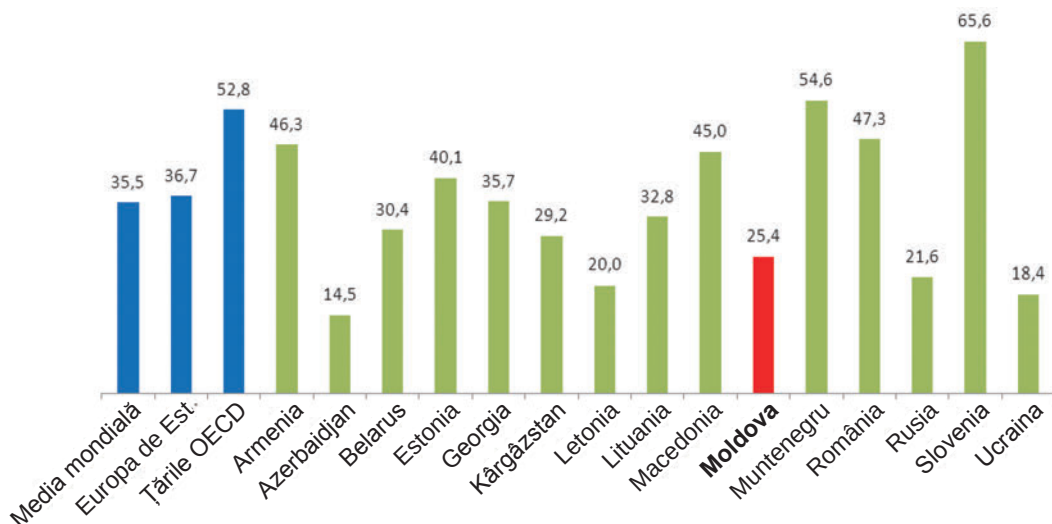
Figura 7. Adâncimea sectoarelor financiare din diferite țări și grupuri de țări în anul 2013, %

Sursa: The World Bank IBRD-IDA

Gradul redus de intermediere financiară a sistemului bancar moldovenesc este confirmat și de numărul destul de mic de companii care au credite bancare și/sau linii de creditare bancare. Conform datelor Enterprise Surveys al Grupului Băncii Mondiale, în Republica Moldova în anul 2013 doar 25,4% dintre companii aveau credite/ linii de creditare bancare. Indicatorul respectiv era cu cca. 10 puncte procentuale (p. p.) mai mic decât media mondială, cu cca. 11,3 p. p. mai mic decât media țărilor din Europa de est și Asia centrală, și de peste 2 ori mai mic decât media țărilor cu venituri mari din cadrul OECD. În regiune doar Azerbaidjan, Ucraina, Letonia și Rusia au valori mai mici ale indicatorului respectiv. Totuși, datele respective nu indică neapărat asupra unui deficit de finanțare din partea sectorului bancar. Același sondaj al întreprinderilor, realizat de Grupul Băncii Mondiale, relevă o proporție destul de mare a companiilor din Moldova care au indicat că nu au nevoie de credite – aproape 64%. Doar companiile din Letonia sunt mai reticente în a accesa credite bancare – aproape 79% au indicat că nu au nevoie de credite. Media mondială pentru acest indice este de 44%, de cca. 51% pentru țările Europei de est și Asiei centrale, și de cca. 57% pentru țările din cadrul OECD.

Figura 8. Ponderea companiilor cu credite/linii de creditare bancare în anul 2013, %

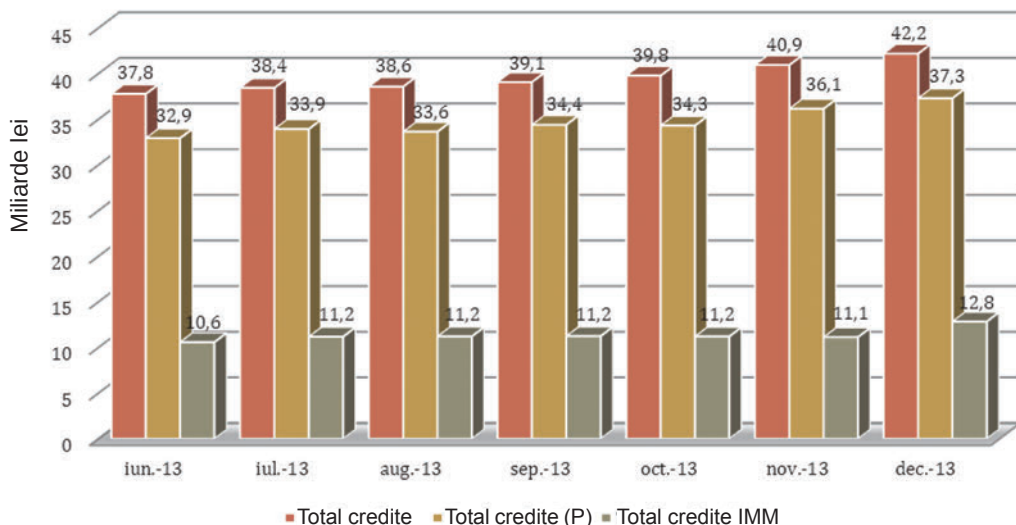
Sursa: Enterprise Surveys, The World Bank Group

O parte și mai mică din aceste credite și împrumuturi ajung la ÎMM-uri. Dacă e să ne referim doar la creditele bancare, doar cca. 30% din acestea sunt pentru ÎMM-uri (figura 9). Restul (cea mai mare parte) reprezintă creditele acordate întreprinderilor mari, precum și creditele pentru persoanele fizice (cca. 12% din totalul creditelor bancare). Figura de mai jos prezintă cum au evoluat creditele bancare pentru ÎMM-uri în raport cu creditele totale bancare și creditele pentru toate categoriile de persoane juridice (PJ) în a doua jumătate a anului 2013. Aceste cifre contrastează mult cu rolul pe care îl au IMM-urile în economia moldovenească.

Conform datelor BNS, în anul 2013 IMM-urile în R. Moldova dețineau o pondere de 33,4% din veniturile totale din vânzări și de cca. 48% din profitul total înregistrat de companiile din țară. Cifrele respective confirmă ipoteza referitoare la nivelul insuficient de finanțare al IMM-urilor în RM, ponderea căreia nu este proporțională cu contribuția IMM-urilor la cifra totală de afaceri sau profitul total pe economie înregistrat. La posibilele cauze ale acestei situații ne vom referi în continuare, printr-o analiză comparativă la nivel internațional a principalilor factori care influențează nivelul de creditare al IMM.

**Figura 9. Evoluția creditelor bancare în perioada iunie-decembrie 2013
pe categorii de beneficiari**

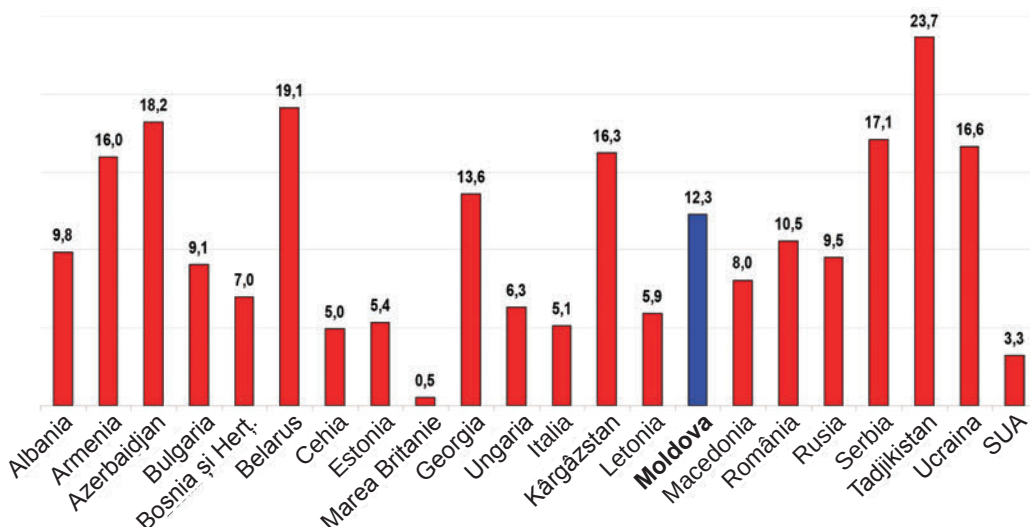

Sursa: Matei Dohotaru: „Dezvoltarea sectorului bancar în anul 2013”, prezentare în cadrul Forului Moldo - German privind finanțarea IMM din 17.10.2014

Cele mai mari trei probleme invocate de companiile din businessul mic și mijlociu, legate de accesul la creditele bancare, sunt cele referitoare la rata înaltă a dobânzii pentru credite, cerințele mari în privința gajului din partea băncilor și maturitatea scurtă a creditelor. Aceste probleme au fost enunțate și în cadrul Forului Moldo-German privind finanțarea IMM-urilor din data de 17.10.2014.

Într-adevăr, în privința ratei dobânzii la creditele bancare, R. Moldova stă mai prost în comparație cu majoritatea țărilor dezvoltate, cu cele central și est-europene vecine, sau cu trecut istoric similar. În schimb, printre țările CSI, doar Rusia avea în anul 2013 rate mai mici ale dobânzii la creditele bancare. Aceleași date din figura de mai jos semnifică faptul că, similar țărilor din regiune, există în continuare rezerve de reducere a dobânzilor la creditele bancare. Așa cum dobânzile bancare depind în cea mai mare parte de 2 factori esențiali: stabilitatea macroeconomică din țară și competiția în sistemul bancar, este clar că rezervele principale despre care am amintit se regăsesc anume în acești factori.

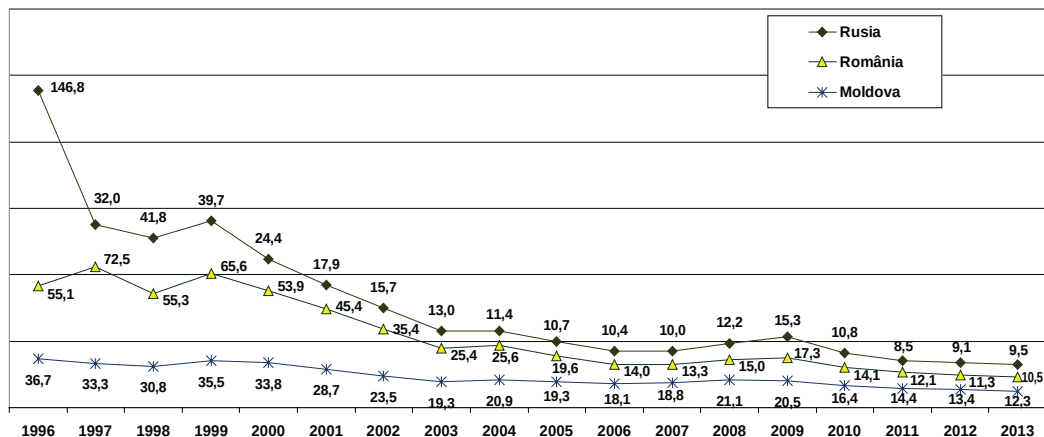
Figura 10. Ratele medii ale dobânzilor la creditele bancare în diferite țări în anul 2013 (în valutele naționale ale țărilor respective), %

Sursa: The World Bank IBRD-IDA

Pentru a argumenta afirmația de mai sus, vom aduce exemplul evoluției ratei dobânzii la creditele bancare în Republica Moldova în comparație cu alte 2 țări din regiune, cu evoluții istorice în mare parte similare, Rusia și România. Ambele țări au pornit în anul 1996 de la valori medii mult mai înalte ale dobânzilor la credite decât cele din Moldova (36,7%) – 146,8% în Rusia și 55,1% în România. Însă în timp acestea s-au redus într-un ritm mult mai înalt decât s-au redus dobânzile la credite în Moldova, astfel că anul trecut acestea erau cu aproape 3 puncte procentuale și respectiv cu aproape 2 puncte procentuale mai mici decât în țara noastră. Evident, cauza rezidă în evoluțiile macroeconomice din aceste țări, dar și în nivelul de competiție bancară mult mai mare în țările respective de referință.

Figura 11. Rata medie a dobânzii la creditele bancare în RM, în comparație cu Rusia și România, %

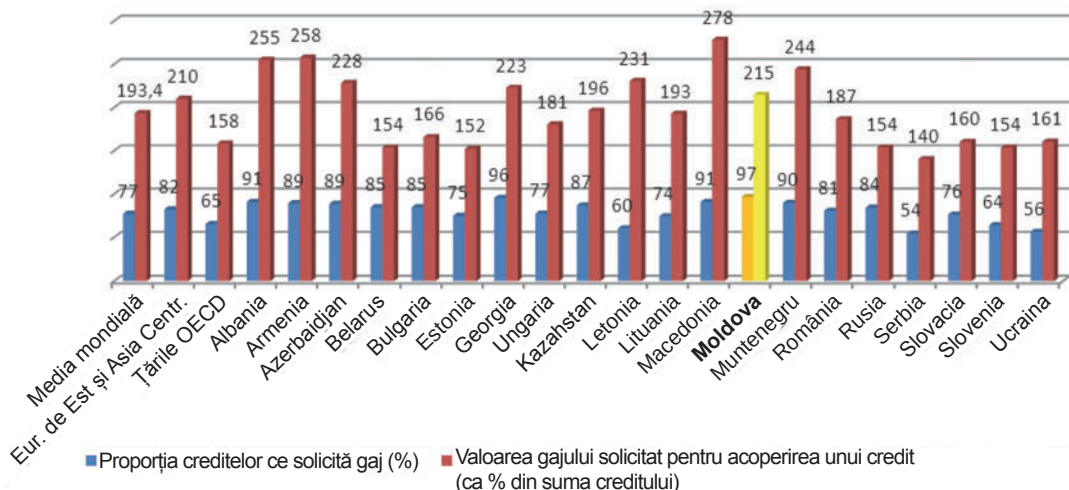
Sursa: The World Bank IBRD-IDA

Lipsa gajului, pe care l-ar putea oferi pentru asigurarea creditelor, sau cerințele prea mari ale băncilor referitoare la gradul de acoperire cu gaj, reprezintă o altă problemă des invocată de companii pentru accesul dificil la finanțare din partea sectorului bancar. În mediu, conform datelor sondajului întreprinderilor efectuat de către Banca Mondială, băncile moldovenești solicitau în anul 2013 un grad de acoperire cu gaj de cca. 215%. În comparație cu indicatorii similari la nivel mondial și regional, acesta este într-adevăr un nivel înalt de acoperire cu gaj, deși și media regională (Europa de est și Asia centrală) este una destul de înaltă – 210%. Media mondială a acestui indicator era de 193%, iar media țărilor cu venituri înalte din cadrul OECD – 158%. Cerințe mai mari decât băncile din Moldova față de gradul de acoperire cu gaj în anul 2013 aveau doar băncile din Macedonia (278%), Armenia (258%), Albania (255%), Muntenegru (244%), Letonia (231%), Azerbaidjan (228%) și Georgia (223%).

În marea majoritate a țărilor din regiune, însă, nivelul acestui indicator este mult mai mic decât în Moldova. De exemplu, în România acesta era de 187%, în Rusia – 154%, în Ucraina – 161% (figura 12). În același timp, însă, Moldova este lider absolut printre țările din regiune în ceea ce privește proporția creditelor (din creditele totale acordate), ce necesitau acoperire cu gaj. Acest indice constituia în Moldova 97% în anul 2013. Media mondială pentru acesta era în același an de 77%, media țărilor Europei de est și Asiei centrale – de 82%, iar media țărilor OECD – de 65%. Toate țările, luate individual, aveau o proporție mult mai mică a creditelor acoperite cu gaj, decât Moldova, ajungând până la 64% în Slovenia, 60% în Letonia, 56% în Ucraina, sau 54% în Serbia (figura 12).

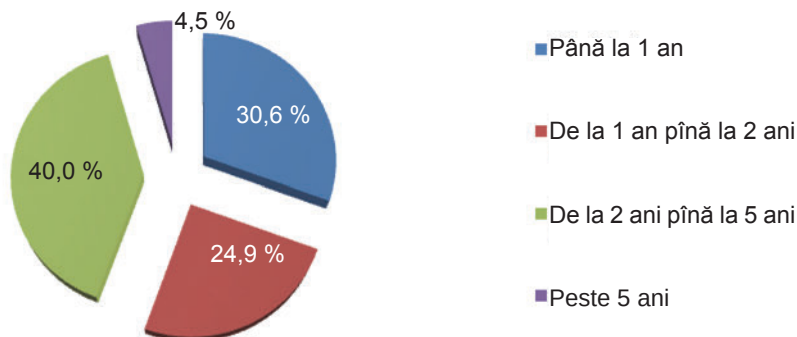
Figura 12. Nivelul mediu de acoperire cu gaj și ponderea creditelor ce solicitau acoperire cu gaj în anul 2013 în comparație internațională, %

Sursa: World Bank Enterprise Surveys

După cum am amintit ceva mai devreme, a treia cea mai des invocată problemă în legătură cu accesul companiilor din R. Moldova la creditele bancare o reprezintă termenul prea scurt al acestora. Este dificil de evaluat situația din RM în privința maturității creditelor în general, și a celor pentru ÎMM-uri în mod special, așa cum nu există date disponibile în acest sens. Conform informațiilor disponibile, 40% din toate creditele noi acordate persoanelor juridice în a 2-a jumătate a anului 2013, de exemplu, au fost pe un termen de la 2 până la 5 ani. 24,9% au avut o maturitate inițială de la 1 an până la 2 ani, iar 30,6% - până la 1 an. Doar 4,5% dintre creditele acordate agenților economici, inclusiv pentru ÎMM-uri, au fost cu termen mai mare de 5 ani (figura 13). Este însă dificil de făcut unele analize pertinente pe baza acestor cifre, așa cum lipsesc informațiile cu privire la scopul pentru care au fost acordate creditele respective (investiții, majorarea capitalului circulant, etc.), sau beneficiarii lor.

Figura 13. Maturitatea creditelor noi acordate în perioada iunie-decembrie 2013

Sursa: BNM

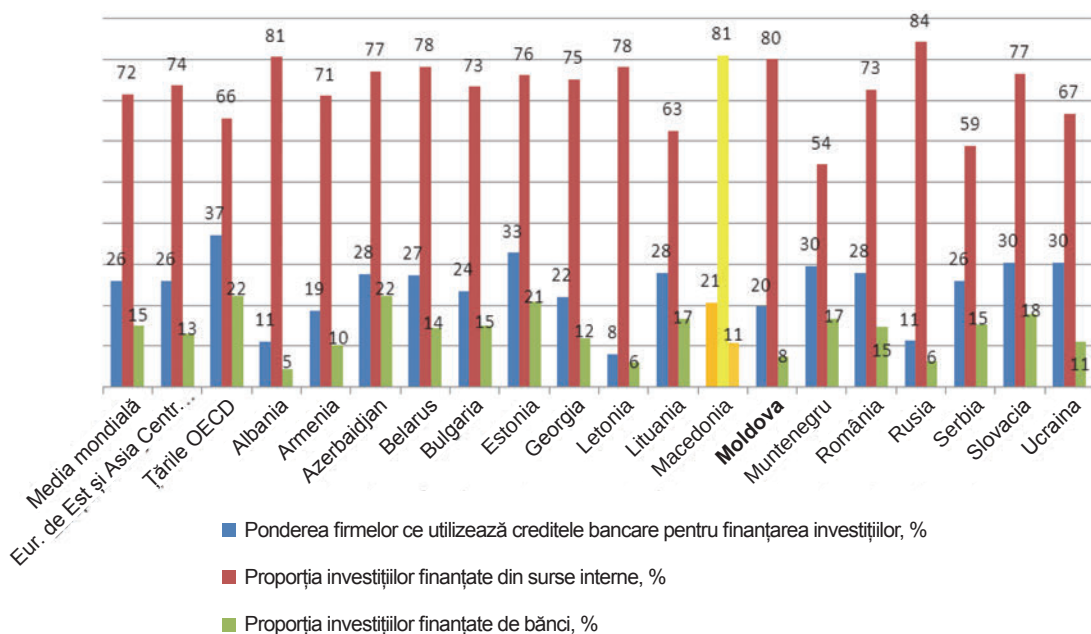
Astfel, în timp ce pe baza datelor respective nu se pot trage concluzii pertinente referitoare la suficiența maturității creditelor și a scopurilor pentru care acestea au fost acordate, este evidentă o pondere foarte redusă a creditelor aparent cu scop investițional (cu termen mai mare de 5 ani), deci se poate presupune existența unui deficit de finanțare în privința unor astfel de credite.

Această teză este indirect confirmată de sondajul întreprinderilor, efectuat de Banca Mondială. Conform acestuia, R. Moldova are unul dintre cele mai înalte niveluri de finanțare a investițiilor din surse interne, printre țările din regiune (80%). Doar Rusia (84%), Macedonia și Albania (câte 81%) dintre țările Europei de est depășeau Moldova la acest indicator, media la nivel mondial fiind de 72%, media țărilor din Europa de est și Asia centrală – 74%, iar media țărilor OECD – 66%.

În același timp, doar 20% dintre companiile moldovenești apelau anul trecut la bănci pentru finanțarea investițiilor. Doar în Letonia (8%), Rusia, Albania (câte 11%) și Armenia (19%), dintre țările est-europene, acest indicator era mai mic. Media mondială și a țărilor Europei de est și Asiei centrale era de 26%, în timp ce media țărilor dezvoltate din OECD – de 37%.

Și în privința proporției investițiilor finanțate de bănci (8%), Moldova în anul 2013 depășea doar 3 țări est-europene: Albania (5%), Letonia și Rusia (câte 6%). Media mondială pentru indicatorul respectiv era de 15%, media țărilor Europei de est și Asiei centrale – de 13%, media țărilor OECD – de 22%.

Figura 14. Unii indicatori comparativi privind finanțarea investițiilor la nivel internațional, an. 2013

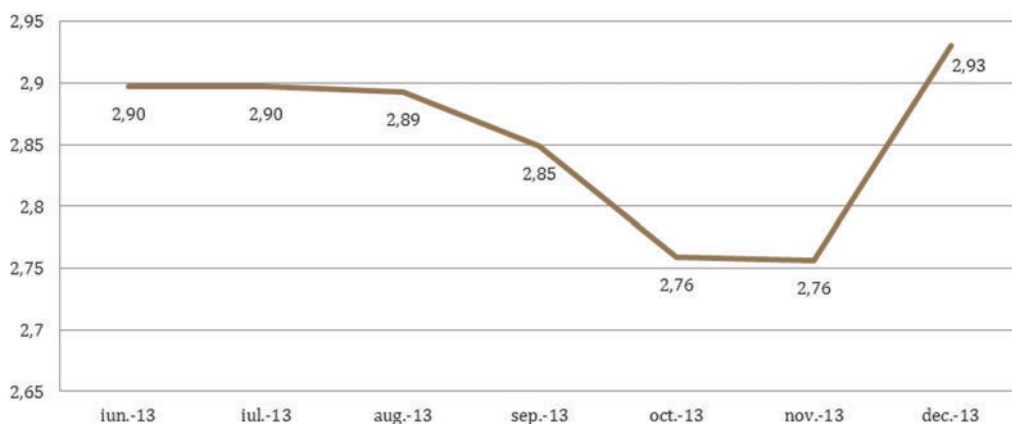
Sursa: World Bank Enterprise Surveys

În privința creditelor pentru IMM-uri în Republica Moldova, maturitatea reziduală a creditelor bancare aparținând acestui grup de companii în a doua jumătate a anului 2013 nu depășea 2,9 ani (cca. 35 luni), conform informației de la BNM. În lipsa unor date separate privind maturitatea reziduală în funcție de destinația creditelor, iarăși este greu să formulăm concluzii referitor la maturitatea medie a creditelor investiționale, pentru care este mai importantă perioada de rambursare. Totuși, în cadrul unei comparații internaționale a acestui indicator Moldova s-ar situa la nivelul țărilor cu venituri mai mici de medie, conform datelor „Global Financial Development Report 2014”.

Pentru țările din categoria celor cu venituri mai mari de medie, conform aceluiași raport, maturitatea medie a creditelor acordate firmelor mici este de 44 de luni, iar firmelor de mărime medie – 38 de luni. În același timp, în țările cu venituri mari media maturității creditelor pentru firmele mici este de 61 de luni, iar pentru firmele de mărime medie – de 60 de luni.

Astfel, cel puțin din perspectiva comparației internaționale existența problemei maturității prea reduse a creditelor acordate IMM-urilor din Moldova se confirmă, însă această problemă este comună tuturor țărilor cu nivel apropiat de dezvoltare ca cel al țării noastre. Iarăși, acest indicator este o funcție a condițiilor macroeconomice ale țării, a nivelului de dezvoltare și competiție a sectorului financiar și bancar, accesului la resursele pe termen lung pe piețele financiare interne și internaționale etc. Separat de dezvoltarea acestor elemente, va fi greu să asigurăm o finanțare adecvată pe termen lung pentru businessul din țară.

Figura 15. Maturitatea reziduală a creditelor acordate IMM, ani

Sursa: Matei Dohotaru: „Dezvoltarea sectorului bancar în anul 2013”, prezentare în cadrul Forului Moldo - German privind finanțarea IMM din 17.10.2014

3.3.

Finanțarea IMM-urilor de către sectorul bancar din regiunea transnistreană

Înainte de a trece nemijlocit la situația privind finanțarea de către bănci a IMM-urilor din regiunea transnistreană, este necesar de remarcat că nu doar sistemele bancare de pe cele 2 maluri ale Nistrului activează conform unor norme și reguli diferite, ci și între noțiunea de IMM și IMMM pe ambele maluri există o diferență majoră. Astfel, legislația RM încadrează în categoria întreprinderilor micro entitățile economice a căror număr mediu scriptic anual de salariați este de cel mult 9 persoane, iar suma anuală a veniturilor din vânzări și valoarea anuală de bilanț a activelor nu depășește 3 milioane de lei. Întreprindere mică este considerată acea entitate economică, a cărei număr mediu scriptic anual de salariați nu depășește 49 persoane, iar suma anuală a veniturilor din vânzări și a activelor bilanțiere nu depășește 25 milioane de lei.

În categoria întreprinderilor mijlocii se încadrează agenții economici, ai căror număr mediu scriptic anual de salariați este de cel mult 249 persoane, iar suma anuală a veniturilor din vânzări și valoare anuală totală de bilanț a activelor este de cel mult 50 milioane de lei. O întreprindere trebuie să întrunească toate cele trei criterii simultan - atât numărul mediu scriptic anual de salariați, cât și suma anuală a veniturilor din vânzări și valoarea totală anuală de bilanț a activelor - pentru a fi încadrată în categoria IMM-urilor.

Conform legii Sovietului Suprem a nerecunoscutei RMN: „Cu privire la dezvoltarea și susținerea de stat a micului business” din luna iulie a anului 2011, în categoria businessului mic în regiunea transnistreană se încadrează următoarele entități¹³:

- Întreprinzătorii individuali (persoanele fizice care practică activitatea de întreprinzător în mod individual);
- Întreprinderile micro (persoanele juridice, care practică activitatea de întreprinzător, a căror număr mediu scriptic de angajați, luați în considerare la calculul salariului mediu, nu depășește 15 persoane, iar suma anuală a veniturilor din activitate nu depășește 365000,0 NCSM (niveluri de calcul al salariului minim) - PYM3Π¹⁴;
- Întreprinderile mici (persoanele juridice, care practică activitatea de întreprinzător, al căror număr mediu scriptic de angajați, luați în considerare la calculul salariului mediu, nu depășește 50 de persoane, iar suma anuală a veniturilor din activitate nu depășește 1200000,0 NCSM/PYM3Π.

În același timp, întreprinderile mijlocii rămân în afara ariei de reglementare a prevederilor „legislației” transnistrene. Astfel, date fiind diferențele în modul de determinare a subiecților IMMM-urilor de pe cele 2 maluri ale Nistrului, este greu de făcut o comparație directă între nivelurile de finanțare ale acestora. În aceste condiții, vom

¹³ Legea „RMN” „Cu privire la dezvoltarea și susținerea de stat a micului business”

¹⁴ NCSM (PYM3Π în limba rusă) reprezintă o mărime variabilă în funcție de scopul aplicării ei și perioadă. În scopul determinării nivelului veniturilor din activitatea businessului mic de exemplu, pentru anul 2013, 1 PYM3Π era egal cu 6,4 ruble transnistrene.

Încerca să tragem anumite concluzii pe baza comparației dintre mai mulți indicatori relativi, care reflectă gradul de intermediere financiară al sectoarelor bancare de pe cele 2 maluri, gradul de accesibilitate al serviciilor bancare, ponderea businessului mic în portofoliul total de credite acordate persoanelor juridice de către bănci etc.

În general, făcând o comparație sumară între cele 2 sisteme bancare de pe malurile drept și stâng al Nistrului, se poate remarca o disproporționalitate atât în privința mărimii, cât și a structurii acestora. Astfel, activele sistemului bancar din partea dreapta a Nistrului, controlată de autoritățile din RM, sunt de peste 10 ori mai mari decât activele băncilor din regiunea transnistreană. Având în vedere că PIB-ul Republicii Moldova la sfârșitul anului 2013 era de cca. 7 ori mai mare decât cel al regiunii transnistrene, este evident un grad mai înalt de intermediere bancară sau financiară pe teritoriul controlat de autoritățile Republicii Moldova.

Gradul de intermediere financiară, măsurat ca ponderea activelor bancare în PIB, reflectă mărimea sistemului bancar raportat la activitatea economică. Cu cât acest indicator este mai mare, cu atât mai dezvoltat se consideră sistemul bancar. Măsurat în acest fel, la sfârșitul anului 2013, gradul de intermediere financiară în partea dreaptă a Nistrului era la nivelul de 76%, iar în regiunea transnistreană – de 55%.

Și după valoarea activelor bancare pe cap de locuitor, partea dreaptă a Nistrului (1640 \$) depășea regiunea transnistreană (1146 \$) cu cca. 43%. Acest lucru reflectă, în ultimă instanță, un nivel mai înalt de dezvoltare a sistemului bancar. Diferența respectivă s-a creat cu precădere în ultimii trei ani, către începutul anului 2011 acest indicator fiind aproape la același nivel pe ambele maluri ale Nistrului. Acest fapt demonstrează că sistemul bancar din dreapta Nistrului se dezvoltă momentan în ritmuri mult mai înalte.

Tabelul 5: Indicatori nivelului de dezvoltare a sistemelor bancare din stânga și dreapta Nistrului

Indicatorii	01.01.2011		01.01.2012		01.01.2013		01.01.2014	
	TR	MD	TR	MD	TR	MD	TR	MD
Ponderea activelor în PIB	52,4%	58,8%	49,5%	57,9%	44,4%	66,4%	55,0%	75,9%
Active bancare pe cap de locuitor, US\$	931,2	977,6	953,6	1.144,0	921,3	1.357,8	1.145,8	1.640,1
Ponderea creditelor în PIB	30,3%	35,5%	27,2%	36,2%	23,1%	38,8%	30,6%	42,2%
Credite/Active	57,8%	60,3%	54,9%	62,5%	52,0%	58,4%	55,6%	55,4%
Nr. de filiale bancare	24	293	21	320	22	327	22	344
Nr. de filiale bancare la 100 mii locuitori	4,6	8,2	4,1	9,0	4,3	9,2	4,4	9,7

Sursa: Calculele autorului în baza datelor BNM și BRT

Concluzia de mai sus, referitoare la nivelul mai înalt de dezvoltare a sistemului bancar din dreapta Nistrului, este confirmată și de densitatea mai mare a rețelei bancare. Astfel, la 100 mii locuitori în dreapta Nistrului revin 9,7 filiale bancare, față de doar 4,4 în stânga Nistrului. La fel, putem remarca și aici o dinamică mai bună de dezvoltare a sistemului bancar de pe malul drept. În timp ce numărul de filiale ale băncilor a crescut în ultimii trei ani în RM cu 17%, sau cu 51 de unități, în regiunea transnistreană rețeaua filialelor bancare s-a contractat cu 2 unități și a rămas neschimbată în ultimii 2 ani.

Așa cum rolul de bază al sistemelor bancare este transformarea economiilor în investiții, gradul de maturitate al acestora se determină, de asemenea, după nivelul de creditare al economiei (ponderea creditelor bancare în PIB). După acest indicator, sistemul bancar din dreapta Nistrului (42,2%) îl depășea anul trecut pe cel din partea stângă (30,6%), demonstrând că acesta își îndeplinește mult mai eficient rolul de intermediere bancară, chiar dacă rămâne în urmă, deocamdată, după cum am văzut ceva mai devreme, față de majoritatea țărilor din regiune și de cele cu venituri medii sau mari.

Cât privește ponderea creditelor în activele bancare, aceasta este aproximativ la același nivel pe ambele maluri ale Nistrului.

Dacă aparent, nivelul de creditare al economiei regiunii transnistrene de către sectorul bancar local și gradul de răspândire al serviciilor bancare sunt mai mici decât pe partea dreaptă a Nistrului, entitățile reprezentând segmentul businessului mic par să beneficieze într-o măsură mai mare de creditele băncilor transnistrene, decât beneficiază sectorul IMM-urilor din partea dreaptă a Nistrului.

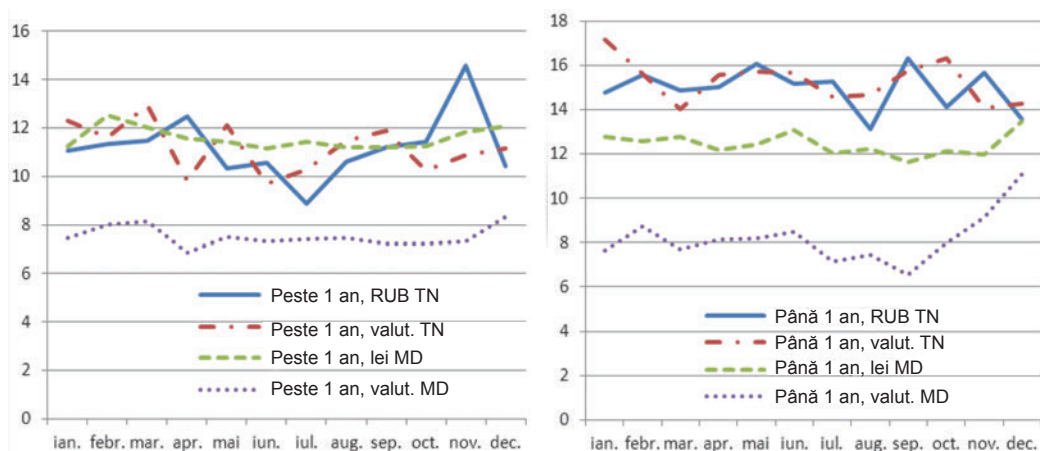
Astfel, conform datelor disponibile de la „Serviciul de stat al statisticii” din regiunea transnistreană și de la „Banca republicană transnistreană”, ponderea creditelor acordate companiilor din categoria businessului mic în totalul creditelor bancare acordate persoanelor juridice, alcătuia la sfârșitul anului trecut 33,9%. După cum am menționat ceva mai sus, conform datelor BNM ponderea creditelor acordate IMM-urilor în totalul creditelor persoanelor juridice în Republica Moldova (fără regiunea transnistreană) alcătuia în a doua jumătate a anului trecut doar 30%. Însă, reiterăm, o comparație obiectivă este greu de făcut în condițiile în care chiar criteriile de determinare a subiecților IMM-urilor și businessului mic pe cele 2 maluri ale Nistrului diferă semnificativ.

Chiar dacă, aparent, businessul mic din regiunea transnistreană beneficiază de mai multe credite bancare, acesta plătește, în schimb, mai mult sub formă de dobânzi. Deoarece normele politicii monetare, creditare, valutare etc. ale BNM nu sunt recunoscute și aplicate pe teritoriul regiunii transnistrene, „banca republicană transnistreană”, care îndeplinește funcțiile unei bănci centrale în regiune, elaborează și implementează norme și reguli proprii.

Conform datelor prezentate de aceasta, precum și în baza datelor BNM, am ilustrat în figurile de mai jos evoluțiile comparative ale ratelor dobânzilor la creditele bancare cu termen mai mic și mai mare de 1 an în valutele „naționale” (lei moldovenești, respectiv ruble transnistrene) precum și în valute străine.

Figura 16. Ratele dobânzii la creditele persoanelor juridice
în RM și Transnistria în 2013, %

Sursa: BNM și „BRT”

Comparația dintre ratele dobânzii la creditele bancare pentru persoanele juridice în R. Moldova și regiunea transnistreană relevă un nivel mai redus pentru cele din dreapta Nistrului. Acest lucru se referă cu precădere la creditele în valută străină. Astfel, media (aritmetică) anuală a ratelor medii ponderate lunare la creditele cu termen de până la 1 an în valută străină, a fost în anul 2013 cu 7,1 puncte procentuale (p. p.) mai mică la băncile din Moldova (8,2%), decât la cele transnistrene (15,3%). Media anuală a ratelor dobânzii la creditele în valută cu termen mai mare de 1 an în partea dreaptă a Nistrului (7,5%) a fost anul trecut cu 3,7 p. p. mai mică decât în partea strângă (11,2%).

Ceva mai mică a fost diferența în privința mediei anuale a ratei lunare ponderate la creditele în lei moldovenești cu termen mai mic de 1 an (12,5%) și a celor în ruble transnistrene cu termen mai mic de 1 an (15,0%) – de 2,5 p. p. Mai ieftine, în regiunea transnistreană în anul 2013 au fost doar creditele în ruble transnistrene cu termen mai mare de 1 an - 11,2% media anuală, față de 11,6% în Republica Moldova. Faptul că creditele în valută în regiunea transnistreană sunt mult mai scumpe decât cele din partea dreaptă a Nistrului pare a fi consecința politicii ratei fixe de schimb valutar a rublei transnistrene, promovată de „BRT”. În consecință, această rată nu reflectă corelația liberă dintre cererea și oferta de valută, ceea ce în mod normal provoacă un deficit de valută. În aceste condiții, agenții economici din Transnistria ar fi interesați de creditele de la băncile moldovenești. Doar că în condițiile în care orice legătură dintre cele 2 „sisteme” bancare lipsește, iar normele de drept ale RM în regiunea transnistreană nu se aplică, toate băncile din RM și-au închis demult filialele și reprezentanțele din Transnistria. Această situație readuce în prim plan problema interacțiunii dintre sectoarele bancare de pe ambele maluri ale Nistrului și identificării unor soluții încât capitalurile, inclusiv creditele, să circule liber între cele 2 maluri. La aceste aspecte ne vom referi însă în capitolul următor.

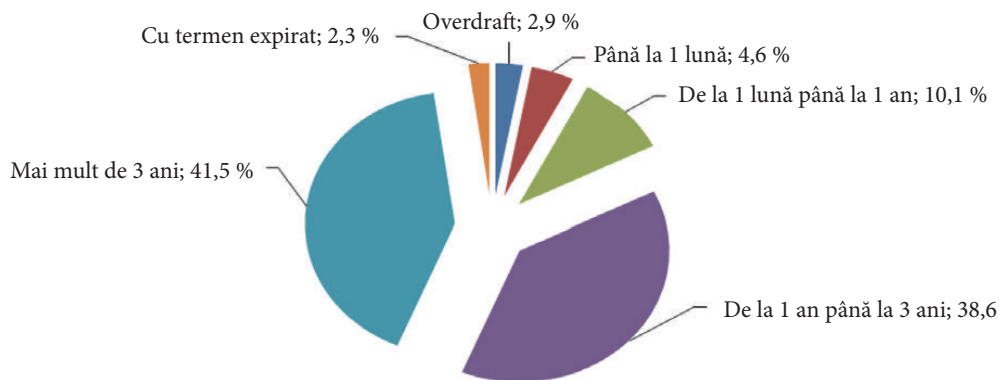

Și în cadrul Forului Moldo - German privind finanțarea IMM-urile din data de 17 octombrie 2014, de către întreprinzătorii din Transnistria a fost menționată problema accesului dificil la resursele creditare ieftine pentru reprezentanții businessului mic, ca o primă problemă, în rândul unui șir mai larg de probleme care împiedică dezvoltarea acestui segment al afacerilor. De asemenea, aceștia au fost extrem de curioși în privința posibilității de a accesa credite de la băncile moldovenești. Doar că în condițiile nerezolvării politice a diferendului transnistrean, și acest fapt a fost confirmat în intervențiile reprezentanților băncilor moldovenești, posibilitățile băncilor moldovenești de a credita firmele din stânga Nistrului, neînregistrate sau care nu activează conform legislației Republicii Moldova, sunt limitate.

Ca și în cazul sectorului bancar din dreapta Nistrului, punerea la dispoziția companiilor a unor resurse creditare pe termen lung este o provocare pentru băncile din Transnistria. Din cauza parametrilor diferiți de raportate a maturității creditelor, este imposibil de făcut o comparație directă între ponderea creditelor pe termen lung în regiunea transnistreană și în restul teritoriului R. Moldova. Totuși, din datele disponibile prezentate în figura de mai jos este clar că doar 41,5% din creditele aflate în portofoliul total de credite al băncilor transnistrene la data de 01.10.2014 aveau perioade de rambursare mai mari de 3 ani.

Menționăm aici că conform clasificării BNM, creditele pe termen lung sunt cele cu perioadă de rambursare mai mare de 5 ani, însă în rapoartele „BRT” limita maximă pentru maturitatea creditelor raportate este 3 ani. De aici putem intui că credite cu termen mai mare de 5 ani ori nu există în portofoliul băncilor transnistrene, ori ponderea lor este atât de nesemnificativă, încât acestea nu sunt evidențiate într-o categorie aparte. Urmău creditele cu maturitate de la 1 până la 3 ani – 38,6% din total, creditele de la 1 lună până la 1 an – 10,1%, și creditele până la 1 lună, overdraft-urile și cele cu termen expirat – 9,8% în total.

Figura 17. Structura portofoliului de credite a băncilor transnistrene după maturitatea acestora la data de 01.10. 2014

Sursa: "BRT"

Iarăși, din cauza lipsei de informații veridice, putem doar presupune în baza datelor disponibile că maturitatea redusă a creditelor constituie o barieră pentru ÎMM-urile din Transnistria, poate chiar în măsură mai mare decât pentru cele din dreapta Nistrului. Această presupunere este confirmată și de alte studii în domeniu, care concluzionează că sistemul bancar transnistrean dispune de resurse pe termen lung limitate (depozite, re-finanțări și împrumuturi externe, fonduri de pensii, alte obligațiuni pe termen lung). "Economii populației reprezintă partea principală a obligațiunilor băncilor. Toate celelalte tipuri de obligațiuni, cu excepția capitalului propriu, sunt foarte scumpe și au o pondere nesemnificativă sau chiar nu există, deoarece așa era abordarea precedentă sovietică, orientată la consum, dar nu la investiții"¹⁵.

La fel, autorii evidențiază: capitalul propriu limitat al băncilor transnistrene este datorat caracterului de societăți pe acțiuni închise al acestora, în care creșterea capitalului este posibilă doar din contul capitalizării profitului sau aportului de mijloace proprii din partea acționarilor existenți. În ambele cazuri, dorința prevalentă a acționarilor este de a obține profit imediat, și nu beneficii mai mari, dar în viitor. În acest context, autorii trag concluzia despre caracterul limitat, dacă nu chiar lipsa totală a resurselor investiționale în sectorul bancar transnistrean.

Și în cazul ÎMM-urilor din partea dreaptă a Nistrului, problema asigurării cu gaj a creditelor (sau a "cerințelor excesive ale băncilor referitoare la gaj", așa cum aceasta a fost formulată de reprezentanții ÎMM-urilor în cadrul Forumului), este de actualitate majoră și pentru businessul mic din Transnistria. După cum remarcă autorii studiului deja citat ceva mai sus, în regiunea transnistreană setul de produse de creditare existente pentru persoanele juridice se bazează pe gaj și practic coincide pentru toate cele cinci bănci majore. Deși, conform opiniei aceluiași autori, băncile transnistrene s-au întors cu fața spre ÎMM-urile din regiune abia acum câțiva ani în urmă și depun eforturi enorme pentru majorarea cotei acestora în portofoliul de credite total, procesul respectiv este unul destul de încet.

Cauza ar fi lipsa experienței și cunoștințele limitate în domeniul tehnologiilor și produselor creditare moderne, în afara abordării tradiționale bazate pe gaj, care reduce semnificativ accesul la sursele de finanțare pentru ÎMM-uri. Reprezentanții întreprinderilor noi, mai ales cele aparținând unor grupuri social-vulnerabile ale populației (lucrătorii migranți, tinerii, bătrânii, femeile), nu pot obține credite nici chiar ca persoane fizice. Asta, deoarece băncile solicită ca aceștia să aibă o experiență anterioară de lucru de cel puțin 6 luni și o activitate profitabilă. Unele bănci transnistrene deja întreprind primii pași pentru depășirea acestei constrângeri, și în acest sens sunt gata să ia cunoștință de experiența băncilor moldovenești: în ce mod a fost implementată micro-creditarea în general, și cea pentru întreprinderile mici în mod special, să examineze lecțiile învățate de acestea și tendințele moderne de dezvoltare a pieței.

¹⁵ *Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova*, UNDP Moldova, 2013

3.4.

Relațiile dintre sectoarele bancare de pe cele două maluri ale Nistrului

Relațiile tensionate dintre autoritățile celor două părți și nerezolvarea politică a diferendului transnistrean au făcut dificilă realizarea activităților comerciale și economice, inclusiv a celor bancare, între cele 2 maluri. Din această cauză, toate băncile moldovenești care aveau filiale în Transnistria, au fost nevoite să le închidă. Iar în baza subdiviziunilor din Tiraspol a fostelor bănci unionale sovietice, au fost create primele bănci transnistrene, independente de structurile similare din Chișinău. În calitate de argument pentru dreptul la independență în promovarea propriei politici monetar-credite a regiunii este adus *Memorandumul cu privire la normalizarea relațiilor dintre Republica Moldova și regiunea transnistreană*, semnat de către părți cu intermedierea țărilor-garante și a OSCE în luna mai a anului 1997.

Conform autorităților regiunii, acest Memorandum fixează statutul Transnistriei ca subiect independent al relațiilor internaționale și de drept în domeniile economic, tehnico-științific și cultural. Astfel, dacă e să cităm afirmațiile oficialilor „BRT”: „În rezultatul acestui Memorandum, BRT a obținut posibilitatea să acționeze activ pe arena internațională în calitate de bancă centrală a Transnistriei”¹⁶. Asta, cu toate că și până la semnarea Memorandumului respectiv, începând cu anul 1991, aproape toate atribuțiile unui sistem bancar separat de cel al Republicii Moldova au fost deja create.

Pentru a putea activa și pe plan internațional, așa cum singura autoritate de reglementare bancară în R. Moldova, recunoscută pe plan internațional, este Banca Națională a Moldovei, autoritățile de la Tiraspol i-au solicitat Chișinăului să legalizeze instituțiile bancare din regiune. Ca răspuns, BNM a declarat că, dacă băncilor transnistrene li s-ar acorda licențe, ar fi pus în pericol întreg sistemul bancar din Republica Moldova. „Dacă BNM licențiază o bancă pe care nu o poate supraveghea, întreg sistemul bancar din Republica Moldova intră în lista neagră a băncilor internaționale ca un sistem cu risc de spălare de bani. Pentru supravegherea eficientă a acelor bănci, legile din Republica Moldova trebuie să fie aplicate și în acea regiune”, a declarat atunci Guvernatorul BNM¹⁷.

La rândul lor, reprezentanții „BRT” din Transnistria susțin că nu au refuzat nicio dată și nu refuză să colaboreze cu Banca Națională a Moldovei. După suspendarea operațiunilor cu băncile transnistrene, din partea băncilor SUA și europene în anul 2012, conducerea „BRT” a lansat inițiativa de a supune unui monitorizări financiare activitatea „BRT”, cu participarea reprezentanților tuturor participanților la procesul de negocieri în formatul 5+2. Această inițiativă, conform oficialilor transnistreni, urma să fie discutată în detaliu în cadrul sub-grupului de lucru pe probleme bancare, din cadrul grupului de experți de profil al procesului de negocieri. Totodată, reprezentanții „BRT” au condiționat monitorizarea financiară a acestei bănci de deblocarea sistemului bancar transnistrean” (restabilirea operațiunilor internaționale cu băncile SUA

¹⁶ <http://www.cbpmr.net/?id=3&lang=ru>

¹⁷ UE și SUA au blocat operațiunile băncilor transnistrene. Disponibil pe: <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>

și europene). Aceștia s-au arătat dispuși la o monitorizare internațională pe termen lung sau chiar permanentă, dacă va fi necesar¹⁸.

În calitate de soluție de ieșire din situația de criză creată odată cu „blocarea sistemului bancar transnistrean”, reprezentanții conducerii „BRT” și-au propus chiar semnarea unui „Memorandum de înțelegere mutuală dintre băncile centrale din Transnistria și Moldova”, pe baza unei cooperări în domeniile monitorizării financiare și a supravegherii sistemelor bancare. Discuțiile pe marginea acestui document cu partea RM, conform reprezentanților „BRT”, urmau să aibă loc tot în cadrul sub-grupului de lucru pe probleme bancare. Însă partea moldovenească a refuzat să-l discute. Poziția părții moldovenești însă în grupul de lucru reiese din premisa că orice acord încheiat cu așa-numita „bancă republicană transnistreană” ar însemna, de fapt, recunoașterea tacită a legalității acesteia.

Așa cum pe teritoriul unui stat nu pot exista două bănci centrale, care să reglementeze activitatea bancară, BNM nu poate recunoaște „BRT” ca autoritate de reglementare și supraveghere bancară în regiunea transnistreană. Asemenea precedente în practica bancară internațională nu sunt cunoscute, mai mult ca atât, existența a două autorități centrale bancare poate duce la sancționarea RM pe plan internațional. În procesul de negociere la nivelul grupului de lucru, BNM reiese dintr-o singură premisă, care constă în faptul că integrarea celor două „sectoare” bancare este posibilă în 2 cazuri:

- 1) Rezolvarea politică a diferendului transnistrean cu determinarea unui statut juridic legal pentru această regiune, după care pot începe negocierile pe marginea subiectelor de cooperare între cele două sectoare;
- 2) Integrarea „sectorului” bancar transnistrean în cadrul legal al activității bancare din Republica Moldova.

Memorandumul respectiv nu reprezintă unica inițiativă a părții transnistrene adresată BNM. Anterior, „banca republicană transnistreană” mai lansase inițiativa de stabilire a unei cooperări cu BNM în domeniul măsurilor de luptă împotriva spălării banilor, precum și de monitorizare financiară a activității „BRT”, cu participarea tuturor reprezentanților la procesul de negocieri sau într-un alt format internațional. Aceste subiecte au fost discutate și în cadrul subgrupului de lucru pentru activitatea bancară din cadrul negocierilor 5+2, însă nu s-au încununat de succes, din cauza pozițiilor intransigente ocupate de părți. Astfel, toate acțiunile și inițiativele întreprinse de partea transnistreană reies din logica construirii unui sistem bancar separat de cel al RM. În această situație, BNM privește inițiativele menționate ale părții transnistrene ca o încercare de a crea iluzia unei transparențe și deschideri în activitatea bancară pe teritoriul regiunii, însă urmărește, de fapt, crearea și recunoașterea internațională a propriului sistem bancar.

Inițiative pentru apropierea celor 2 sectoare bancare au fost lansate pe parcursul anilor și din partea BNM. Aceasta a înaintat părții transnistrene propuneri de integrare a activităților bancare din regiune în câmpul legal al Republicii Moldova, însă toate aceste inițiative au rămas fără răspuns, din aceleași motive.

¹⁸ <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>

În opinia noastră, problema de bază a unor astfel de propuneri, ca a celor venite din partea „BRT”, în afara faptului că reies din logica existenței a două sisteme bancare diferite, înainte ca să existe o reglementare politică în acest sens, este și faptul că ele reprezintă rodul unor inițiative unilaterale, și nu rezultatul dialogului sau lucrului comun al părților în cadrul grupurilor de lucru sau a altor mecanisme de interacțiune. Părțile preferă să lanseze inițiative și propuneri „la distanță” - acest lucru nu este valabil doar în cazul părții transnistrene. Inițiativele părții moldovenești, de asemenea, poartă cel mai des un caracter unilateral.

Este clar că pozițiile intransigente adoptate de cele două părți în procesul de negocieri împiedică găsirea unor soluții mutual acceptabile pentru părți pe planul activității bancare, cel puțin până la rezolvarea politică a diferendului, sau chiar ca o precondiție pentru aceasta. Politica „pașilor mici”, adoptată de autoritățile Republicii Moldova în relația cu regiunea transnistreană există deocamdată doar la nivelul declarațiilor, în realitate însă părțile nu au progresat practic deloc comparativ cu situația de acum 15 sau 20 de ani. Acest lucru este regretabil, cu atât mai mult cu cât în domeniul interacțiunii bancare dintre cele două părți există exemple de compromisuri, care deși nu au dus la apropierea majoră dintre cele două „sectoare”, au permis agenților economici, inclusiv IMM-urilor de pe cele două maluri, să-și desfășoare activitatea ocolind barierele create de conflict și au facilitat efectuarea plăților între aceștia.

Astfel, conform unei Hotărâri a Parlamentului Republicii Moldova din data de 19 iunie 1996 (nr. 885-XIII „privind deschiderea la Banca Națională a Moldovei a unui cont corespondent temporar Centrului de casă și decontări din Tiraspol”), până la determinarea statutului zonei transnistrene, autoritățile RM au permis Băncii Naționale a Moldovei să deschidă la filiala din Tiraspol a Centrului de decontări al Băncii Naționale a Moldovei un cont corespondent temporar în lei moldovenești, pentru facilitarea plăților dintre entitățile de pe cele două maluri ale Nistrului. Iar conform Hotărârii Guvernului nr. 815 din 02.08.2005, agenții economici din regiunea transnistreană pot efectua operațiuni de comerț exterior și servicii de transport auto, inclusiv transferuri bancare directe către/de la partenerii externi, înregistrându-se provizoriu în Registrul de Stat al Întreprinderilor și în Registrul de Stat al Organizațiilor din Republica Moldova, în baza actelor de constituire și certificatelor de înregistrare eliberate de autoritățile transnistrene. Din păcate, exemplele de compromisuri în privința facilitării interacțiunii bancare și a operațiunilor bancare pentru entitățile de pe cele două maluri ale Nistrului sunt puține și se rezumă, practic, la cele două documente enumerate.

Cu toate acestea, și înainte de apariția acestor 2 documente, care din perspectiva realităților de astăzi reprezintă niște succese, au existat și încercări de integrare și apropiere a celor două sectoare bancare. Însă implicarea factorului politic a dus la denaturarea aproape totală a intențiilor inițiale și la faptul că prevederile acordului semnat nu se respectă. Astfel, la 28 iunie 1995 Guvernatorul Băncii Naționale a Moldovei Leonid Talmaci și „omologul” său transnistrean V. Zagreadskii, au negociat și parafat un document ce se numea: „Recomandări privind integrarea monetar-creditară dintre Republica Moldova și Transnistria”, document ce viza o integrare etapizată (în 2 etape) a sectorului bancar transnistrean, în câmpul legal al RM.

Cu regret însă, documentul semnat la o săptămână după aceasta, pe data de 5 iulie 1995, de către aceiași reprezentanți ai autorităților bancare de pe ambele maluri ale Nistrului, și contrasemnat de către Președintele RM Mircea Snegur și liderul regiunii transnistrene Igor Smirnov, diferă substanțial de varianta parafată. Înainte de toate, este diferită filozofia documentului, stipulată în denumire – „Cu privire la relația dintre sistemele monetar-creditare ale Republicii Moldova și Transnistriei la prima etapă” (deci deja este vorba de relația dintre cele două sisteme monetar-creditare, și nu de integrarea acestora). În continuare, documentul semnat, care se dorea a fi prima etapă pentru recomandările ce se conțin în el, denaturează practic punct cu punct prevederile din 28 iunie. Doar punctele „neutre” au rămas intacte, în schimb cele referitoare la: armonizarea legislației financiar-economice din regiunea transnistreană la cea a Moldovei, cursul unic de schimb, regimul unic al actelor normative, politică comercială externă unică, cerințe de supraveghere a sistemului bancar unic, etc. – au fost excluse. Dintre prevederile rămase, doar cele ce se refereau la circulația fără numerar și în paralel a leului moldovenesc în Transnistria, coordonarea politicii comerciale externe și schimbul de dări de seamă în domeniile financiar-economice dintre părți, pot fi încadrate în categoria celor care stabilesc anumite relații între „sistemele” monetar-creditare ale părților, însă nici acestea nu s-au respectat și nu se respectă până în prezent.

3.5. Concluzii și recomandări

Deși ÎMM-urile de pe cele 2 maluri ale Nistrului dețin o pondere importantă în structura economiilor celor 2 părți, acestea par să nu se bucure de finanțare de la bănci corespunzătoare contribuției și rolului lor în economie. Chiar dacă penetrarea serviciilor bancare și a creditării din partea băncilor sunt mai mari în partea dreaptă a Nistrului, în comparație cu media regională și cu majoritatea țărilor apropiate ca mărime a teritoriului și populație, Republica Moldova rămâne deocamdată mult în urmă. Companiile, și în particular ÎMM-urile din Transnistria par să se afle într-o poziție și mai proastă, așa cum creditele de la băncile transnistrene sunt în general mai scumpe, iar resursele creditare pe termen lung sunt mai limitate. De asemenea, problema tehnologiilor și metodelor specifice de creditare a ÎMM-urilor în partea stângă a Nistrului pare a fi mai actuală, așa cum băncile transnistrene au fost private de resursele speciale de la instituțiile financiare internaționale destinate finanțării sectorului respectiv pe parcursul anilor, precum și de tehnologiile specifice de creditare, ce au pătruns în sectorul bancar din dreapta Nistrului, odată cu aceste resurse.

Astfel, resursele de bază ale băncilor transnistrene continuă să fie economiile pe termen limitat ale populației și capitalurile proprii ale băncilor. Ambele sunt însă insuficiente pentru a satisface nevoile de investiții ale companiilor din regiune. Situația de nerecunoaștere internațională a regiunii și a sectorului bancar local, politicile promovate de autoritățile bancare din regiune, fac ca creditele și serviciile bancare, în general, să fie mai scumpe și mai puțin accesibile.

În aceste condiții, ÎMMM-urile din Transnistria sunt interesate de creditele și serviciile băncilor moldovenești, doar că acest lucru este greu de realizat în condițiile existenței practic a două câmpuri legale diferite în privința reglementării activității bancare și a celei de afaceri pe cele două maluri ale Nistrului. Soluția cea mai la îndemână, care se impune, ar fi identificarea unor deznodăminte de natură politică la diferendul existent între cele două părți, iarăși de sorginte preponderent politic.

Doar că istoria îndelungată, de peste 20 de ani, de negocieri și căutare a unor soluții la nivel politic între cele două părți nu a dat rezultate. Astfel, după o perioadă îndelungată în istoria negocierilor și a încercărilor de găsire a unor soluții pentru diferendul transnistrean, în care accentul prioritar s-a pus pe aspectele reglementării politice, devine din ce în ce mai evident că interacțiunea economică dintre părți poate constitui premisa cea mai bună în vederea găsirii unei soluții politice ulterioare.

În acest context, apropierea dintre cele două sectoare bancare ale părților poate fi una dintre cele mai potențial productive soluții din punctul de vedere al obținerii unor rezultate sesizabile. Din păcate, însă, exemple de astfel de soluții sunt puține. Părțile au adoptat în procesul de negocieri pe marginea problematicei bancare o atitudine preponderent intransigentă: autoritățile regiunii transnistrene reies în toate inițiativele și propunerile lor din logica construirii unui sistem bancar independent de cel al Republicii Moldova. Autoritățile moldovenești și BNM resping din start astfel de inițiative, reieșind din premisa statului și a sistemului bancar unitar, singurele statute ale acestora recunoscute astăzi pe plan internațional.

Totuși puținele exemple de soluții implementate până în prezent în acest domeniu pot constitui un punct de pornire pentru alte soluții de acest fel. Pentru aceasta, însă, este necesar ca părțile să continue dialogul, și ce este mai important, să imprimе acestui dialog mai multă eficiență. În opinia noastră, propunerile formulate mai jos ar veni în sprijinul acestui deziderat, menit să impulsioneze interacțiunea dintre agenții economici de pe cele 2 maluri ale Nistrului, interacțiunea mai activă și eficientă dintre sectoarele bancare de pe cele două maluri, cu potențial să servească pe viitor drept premisă și pentru identificarea unor soluții politice:

- Așa cum identificarea unor soluții pentru apropierea celor două sectoare bancare de facto formate pe teritoriul internațional recunoscut al Republicii Moldova, înainte de reglementarea politică a relațiilor dintre cele două părți și determinarea statutului legal al regiunii transnistrene va fi o misiune dificil de realizat, eforturile părților ar trebui să fie îndreptate în mod prioritar nu pe chestiuni care constituie actualmente subiecte de divergență la nivel politic, ci pe marginea unor subiecte care reprezintă un interes și avantaj reciproc pentru ambele părți, în primul rând pe marginea celor legate de facilitarea activității economice a companiilor de pe ambele maluri ale Nistrului;
- Tot în această ordine de idei, una din soluțiile formulată de participanții la cel de-al V-lea forum Moldo-German privind finanțarea ÎMM-urilor din 17.10.2014, a fost cea de revenire la documentul semnat în anul 1995, care prevedea cooperarea dintre cele 2 sisteme bancare. În scop, precum și în intenția de a spori nivelul de interacțiune dintre cele 2 părți, s-a propus crearea unui mecanism de cooperare bilaterală permanent (grup de lucru) format din reprezen-

tanții comunității bancare de pe ambele maluri ale Nistrului, care s-ar ocupa de rezolvarea problemelor curente apărute în relațiile dintre cele 2 sectoare bancare, până la identificarea unor soluții politice.

- Așa cum lipsa de resurse și prețul ridicat al creditelor sunt unele din cauzele principale ale finanțării insuficiente a companiilor, inclusiv a ÎMM-urilor, de pe ambele maluri ale Nistrului, participanții au fost de acord că fără continuarea reformelor, atât în sectorul financiar, cât și în cel real, aceste probleme nu vor putea fi soluționate. Reformarea în continuare a sectoarelor financiare și reale ale economiei de pe ambele maluri ar putea crea premisele pentru apariția unor resurse de creditare pe termen mai lung și la preț mai redus, dar și pentru pregătirea mai bună a sectorului real pentru creditare, ceea ce în ambele cazuri ar ușura accesul businessului la finanțare.
- Tot în acest context s-ar înscrie și propunerea participanților la Forum de a impulsiona reformarea sistemului de pensii și de asigurări de pe ambele maluri, care ar fi în stare să ofere sectoarelor bancare resurse pe termen lung pentru creditare.
- Iarăși ca un caz particular la propunerea de reforme necesare de promovat în sectorul real al economiei, s-ar înscrie și ideea lansată de participanții la Forum de a lărgi aria cu programe de instruire a reprezentanților businessului, și în special a ÎMM-urilor, de pe cele două maluri ale Nistrului, pentru creșterea abilităților și cunoștințelor financiare ale acestora și, implicit, sporirea șanselor lor de acces la finanțare.

REVIZUIREA STRATEGIEI DE DEZVOLTARE A ÎMM-URILOR ÎN CONTEXTUL CRIZEI FINANCIARE GLOBALE

4.1. Introducere

În ultimele decenii, micul business a devenit în multe țări unul dintre cele mai importante sectoare ale economiei. În momentul de față, ponderea micului business în PIB-ul țărilor dezvoltate se ridică la aproximativ 50%¹⁹.

Calități inerente întreprinderilor mici precum flexibilitatea, simplitatea și costurile reduse de management, capacitatea de a promova progresul tehnico-științific și de a implementa realizările sale, de a mobiliza semnificative resurse financiare și de producție ale societății, determină rolul economic, antitrust, inovator și social important al acestui sector al economiei.

În același timp, pentru întreprinderile mici sunt caracteristice așa deficiențe precum dependența excesivă de mediul extern, instabil, în special la șocurile financiare, insuficiența de resurse, dificultăți legate de comercializarea producției etc. Este evident că criza financiară globală, care a izbucnit la sfârșitul primului deceniu al acestui secol a avut un impact negativ asupra situației în domeniul antreprenoriatului, dar va afecta, în special, întreprinderile mici, lucru care, de fapt, deja se întâmplă. În acest context, a apărut necesitatea de a analiza situația de criză și capacitatea micului business de a se adapta la ea, ținând cont de experiența internațională.

Practica și reglementarea în acest domeniu nu sunt încă pe deplin dezvoltate, iată de ce discuțiile în cadrul Forumului Moldo-German privind finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii sunt un motiv important pentru identificarea problemelor existente în acest sens, precum și a soluțiilor, propuse de către participanții la piețele financiare.

Studiul de față reflectă preponderent discuțiile purtate în cadrul evenimentului, rezumând problemele identificate, soluțiile propuse și obstacolele posibile pentru implementarea lor, în baza opiniilor participanților la aceste discuții. Totuși, având în vedere nivelul relativ scăzut de înțelegere a conceptului de criză financiară în Republica Moldova, la începutul studiului sunt propuse definițiile acestui concept, ținând cont de natura discuțiilor în cadrul Forumului, precum și de aspectele conceptuale ale acestui fenomen, prezentate la nivel internațional.

Pentru o mai bună percepție a contextului crizei financiare, într-un capitol separat au fost incluse ideile privind premisele crizei financiare globale, precum și consecințele bine cunoscute, inclusiv pentru sectorul ÎMM-urilor. Luând în considerare

¹⁹ <http://www.klerk.ru/> Информационное агентство Клерк.Ру.

rezultatele discuțiilor referitor la natura organizatorică a crizei financiare și economice globale, capitolul corespunzător cuprinde analiza problemelor majore, cu care se confruntă întreprinderile mici și mijlocii, ca urmare a crizei. Specificul acestor probleme pe o scară regională rezultă și din faptul că eșecul de a găsi o soluție politică pentru conflictul transnistrean sporește presiunea financiară asupra IMM-urilor (la lucrările Forumului au participat și antreprenori din Transnistria). Capitolele următoare sunt dedicate măsurilor de răspuns la criză în vederea susținerii întreprinderilor mici și mijlocii. Ultimul capitol reflectă nemijlocit conținutul discuțiilor, concluziilor și recomandărilor mesei rotunde “Revizuirea strategiei de dezvoltare a IMM-lor în contextul crizei financiare globale”, organizate în cadrul Forumului moldo-german privind finanțarea IMM-lor, la 17 octombrie 2014.

Iată principalele probleme ale dezvoltării IMM-urilor, luând în considerare impactul crizei financiare globale, identificate în timpul discuțiilor:

1. Nerecunoașterea regiunii transnistrene;
2. Lipsa de pregătire a IMM-urilor pentru a primi credite (lipsa planurilor de afaceri);
3. Nivelul scăzut de funcționalitate al sistemului judiciar și de aplicare a legilor;
4. Lipsa unui sprijin real, eficient al IMM-urilor din partea statului;
5. Lipsa unui mecanism de redistribuire a fluxurilor financiare;
6. Nivelul ridicat al corupției;
7. Impactul ridicat al macrofactorilor asupra performanței IMM-urilor.

4.2. Esența și manifestările crizei financiare

Potrivit Dicționarului Enciclopedic de Economie și Drept, *criza financiară* (la nivel macro) este o dereglare gravă a sistemului financiar al statului, însoțită de inflație, volatilitatea ratelor valorilor mobiliare, manifestată printr-o discrepanță accentuată între cheltuielile și veniturile bugetare, instabilitate și cădere a cursului de schimb al monedei naționale, neachitări reciproce ale agenților economici, discordanța dintre masa monetară în circulație și legea circulației bănești.

Astfel, *criza financiară* este o dereglare a fluxurilor de numerar, care generează o serie de probleme.

Prin ele însele, orice procese inclusiv cele economice au, de obicei, un caracter ciclic. Ciclul economic se prezintă astfel:

Și acest ciclu se repetă de nenumărate ori, la intervale regulate. Această periodicitate poate fi observată atât pe termen lung, cât și pe termen scurt. Astfel, de exemplu, criza financiară mondială are loc o dată la 50-60-70 de ani, dar, chiar dacă economia este la apogeul dezvoltării sale, pot exista crize financiare locale. Iată de

ce, apariția crizei financiare este un proces economic firesc și inevitabil, și nu este nimic brusc și surprinzător în acest fenomen.

Dezvoltarea relațiilor monetare și de credit din lume este însoțită de izbucniri de crize financiare. Înainte de instituirea economiei mondiale, șocurile financiare afectau sistemele naționale ale unor țări aparte. În secolul trecut, ele au început să poarte un caracter internațional. Caracterul internațional pronunțat al crizelor financiare s-a manifestat în anii 30-90, care se referă la faza inferioară a unui lung val de dezvoltare a economiei de piață. Crizele financiare au început să reflecte, într-o mare măsură, schimbările structurale din sistemul economic mondial.

Posibilitatea crizelor financiare sunt încorporate în caracterul formelor de circulație a capitalului și funcționării piețelor. Tranzacțiile pe piețele de capital reprezintă finanțarea viitoare a valorii, care încă trebuie să fie creată. Prin urmare, fluxurile monetare deservesc "așteptările" veniturilor viitoare în timpul unui decalaj real între valoarea reală (anunțată) și valoarea viitoare (profit). Acest lucru se datorează faptului că, pe piața financiară, cerințele față de dreptul de proprietate asupra activelor financiare (instrumentelor) sunt întărite documentar cu mult timp înainte de apariția proprietății, capabile să aducă venit. Cerințele sunt întocmite între un număr mare de participanți pe piață, care sunt adesea implicați simultan în mai multe tranzacții financiare. Decalajul dintre veniturile viitoare și căutarea de lichidități reprezintă riscul nerestituirii mijloacelor creditorului. Deoarece sistemul actual de asigurare a riscurilor este departe de a fi perfect, ruptura într-un inel duce la o dereglare a multor altele tranzacții, de multe ori provocând o situație de criză pe piețele naționale și internaționale.

Criza financiară internațională înseamnă o dereglare accentuată a sistemelor financiare și de credit într-un șir de țări, care duce la disproporții majore în sistemele monetare și de credit internaționale și discontinuitatea funcționării lor. De obicei, criza financiară afectează, mai mult sau mai puțin, diferite domenii ale sistemului financiar mondial, în același timp. Centrul crizei financiare este capitalul bănesc, iar domeniul imediat al manifestării sunt instituțiile de credit și finanțele publice.

Se face deosebirea între *crizele financiare internaționale ciclice și cele speciale*. Primele sunt cele care prevestesc crizele economice de producție, cele din urmă apar indiferent de ciclul economic sub influența motivelor speciale. Dar, și cele din urmă afectează economia și relațiile economice externe *prin intermediul retrodifuziei*.

Formele de manifestare a crizelor financiare. Criza financiară include următoarele fenomene:

- colaps al cursurilor de schimb;
- o creștere bruscă a ratelor dobânzii;
- retragerea în masă de către bănci a depozitelor proprii din alte instituții financiare, limitarea și încetarea retragerii de numerar din cont (criza bancară);
- perturbarea sistemului normal de decontare între companii, prin intermediul instrumentelor financiare (criza plăților);
- criza circuitului monetar;
- criza datoriilor.

Numeroși **factori** determină apariția și evoluția crizelor financiare. Adesea, cauzele crizei rămân un mister. O condiție obișnuită a crizelor financiare sunt încălcările,

iregularitatea în raportul diferitor tipuri de active, în anumite segmente ale sistemului financiar. Astfel, dacă există semne de situație nefavorabilă în cadrul companiei sau de situație creată în mod deliberat, acționarii încep să se debaraseze de acțiuni, ceea ce poate provoca o tendință de scădere a cursurilor bursiere. Atunci când există dubii cu privire la fiabilitatea băncilor, depozitarii se grăbesc să-și retragă depozitele lor, dar deoarece băncile au lichidități limitate, ele nu pot restitui imediat o parte semnificativă a depozitelor. Ca urmare a interacțiunii dintre elementele sistemului economic ar putea începe o reacție în lanț, care duce la criză financiară.

Capitalul străin părăsește țara, și, odată cu el, sau poate și mai devreme, capitalul național. Retragerea capitalului din țară duce la o creștere a cererii de valută străină. Chiar și un nivel ridicat al rezervelor valutare ar putea să nu facă față unei cereri tot mai mari. Utilizarea pe scară largă a tehnologiei informației a condus la faptul că crizele, care apar pe piețele financiare naționale, capătă rapid un caracter internațional.

În ultimele decenii, la condițiile interne ale crizelor financiare s-au adăugat cele externe, legate de fluxurile transfrontaliere imense de capital, care au capacitatea de a submina situația financiară a țării datorită diminuării reglementărilor guvernamentale. Globalizarea circulației capitalului, dezvoltarea operațiunilor offshore, reducerea rolului de reglementare a statului au crescut posibilitatea unor acțiuni pur speculative în sistemul financiar global. Acestea includ operațiuni, urmărind scopul de a extrage profituri excesive datorită utilizării deliberate a indicatorilor financiari (rata de schimb, prețul acțiunilor, ratele dobânzilor). În acest scop sunt mobilizate sume uriașe de zeci și sute de miliarde de dolari. Posibilități de a realiza aceasta sunt multe.

În lume se numără aproximativ patru mii de fonduri de hedging, specializate în tranzacții speculative. Ele concentrează 400 - 500 de miliarde de dolari de lichiditate, care, prin acțiuni concertate, pot fi folosite în orice centru pentru a realiza un profit speculativ. Conform estimărilor FMI, 5-6 cele mai mari fonduri au capacitatea de a mobiliza până la 900 de miliarde de dolari pentru a ataca o monedă națională sau piața bursieră. Nu toate centrele financiare sunt în măsură să reziste acestor presiuni.

Consecințele crizelor financiare. Ultimul sfert al secolului trecut s-a caracterizat prin creșterea frecvenței crizelor financiare. În țările în curs de dezvoltare ele au apărut mai frecvent decât în țările dezvoltate. Astfel, în anii 90 au avut loc crize valutare în peste 60 de țări, inclusiv în 41 de țări cu piețe emergente. Prin cel mai mare șoc au trecut sistemele financiare din Brazilia, Mexic, Argentina, Coreea de Sud, țările din Asia de Sud-Est, Japonia.

Crizele financiare au fost o reflectare a instabilității dezvoltării economice mondiale, ierarhizării sale, precum și a dezechilibrelor structurale în mobilizarea și plasarea de capital, gestionarea rezervelor valutare în țările afectate de criză. Acestea au arătat că o cauză majoră a crizelor financiare a fost o atracție masivă de capital de împrumut extern, în special pe termen scurt. Raportul dintre datoria pe termen scurt și datoria externă totală înainte de criză în țările în curs de dezvoltare afectate de criză a fost de două ori mai mare decât în țările, care nu au fost afectate de criză.

Acumularea de datorii pe termen scurt și o mare parte de pasive, garantate sau indexate în valută străină, au subminat stabilitatea sistemelor monetare naționale.

Dezechilibrele externe de proporții (un sold negativ al plăților, plăți ridicate ale dobânzilor, o mare pondere a datoriei pe termen scurt, prevalența pasivelor externe asupra activelor, etc.) fac economia foarte sensibilă la schimbările externe, inclusiv schimbările în dezvoltarea ciclică a țărilor dezvoltate, schimbările permanente de pe piețele financiare internaționale și structura ratelor de schimb ale principalelor monede.

Criza financiară are un impact negativ asupra sectorului de producție și acumulării de capital. O problema acută devine ocuparea forței de muncă. Pe parcursul evoluției crizei din anii 90, țările afectate pierdeau până la 14% din PIB-ul său anual, și aveau nevoie de aproximativ șase ani pentru a reveni la nivelul de dinainte de criză. Crizele determinau o creștere a deficitului de cont curent de circa 2% din PIB în țările afectate de criză, comparativ cu țările neafectate de criză. Crizele anilor 90 au avut un impact negativ asupra dezvoltării sectoarelor productive și monetare ale economiei mondiale. Reducerea drastică a producției în economiile afectate de criză a condus la o scădere a ratei de creștere a comerțului exterior și la intensificarea concurenței din cauza volatilității ratelor de schimb valutar.

Criza financiară a demonstrat necesitatea de a restructura sistemul financiar global, de a introduce o deschidere mai mare, a îmbunătăți raportarea și consolida politicile economice naționale.

4.3.

Criza economico-financiară mondială actuală și impactul ei asupra sectorului IMM-urilor

Criza financiară actuală își are originile în 1944, atunci când a fost semnat acordul de la Bretton Woods, în conformitate cu care, împreună cu aurul, dolarul american a fost recunoscut drept valută mondială, iar valoarea dolarului rămânea în mod direct legată de valoarea aurului.

Puțin mai târziu, au fost înființate două dintre cele mai mari organizații financiare din lumii - Fondul Monetar Internațional (FMI) și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD), principalul obiectiv al cărora era creditarea țărilor pentru a le menține balanța de plăți.

În 1976-1978 a fost creat sistemul monetar jamaican, potrivit căruia standardul de aur a fost anulat și ratele de schimb valutar au devenit flotante, formate în conformitate cu principiile pieței: pe baza cererii și ofertei. Acest sistem funcționează până în prezent.

În tot acest timp a crescut în mod constant volumul creditelor acordate de FMI și BIRD. Întrucât ratele de schimb nu mai erau legate de aur, avea loc o emisie continuă de dolari. Simplu spus, dolarii erau tipăriți și se acordau împrumuturi. Aceste credite, chiar dacă erau destul de ieftine, oricum presupuneau o dobândă. Astfel, volumul de dolari era în continuă creștere și masa de dolari creștea în progresie conform formulei dobânzii compuse.

În conformitate cu toate legile economice, o astfel de creștere enormă și progresivă a masei monetare trebuia să ducă la o inflație nemaipomenită. Dar, acest

lucru nu s-a întâmplat, deoarece, pentru a preveni inflația, au fost create tot felul de mecanisme de tranzacții cu valori mobiliare: excesul masei monetare era investit în titluri de valoare, care, de fapt, nu sunt bani, și, astfel, creșterea cantității lor nu provoacă inflație.

Ca urmare, în lume s-a creat următoarea situație:

- masa monetară de dolari în lume crește ca un bulgăre de zăpadă;
- dar inflația dolarului nu se observă (prețurile în dolari nu cresc proporțional cu cantitatea de dolari) datorită acțiunii unor mecanisme financiare speciale;
- datoria totală de credite în dolari a țărilor lumii este în continuă creștere;
- marea majoritate a masei de dolari nu este susținută nici de aur, nici de bunuri sau servicii produse - sunt doar credite, generatoare de dobândă și o creștere progresivă continuă a volumului de dolari;
- are loc dolarizarea totală a economiei mondiale;
- economia mondială nu poate rezista la o astfel de creștere a masei monetare de dolari, care nu se supune proceselor economice.

Aceasta este esența crizei financiare globale. Dar, de obicei nouă ne sunt prezentate consecințele crizei financiare și nu cauzele sale.

Consecințele recunoscute de către toți ale crizelor financiare sunt următoarele:

- creșterea datoriei țărilor, întreprinderilor și persoanelor;
- scăderea solvabilității țărilor, întreprinderilor și persoanelor;
- scăderea producției cu toate consecințele sale (șomaj etc.).

Se creează o situație interesantă: masa monetară din lume este în creștere, dar ea se transformă în principal în datorii (credite) mai degrabă decât în bunuri și servicii reale.

Cu toții obișnuim să credem că criza financiară este atunci când nu există bani. Dar, se pare că aceasta nu este așa: bani sunt tot mai mulți. Ei nu pot dispărea fără urmă. Așa că are loc doar o redistribuire a banilor din lume.

În cazul în care banii dispar de la cineva (de la indivizi, companii, țări), atunci ei trebuie să apară la cineva (la indivizi, companii, țări). Noi credem că este absolut logic.

În acest fel, pentru indivizii, la care apar banii, criza financiară actuală este benefică. Și oricine se poate alătura la așa oameni, doar că la nivel local, desigur.

Prin ce este periculoasă criza financiară?

Întrucât tema discuțiilor, care au avut loc în cadrul Forumului a fost resursele financiare ale ÎMM-urilor, criza financiară actuală ar trebui să fie abordată din perspectiva întreprinderilor și stării propriului lor buget. Prin ce este periculoasă criza financiară pentru oameni? Totul este banal de simplu:

- pierderea sursei de venit sau reducerea veniturilor ca urmare a concedierii sau reducerii salariului.
- creșterea simultană a cheltuielilor, deoarece prețurile bunurilor și serviciilor încep să crească.

Astfel, situația financiară generală a întreprinderii se poate deteriora în mod semnificativ, din cauza reducerii veniturilor și creșterii cheltuielilor, care au loc în același timp.

Profunzimea și gravitatea crizei economico-financiare mondiale, care a izbucnit în 2008, a luat prin surprindere angajatorii, salariații și guvernele. Ceea ce la început părea o problemă legată de declinul activității pe piața creditelor ipotecare din SUA, a degenerat rapid într-o criză globală în sectorul financiar, economie și ocuparea forței de muncă. Ca răspuns, multe guverne au slăbit pârghiile de politică monetară și apoi au început să recurgă, din ce în ce mai mult, la măsuri de politică fiscală, pentru a restabili nivelul de consum și de investiții sau pentru a preveni scăderea acestuia. La moment, încă nu este clar cât de eficiente se vor dovedi aceste măsuri. Toate guvernele ar dori să creadă că, grație acțiunilor lor, scăderea cererii va fi limitată, consumatorii vor crește cheltuielile, instituțiile financiare își vor relua creditarea, iar întreprinderile vor începe din nou să facă investiții și să angajeze lucrători.

Cu toate că criza a afectat întreprinderile de toate mărimile, studiul de față este dedicat întreprinderilor mici și mijlocii, care contribuie semnificativ la producție și ocuparea forței de muncă în țările dezvoltate și în curs de dezvoltare. Capacitatea guvernelor de a reduce lichidarea acestor întreprinderi și concedierea angajaților lor va contribui substanțial la refacerea atât a economiei globale, cât și a economiilor țărilor individuale.

În opinia noastră, analiza caracterului specific al micului business va permite identificarea problemelor întreprinderilor mici, gradul de gravitate a cărora se accentuează în timpul crizei economico-financiare:

- gradul ridicat de instabilitate a situației de pe piață și riscul asociat de creștere a neplăților, în contextul cererii în scădere pentru bunuri și servicii, atât din partea consumatorilor, cât și din partea contrapartidelor;
- dificultăți de a împrumuta surse financiare suplimentare și a obține credite ca urmare a scumpirii și scăderii creditării sectorului real de către bănci;
- reducerea investițiilor și, în consecință, incapacitatea de a achiziționa echipamentele necesare, creșterea gradului de uzură a capitalului fix;
- lipsa capitalului de lucru pentru achiziționarea de materii prime, materiale, achitarea salariilor etc.;
- achitarea impozitelor devine problematică, fapt care necesită sprijin legat de scutirea de impozit, inclusiv stimulente fiscale, reducerea poverii fiscale, simplificarea sistemelor fiscale;
- achitarea dobânzii la împrumuturi și restituirea creditelor propriu-zise, diminuarea profiturilor și a rentabilității activității întreprinderilor mici și mijlocii;
- creșterea presiunii administrative asupra businessului, creșterea numărului de inspecții efectuate de către Serviciul Protecției Civile și Situațiilor Excepționale, Serviciul Sanitaro-epidemiologic, Camera de Licențiere, Inspectoratul Fiscal, departamentele Ministerului Afacerilor Interne etc.;
- lipsa accesului liber la împrumuturile fondurilor de stat și municipale pentru susținerea micului business din cauza activelor financiare limitate și finanțării bugetare insuficiente a acestor fonduri.

Anume aceste probleme financiare s-au aflat în vizorul participanților la masa rotundă organizată în cadrul forumului.

Problemele potențiale și existente ale întreprinderilor mici și mijlocii, în cea mai mare parte, sunt de natură financiară. Se pare că, pentru a rezolva aceste probleme și atenua impactul negativ al crizei economice asupra întreprinderilor mici și mijlocii, trebuie luate măsuri, care vizează, în primul rând, consolidarea bazei financiare a micului business și creșterea eficienței operațiunilor sale.

4.4. Evoluția sectorului ÎMM-urilor în perioada pre- și post-criză

După cum au subliniat participanții Forumului, realitățile prezente nu au îmbunătățit caracteristicile stabilității economiilor Moldovei și Transnistriei la șocurile externe, inclusiv cele financiare. În acest context, se menține și vulnerabilitatea ambelor economii, din cauza:

- unui grad ridicat de deschidere a economiei, combinat cu lipsa de competitivitate și de stimulente de dezvoltare interne;
- dezechilibrelor structurale: lipsa de activități semnificative privind adaptarea structurii sectoriale a economiilor la condițiile în schimbare. Dezvoltarea, bazată pe o structură sectorială sovietică simplificată, nu poate fi sustenabilă în principiu;
- riscurilor bugetare: baza de impozitare este foarte limitată, extinderea sa rămâne în urmă chiar și de obligațiile sociale în permanentă creștere;
- riscurilor ocupării forței de muncă: în condițiile "scăderii" dezvoltării economice și a cererii reduse pentru muncă, reforma pieței muncii este puțin probabilă - nu există cerere;
- lipsa unor mecanisme pentru transformarea impulsurilor externe de dezvoltare în proiecte de dezvoltare / stimulente de dezvoltare interne.

Sectorul ÎMM-urilor are o importanță deosebită pentru dezvoltarea Republicii Moldova. În timpul creării relațiilor de piață, rolul ÎMM-urilor a fost determinat nu doar de structura existentă a economiei, unde o pondere substanțială o aveau activitățile, preferate de întreprinderile mici, dar și disponibilitatea resurselor umane, rămase fără de lucru, echipamentelor neutilizate și materiilor prime secundare - tot ceea ce putea fi utilizat în mod optim de micul business.

Pe parcursul a 20 de ani, sectorul ÎMM-urilor din Republica Moldova a crescut atât calitativ, cât și cantitativ. Criza economico-financiară mondială a avut un impact negativ asupra ÎMM-urilor. Analiza impactului crizei asupra activității sectorului ÎMM-urilor și unor grupe sectoriale ne va permite să examinăm mai concret capacitățile și limitele acestora în condițiile unui mediu extrem de ostil și să argumentăm necesitatea îmbunătățirii politicilor care le reglementează.

În Republica Moldova, ÎMM-urile au o pondere semnificativă în numărul total de agenți economici, care oferă locuri de muncă și asigură venituri destul de modeste, precum și asigură piața cu bunuri și participă la formarea PIB-ului.

Caracterizarea indicatorilor de bază ale ÎMM-urilor, evaluarea potențialului și contribuției acestui sector la dezvoltarea economiei Republicii Moldova, de rând cu

dezvoltarea sa, inclusiv în ultimii ani de criză, va permite identificarea punctelor forte și punctelor slabe ale IMM-urilor din Republica Moldova în comparație cu alte țări europene, precum și argumentarea direcțiilor principale ale dezvoltării lor și măsurilor de susținere din partea statului.

Impactul cantitativ al IMM-urilor asupra creșterii economice este estimat de indicatorul ponderii IMM-urilor în PIB. Valoarea indicelui ponderii IMM-urilor în PIB diferă considerabil în diferite țări.

În UE, sectorul IMM-urilor generează 58,4% din PIB în SUA - 43,4% (în anul 2009).

În 10 din cele 12 țări ale Organizației Cooperării Economice a Mării Negre (OCEMN), ponderea IMM-urilor în PIB este mai mică de 50%; în 5 țări - mai puțin de 30%. În 2010, ponderea IMM-urilor din Republica Moldova în PIB a fost de 28,3%. În toate țările, contribuția IMM-urilor la PIB este relativ mai mică decât cota parte a sectorului în asigurarea ocupării forței de muncă. Acest fapt reflectă un nivel mai scăzut al productivității muncii în IMM-uri decât în companiile mari.

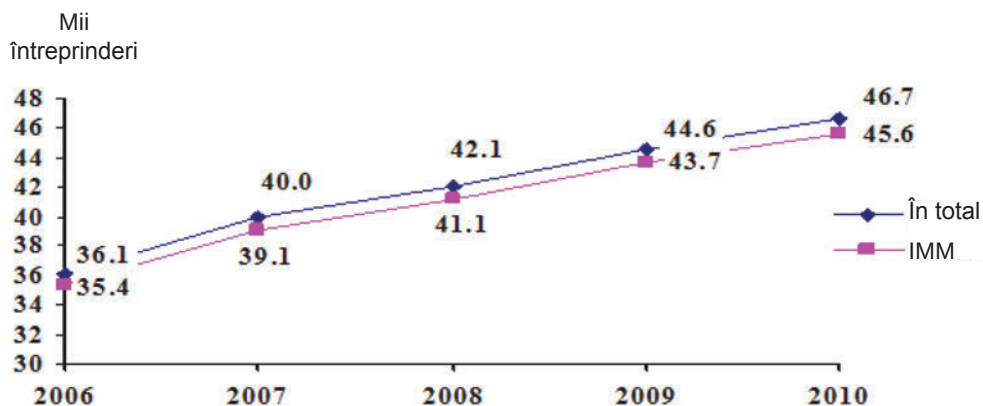
Criza a avut un impact și asupra altor indicatori, ce caracterizează dezvoltarea socio-economică a țărilor, afectând în mod negativ dezvoltarea mediului de afaceri.

IMM-urile din Republica Moldova sunt implicate destul de activ în producția de bunuri și servicii, satisfăcând cererea, în special pe piața internă. Pentru Republica Moldova este caracteristică lipsa de cooperare între întreprinderile mari și IMM-uri, fapt pentru care IMM-urile contribuie, în primul rând, la aprovizionarea pieței de consum.

În perioada 2006-2010, s-a observat o evoluție pozitivă a IMM-urilor conform tuturor indicatorilor, demonstrând că, în general, sectorul este profitabil și are o contribuție pozitivă la formarea venitului național. Cele mai bune rezultate le-au înregistrat întreprinderile mici.

În Republica Moldova, IMM-urile reprezintă aproximativ 97,7% din numărul total de întreprinderi din țară și reflectă o creștere constantă a sectorului, atât datorită îmbunătățirii mediului de afaceri, cât și perfecționării cadrului de reglementare, în domeniul activității antreprenoriale.

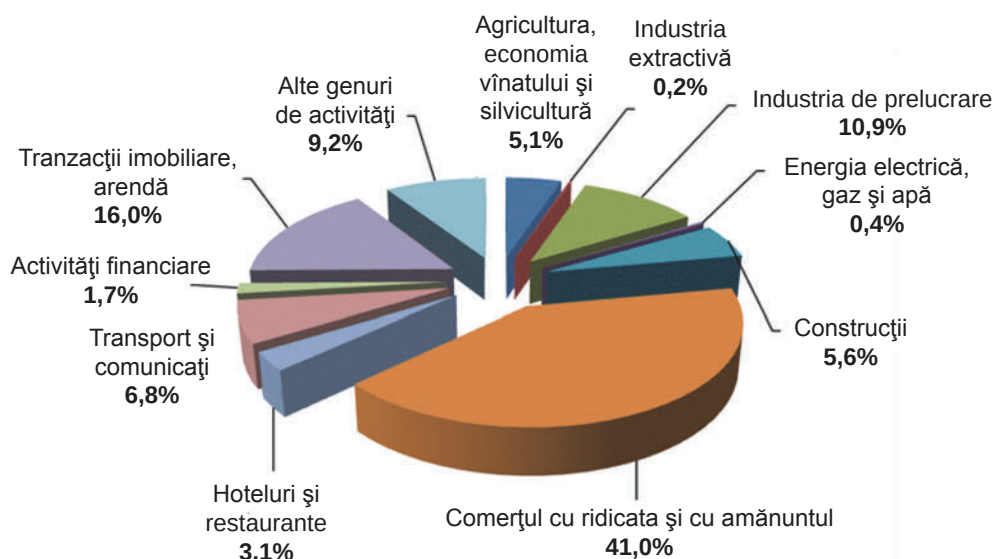
Figura 18. Evoluția numărului de IMM-uri în perioada 2006-2010

În 2010, erau 45600 de ÎMM-uri, sau cu 1900 de întreprinderi (4,3%) mai mult comparativ cu anul 2009 și cu și 10200 de întreprinderi (28,8%) mai mult comparativ cu anul 2006; și cel mai rapid a crescut numărul întreprinderilor micro de la 27270 la 34900 în 2010, în timp ce numărul de întreprinderi mici a crescut cu 26 000, sau cu 39,5%, în perioada de referință (figura 18).

Cele mai multe dintre ÎMM-uri își desfășoară activitatea în domeniul comerțului, în anul 2010 numărul acestora a fost de aproximativ 18700, sau 41% din numărul total de întreprinderi mici și mijlocii, reprezentând o creștere de 4,5% comparativ cu 2009 și de 28,4% din 2006. În 2010, în industria de prelucrare activau 5100 ÎMM-uri, sau cu 0,4 mii, adică 10% mai mult decât în 2006. Numărul crescând de ÎMM-uri din sectorul industrial în perioada de referință indică faptul că sectorul este în dezvoltare - un proces cu o multitudinea de implicații conexe, deoarece în întreprinderile mici și mijlocii din sectorul industrial decurg procese organizaționale și de producție complexe, care au drept rezultat eficiența infrastructurii, personal calificat și stabilitate pe piață.

Figura 19. Ponderea ÎMM-urilor pe domenii de activitate în anul 2010

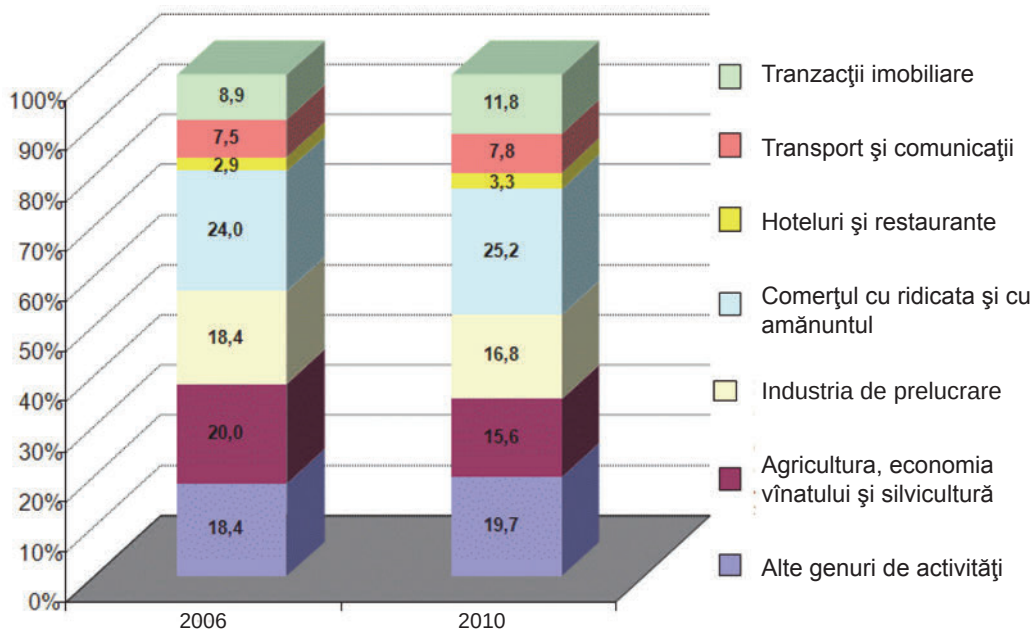

La sfârșitul anului 2006, numărul mediu de salariați, în economia Republicii Moldova, era de circa 575.000 de oameni, iar în sectorul ÎMM-urilor activau 332.700 persoane, reprezentând 56,2% din total. Aproximativ 24% din salariați erau angajați în comerțul cu ridicata și cu amănuntul, 20% în agricultură, economia vânatului și silvicultură, 18,4% în industria de prelucrare.

În 2010, în ÎMM-uri erau angajate 309.400 de persoane, reprezentând 58,8% din numărul total de salariați în economia națională. 25,2% dintre salariați din sectorul ÎMM-urilor erau angajați în comerțul cu ridicata și cu amănuntul, 15,6% - în agricultură, economia vânatului și silvicultură, iar 16,8% - în industria prelucrătoare (figura 20).

Figura 20. Indicatorii numărului de salariați în IMM-uri pe domenii de activitate în numărul total al acestora, 2010

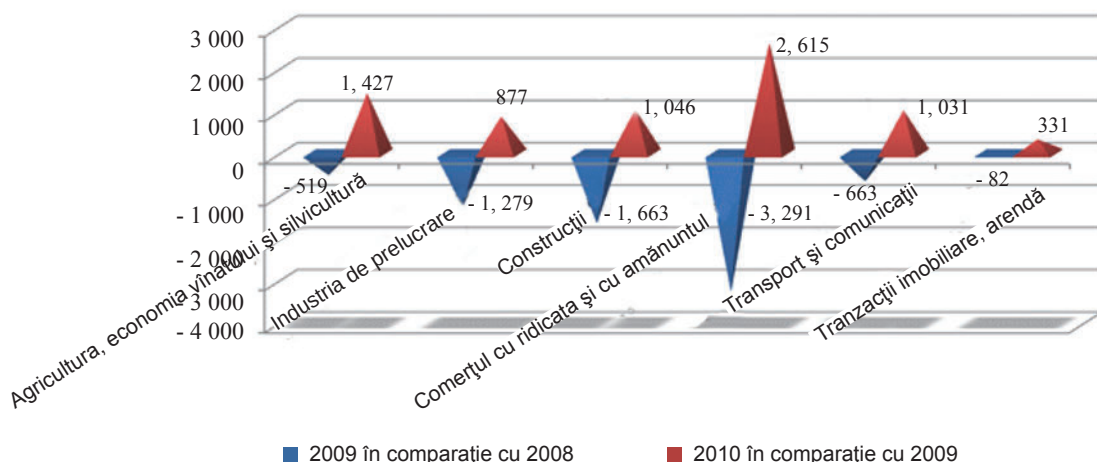
Numărul mediu de salariați, pe întreprindere în 2010 a fost de 6,8 persoane, ceea ce reprezintă cu o persoană mai puțin comparativ cu 2009 și cu 2,6 persoane mai puțin față de 2006.

În 2006 și 2007 s-a înregistrat o creștere a numărului de salariați în IMM-uri (+ 4,9% și + 3,3% pe an), care s-a redus în 2008, 2009 și 2010, respective cu 4,5%, 3,6% și 2,2% pe an.

O analiză pe regiuni relevă faptul că forța de muncă ocupată în IMM-uri în 2010 era concentrată în regiunea municipiului Chișinău- 164.400 de persoane; urmată de regiunea Nord - 58,5 mii persoane; Regiunea Centru – 49.900, Regiunea Sud – 24.600 de persoane și UTA Găgăuzia - 12,0 mii de persoane.

În pofida tendințelor relativ pozitive referitor la indicatorii fizici ai activității IMM-urilor în Republica Moldova în această perioadă, totuși indicatorii financiari demonstrează clar impactul negativ al crizei financiare globale.

Astfel, în anul 2009, IMM-urilor în majoritatea sectoarelor economiei naționale au înregistrat o scădere în dezvoltare. Veniturile din vânzări au scăzut în toate domeniile de activitate ale întreprinderilor mici și mijlocii, cu excepția activităților financiare. Totuși, pe parcursul anului 2010, situația financiară din sector nu numai că a revenit la normal, dar, chiar s-a îmbunătățit considerabil; IMM-urile au înregistrat o creștere a veniturilor la toate pozițiile (figura 21).

Figura 21. Evoluția în dinamică a veniturilor din vânzări ale ÎMM-urilor conform domeniilor de activitate (milioane lei)

■ 2009 în comparație cu 2008

■ 2010 în comparație cu 2009

Această evoluție este consecința flexibilității ÎMM-urilor, majoritatea dintre ele încadrându-se în clasa întreprinderilor micro, care se caracterizează printr-o flexibilitate sporită suplimentară (se restructurează și se reorientează mult mai prompt).

În anul 2010, veniturile ÎMM-urilor din vânzări în medie pe întreprindere au constituit 1430 mii lei sau cu 114 mii lei (cu 8,6%) mai mult comparativ cu anul 2009, iar veniturile din vânzări ale ÎMM-urilor în mediu pe salariat au fost de 210,9 mii lei sau cu 29 mii lei (cu 16%) mai mult în comparație cu anul 2009.

Rezultatul financiar al ÎMM-urilor în anul 2010 s-a caracterizat prin obținerea unui profit în valoare de 5456,9 milioane lei, care a crescut față de anul 2009 cu 3213,7 milioane lei și cu 3709 milioane lei în comparație cu anul 2006.

În același timp, în anul 2010, au înregistrat pierderi 21,7 mii de ÎMM-uri ceea ce reprezintă 47,6% din numărul total al acestora. Din anul 2006 încoace, pentru prima dată, la acest capitol, s-a înregistrat o scădere cu 3 puncte procentuale a întreprinderilor care au înregistrat pierderi, suma acestora micșorându-se cu 979,2 milioane lei.

În anul 2010 contribuția întreprinderilor mici și mijlocii la formarea Produsului Intern Brut s-a ridicat la 28,3% sau cu 6,7 puncte procentuale mai puțin decât în anul 2006.

4.5.

Problemele relațiilor dintre sectorul bancar și sectorul ÎMM-urilor în contextul crizei

Băncile se orientează spre creditarea întreprinderilor, care se dezvoltă eficient. În plus, cele mai multe bănci nu utilizează așa forme de susținere a micului business, folosite pe scară largă în străinătate, precum factoring, descoperitul de cont, linie de credit cu limita datoriei și dobânzii și alte servicii bancare. Pentru micul business este

problematic, mai ales în vremuri de criză, accesul la resursele financiare, și se face tot mai simțită nevoia de vacanțe fiscale și plăți minime de leasing.

Ca urmare a devalorizării monedei naționale, care a avut loc în ultimele luni, într-o situație extrem de dificilă s-a pomenit sectorul comercial al economiei, în special segmentul său mic. S-au dereglat legăturile dintre producătorii de bunuri și organizațiile comerciale, în special cu privire la importul de bunuri de larg consum, schema obișnuită a fluxului schimburilor comerciale încetează să funcționeze.

Se face simțită lipsa de capital circulant, în special în întreprinderile comerciale. Ca urmare, magazinele sunt adesea nevoite să vândă ceea ce producătorii sau angrosiștii le livrează cu amânare la plată până la vânzarea mărfurilor.

Sistemul național existent de plăți fără numerar încă mai are multe neajunsuri, iar trocul în domeniul micului business practic nu este dezvoltat. Acest lucru reduce semnificativ șansele de supraviețuire a structurilor de afaceri și întreprinderilor mici în condiții de criză.

Insuficiența resurselor financiare este una dintre cele mai importante probleme ale IMM-urilor în condiții de criză. În plus, doar 10-15% din întreprinderile mici pot beneficia de credite bancare pe timp de criză, potrivit experților, ca urmare a cerințelor excesive din partea creditorilor față de așa întreprinderi. Astfel, băncile sunt dispuse să considere acordarea unui împrumut numai în cazul în care mica întreprindere a activat cu succes cel puțin un an (mai rar - 6 luni), nu are arierate, are un sold pozitiv, și, cel mai important, posedă proprietate, pe care o poate oferi drept garanție. Mai mult decât atât, băncile solicită, de obicei, garanții de 100%, iar activele majorității IMM-urilor s-au devalorizat semnificativ. Sistemul de ajutor de stat sub formă de garanții, care ar acoperi o parte a împrumutului este doar la etapa de discuții și elaborare. Între timp, rata dobânzii se menține la un nivel ridicat.

Mai mult decât atât, băncilor nu le este profitabil să acorde credite mici, de care au nevoie întreprinderile mici. Cheltuielile pentru analiza activității unui potențial împrumutat major și a unei întreprinderi mici sunt aproape identice, iar veniturile băncii vor varia semnificativ. În plus, astfel de forme de asistență financiară, pe larg răspândite peste hotare, acordate pentru întreprinderile mici, cum ar fi microfinanțarea, leasing-ul financiar, cooperativa de credit nu au fost dezvoltate suficient în țara noastră.

Statul alocă, în ultimul timp, anumite resurse financiare pentru a susține întreprinderile mici, dar ele sunt, în general, transferate băncilor, fundațiilor, asociațiilor, și, deseori, pur și simplu nu ajung direct la structurile de afaceri.

Între timp, de exemplu, în țările cu economie de piață dezvoltată, prevalează tendințe, precum ar fi transferul treptat al sprijinului din partea statului și a costurilor la nivel regional și local, reducerea asistenței financiare directe și prevalența așa-numitelor metode "soft" indirecte de sprijin, inclusiv utilizarea sporită a stimulentele fiscale, eliminarea barierelor administrative, prestarea de servicii de consultanță și de informare, etc. O serie de experți, în special în sectorul bancar, consideră că în vremuri de criză este necesar de a acorda sprijin doar acelor întreprinderi mici, care funcționează eficient. Ideea în spatele acestei abordări este că obiectivul general atât al mediului de afaceri, cât și al guvernului este de a sprijini afacerile eficiente, care plătesc impozite, creează locuri de muncă, aduc contribuții la bugetele de toate nivelurile.

Prin acest exercițiu se susține principiul conform căruia activitatea de afaceri eficientă va spori, iar cele ineficiente vor dispărea, indiferent de ajutorul de stat primit. Cu toate acestea, participanții la discuții au remarcat că, în vremuri de criză, chiar întreprinderile eficiente pot eșua. Experiența internațională demonstrează că abordarea, care presupune acordarea sprijinului numai pentru întreprinderile eficiente, uneori este posibilă, dar numai în condițiile unei economii stabile, și doar atunci când stabilitatea durează de o perioadă relativ lungă. În condițiile existente în Republica Moldova, orientarea doar la IMM-urile, care activează eficient, poate ruina definitiv sectorul micului business.

4.6.

Problema asistenței guvernamentale suplimentare pentru sectorul IMM-urilor în perioada post-criză

Trebuie să recunoaștem că pe măsura aprofundării crizei financiare globale, adesea apar discuții referitor la faptul dacă este indicat de a oferi sprijin financiar pentru totalitatea întreprinderilor mici și mijlocii. Având în vedere experiența țărilor industrializate, participanții la forum au subliniat că acestea acordă ajutor tuturor întreprinderilor mici în soluționarea problemei accesului la finanțare, folosind diferite metode (subvenții, împrumuturi, credite, facilități fiscale etc.).

În multe țări, sunt create fonduri speciale pentru investiții în active fixe, se practică alocarea pentru micul business a subvențiilor sau acordarea facilităților fiscale pentru investiții, împrumuturi preferențiale sau subvenții. Mai mult decât atât, în unele țări (Belgia, Franța, și altele), micului business, în vremuri de criză, i se acordă capital de risc, în condiții dintre cele mai avantajoase, iar în altele ca Marea Britanie, Țările de Jos, etc.) i se oferă garanții pentru împrumuturi.

Pe lângă această, în toate țările industrializate, asigurarea asistenței financiare pentru întreprinderile mici și mijlocii, în cazurile când aceasta nu este disponibilă din alte surse, este prioritatea majoră a organizațiilor abilitate în acordarea sprijinului IMM-urilor. Participanții la discuții au menționat că nu este indicat de a ignora experiența internațională în acordarea de sprijin micului business, mai ales în vremuri de criză.

Trebuie remarcat faptul că planurile elaborate pentru a sprijini întreprinderile mici vizează în mod abstract sectorul în totalitate. Nu se iau în considerare diferențele sociale și instituționale existente în rândul întreprinderilor mici. De exemplu, ajutorul acordat întreprinderilor înființate de reprezentanții grupurilor social vulnerabile (persoane cu handicap, femei, tineri), întreprinderilor mici, care exportă produsele lor, întreprinderilor inovatoare ar trebui să fie mai concret și bine ținut, în vremuri de criză. Astfel de întreprinderi ar trebui să beneficieze de facilități fiscale specifice, și, posibil, de credite preferențiale pentru investiții în active fixe, în modernizarea echipamentului, amortizare accelerată etc.

În plus, conform participanților Forumului, la elaborarea măsurilor de asistență, trebuie să se țină cont de caracteristicile specifice moldovenești ale întreprinderi lor

mici, care diferă considerabil de cele de peste hotare. Printre ele se pot evidenția următoarele:

- combinarea, într-o singură întreprindere, a mai multor domenii și genuri de activitate spre deosebire de specializarea îngustă a întreprinderilor mici din străinătate;
- combinație de potențial inovator semnificativ a salariaților și un nivel general scăzut de echipare și dotare tehnică din cele mai multe întreprinderi mici și mijlocii în contrast cu modelul adesea diametral opus din întreprinderile occidentale;
- un nivel ridicat de pregătire generală și profesională și competențe în rândul conducătorilor întreprinderilor mici în combinație cu lipsa sau insuficiența experienței de management și de business în condițiile relațiilor de piață, și, mai ales, în situații de criză;
- adaptabilitate rapidă a întreprinderilor mici la contextul economic dificil în condițiile unui sistem dezorganizat de guvernare, lipsa unei informații permanente, complete și exacte referitor la starea, dinamica și conjunctura pieței;
- lipsa, aproape totală, a cooperării cu businessul mare, alte întreprinderi mici și mijlocii etc.

Toate aceste caracteristici ar trebui să fie luate în considerare în elaborarea de măsuri eficiente, concrete și specifice de asistență guvernamentală și neguvernamentală pentru sectorul IMM-urilor.

În opinia noastră, la dezvoltarea programelor de susținere a IMM-urilor, în vremuri de criză, este utilă clasificarea asistenței pe direcții, ceea ce va asigura o direcționare mai bună și o creștere a eficienței sale. Principalele direcții de acest gen ar putea fi următoarele:

- servicii financiare și de credit pentru businessul mic, inclusiv stimularea inovării;
- servicii de consultanță și de informare a micului business;
- stimularea activității economice externe a micului business;
- promovarea cooperării dintre IMM-uri și întreprinderile mari;
- promovarea asocierii întreprinderilor mici;
- sprijinul neguvernamental al micului business;
- susținerea micului business autohton de către organizațiile internaționale și străine etc.

Pe lângă aceasta, măsurile de susținere a întreprinderilor mici, realizate la nivel național și local, nu trebuie să se suprapună, ci să se completeze reciproc.

Referitor la multe dintre tendințele și instrumentele, menționate mai sus, menite să faciliteze adaptarea micului business la situația de criză din economia moldovenească, care s-a creat sub influența crizei financiare mondiale, au fost deja adoptate deciziile corespunzătoare și adoptate actele normative sau se află la etapa elaborării. Este important ca ele să fie realizate în practică de către autoritățile guvernamentale de reglementare abilitate. Între timp, această implementare este punctul cel mai vulnerabil în activitățile lor.

Astfel, pentru a atrage potențialul antreprenorial în dezvoltarea economică, este nevoie de asistență de stat în crearea condițiilor necesare pentru funcționarea eficientă a businessului mic în rezolvarea problemelor care apar. În prezent, este oportun de a identifica principalele probleme ale întreprinderilor mici având în vedere situația de criză din economia națională, în scopul de a maximiza adaptarea și extinderea formelor de bază ale sprijinului din partea statului acordat întreprinderilor mici la implementarea programelor anti-criză. În opinia noastră, rolul statului constă în dezvoltarea programelor anti-criză și identificarea direcțiilor, metodelor și instrumentelor de aplicare a acestora, luând în considerare problemele reale ale micului business din Republica Moldova.

Este știut din experiența țărilor străine în condițiile crizei, că asistența financiară acordată micului business, se realizează pe trei direcții cheie:

- credite acordate întreprinderilor mici de către băncile comerciale;
- credite acordate întreprinderilor mici, prin organizarea unei infrastructuri în vederea sprijinului întreprinderilor mici și mijlocii (de leasing, microfinanțare, companiile de factoring, incubatoare de afaceri, centre de afaceri etc.);
- finanțarea programelor de susținere a întreprinderilor mici prin dezvoltarea fondurilor de garantare la nivelul unităților administrativ-teritoriale, care ar oferi garanții și gaj pentru întreprinderile mici (acestea trebuie să ofere un acces facilitat pentru întreprinderile mici la creditele acordate de către organizațiile de credit cele mai fiabile, care înaintează cerințe ridicate față de transparență financiară a debitorilor și fiabilitatea economică a proiectelor de investiții finanțate).

4.7. Concluzii și recomandări

În timp ce toate mijloacele media abundă în reportaje despre pierderi și disponibilizări în firmele mari, multe întreprinderi micro, mici și mijlocii se confruntă cu dificultăți majore cauzate de recesiunea globală din 2008-2009. Principalele dificultăți cu care se confruntă aceste întreprinderi, sunt cererea slabă și înăsprirea condițiilor de creditare. Măsurile de stimulare a cererii pot facilita situația pentru toate întreprinderile, în timp ce măsurile de facilitare a accesului la finanțare ar trebui să se adreseze, preponderent, întreprinderilor mici. Se pare că cel mai puțin sunt afectate de criză cooperativele (eg. societățile cooperative).

În contextul actualei crize economice, ocuparea forței de muncă, și anume, acea componenta a muncii decente, care contribuie la crearea și menținerea oportunităților de ocupare productivă, se află, cu certitudine, în pericol. Unul sau mai multe dintre celelalte trei componente (drepturile salariaților, protecția socială și dialogul social) pot fi, de asemenea, afectate, cu toate că nu în așa măsură.

Multe programe integrate de stimulare cuprind măsuri concrete de susținere a întreprinderilor mici și mijlocii. Aceste măsuri implică inclusiv asistență în domeniul fiscal, comerț, creditare și de achiziții. În plus, IMM-urile care activează în economia

formală pot beneficia și de pe urma măsurilor adresate companiilor de orice mărime. Este important ca întreprinzătorii să știe de existența acestor programe și să primească acces liber la ele, fără birocrație excesivă și documente inutile.

Asistența directă pentru IMM-uri și întreprinderile din economia informală, care predomină în domeniul afacerilor în majoritatea țărilor în curs de dezvoltare, este destul de limitată. Așa cum angajații care au pierdut locurile de muncă și emigranții întorși în patrie încearcă să găsească modalități de a se întreține, numărul de IMM-uri nou-înființate, probabil va fi în creștere. În contextul cererii slabe și accesului limitat la credite, acestor întreprinderi nou-create, precum și celor deja existente, le va fi dificil să supraviețuiască. Antreprenorii vor trebui să dea dovadă de spirit antreprenorial în găsirea și utilizarea noilor oportunități de afaceri.

În pofida faptului că în ultima perioadă ratele dobânzilor de stat au scăzut, pe piața creditelor se observă o insuficiență, deoarece, în timpul recesiunii, băncile caută să evite riscurile și se confruntă cu dificultăți, verificând minuțios chiar și clienții solvabili. Guvernele întreprind măsuri în vederea reducerii deficitului datorită extinderii programelor de creditare. Guvernele din multe țări adoptă sau extind programe de garantare a creditelor pentru întreprinderile micro, mici și mijlocii. (Acestea includ și țări dezvoltate, cum ar fi Marea Britanie, cât și cele în curs de dezvoltare, cum ar fi India).

În măsura posibilităților se încearcă de a evita disponibilizările definitive prin astfel de măsuri, cum ar fi reducerea timpului de lucru, închiderea temporară a întreprinderii, implementarea programelor de formare profesională și subvențiilor pentru păstrarea forței de muncă. Programele de asigurare pentru șomaj – acolo unde există – sunt extinse, și, în unele cazuri, sunt utilizate pentru finanțarea formării profesionale a lucrătorilor.

Patronatele și sindicatele iau parte la discuțiile referitor la măsurile necesare de gestionare a crizelor. În unele țări, în vederea stimulării activității economice și reducerii tensiunii sociale în perioada de criză, sunt semnate acorduri tripartite.

Pentru a acorda susținere celor responsabili de elaborarea politicilor, precum și pentru a sprijini întreprinderile micro, mici și mijlocii, la nivel internațional a fost elaborat un program de răspuns la criză, care constă din următoarele cinci puncte: i) o evaluare promptă a mediului de afaceri pentru a determina constrângerile care împiedică întreprinderile; ii) recomandări pentru gestionarea creditelor elaborate pe baza exemplelor; iii) recomandări cu privire la achizițiile publice, adresată persoanelor responsabile de elaborarea politicilor; iv) recomandări și instruire referitor la serviciile de dezvoltare a afacerilor, în special formarea în domeniul antreprenorialului și managementul afacerilor; v) recomandări și instruire referitor la consolidarea asociațiilor micului business, în scopul consolidării rolului acestor asociații în apărarea și promovarea intereselor membrilor săi.

În procesul de creare a unui mediu favorabil pentru activitatea întreprinderilor mici și mijlocii, este important să se asigure fiecărei întreprinderi condiții pentru o dezvoltare eficientă. Aceasta implică beneficii fiscale (chiar și minime) în cadrul unui tratament fiscal special, suport informațional, sprijin în formarea și dezvoltarea competențelor profesionale ale personalului, consultanță pe probleme juridice și tehnolo-

logice de bază, eliminarea barierelor administrative iraționale, etc. Trebuie remarcat faptul că activitățile numeroaselor organizații și companii private, care deservește IMM-urile, sunt împiedicate de prezența organizațiilor guvernamentale și parastatale de sprijin a IMM-urilor de piața serviciilor pentru întreprinderile mici și mijlocii. Funcționarea acestor organizații, care, de fapt, sunt monopoluri de servicii administrative, cu serviciile lor de proastă calitate, doar discreditează ideea de sprijinire a organizațiilor infrastructurii IMM-urilor și interferează cu dezvoltarea normală a pieței de servicii pentru acest sector.

Un sprijin bine orientat spre direcții prioritare trebuie să fie acordat în vederea creșterii rentabilității activității relevante. În prezent, în domeniile prioritare, în special în inovare, el este foarte scăzut. Fondurile bugetare pentru a stimula cererea de inovare, precum și facilitățile fiscale trebuie, mai întâi de toate, să fie utilizate pentru a asigura un randament ridicat în sectoarele prioritare. Aceasta va atrage întreprinderile mici și mijlocii, iar numeroasele centre de inovare, care sunt acum create, vor deveni într-adevăr elemente importante de infrastructură pentru sprijinirea IMM-urilor și modernizarea economiei naționale. La moment, multe dintre ele sunt folosite pe post de depozite sau oficii de către companiile comerciale.

Pentru a contribui efectiv la dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii, este necesar de a îmbunătăți considerabil climatul investițional și de afaceri din țară, și de luptat cu adevărat împotriva corupției. În așa caz, măsurile de sprijinire a IMM-urilor vor fi mult mai eficiente.

Date fiind problemele actuale de dezvoltare a micului business, putem ajunge la concluzia că dezvoltarea și ameliorarea de mai departe a întregului sistem de sprijin din partea statului pentru micul business devine factorul crucial în dezvoltarea sa de succes. Importanța dezvoltării micului business presupune soluționarea următoarelor probleme:

- coordonarea activității tuturor structurilor de sprijin de stat acordat micului business, inclusiv la nivel regional;
- asigurarea asistenței financiare pentru micul business, care să corespundă necesităților sale din punct de vedere al accesibilității, volumului și termenilor, lucru care este posibil prin combinarea eforturilor statului, sectorului bancar și întreprinderilor mici;
- o abordare selectivă în aplicarea măsurilor de sprijin din partea statului pentru întreprinderile mici și mijlocii în conformitate cu domeniul lor de activitate, prin aplicarea măsurilor fiscale și financiare corespunzătoare și a sistemului de comandă de stat în mod prioritar.

În plus, având în vedere faptul că la discuțiile mesei rotunde au participat și reprezentanți ai micului business din Transnistria, trebuie menționat că demersurile pentru înlăturarea barierelor din calea dezvoltării de mai departe și consolidării rezistenței economiilor Moldovei și Transnistriei la criza economico-financiară vor necesita, cu siguranță, o combinație de abordări pe termen mediu și lung.

La această etapă de dezvoltare a societății, ar trebui să fie întreprinse următoarele măsuri, care în mod direct sau indirect, pot contribui la dezvoltarea IMM-urilor:

- implementarea măsurilor pentru a armoniza legislația și mecanismele de implementare cu standardele și normele internaționale/europene;
- normalizarea relațiilor dintre stat și sectorul privat, îmbunătățirea climatului de afaceri (concurența, impozitarea, măsuri de reglementare), inclusiv climatul de investiții pentru agenții economici străini și autohtoni;
- legalizarea economiei subterane combinate cu depășirea (neadmiterea) "capturării statului" de grupuri de elită, care urmăresc propriile lor interese;
- crearea de "poli de creștere", în baza zonelor economice libere, a complexurilor industriale și de infrastructură, grupurilor de 7-10 orașe;
- ameliorarea situației de pe piața forței de muncă: extinderea ocupării forței de muncă pentru populația aptă de muncă și consolidarea caracterului orientat de asistență socială pentru cei care au nevoie de ea.

În esență, Republica Moldova și Transnistria trebuie să mai depună eforturi consistente în vederea transformării structurii sectorului real și adaptării sferei sociale în așa fel încât să se asigure pe deplin competitivitatea economiei și un standard de viață european.

Experiența mondială ne demonstrează că societățile deschise, în care este respectată supremația legii, sunt protejate drepturile de proprietate, și se asigură alocarea resurselor conform principiilor economiei de piață, se dezvoltă mai rapid și sunt mai eficiente decât societățile în care libertățile economice și personale sunt limitate.

Pentru a ne proteja de criza financiară, mai întâi de toate, este necesar de a schimba modul de gândire și atitudinea față de bani. Din moment ce esența crizei financiare rezidă în faptul că banii pleacă de la unii oameni și vin la alții, trebuie doar să facem tot posibilul pentru a ne alătura celor la care banii vin.

Criza financiară este un moment de cotitură, prin urmare, atunci când ea izbucnește nu se poate gândi în stereotipuri. Ele nu mai sunt valabile în această situație. În momentele cruciale, trebuie să gândim în moduri noi, să căutăm modalități noi, și nu tradiționale, de soluționare a problemelor, deoarece cele tradiționale nu ne mai pot servi la nimic.

Pentru a supraviețui crizei, toți trebuie să spargă stereotipurile și să gândească în moduri noi. Criza financiară, prin definiție, presupune o schimbare în valorile tradiționale, iată de ce cei, care vor continua să trăiască "ca de obicei", cu siguranță vor suferi eșec, iar oamenii care sunt dispuși și capabili să găsească noi principii relevante de viață, dimpotrivă, vor fi capabili să-și îmbunătățească starea lor financiară.

PERSPECTIVELE ȘI OPORTUNITĂȚILE DE DEZVOLTARE PENTRU IMM-URILE DIN SECTORUL AGRICOL ÎN CONTEXTUL IMPLEMENTĂRII ACORDULUI DE ASOCIERE MOLDOVA – UE

Analiza din acest capitol va fi bazată inclusiv pe informațiile și discuțiile abordate la masa rotundă: Perspectivele și oportunitățile de dezvoltare pentru IMM-urile din sectorul agricol în contextul implementării Acordului de Asociere Moldova-UE.

5.1. Introducere

De la dobândirea independenței, cea mai mare realizare a Republicii Moldova a avut loc la 27 iunie 2014, când a fost semnat Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană. Astfel, odată cu semnarea acestui act, Republica Moldova obține șansa de a intra în rândul statelor civilizate, șansa de a crește și a se dezvolta armonios în contextul internațional modern. Implementarea Acordului de Asociere dintre RM și UE va ridica calitatea produselor și serviciilor oferite. Alinierea la standardele europene va aduce întreprinderilor moldovenești know-howul necesar pentru a ieși pe piețele internaționale, iar consumatorilor produse și servicii mai calitative.

Aspirațiile europene ale RM sunt privite de Rusia dintr-o perspectivă negativă acută. Rusia depune eforturi considerabile pentru a împiedica implementarea Acordului de Asociere cu UE și apropierea în continuare a RM de UE. În acest sens, piața de desfacere rusă a fost blocată de autoritățile ruse pentru mărfurile moldovenești, în special cele agroalimentare.

Sectorul agroalimentar moldovenesc, care nu a reușit să se detașeze de paradigma sovietică, este vulnerabil la orice acțiuni venite dinspre piață rusă, pentru că în mai bine de douăzeci de ani de independență în această ramură nu au fost făcute investiții.

5.2. Sectorul agroalimentar în afara contextului aplicării prevederilor Acordului de Asociere Moldova - UE

Ponderea exportului spre Federația Rusă este de 18% din volumul total de mărfuri exportate de Republica Moldova, în timp ce Republica Moldova reprezintă doar

0,2 % în exportul producției rusești. Astfel, Rusia poate utiliza pârghiile economice în calitate de măsuri de influență politică fără a-și asuma vreun oarecare risc reciproc.

Pentru prima dată, în 2006, a fost **blocat accesul vinurilor moldovenești** pe piața rusă. Anume atunci ramura vinicolă a primit primul vaccin contra pârghiilor economice și atitudinii rusești față de RM. Invocând criterii de calitate, **neluând în considerare acordurile semnate și relațiile de piață cu RM, Rusia**, prin decizii politice, impune embargouri unor mărfuri pe piața rusă. Ulterior, în septembrie 2013, în ajunul summit-ului Parteneriatului Estic de la Vilnius, Rusia iarăși a impus embargou vinurilor din Republica Moldova. Deși pierderile vinificatorilor moldoveni au fost considerabile, totuși, comparativ cu anul 2006, șocul a fost de o intensitate mai mică. După experiența dură din 2006, producătorii vinicoli au început să atragă atenție sporită calității vinurilor produse, și-au diversificat piețele de extindere. Unele companii au ajuns să exporte și în China, iar unii producători au redus dependența față de piața Rusiei sub 20%. Embargoul din septembrie 2013 a fost atenuat de suportul Uniunii Europene, care a dublat cotele de export pentru produsele agroalimentare ale RM.

La 5 iulie 2014, autoritățile sanitare rusești au interzis importurile de carne procesată din Republica Moldova, invocând calitatea proastă a produselor.

Ulterior, la 18 iulie 2014, agenția rusă de protecție a consumatorului „Rosпотребнадзор”, a interzis temporar importul în Federația Rusă pentru conservele moldovenești din legume și fructe, decizie intrată în vigoare la 21 iulie 2014. În aceeași zi, Agenția fitosanitară rusă „Rosselkhozнадзор” a blocat accesul pe piața rusă a merelor, perelor, gutuilor, caiselor, vișinelor, cireșelor, persicilor, nectarinelor, prunelor și porumbrelor din Republica Moldova. Au fost invocate încălcări repetate ale normelor sanitare.

Și toate astea în condițiile în care Moldova face parte, împreună cu Rusia, Ucraina și alte state, din Comunitatea Statelor Independente, care prevede relații de liber schimb și circulație nerestricționată pentru toți membrii săi. Or, **Rusia, prin barierele impuse la mărfurile moldovenești, încalcă principiile și acordurile care stau la baza formării CSI**. Astfel, **CSI este o comunitatea nefuncțională pentru RM, iar Rusia nu este un partener de încredere pentru RM**.

Rusia a dorit să demonstreze RM că aceasta, având un sector agroalimentar important, nu va putea face față rigorilor Uniunii Europene. Astfel Federația Rusă a dorit să arate agricultorilor moldoveni că produsele moldovenești sunt acceptate numai pe piața rusă. S-a dorit provocarea unei revolte a sectorului agroalimentar împotriva guvernării.

La alegerile recente din 30 noiembrie 2014, o parte bună din platformele electorale ale partidelor de stânga, în special a celor susținute activ de Rusia, a inclus promisiuni de a reîntoarce agricultorilor piața rusă. Unul din acele partide, exportând subiectul vulnerabilității sectorului agroalimentar, a obținut la alegeri - 20,5%. Însă majoritatea electoratului a ales cursul european al RM.

Este foarte important de evaluat corect piața Rusiei. Practica istorică a demonstrat că accesul pe piața dată nu se supune unor reguli economice și nu se bucură de nicio predictibilitate economică. Accesul pe piața Rusiei este supusă unor interese

geopolitice la fel de imprevizibile. Practicile și cutumele necesare pentru ca întreprinderile moldovenești să se mențină pe această piață sunt total diferite de practicile internaționale, iar performanța economică are un rol minor în reușita acestor afaceri. Practicile date de business, în cazul declinului pieței rusești sau în virtutea unor mof-turi politice sunt total inutile pe piețele internaționale. Astfel dependența Moldovei și a sectorului agroalimentar de piața Rusiei este ca un drog dozat de politicul din Rusia.

Când Moldova primește acest drog (acces la o piață cu concurență și cerințe mai reduse) viața sectorului agroalimentar național pare a fi mai simplă. Imediat ce acest drog este restricționat, businessul suferă, fiind lipsit de practicile și experiența de a oferi produse acceptate pe piețele internaționale la standarde internaționale. "Expertiza" de business achiziționată pe piețele rusești este de puțin folos pe piețele internaționale. **Reducerea dependenței sectorului agroalimentar de piața Rusiei și alinierea la standardele internaționale trebuie să fie un obiectiv strategic atât pentru fortificarea securității naționale, cât și pentru "însănătoșirea" sectoru-lui agroalimentar.**

În consecința embargoului aplicat unilateral de Rusia, soluțiile din partea Uniunii Europene au venit foarte rapid. Începând cu 1 august 2014, în mod excepțional, UE a decis să dubleze contingentele de export fără taxele vamale negociate în Acordul de Comerț Liber, Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA) pentru mere (de la 40.000 de tone la 80.000), pentru prune (de la 10.000 de tone la 20.000), pentru struguri (de la 10.000 de tone la 20.000). Totodată, Comisia Europeană va identifica surse financiare, din alocarea de fonduri europene pentru Republica Moldova în acest an, pe care le va direcționa către Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare pentru a sprijini producătorii de fructe din Republica Moldova să stocheze aceste produse până vor fi comercializate.

De asemenea, o altă soluție pentru producătorii agricoli moldoveni a venit din partea Guvernului Republicii Moldova, care a stabilit un sprijin financiar producătorilor de fructe, în următoarele cquantumuri pentru un kilogram de producție comercializat întreprinderilor de procesare:

- a) prune, soiuri timpurii – 1,2 lei;
- b) mere, soiuri de vară și toamnă – 1,5 lei²¹.

Suplimentar au fost alocate 19,5 milioane lei pentru compensarea parțială a pierderilor producătorilor agricoli legate de blocarea exporturilor în Federația Rusă²². Sectorul agricol din Republica Moldova va avea sarcina să învețe să-și diversifice piețele de desfacere pentru produsele autohtone și alinierea acestora la standardele UE.

²⁰ HG nr. 734 din 10.09.2014 cu privire la unele măsuri de susținere a producătorilor de fructe. În: *Monitorul Oficial*, nr.270-274/782 din 12.09.2014.

²¹ HG nr. 958 din 17.11.2014 cu privire la modul de repartizare a mijloacelor financiare pentru compensarea parțială a pierderilor producătorilor agricoli legate de blocarea exporturilor. În: *Monitorul Oficial*, nr.345-351/1027 din 21.11.2014.

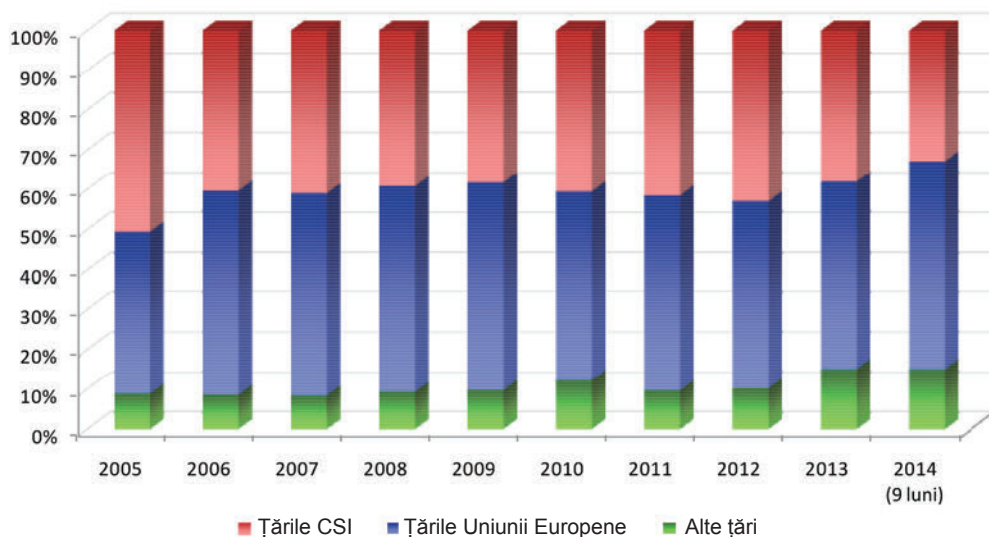

5.3. Situația actuala a comerțului

Începând cu anul 2005, UE a devenit principalul partener comercial al Republicii Moldova, după valoarea schimburilor comerciale (import+export), deținând 43.8% în volumul comerțului exterior cu Moldova versus 43% cu țările CSI. Pe parcursul a 9 luni ale anului 2014, ponderea schimburilor comerciale cu UE au depășit limita de 50%, iar schimbul cu țările CSI a scăzut la 28.7%. Schimburile comerciale ale RM cu UE, și în special exporturile, au primit un stimulent puternic, mai ales după intrarea în vigoare la 01 ianuarie 2006 a sistemului generalizat de preferințe comerciale (GSP+), constând în anularea unilaterală de către UE a taxelor vamale pentru un șir de produse moldovenești, urmat în 2008 de amintitul regim PCA, care a mers și mai departe în liberalizarea unilaterală de către UE a comerțului cu RM, aprofundând avantajul asimetric oferit Republicii Moldova.

Exporturile RM către UE au contribuit cel mai mult la creșterea schimburilor comerciale dintre părți. Acestea au crescut de la cca. 41 % din totalul exporturilor țării în 2005 până la cca. 52% în anul 2014 (primele 9 luni). Această creștere a avut loc pe fundalul reducerii ponderii țărilor CSI de la 51 % în 2004 până la 32% în 2014 (primele 9 luni), în timp ce ponderea altor țări (în afară de cele ale UE și CSI) în structura exportului moldovenesc aproape că s-a dublat. Aceste tendințe se pot observa ușor în figura de mai jos:

Figura 22. Evoluția ponderii exportului Republicii Moldova pe grupe de țări

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor BNS

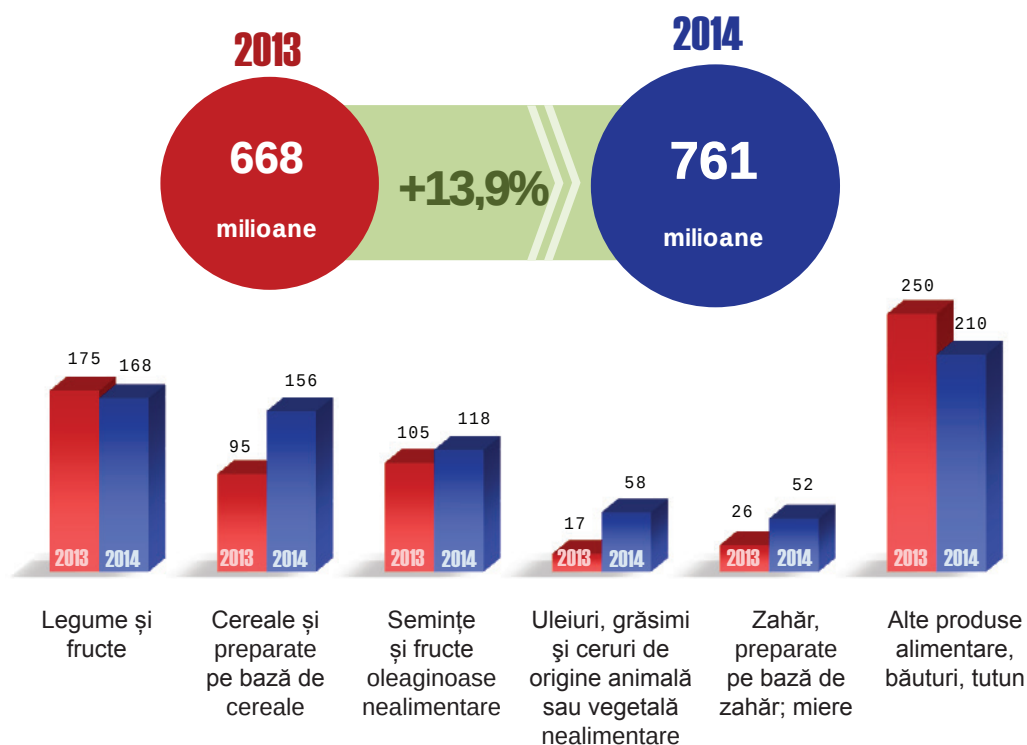
În valori absolute, exporturile RM către UE au crescut de la cca. 400,7 mil. \$ în anul 2004, până la cca. 1,14 miliarde \$ în 2013 și 905 mil \$ pentru primele luni ale anului 2014.

În pofida acțiunilor neloiale ale Federației Ruse și aplicării embargoului pentru o serie de produse de origine moldovenească, suportul comunității internaționale, în special ale Uniunii Europene practic au neutralizat în totalitate efectele negative ale acțiunilor Federației Ruse, exportul pentru 9 luni ale anului 2014 fiind practic la același nivel cu anul 2013 pentru aceeași perioadă. În același timp, dependența Moldovei de un singur stat, cu politici economice imprevizibile subordonate intereselor politice improprie pentru un stat civilizat al secolului XXI a scăzut în această perioadă de la 28% la mai puțin de 20%, reducând considerabil pârghia dată în calitate de instrumente de influențare politică asupra Moldovei. Deoarece anume exporturile de produse agroalimentare erau dependente în mare măsură de piața Federației Ruse, fiind în consecință sectorul cel mai vulnerabil în fața perturbațiilor provocate de acest stat, reorientarea și diversificarea țărilor destinare exportului de produse agroalimentare trebuie să fie un obiectiv strategic al Republicii Moldova.

Este de menționat că în pofida faptului că sectorul agroalimentar face primii pași spre alinierea la standardele internaționale și are de depus mult efort pentru a cuceri noi piețe, iar interdicțiile Federației Ruse au fost orientate, în primul rând, contra sectorului agricol, progresele înregistrate la capitolul exporturi în primele luni ale anului 2014 sunt foarte pozitive, înregistrând o creștere de cca 14% comparativ cu aceeași perioadă a anului 2013, de la 668 mil USD la 761 mil. USD.

Mai jos vedeți evoluția exportului pe categoriile principale de produse:

Figura 23. Evoluția exportului de produse agricole și alimentare în perioada ianuarie-septembrie

5.4.

Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC) dintre RM și UE

În titlul V al Acordului de Asociere RM-UE este descris Acordul privind constituirea ZLSAC, care presupune trecerea de la cooperarea economică la integrarea economică prin stabilirea unei Zone de liber schimb aprofundat și cuprinzător.

Până la semnarea Acordului de Asociere cu UE, regimul comercial a fost bazat pe Preferințe Comerciale Autonome (PCA), care a fost acordat de UE pe un termen limitat. Iar Acordul cu UE care include ZLSAC nu are termen limită. Zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător între Republica Moldova și Uniunea Europeană presupune liberalizarea graduală a comerțului cu bunuri și servicii, reducerea și eliminarea taxelor vamale, înlăturarea barierelor tehnice și netarifare, abolirea restricțiilor cantitative și armonizarea legislației Republicii Moldova la acquis-ul comunitar.

Acest regim comercial (ZLSAC) oferă beneficii la export mai mari decât PCA și o mai mare previzibilitate pe termen lung pentru afaceri și investiții, ceea ce va duce la o mai bună dezvoltare economică a Republicii Moldova. Diferența dintre un simplu acord de liber schimb și unul aprofundat și cuprinzător este că cel din urmă presupune că statul partener UE va transpune în legislația proprie o multitudine de elemente din acquis-ul comunitar. Este vorba despre elemente de legislație din domeniul concurenței, achizițiilor publice, mediului de afaceri, standardizării produselor, vămii, proprietății intelectuale etc., iar UE oferă programe și suport pentru alinierea cu succese a acestor reglementări.

Semnarea și implementarea Acordului de Asociere cu UE oferă RM o serie de oportunități. La masa rotundă au fost discutate **avantajele** pentru sectorul privat, în special **pentru sectorul agroalimentar**:

- Accesul la o Piață potențială de desfacere lărgită (507 milioane de consumatori cu unul din cele mai înalte venituri medii);
- Accesul la o Piață cu condiții predictibile, aliniate atât necesităților economice, cât și standardelor de calitate necesare consumatorilor;
- Ridicarea atractivității produselor agricole moldovenești pe piața UE datorită eliminării taxelor UE de import;
- Accesul la o Piață cu un grad de independență mare față de politic, în care performanța economică reprezintă criterii importante de gestionare a afacerilor;
- Accesul la Fonduri de finanțare structurale pentru agricultură în mod special și economie în general;
- Alinierea și omologarea la standardele recunoscute în UE și implicit pe plan mondial, astfel potențialul nu este limitat la piața europeană, ci vor asigura competitivitate pe majoritatea piețelor internaționale;
- Creșterea atractivității investiționale a sectorului agroalimentar și a oportunităților de afaceri în sector, fapt care va duce la creșterea nivelului de angajare în câmpul muncii;
- Modernizarea sectorului agroalimentar, inclusiv cu suportul UE (asistență tehnică și financiară);

- UE oferă surse de investiții importante însoțite de know-how și practici performante de organizare a businessului și a proceselor de producție;
- UE pune un accent deosebit și are cele mai bune programe de dezvoltare a zonelor rurale, targetând nu doar dezvoltarea businessului în sectorul agroalimentar, dar și a infrastructurii sociale, habitatului rural, reducerea decalajului între zona urbană și cea rurală;
- Accesul instituțiilor de stat la practici de reglementare mai corecte, mai transparente și mai bine organizate, ce vor avea efect asupra businessului privat;
- Asigurarea unei concurențe loiale pe piața internă, îmbunătățirea Fairplay-ului în business;
- Acces la rețelele internaționale de distribuție și lansarea afacerilor pe plan internațional;
- Creșterea investițiilor străine directe.

Avantajele pentru consumatorii RM:

- Creșterea competiției pe piață și accesul la prețuri mai mici la produse calitative (atât autohtone, cât și de import).
- Mărirea asortimentului de produse furnizate pe piață.
- Calitate mai bună a produselor autohtone și de import.

Efectul de bază care îl are implementarea Acordului de Asociere, și intrarea în vigoare a ZLSAC, ține de înlăturarea barierelor netarifare - în primul rând, a celor referitoare la normele sanitare și fitosanitare, precum și la barierele tehnice în comerț. Desigur că un alt efect major apare în urma eliminării sau diminuării taxelor vamale.

Prevederile Acordului de Asociere cu privire la exportul și importul de produse agricole ține de eliminarea taxelor vamale la importurile și exporturile de bunuri, precum și modul de tratare a acestora pe teritoriul RM și a statelor membre UE. Republica Moldova și UE vor elimina taxele la 99,2% și respectiv 99,9% din importurile lor din cealaltă parte. Taxele vamale la export vor fi eliminate integral imediat ce Acordul de Asociere cu UE va intra în vigoare. Capitolul: Tratatul național și accesul pe piață al mărfurilor, din Acord, prevede că majoritatea absolută a taxelor vamale la mărfuri vor fi eliminate.

Conform studiilor efectuate de diverse instituții, pe termen scurt, de la eliminarea taxelor de import RM va pierde venituri în valoare de aproximativ 0,25% din PIB, însă înlăturarea barierelor netarifare în calea comerțului cu bunuri și servicii cu UE va permite de a obține suplimentar venituri în valoare de aproape 1,6% din PIB. Pe termen lung, aceste cifre se estimează că vor constitui corespunzător -2,6% și +5,2%.

5.5.

Cum susține UE sectorul agricol din Republica Moldova? Despre Programul European pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (ENPARD)

Pentru a susține agricultura RM, UE a lansat un Program European pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală (ENPARD). ENPARD face parte din angajamentul UE

pentru o creștere incluzivă și stabilitate în vecinătatea sa și recunoaște importanța potențială a agriculturii din punctul de vedere al securității alimentare, al producției sustenabile și al ocupării forței de muncă din mediul rural. În RM, el a fost lansat cu scopul creșterii competitivității produselor autohtone pe piața UE.

UE oferă RM posibilitatea de a participa la un dialog pe tema dezvoltării agriculturii și zonei rurale și este pregătită să ajute la implementarea politicilor ENPARD. Astfel, este susținut angajamentul RM de a transforma agricultura și dezvoltarea rurală într-un sector prioritar al cooperării RM cu UE. Asta înseamnă că RM va primi asistență în pregătirea strategiilor de dezvoltare agricolă și rurală pe termen lung împreună cu toate părțile interesate relevante, precum și în formarea capacităților instituționale necesare la nivel național și local. ENPARD se va baza pe experiența dobândită de UE în procesul de reformare a agriculturii și a zonelor rurale în țările aflate în faza de preaderare și va ține seama de diversitatea experiențelor și a eforturilor din țările partenere. ENPARD adoptă, de asemenea, o abordare strategică și holistică, cu accent puternic pe participarea societății civile și a părților interesate din sector.

Obiectivele principale în RM sunt: creșterea competitivității produselor agricole, modernizarea mediului rural și sporirea nivelului de promovare în sectorul agro-alimentar. Acestea vor fi îndeplinite prin alocarea de fonduri nerambursabile, pentru îmbunătățirea infrastructurii sau pentru achiziționarea utilajelor agricole. De asemenea, tot cu ajutorul fondurilor ENPARD, producătorii locali își vor putea consolida capacitățile pentru a corespunde standardelor și normelor UE. Pentru a obține fondurile europene acordate prin intermediul ENPARD, Republica Moldova a elaborat un Program național pentru agricultură și dezvoltare rurală, prin care urmează să faciliteze accesul agricultorilor la informațiile referitoare la procedurile europene²².

Guvernul Republicii Poloneze

Suplimentar, Guvernul Poloniei susține necesitatea sporirii competitivității prin restructurarea și modernizarea agriculturii, creșterea treptată a cotei de produse agricole cu valoare adăugată înaltă. În vederea facilitării procesului de modernizare și restructurare a sectorului, este necesară asigurarea accesului la capital a producătorilor și stimularea investițiilor în sector prin intermediul unor programe de sprijin. În acest sens, la 14 mai 2014, a fost semnat și ulterior parafat un acord dintre Guvernul RM cu Guvernul Poloniei, prin care se oferă RM un credit de 100 ml Euro. Acordul prevede acordarea de către Guvernul Poloniei Republicii Moldova a unui credit tehnic cu o rată dobânzii la nivel de 0,15% anual, termenul de rambursare 25 ani și o perioadă de grație 5 ani din momentul obținerii finanțării.

În primul rând, este necesar de a asigura suport pentru modernizarea și restructurarea fermelor specializate în producția de produse agricole tradiționale (fructe și legume, lapte, carne), precum și alte produse agricole competitive. În al doilea rând, procesarea produselor agroalimentare urmează a fi susținută prin investiții în tehnologii moderne, în scopul conformării la standardele UE privind siguranța alimentară și cerințele de calitate.

²² HG nr. 409 din 04.06.2014 cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare agricolă și rurală pentru anii 2014-2020. În: Monitorul Oficial, nr.152/451 din 10.06.2014.

Domeniile de utilizare a creditului tehnic ar fi următoarele:

- asigurarea sectorului de producere a legumelor cu mașini pentru semănat, plantat răsaduri, recoltat culturile rădăcinoase (morcovii, sfecla roșie), ceapă, cartofi;
- construcția de depozite pentru păstrarea și procesarea post-recoltare a legumelor, procurarea de linii tehnologice pentru calibrare, spălare, ambalare a legumelor;
- modernizarea sectorului avicol, inclusiv prin construcția unui incubator modern, modernizarea fabricilor de creștere a puilor pentru carne și a celor de găini ouătoare, crearea unei unități de obținere a prafului de ouă, la moment solicitat pe piața UE, construcția abatoarelor de sacrificare a păsărilor;
- modernizarea unităților de procesare a cărnii și laptelui;
- construcția și dotarea fermelor zootehnice (de creștere a bovinelor, porcinelor, ovinelor, caprinelor ș.a.), cât și a abatoarelor de sacrificare;
- dezvoltarea și modernizarea sectorului piscicol, inclusiv segmentul de procesare a peștelui și produselor derivate;
- stabilirea de unități de producere a nutrețurilor balansate, inclusiv producerea premixurilor și aditivilor furajeri;
- modernizarea și dezvoltarea unităților de producere și procesare a mierii de albiși și a produselor derivate apicole ș.a.

Obținerea de finanțări, în scopul pregătirii pentru crearea ZLSAC cu UE este extrem de importantă pentru RM și sectorul agricol în particular, așa cum principalele nevoi legate de acest scop constau în realizarea unor investiții în sector. Aceste investiții vor trebui făcute nu doar pentru partea privată, dar și pentru partea publică pentru toate instituțiile care se ocupă de control, de aplicarea normelor și standardele comunitare. Investiții vor fi necesare în crearea laboratoarelor de analiză și asigurare a siguranței alimentelor. Pentru partea privată, investițiile vor trebui să vizeze, în primul rând, creșterea calității produselor moldovenești, măsurile de marketing și de promovare pe piețele europene și în afara acestora, standardele de certificare private, cum ar fi Globalgap, HACCP, care sunt foarte populare printre lanțurile de supermarketuri și furnizori din UE.

În afară de aceasta, autoritățile responsabile trebuie să asigure un sistem funcțional de aplicare a normelor și legislației în privința controlului siguranței alimentelor pe tot lanțul, începând din ferma de creștere a animalelor/păsărilor până pe rafturile din magazine. După cum au declarat cu mai multe ocazii reprezentanți ai Comisiei Europene, de o mare importanță pentru RM va fi și buna organizare a creării ZLSAC. O bună organizare în acest sens înseamnă, în primul rând, servicii de consultanță și de consiliere performante, pentru ca beneficiarii să își poată pregăti proiecte cu valoare economică și eficiente. Pe urmă, înseamnă agenții de plăți, agenții de implementare a programelor de asistență care să lucreze în mod eficient, înseamnă o angajare fermă a guvernului în lupta împotriva corupției. Corupția nu numai că duce la folosirea ineficientă a acestor fonduri, dar scade și încrederea, inclusiv a beneficiarilor, în astfel de mecanisme de susținere financiară. Înseamnă apoi politici și strategii de dezvoltare a agriculturii clare.

Probleme în asociere și informare

La masa rotundă s-a discutat intens despre nevoia de asociere pentru ca producătorii să fie capabili să exporte pe piața UE la nivelul cotelor propuse de Acordul de Asociere cu UE. Pentru a beneficia de piața enormă a UE, producătorii agricoli trebuie să utilizeze tehnologiile care corespund standardelor europene. Micii producători, pentru a semna contracte de lungă durată și pentru a face față rigorilor, trebuie să se asocieze. Moderatorul, dar și participanții au menționat că pe piața europeană este necesar de asigurat continuitatea livrării de produse, de asigurat calitatea necesară, lucru care poate fi organizat și gestionat de o asociație a agricultorilor. Fiecare producător în parte nu poate produce volume mari pentru asigurarea necesarului. Însă, producătorii au rămas rezervați în privința intrării în asociații ale producătorilor.

Certificarea producției agricole conform rigorilor europene, dar și înregistrarea produselor noi (cum ar fi unele soiuri noi) durează foarte mult timp și este prea costisitor.

Un alt aspect discutat de participanții de la masa rotundă a ținut de informarea superficială sau lipsa de informații cu privire la cerințele europene, posibilități de export. Au fost făcute schimburi de informații privitor la programe de traininguri și informare existente, însă participanții au considerat că Guvernul ar putea să se implice mai mult în promovarea și distribuirea de informații privitor la export și rigorile UE.

5.6.

Ce trebuie să știe un potențial exportator ca să valorifice la maximum oportunitățile oferite de Acordul de Asociere cu UE? Scurt îndrumar

După cum a fost menționat, odată cu semnarea și implementare Acordului de Asociere cu UE, pentru agricultorii moldoveni sunt oferite o serie de oportunități pentru a exporta și beneficia de avantajele pieței europene. Însă, pentru a ajunge să exporte, să valorifice oportunitățile oferite de Acordul de Asociere, un producător trebuie să fie foarte bine informat și pregătit.

În primul rând, trebuie să se informeze dacă producția este cerută pe piața unde vrea să fie exportată. Produsele pot fi bune, dar s-ar putea într-o zonă anumită, să fie o ofertă prea mare pe segmentul pe care îl țintește. Atunci ar fi bine să se orienteze către o zonă cu o ofertă mai mică de produse similare. În acest sens este bine să consulte informațiile statistice europene, de exemplu site-ul www.europa.eu, <http://een.ec.europa.eu>

Să știe care sunt documentele necesare pentru export în UE, cerințele sanitare și fitosanitare și dacă la produsele ce urmează a fi exportate există tarife, taxe vamale ce urmează a fi achitate. Aici ar fi util de consultat site-ul www.exporthelp.europa.eu

Contracte internaționale: Un producător care vrea să-și exporte producția agricolă trebuie să știe să încheie un contract comercial cu parteneri din Uniunea Europeană. În acest caz părțile contractante provin din țări diferite, au posibilități mai reduse de a se întâlni față în față, de regulă, au valori sociale și practici diferite, legile

căroră li se supun sunt impuse de administrații distincte, cu practici și sisteme juridice diferite. Este foarte important să fie definit corect obiectul contractului, cu toate elementele: denumirea mărfii, cantitatea și calitatea mărfii, ambalarea și marcarea, să fie stabilite garanțiile cu privire la calitatea mărfii, controlul și recepția mărfii, la reclamații și situații de respingere a mărfii etc. Pot fi folosite contracte standardizate, universal acceptate. În acest sens, Camera Internațională de Comerț de la Paris propune un model de contract de vânzări internaționale. Poate fi consultat site-ul Camerei Internaționale de Comerț de la Paris www.iccwbo.org.

Lista de mai jos prezintă o imagine de ansamblu a regulilor specifice UE legate de sănătate și igienă alimentară pentru animale și produsele alimentare de origine animală pe care producătorii trebuie să le consulte în dependență de produsele care intenționează să le exporte.

Controlul și normele de igienă alimentară

Pachetul de igienă

Igiena Produselor Alimentare (Reg. (EC) 852/2004)

Regulamentul (CE) NR. 852/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 29 aprilie 2004 privind igiena produselor alimentare

Igiena produselor alimentare de origine animalieră (Reg.(EC) 853/2004)

Regulamentul Parlamentului European și al Consiliului nr. 853/2004/CE ce stabilește reguli specifice de igienă privind igiena alimentelor.

Controlul oficial al produselor de origine animală destinate consumului uman (Reg.(EC) 854/2004)

Regulamentul (ce) nr. 854/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 29 aprilie 2004 de stabilire a normelor specifice de organizare a controalelor oficiale privind produsele de origine animală destinate consumului uman

Acte adiționale

Siguranța alimentelor și furajelor (Reg.(EC) 178/2002)

Regulamentul (CE) nr. 178/2002 al Parlamentului European și al Consiliului din 28 ianuarie 2002 de stabilire a principiilor și a cerințelor generale ale legislației alimentare, de instituire a Autorității Europene pentru Siguranța Alimentară și de stabilire a procedurilor în domeniul siguranței produselor alimentare

Controalele oficiale privind hrana pentru animale și produsele alimentare (Reg.(EC) 882/2004)

Regulamentul (CE) NR. 882/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 29 aprilie 2004 privind controalele oficiale efectuate pentru a asigura verificarea conformității cu legislația privind hrana pentru animale și produsele alimentare și cu normele de sănătate animală și de bunăstare a animalelor

Normelor de sănătate animală care reglementează producția, transformarea, distribuția și introducerea produselor de origine animală destinate consumului uman (Dir. 2002/99/EC)

Directiva 2002/99/CE a Consiliului din 16 decembrie 2002 de stabilire a normelor de sănătate animală care reglementează producția, transformarea, distribuția și introducerea produselor de origine animală destinate consumului uman

Schimburi de informații și mecanisme de verificare

Sistemul TRACES (Dec. 2003/623/EC)

Decizia Comisiei 2003/623/CE din 19 august 2003 cu privire la dezvoltarea unui sistem veterinar computerizat integrat, denumit Traces

Sistemul CIS (Reg.(EC) 515/97)

Regulamentul (CE) nr. 515/97 al Consiliului din 13 martie 1997 privind asistența reciprocă între autoritățile administrative ale statelor membre și cooperarea dintre acestea și Comisie în vederea asigurării aplicării corespunzătoare a legislației din domeniile vamal și agricol

Asistența reciprocă între autoritățile administrative ale statelor membre (Dir. 89/608/EEC)

Directiva 89/608/CEE a Consiliului din 21 noiembrie 1989 privind asistența reciprocă între autoritățile administrative ale statelor membre și cooperarea dintre acestea și Comisie pentru a asigura aplicarea corectă a legislației în sectorul veterinar și zootehnic

Instruirea autorităților de control privind siguranța alimentelor – COM(2006)519

Importurile din țări terțe și comerțul intracomunitar

Dispoziții generale

Produsele de import (Dir. 97/78/EC)

Directiva 97/78/CE a Consiliului din 18 decembrie 1997 de stabilire a principiilor de bază ale organizării controalelor veterinare pentru produsele care provin din țări terțe și sunt introduse în Comunitate

Controlul importurilor de animale vii (Dir. 91/496/EEC)

Directiva 91/496/CEE a Consiliului din 15 iulie 1991 de stabilire a principiilor privind organizarea controalelor sanitar-veterinare ale animalelor provenite din țări terțe introduce în Comunitate

Importurile de produse de origine animală (Dir. 89/662/EEC)

Directiva 89/662/CEE a Consiliului din 11 decembrie 1989 privind controlul veterinar în cadrul schimburilor intracomunitare în vederea realizării pieței interne

Comerțul intracomunitar și importurile de anumite animale și material seminal, ovule și embrioni (Dir. 92/65/EEC)

Directiva 92/65/CEE a Consiliului din 13 iulie 1992 de definire a cerințelor de sănătate animală care reglementează schimburile și importurile în Comunitate de animale, material seminal, ovule și embrioni care nu se supun, în ceea ce privește cerințele de sănătate animală, reglementărilor comunitare speciale prevăzute în anexa A punctul I la Directiva 90/425/EEC

Controlul veterinar și zootehnic de animale și produse de origine animală pentru comerțul intracomunitar (Dir. 90/425/EEC)

Directiva 90/425/CEE a Consiliului din 26 iunie 1990 privind controalele veterinare și zootehnice aplicabile schimburilor intracomunitare cu anumite animale vii și produse în vederea realizării pieței interne

Sănătate animală și sănătate publică: alte produse de origine animală (Dir. 92/118/EEC)

Directiva a Consiliului 92/118/CE de stabilire a condițiilor de sănătate publică și animală care reglementează schimburile și importurile în Comunitate de produse care nu intră sub incidența condițiilor menționate, stabilite de reglementările comunitare specifice prevăzute de anexa A capitolul și la Directiva 89/662/CEE și, în ceea ce privește agenții patogeni, la Directiva 90/425/CEE

Comercializarea animalelor de rasă (Dir. 91/174/EEC)

Directiva 91/174/EEC a Consiliului din 25 martie 1991 privind condițiile zootehnice și genealogice care reglementează comercializarea animalelor de rasă

Dispoziții specifice – Bovine

Comerțului intracomunitar de bovine și porcine (Dir. 64/432/EEC)

Directiva 64/432/CEE a Consiliului din 26 iunie 1964 privind problemele de inspecție veterinară care afectează schimburile intracomunitare cu bovine și porcine

Comerțul intracomunitar cu bovine de reproducție de rasă (Dir. 2009/157/EC)

Directiva 2009/157/CE a Consiliului din 30 noiembrie 2009 privind animalele de reproducție de rasă pură din specia bovine

Comerțul intracomunitar și importurile de embrioni de bovine (Dir. 89/556/EEC)

Directiva Consiliului 89/556/CEE privind condițiile de sănătate a animalelor, care reglementează comerțul intracomunitar și importul din țări terțe de embrioni proveniți de la animale domestice din specia bovine

Comerțul intracomunitar și importurile de material seminal de bovine (Dir. 88/407/EEC)

Directiva 88/407/CEE modificată cu Directiva 2003/43/CEE privind condițiile pentru autorizarea centrelor de colectare a materialului seminal și centrelor de depozitare a materialului seminal, la specia bovine

Introducerea pe piață și administrarea somatotropinei bovine (Dir. 1999/879/EC)

Decizia 1999/879/CE din 17 decembrie 1999 de introducere pe piață și administrare a somatotropinei bovine (STB) și de abrogare a Deciziei 90/218/CEE

Identificarea și etichetarea cărnii de vită și mânzat (Reg.(EC) 1760/2000)

Regulamentul (CE) NR. 1760/2000 al Consiliului și al Parlamentului European din 17 iulie 2000 de stabilire a unui sistem de identificare și înregistrare a bovinelor și privind etichetarea cărnii de vită și mânzat și a produselor din carne de vită și mânzat și de abrogare a Regulamentului (CE) nr. 820/97 al Consiliului Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene

Dispoziții specifice – Porcine

Identificarea și înregistrarea porcinelor (Dir. 2008/71/EC)

Directiva 2008/71/CE a Consiliului din 15 iulie 2008 privind identificarea și înregistrarea porcinelor

Comerțul intracomunitar și importurile de material seminal de porcine (Dir. 90/429/EEC)

Directiva 90/429/CEE din 26 iunie 1990 de stabilire a cerințelor de sănătate animală care se aplică schimburilor intracomunitare și importurilor de material seminal de animale domestice din specia porcină

Comerțul intracomunitar cu porci de reproducție (Dir. 88/661/EEC, Dir. 90/118/EEC, Dir. 90/119/EEC)

Directiva 88/661/CEE din 19 decembrie 1988 privind normele zootehnice care se aplică animalelor reproducătoare din specia porcină; Directiva 90/118/CEE din 05 martie 1990 privind acceptarea în scopul reproducției a porcilor reproducători de rasă pură; Directiva 90/119/CEE din 05 martie 1990 privind acceptarea în scopul reproducției a porcilor reproducători hibrizi

Dispoziții specifice – ovine și caprine

Identificarea și înregistrarea ovinelor și caprinelor (Reg.(EC) 21/2004)

Regulamentul (CE) nr. 21/2004 al Consiliului și al Parlamentului European din 2 octombrie 2006 cu privire la controalele minime care trebuie să fie efectuate în legătură cu identificarea și înregistrarea animalelor din speciile ovină și caprină

Comerțul intracomunitar cu ovine și caprine (Dir. 91/68/EEC)

Directiva 91/68/CEE din 28 ianuarie privind condițiile de sănătate animală care reglementează schimburile intracomunitare de ovine și caprine

Comerțul intracomunitar cu ovine reproducătoare de rasă și caprine (Dir. 89/361/EEC)

Directiva 89/361/CEE din 30 mai 1989 privind animalele din speciile ovină și caprină reproducătoare de rasă pură

Dispoziții specifice - specii de păsări

Importurile de păsări (Reg.(EC) 318/2007)

Regulamentul (CE) nr. 318/2007 al Comisiei din 23 martie 2007 de stabilire a condițiilor de sănătate animală pentru importurile anumitor păsări în Comunitate și a condițiilor de carantină

Comerțul intracomunitar cu păsări de curte și de ouă pentru incubatie (Dir. 2009/158/EC)

Directiva 2009/158/CE a Consiliului din 30 noiembrie 2009 privind condițiile de sănătate animală care reglementează comerțul intracomunitar și importurile din țări terțe de păsări de curte și de ouă pentru incubatie

Dispoziții specifice – ecvidee

Mișcarea intracomunitară și importul de ecvidee (Dir. 2009/156/EC)

Directiva 2009/156/CE a Consiliului din 30 noiembrie 2009 privind condițiile de sănătate animală care reglementează circulația și importul de ecvidee provenind din țări terțe.

Comerțul intracomunitar cu ecvidee și de material seminal, ovule și embrioni (Dir. 90/427/EEC)

Directiva 90/427/CEE a Consiliului din 26 iunie 1990 privind condițiile zootehnice și genealogice care reglementează schimburile intracomunitar cu ecvidee

Concurența și comerțul intracomunitar cu ecvidee (Dir. 90/428/EEC)

Directiva 90/427/CEE a Consiliului din 26 iunie 1990 privind schimburile de cai pentru concursuri și stabilirea condițiilor de participare la aceste concursuri

Dispoziții specifice – Carne și produse pe bază de carne

Interdicția de administrare de hormoni (și alte substanțe), la animalele de fermă (Dir. 96/22/EC)

Directiva 96/22/CE din 29 aprilie privind interzicerea utilizării anumitor substanțe cu efect hormonal sau tireostatic și a substanțelor – agoniste în creșterea animalelor și de abrogare a Directivelor 81/602/CEE, 88/146/CEE și 88/299/CEE

Monitorizarea substanțelor cu efect hormonal și a altor substanțe în animale și produse de origine animală (Dir. 96/23/EC)

Directiva Consiliului 96/23/CE din 29 aprilie 1996 privind măsurile de control care se aplică anumitor substanțe și reziduurilor acestora existente în animalele vii și în produsele obținute de la acestea și de abrogarea a Directivelor 85/358/CEE și 86/469/CEE și a Deciziilor 89/187/CEE și 91/664/CEE

Alte dispoziții specifice

Circulației necomerciale a animalelor de companie (Reg.(EC) 998/2003)

Regulamentul (CE) nr. 998/2003 al Parlamentului European și al Consiliului din 26 mai 2003 privind cerințele de sănătate animală aplicabile circulației necomerciale a animalelor de companie și de modificare a Directivei 92/65/CEE a Consiliului

Importurile și tranzitul de anumite ungulate (Dir. 2004/68/EC)

Directiva 2004/68/CE a Consiliului din 26 aprilie 2004 de stabilire a normelor de sănătate animală privind importul și tranzitul, în Comunitate, al anumitor ungulate vii, de modificare a Directivelor 90/426/CEE și 92/65/CEE și de abrogare a Directivei 72/462/CEE (text cu relevanță pentru SEE)

Importurile de lapte și produse lactate (Reg.(EC) 605/2010)

Regulamentul (UE) nr. 605/2010 al Comisiei din 2 iulie 2010 de stabilire a condițiilor de sănătate animală și sănătate publică și de certificare veterinară pentru

introducerea în Uniunea Europeană a laptelui crud și a produselor lactate destinate consumului uman

Cerințele de sănătate animală pentru animale și produse de acvacultură (Dir. 2006/88/EC)

Directiva 2006/88/CE a Consiliului din 24 octombrie 2006 privind condițiile de sănătate animală aplicabile animalelor și produselor de acvacultură și referitoare la prevenirea anumitor boli la animalele acvatice și la măsurile de combatere a acestor boli.

Concluzii și recomandări de politici publice

1. Este necesară îmbunătățirea infrastructurii în zona rurală. În contextul respectiv se recomandă să fie elaborate strategii și politici la nivel național pentru a ști exact perioada când va fi reabilitată o anumită zonă rurală din regiunea geografică examinată.
2. Stimularea dezvoltării întreprinderilor/asociațiilor pentru asigurarea serviciilor post recoltare în sectorul vegetal. Cu regret, la moment, nu există niciun document oficial care ar reglementa acest proces.
3. Îndeplinirea cerințelor pentru includerea R. Moldova în lista țărilor terțe, care pot exporta produse animaliere în UE. Din acest punct de vedere nu se cunoaște un punct de vedere oficial, exprimat prin politici ori alte documente, care să prevadă în termene reale perioada când Republica Moldova va îndeplini condițiile respective pentru a fi inclusă în lista țărilor terțe.
4. Crearea unui centru unic de informare pentru comunitatea de afaceri, cu ramificații în centrele raionale, care va oferi informații și asistență pe următoarele paliere:
  - a. Legislație și reglementări UE.
  - b. Procedurile de export.
  - c. Standarde.
  - d. Informații de piață.
  - e. Cereri de oferte.
  - f. Oportunități de afaceri.
  - g. Investiții și creditare etc.
5. În baza centrului unic de informare să fie create instrumente de informare pe lângă autoritățile locale, să fie asigurată instruirea pentru agricultori și autorități locale pe subiectele din domeniile indicate mai sus.
6. Simplificarea procedurilor de înregistrare a noilor produse, noilor culturi în registrul soiurilor.

Bibliografie

Referințe bibliografice la Capitolul 1

1. www.statistica.md
2. Raport anual 2010, Comisia Națională a Pieței Financiare
3. <http://data.worldbank.org/indicator>
4. http://www.cnpf.md/file/Statistica_2013

Referințe bibliografice la Capitolul 2

1. *Codul Fiscal*, nr. 1163-XIII din 24.04.1997, În: *Monitorul Oficial*, ediție specială din 08.02.2007.
2. *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova*, nr. 259 din 15.07.2004, În: *Monitorul Oficial*, nr. 125-129 din 2004.
3. *Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare*, nr. 138 din 21.07.2007, În: *Monitorul Oficial*, nr. 107-111, din 27.07.2007.
4. *Legea privind susținerea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii*, nr. 206 din 07.07.2006, În: *Monitorul Oficial*, nr. 126-130 din 11.08.2006.
5. *Legea cu privire la investițiile în activitatea de întreprinzător*, nr. 81 din 18.03.2004, În: *Monitorul Oficial*, nr. 64-66 din 23.04.2004.
6. *Strategia națională în domeniul inovării pentru anii 2012-2020*.
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea *Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020*, nr. 685 din 13.09.2012, În: *Monitorul Oficial*, nr.198-204/740 din 21.09.2012.
8. *Enhancing the Innovative Performance of Firms: Policy Options and Practical Instruments*, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, Geneva, 2009, 148 p. ISBN 978-92-1-116999-7.
9. *Funding Research and Innovation in the EU and Beyond: Trends during 2010-2012*. Produced under the Specific Contract for the Integration of the INNO Policy TrendChart with ERAWATCH (2011-2012), November 2012, Technopolis-Group, Brussels, 50 p.
10. GRECIUC, P., *Instrumentele fiscale și stimularea proceselor inovaționale*, Economica, ASEM
11. *Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*, OECD, Paris, 2002, 256 p. ISBN 92-64-19903-9.
12. *Taxation of SMEs: Key Issues and Policy Considerations*, OECD Tax Policy Studies, nr. 18, 2009.
13. *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014. 428 p. ISBN 978-2-9522210-6-1.
14. *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2.

15. *The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual*, European Commission, Eurostat, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005.

Referințe bibliografice la Capitolul 3

1. Elena Gorelova, *Economia politică a reintegrării*. În: *Moldova - Transnistria: eforturi comune pentru un viitor prosper. Aspecte economice*, Chișinău, 2009
2. *Global Financial Development Report 2014*, IFC/MIGA/The World Bank.
3. Hotărârea Guvernului nr. 815 din 02.08.2005 cu privire la regularizarea traficului de mărfuri și servicii ce constituie obiectul activității de comerț exterior a agenților economici din Transnistria.
4. Hotărârea Guvernului nr. 1178 din 31.10.2007 pentru realizarea inițiativelor Președintelui Republicii Moldova privind întărirea încrederii și securității în contextul procesului soluționării problemei transnistrene.
5. Hotărârea Parlamentului nr. nr. 885-XIII din 19.06.1996 privind deschiderea la Banca Națională a Moldovei unui cont corespondent temporar Centrului de casă și decontări din Tiraspol.
6. Ion Tornea, *Perspectivile reintegrării țării prin prisma apropierii sectoarelor bancare din RM și regiunea transnistreană*, IDIS Viitorul, 2014
7. *Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova*, UNDP Moldova, 2013
8. Сравнительный анализ банковских систем Молдовы и Приднестровья, În: Logos-Press, № 27 (523), 01 august 2003
9. Вестник Приднестровского Банка
10. Основные показатели деятельности субъектов малого предпринимательства, включая микро и малые предприятия (с численностью работников до 50 человек и годовым доходом до 1200000 РУМЗП) (без физических лиц) за 2013 год», ГСС
11. Меморандум об основах нормализации отношений между республикой Молдова и Приднестровьем от 8 мая 1997 г.
12. Соглашение об организационных основах социально-экономического сотрудничества между Республикой Молдова и Приднестровьем от 10.11.1997.
13. Социально-экономическое развитие ПМР за 2013 г., ГСС.
14. Закон ПМР № 287-3-V «О республиканском бюджете на 2014 год и плановый период 2015 и 2016 годов»
15. <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>
16. <http://bancamea.md/news/analiza-sistemul-bancar-din-transnistria-banci-monaeda-locala-ratele-de-dobanda-la-credite-si-depozite>
17. <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>

18. <http://www.austria.mfa.md/noutati-rm-osce/492881/>
19. <http://www.evz.ro/detalii/stiri/evz-chisinau-bancile-comerciale-isi-revin-dupa-loviturile-din-prima-jumatate-a-anului-1047334.html>
20. www.bnm.md
21. www.statistica.md
22. www.cbpmr.net
23. <http://www.worldbank.org/>
24. <http://www.enterprisesurveys.org/>
25. <http://strategiya-pmr.ucoz.net/news/1/2010-02-09-89>

Referințe bibliografice la Capitolul 4

1. *Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Programul de stat de susținere a dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2009-2011, nr.123 din 10.02.2009 (abrogată 31.10.2012).*
2. *Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 nr.685 din 13.09.2012.*
3. Andy Cosh, Alan Hughes, Anna Bullock, Isobel Milner. *SME finance and innovation in the current economic crisis. Centre for Business Research, Centre for Business Research, University of Cambridge, Cambridge, UK, 2009.* Disponibil http://www.cbr.cam.ac.uk/pdf/CrCr_EconCrisis.pdf
4. Aurelie SANNAJUST. *Impact of the World Financial Crisis to SMEs: The determinants of bank loan rejection in Europe and USA. Working Paper 2014-327. Working Paper Series. IPAG Business School.* Disponibil <http://www.ipag.fr/fr/accueil/la-recherche/publications-WP.html>
5. Bahar Öztürk, Mico Mrkaic. *SMEs' Access to Finance in the Euro Area: What Helps or Hampers? IMF Working Paper /14/78. May 2014.* Disponibil www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1478.pdf
6. Dorin Toma Roman, Lucia Ovidia Vreja. *Impactul crizei financiare si economice asupra Întreprinderilor Mici și Mijlocii (IMM) din România.* Disponibil http://www.address.org.ro/art_18032010.htm
7. Erhan Lica. *Strategii financiare de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii prin prisma asigurării unei economii de piață funcționale. Teză de doctor în economie la specialitatea 08.00.10. – Finante; moneda; credit.* Disponibil http://www.cnaa.md/files/theses/2013/25306/lica_erhan_thesis.pdf
8. *Impactul crizei economice asupra activității IMM-urilor.* Disponibil <http://www.immromania.ro/impactul-crisiei-economice-asupra-activitatii-imm-urilor-3575.htm>
9. Jari Huovinen, *Confederation of Finnish Industries EK Impact of financial crisis on SME financing. The Finnish evidence.* Disponibil http://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/ws_surveydata/Session_2.2_paper_Huovinen.pdf?46b67e2273112399384add754e954443
10. Lucia-Ramona, Popa. *Efectele crizei asupra întreprinderilor mici și mijlocii și necesitatea dezvoltării acestora în România.* Disponibil <http://www.strategii->

manageriale.ro/ images/images_site/articole/ article_7d347fdae 48d392d-13b631af1d9b6362.pdf

11. Roxana Gabriela HODOROGEL. *Criza economică globală. Provocări pentru IMM-urile din România*. În: *Economie teoretică și aplicată*. Volumul XVIII (2011), No. 4(557), pp. 113-124
12. Sectorului IMM deține circa 97,7% din numărul total al întreprinderilor din țară. Disponibil <http://www.interlic.md/2012-04-04/sectorului-imm-detzine-circa-977-din-numarul-total-al-intreprinderilor-din-tzara-24636.html>
13. Stratan Alexandru, Chistruga Marcel, Fala Alexandru, Clipa Victoria. *Radiografia economică a Republicii Moldova în perioada post-criză: succese și insuccese. Provocările unui nou val al crizei*. IFES. *Constatări și soluții*. Disponibil <http://ince.md/ro/engine/download.php?id=127>
14. Tanja Sedej, Gorazd Justinek. *Global economic and financial crisis – a threat for innovative SMEs*. *International school for social and business studies, Slovenia*. “Management, knowledge and learning” International Conference, 2012. Disponibil http://www.issbs.si/press/ISBN/978-961-6813-10-5/papers/ML12_037.pdf
15. *Will the Financial Crisis affect your SME? By Thierry Sanders (Republished from)* February 2009. Disponibil <http://www.bidnetwork.org/en/news/will-financial-crisis-affect-your-sme>
16. Виленский, А. *Парадокс поддержки малого бизнеса: предварительные итоги кризиса*. În: *Вопросы экономики*. 2011, № 6, p. 149-155.
17. Галина Шеларь. *Молдова и Приднестровье: уроки мирового финансового кризиса*. Disponibil <http://www.cisr-md.org/pdf/Lessons%20of%20Crisis.pdf>
18. Карпов С.А. *Последствия мирового кризиса для российского малого предпринимательства: вызовы и возможности адаптации*. În: *Финансист*, 2009. № 1. С. 11 – 13.
19. Ломакин В. К. *Мировая экономика. Учебник для вузов*. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 735 с.
20. Пол Ванденберг. *Микро-, малые и средние предприятия и глобальный экономический кризис. Последствия кризиса и ответные политические меры. Международная организация труда. Программа развития устойчивых предприятий*. Москва. 2011.
21. Сидорин А.А. *Проблемы и перспективы развития малого бизнеса региона в условиях мирового финансового кризиса*. Disponibil <http://mognovse.ru/von-problemi-i-perspektivi-razvitiya-malogo-biznesa-regiona-v.html>
22. Симонов А.В. *Глобальный экономический кризис и планы внешнеэкономической экспансии российских ТНК*. În: *Власть*, 2009. № 2. С. 11 – 12.
23. *Современный финансовый кризис. Суть финансового кризиса*. Disponibil <http://fingeniy.com/sovremennyy-finansovyy-krizis-sut-finansovogo-krizisa/>
24. Хазин М. *Теория кризиса. Доклад на конференции в г. Модена, Италия, 9 июля 2008 года*. Disponibil http://worldcrisis.ru/files/473153/Теория_кризиса.doc
25. *Энциклопедический словарь экономики и права*. Disponibil http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_economic_law/

Referințe bibliografice la Capitolul 5

1. *Acordul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele sale membre cu Republica Moldova.*
2. *Acordul dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova cu privire la protecția indicațiilor geografice ale produselor agricole și alimentare din 15.01.2013.*
3. *Ce vrea Uniunea Europeană de la Moldova, În: Ziarul de Gardă, nr. 20, 5 iunie 2014.*
4. *DCFTA: implicații pentru sectorul agroalimentar al Republicii Moldova și necesități de acțiune, Sergiu Țirigan, MAIA.*
5. *EU - Republic of Moldova Deep and Comprehensive Free-Trade Area, reading guide, the European Commission, 2014.*
6. *European Union, Trade in goods with Moldova. European Commission, Directorate General for Trade.*
7. *Integrarea europeană deschide ușile pentru investiții în sectorul zootehnic moldovenesc, Economist, nr. 17, 14 mai 2014.*
8. *Legea Nr. 66 din 27.03.2008 privind protecția indicațiilor geografice, denumirilor de origine și specialităților tradiționale garantate.*
9. *Strategia națională de dezvoltare agricolă și rurală pentru anii 2014-2020, aprobată prin HG nr. 409 din 04.06.2014.*
10. *Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and Georgia and the Republic of Moldova, Final report, ECO-RYS, October 2012.*
11. *The DCFTA between Moldova and the EU – A Risk Assessment, Jorg Radeke, German Economic Team Moldova, September 2012.*
12. *Zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător UE – Republica Moldova. Ghid explicativ. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova.*
13. *Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană (ZLSAC). Prezentare, Inga Ionesii, Ministerul Economiei al Republicii Moldova.*
14. *Acordul de liber-schimb ca un instrument de stimulare a dezvoltării economice în Moldova, Europa Liberă, disponibil pe <http://www.europalibera.org/content/article/25135638.html>*
15. *Cum poate fi scoasă din impas agricultura Republicii Moldova? Interviu realizat de Europa Liberă. Disponibil: <http://www.europalibera.mobi/a/25404551.html>*
16. *Condiții minime de igienă și siguranță a alimentelor pentru micii producători, Ghidul MAIA.*
17. *Date ale Secției de statistică a ONU cu privire la comerț. Disponibil: <http://comtrade.un.org/>*
18. *Date ale Biroului Național de Statistică. Disponibil: www.statistica.md*
19. *http://www.realitatea.md/ue-a-decis-dublarea-cotele-de-export-pentru-produsele-moldovenesti-pe-piata-europeana-de-la-1-august_6924.html*

Federal Ministry
of Finance

KFW

www.viitorul.org

ФИНАНСИРОВАНИЕ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА: ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ (III)

*Исследование использует результаты дискуссий
V Молдо-Германского Форума о финансировании малых
и средних предприятий, 17 октября 2014 г.*

*Мнения экспертов данного исследования, не выражает
в обязательном порядке точку зрения доноров.*

*ИДИС «Вииторул» выражает особую признательность
за помощь, оказанную в разработке данного издания,
представителям Министерства Финансов Германии
и банку KFW (Германия).*

В исследовании участвовали:

Авторы разделов:

- **Валентина ВЕВЕРИЦА**, доктор экономических наук, начальник управления, политики МСП и либеральные профессии, министерство экономики (Раздел 1);
- **Анжела СЕКРИЕРУ**, эксперт IDIS „Viitorul”, доктор экономических наук, профессор, (Раздел 2);
- **Ион ТОРНЯ**, эксперт IDIS „Viitorul”, Магистр экономики, (Раздел 3);
- **Андрей ПЕТРОЯ**, эксперт IDIS „Viitorul”, доктор экономических наук, доцент кафедры, (Раздел 4);
- **Корина ГАЙБУ**, эксперт IDIS „Viitorul”, Магистр экономики, (Раздел 5).

Ведущие круглых столов, проведенных в рамках Форума:

- **Татьяна ЛАРЮШИН**, старший эксперт IDIS „Viitorul”,
Круглый стол: *Фискальные режимы/налоговые благоприятные для новаторских процессов на уровне МСП, рассмотренные в перспективе ЕС;*
- **Михай МАНОЛЕ**, доктор экономических наук, доцент кафедры, ASEM,
Круглый стол: *Сближение банковских секторов Республики Молдова и приднестровского региона путем финансирования малых и средних предприятий;*
- **Виталий КЮРЧУ**, Начальник департамента экономического развития, коммерческих услуг и внешних экономических связей, УТА Гэгэузия,
Круглый стол: *Пересмотр стратегий развития МСП в контексте мирового финансового кризиса;*
- **Ион ПЕРЖУ**, ACED, Проект «Конкурентоспособность сельского хозяйства и развитие предприятий»,
Круглый стол: *Перспективы и возможности развития МСП в сельско-хозяйственном секторе в контексте внедрения/имплементации Соглашения об Ассоциации Молдова-ЕС.*

Список сокращений

ANRCETI	– Национальное агентство по регулированию в электронных коммуникациях и технологии информации Республики Молдова
ВВП	– Внутренний Валовой Продукт
ДАЧ	– Договор об Ассоциированном Членстве
ЗУВСТ	– Зона Углубленной и Всеобъемлющей Свободной Торговли
ЕС	– Европейский Союз
МВФ	– Международный валютный фонд
ММСП	– Микро, малые и средние предприятия
МОТ	– Международная организация торговли
МСП	– Малые и средние предприятия
МФО	– Микрофинансовые организации
НБМ	– Национальный банк Молдовы
НБС	– Национальное бюро статистики
ОЭСР	– Организация по Экономическому Сотрудничеству и Развитию
PARE	– Программа по привлечению денежных переводов в экономику
PNAET	– Национальная программа экономической поддержки молодежи
ПИИ	– Прямые иностранные инвестиции
РМ	– Республика Молдова
UNCTAD	– Конференция Объединенных Наций по торговле и развитию
USD	– доллары США
ССА	– Ссудо-сберегательные Ассоциации
СЭЗ	– Свободная экономическая зона
ТНК	– Транснациональные компании

Введение

Предпринимательская деятельность оказывает большое влияние на благосостояние страны, потому что предприниматели являются наиболее динамичными с экономической точки зрения людьми, а также способствуют экономическому развитию и прогрессу общества. В частности, с помощью МСП в Европейском Союзе внедряются новые технологии, продвигаются продукты последнего поколения, открываются и используются новые ресурсы. Помимо этого, МСП предоставляют большинство рабочих мест для населения. В Европе, МСП рассматриваются в качестве главной движущей силы для повышения конкурентоспособности европейской и национальной экономик. Приблизительно 21 млн МСП в странах Евросоюза составляют 99% коммерческой деятельности, осуществляемой на внутреннем рынке, в них занято около 90 миллионов человек (70% от общей численности рабочей силы) и они образуют эффективную, инновационную систему. Таким образом, доля МСП, в ВВП каждой страны, составляет большую часть, обычно между 55% - 95%. Кроме того, МСП предоставляют, как правило, продукты и услуги по более низким ценам, чем крупные компании.

Мы хотели бы подчеркнуть другой важный аспект. МСП в развитых странах, особенно в ЕС, являются источником большей части технических инноваций, применяемых в экономике. Таким образом, многие рабочие места, создаются в результате инноваций, а новые открытия генерируют новые виды деловой активности.

В Республике Молдова существует порядка 50 900 малых и средних предприятий, что составляет примерно 97,4% от всех зарегистрированных предприятий. Они обеспечивают рабочие места для 56,9 % от общего числа занятых в экономике. Молдавские МСП в 2013 году показали менее оптимистичные результаты по ряду показателей, что указывает на то, что данный сектор сталкивается с проблемами развития. Доля МСП в ВВП страны составляет 28,3%, что значительно ниже, чем в среднем по Европе, что, в свою очередь, доказывает то, что молдавским МСП необходима постоянная поддержка со стороны государства.

Во время обсуждений участники 5-го молдавско-германского форума по финансированию малых и средних предприятий подтвердили, что финансирование является основной проблемой малого и среднего бизнеса в Республике Молдова. Таким образом, отношения между МСП и банками по-прежнему весьма напряженные. Мнение предпринимателей в целом можно резюмировать следующим образом: в Республике Молдова получение кредита - это долгий и сложный процесс, потому что банки не имеют четкой стратегии финансирования малого и среднего бизнеса. В силу этих причин затраты на получение кредита в несколько раз выше, чем средние европейские издержки, а запрашиваемые гарантии сильно завышены.

В целом, участники предложили следующее:

- 1. Банки в Республике Молдова, в настоящее время, не имеют подготовленный персонал, который был бы в состоянии понять специфические проблемы малых и средних предприятий, а впоследствии который смог бы разработать те продукты, в которых нуждаются малые и средние предприятия, в зависимости от области деятельности и индивидуальных потребностей. На сегодняшний день, взаимосвязь между предложениями банков и требованиями малого и среднего бизнеса относительно слабая.*

Доноры, как правило, имеют общий подход, универсальный по отношению к молдавским компаниям. Они не хотят или не знают, как решить проблему финансирования в индивидуальном порядке в отношении МСП, заинтересованных в получении кредитов, но имеют стандартизированные подходы, что приводит к тому, что МСП дистанцируются от банков. Отечественные банки не задаются целью помочь или способствовать оживлению сектора МСП. Четкая стратегия банковского сектора в этом направлении, ориентированная на потребности МСП стала бы шагом вперед.

2. МСП в Республике Молдова не всегда имеют четкую специализацию, что не позволяет им разработать стратегию развития, долгосрочный бизнес-план. Поскольку МСП часто меняют свои основные направления деятельности и в некоторых случаях новая область деятельности предприятия, которое запросило кредитование, не имеет никакой связи с предыдущей деятельностью, то это ведет к уменьшению финансового доверия и, очевидно, некоторым рискам для банков.

В данном контексте, 17 октября 2014 года, в Вадул-луй-Водэ состоялся пятый Молдавско-германский форум по финансированию малых и средних предприятий, организованный Министерством финансов Германии, банком KFW (Германия), Институтом развития и социальных инициатив (IDIS) "Viitorul" (Республика Молдова), Исполнительным комитетом Дубоссары и профессиональным союзом предпринимателей Приднестровья. В рамках форума были проведены четыре круглых стола по следующей тематике: 1. *Благоприятные налоговые режимы для инновационной деятельности МСП, рассматриваемые с точки зрения ЕС*; 2. *Сближение банковских секторов Республики Молдова и Приднестровья путем финансирования малых и средних предприятий*; 3. *Пересмотр стратегии развития МСП в условиях мирового финансового кризиса*; 4. *Перспективы и возможности развития МСП в аграрном секторе в контексте реализации Соглашения об ассоциации между Республикой Молдова и ЕС*.

Необходимо признать, что нынешняя структура экономики и банковского сектора в Молдове не внушает доверия. Так, в 2014 году дефицит торгового баланса составил около 50%, денежные переводы молдавских мигрантов - около 25% от ВВП, национальная валюта обесценилась по отношению к доллару - около 40% в конце 2014 года, по сравнению с началом 2014 года, банковская система находится на грани из-за миллиардов долларов, которые "исчезли" при невыясненных обстоятельствах в конце 2014 года. Все это привело к тому, что ОЭСР 30 января 2015 года определила Молдове максимальный уровень риска - 7. Таким образом, в Европе есть только четыре страны с максимальным уровнем риска: Украина, Косово, Босния и Герцеговина и с недавних пор Молдова. Данная ситуация является более чем тревожным сигналом для потенциальных инвесторов.

Но в любом случае, в условиях постоянно меняющейся экономической ситуации, МСП благодаря своему умению приспосабливаться, малым размерам и эффективному процессу принятия решений могли бы, по нашему мнению способствовать улучшению финансово-экономической ситуации в стране.

Они с легкостью приспосабливаются к требованиям и нуждам потребителей, будучи ближе к рынку. Мы возлагаем большие надежды на то, что в краткосрочной перспективе МСП смогут навязать борьбу уже установленным монополиям на рынке в Республике Молдова и уменьшить возможности крупных компаний контролировать рынок. Малые и средние компании должны представлять собой фактор баланса на микро - и макроэкономическом уровне, с целью развития среднего класса в обществе, который, в настоящее время, находится в процессе становления.

На основе обсуждений и выводов в результате дискуссий круглых столов было разработано данное исследование, которое отражает основные проблемы, выявленные участниками обсуждений, решения, которые были предложены, и препятствия на пути их реализации, а также рекомендации для улучшения ситуации в областях, упомянутых выше.

Целью разработки данного исследования является актуализация важной роли малого и среднего предпринимательства в Республике Молдова для экономического развития и социальной стабильности страны, а также упрощение привлечения финансирования для малых и средних предприятий на основе корректных критериев, направленных на удовлетворение первичных потребностей данного сектора.

Данное исследование является, на наш взгляд, скорее справочным материалом для широкой общественности в Молдове и за рубежом, вовлеченной в финансирование МСП, которая сможет воспользоваться выводами и рекомендациями экспертов IDIS «Viitorul».

Методология

Используемая методология основана на синтезе обсуждений и выводов круглых столов, проведенных в рамках 5-го молдо-германского форума. Эксперты, участвовавшие в разработке исследования, сопоставили выявленные проблемы и выводы с другими анализами и исследованиями, проведенными в рассматриваемых областях. Перед началом дискуссий участники заполняли анкеты, где их просили указать основные проблемы и оптимальные решения, которые, по их мнению, будут способствовать улучшению ситуации в рассматриваемой области.

Обсуждения в ходе дискуссий Круглых столов и их освещение были записаны экспертами IDIS «Viitorul». Некоторые решения, предложенные участниками, представлены в данном исследовании. Таким образом эксперты IDIS «Viitorul» представляют читателям идеи, механизмы и инструменты, которые, безусловно, могли бы решить некоторые проблемы, выявленные в рамках молдо-германского форума.

Любомир Кирияк,
Исполнительный директор IDIS „Viitorul”

Краткое изложение

Правительство Республики Молдова пробует различные методы и инструменты, для того чтобы МСП получили финансовую поддержку и доступ к финансовым ресурсам посредством различных международных финансовых организаций и партнеров по развитию, а также проектов или программ кредитования/финансирования. **В первой главе - "Видение и роль Министерства экономики относительно улучшения финансовой среды для поддержки малых и средних предприятий" - выделены политики, проводимые Министерством, наряду с проблемами, которые предстоит решить.** Таким образом, отмечается, что Правительству Республики Молдова в сотрудничестве с финансовыми учреждениями следует сосредоточить внимание на:

- привлечение иностранных инвестиций в финансовый сектор, в первую очередь, со стороны стратегических инвесторов, имеющих интересы в секторе МСП;
- развитие системы кредитных гарантий для МСП, в том числе за счет средств Фонда гарантирования кредитов;
- развитие вторичного рынка основных средств, предоставляемых в качестве залога;
- развитие системы венчурного капитала и неформальных инвестиционных схем;
- оптимизации законодательства касательно залога, для того чтобы уменьшить количество видов запрашиваемого залога;
- упрощение доступа к обучению, консалтингу, консультативной и технической помощи для разработки качественных бизнес-планов;
- разработке инновационных схем финансирования малых и средних предприятий.

Доступ к недорогим источникам финансирования является жизненно важным для развития конкурентоспособного сектора малых и средних предприятий. Реальные результаты финансовых проектов и программ, которые уже реализованы в нашей стране, обнадеживающие, и многие предприниматели продемонстрировали упорство и предпринимательский дух.

Ниже мы представим некоторые самые важные идеи, которые обсуждались в рамках Форума.

В второй главе анализируются благоприятные налоговые режимы для инновационной деятельности малых и средних предприятий, рассматриваемых с точки зрения ЕС.

Определение политик и инструментов для улучшения инновационного потенциала МСП является важным компонентом любой стратегии в целях содействия повышению уровня жизни населения.

Решения, которые должны быть приняты для того чтобы справиться с проблемой отсутствия эффективной и структурированной системы стимулов для улучшения инновационной деятельности компаний в Республике Молдова, сформулированные участниками круглого стола "Благоприятные налоговые режимы для инновационных процессов на уровне малых и средних предприятий, рассматриваемых с точки зрения интеграции в ЕС" и сопоставленные автором с лучшими международными практиками являются следующие:

- поощрение создания и функционирования инновационных частных компаний; обеспечение поддержки компаний, чтобы ускорить их развитие;

- развитие партнерских отношений между научно-исследовательскими организациями, университетами и бизнесом; стимулирование трудоустройства фирмами исследователей в зависимости от области деятельности; развитие партнерства между государственным и частным секторами в области исследований;
- принятие Закона о венчурных фондах и создание национального венчурного фонда; создание венчурных фондов, частных фондов для финансирования инновационной деятельности;
- создание центров инновационного брокерства и их связь с международными специализированными сетями, коммерциализация интеллектуальной собственности посредством данных центров;
- обеспечение улучшенного перемещения инноваций путем развития вертикальных и горизонтальных кластеров;
- развитие центров коммерциализации и передачи технологии с целью анализа результатов молдавских прикладных исследований;
- внедрение инновационного ваучера (мини-гранты для инновационных МСП);
- улучшение защиты интеллектуальной собственности;
- в условиях отсутствия потенциала поглощения - стимулирование коммерциализации результатов внутренних исследований за рубежом, стимулирование импорта инноваций и технологий;
- увеличение бюджетных ассигнований на развитие инновационного потенциала и самих инноваций;
- развитие передовой системы статистики в области инноваций;
- разработка и внедрение образовательных программ, связанных с инновационным процессом, включение в учебные программы вузов таких новых курсов, как право и экономика интеллектуальной собственности и авторского права; менеджмент инноваций; маркетинг новых продуктов; оценка и коммерциализация продуктов интеллектуальной собственности и т.д.

С целью построения эффективной системы налоговых стимулов для повышения инновационной деятельности МСП в Республике Молдова мы предлагаем осуществить следующие предложения:

- Проектирование, на основе анализа затрат и выгод, последовательной системы финансовых стимулов для поддержки и стимулирования процессов и результатов инновационной деятельности компаний, которая бы сочетала прямые стимулы и налоговые льготы таким образом, чтобы полученные экономические, социальные и финансовые выгоды значительно превышали затраты (связанные с государственным бюджетом). Мы предлагаем, в данном контексте, тщательное изучение опыта Чешской Республики и Словении.
- Структура системы исследований и развития в Республике Молдова должна опираться на Руководство Фраскати (ОЭСР, 2002). Для того чтобы исследование и развитие смогли воспользоваться налоговыми льготами, предприятия должны реализовать проект, который бы стремился достигнуть прогресса в области науки и технологии (положительный пример Словении).
- Изучить возможность применения налогового кредита в качестве стимула для инновационной деятельности предприятий (положительный пример Франции и Южной Кореи). Международная практика показывает, что данный инструмент является наиболее благоприятным для стимулирования исследований и развития предприятий.
- Разработка и внедрение инвестиционных стимулов для центров исследова-

ний и развития, научно-технологических парков и инновационных инкубаторов (положительный опыт Чешской Республики).

Третья глава посвящена вопросам сближения банковских секторов Республики Молдова и Приднестровья посредством финансирования МСП.

Для преодоления проблем, связанных с сближением банковских секторов Республики Молдова и Приднестровья, необходимо, чтобы стороны продолжили диалог и, самое главное, сделали бы его более эффективным. На наш взгляд, предложения, изложенные ниже, могли бы способствовать данному диалогу, который необходим для повышения взаимодействия между хозяйствующими субъектами на двух берегах реки Днестр, и который мог бы привести к более активному и эффективному сотрудничеству банковских секторов Молдовы и Приднестровья, что могло бы стать предпосылкой для политических решений:

- Так как выявление решений для сближения двух банковских секторов, которые де факто существуют на международно признанной территории Республики Молдова, до политического урегулирования взаимоотношений двух сторон и определения законного статуса приднестровского региона будет трудно осуществимой задачей, усилия сторон должны быть направлены, в первую очередь, не на решение тех вопросов, которые являются предметом политических разногласий, а на вопросы, которые представляют интерес и имеют преимущества для обеих сторон. Данное утверждение относиться, прежде всего, к вопросам, связанным с упрощением экономической деятельности предприятий на обоих берегах Днестра.
- Одно из решений, сформулированных участниками пятого Молдо-Германского форума по финансированию МСП, который состоялся 17 октября 2014 года, касалось возврата к документу, подписанному в 1995 году, предусматривавшему сотрудничество между двумя банковскими системами. С целью улучшения взаимодействия между двумя сторонами было предложено создать механизм постоянного двустороннего сотрудничества (рабочую группу), состоящий из представителей банковского сообщества на обоих берегах, который бы занимался решением текущих проблем в отношениях между двумя банковскими секторами до достижения политических решений.
- Поскольку недостаток ресурсов и высокая стоимость кредитов являются некоторыми из основных причин недостаточного финансирования предприятий, включая МСП на обоих берегах Днестра, участники согласились с тем, что без дальнейших реформ, как в финансовом, так и в реальном секторе, эти проблемы не будут решены. Дальнейшее реформирование финансового и реального секторов экономики на обоих берегах может создать предпосылки для возникновения менее дорогих и более долгосрочных кредитных ресурсов, а также для лучшей подготовки реального сектора к кредитованию. В обоих случаях это облегчит доступ предпринимателей к финансированию.
- В данном контексте можно упомянуть и предложение участников Форума ускорить реформу пенсионной системы и системы страхования на обоих берегах, которая сможет обеспечить банковским секторам долгосрочные ресурсы для кредитования.
- Участники Форума также предложили расширить объем учебных программ для предпринимателей, в особенности представителей МСП, на обоих берегах с целью повышения их квалификации и финансовой грамотности, что, в свою очередь, увеличит их шансы на получение финансирования.

Вопрос пересмотра стратегии развития МСП в условиях мирового финансового кризиса обсуждается в Главе 4.

Особо подчеркивается, что, для того чтобы эффективно способствовать развитию малых и средних предприятий, необходимо значительно улучшить инвестиционный климат в стране и на деле, а не на словах бороться с коррупцией. В этом случае меры по поддержке МСП будут более эффективными.

Дальнейшее развитие и совершенствование всей системы государственной поддержки для малого бизнеса становится решающим фактором для его успешного развития. Важность развития малого бизнеса включает в себя решение следующих задач:

- координацию деятельности всех структур государственной поддержки малого предпринимательства, в том числе на региональном уровне;
- обеспечение малого предпринимательства финансовой поддержкой, адекватной его потребностям и по доступности, и по объему, и по срокам, что представляется возможным при объединении усилий как государства, банковского сектора, так и представителей малого бизнеса;
- реализацию селективного подхода в применении мер государственной поддержки субъектов малого предпринимательства в соответствии со сферой его функционирования путём применения соответствующих налоговых, финансовых мер и системы государственного заказа в первоочередном порядке.

Кроме того, учитывая тот факт, что участниками дискуссий в рамках круглого стола были и представители малого бизнеса из Приднестровья, следует также отметить, что действия по снятию барьеров дальнейшего развития и повышению устойчивости экономики Молдовы и Приднестровья к финансово-экономическому кризису, вероятно, потребует сочетания среднесрочного и долгосрочного подходов.

На данном этапе развития общества должны быть предприняты следующие меры, которые напрямую или косвенно могут содействовать развитию МСП:

- осуществление мер по приведению законодательства и механизмов его практической реализации в соответствие с международными/европейскими стандартами и нормами;
- нормализация отношений между государством и частным сектором, улучшение бизнес климата (конкуренция, налоги, регуляторные меры), включая инвестиционный климат, как для иностранных, так и для местных экономических агентов;
- легализация теневой экономики в сочетании с преодолением (недопущением) «захвата государства» группами элиты, преследующими собственные интересы;
- создание «полюсов роста» на базе свободных экономических зон, производственных и инфраструктурных комплексов, группы из 7-10 городов;
- активизация рынка труда: расширение занятости для трудоспособного населения и усиление целевого характера социальной помощи тем, кто в ней нуждается.

По существу, все еще предстоит усиленная работа по трансформации структуры реального сектора и адаптации социальной сферы таким образом, чтобы они вполне обеспечивали конкурентоспособность экономики и европейский уровень жизни населения.

В главе 5 рассмотрены перспективы и возможности развития МСП в аграрном секторе в контексте реализации Соглашения об ассоциации между Республикой Молдова и ЕС.

В данной главе анализ основан, в том числе, на информации и обсуждениях на круглом столе «Перспективы и возможности развития МСП в аграрном секторе в контексте реализации Соглашения об ассоциации между Республикой Молдова и ЕС».

С подписанием и осуществлением Соглашения об ассоциации с ЕС для молдавских фермеров представился широкий спектр возможностей для экспорта на европейский рынок. Но для того, чтобы получить возможность экспортировать и воспользоваться преимуществами Соглашения об ассоциации, производитель должен быть хорошо информирован и подготовлен.

1. Во-первых, он должен знать пользуется ли его продукция спросом на том рынке, куда он хочет ее экспортировать.
2. Он должен знать какие документы необходимы для экспорта в ЕС, каковы санитарные и фитосанитарные требования и существуют ли тарифы или таможенные пошлины, которые подлежат выплате.
3. Следует четко осознавать, как разрабатывать и вести переговоры по международным соглашениям. Очень важно правильно определить контракт, со всеми элементами: описание товара, количество и качество товаров, упаковка и маркировка, должны быть установлены гарантии на качество товаров, контроль и прием товаров, жалобы и отказ от товаров и т.д. Могут быть использованы стандартные, общепринятые контракты. В этой связи Международная торговая палата в Париже предлагает образцы международных контрактов купли-продажи.

На уровне национальных политик рекомендуется предпринять следующие шаги:

- Необходимо улучшить инфраструктуру в сельской местности. Рекомендуется разработать стратегии и политики на национальном уровне, чтобы точно знать, когда будет реабилитирована определенная сельская местность в данной географической зоне.
- Поощрение развития предприятий/ассоциаций для предоставления послепродажных услуг. К сожалению, на данный момент нет никакого официального документа, который бы регулировал данный процесс.
- Выполнение требований для включения Молдовы в список третьих стран, которые могут экспортировать продукты животного происхождения в ЕС. Не существует никакой официальной точки зрения по этому вопросу, которая была бы отражена в политиках или других документах, которая бы предусматривала реальные сроки, когда Молдова сможет выполнить данные требования, для того чтобы быть включенной в список третьих стран.
- Создание единого информационного центра для бизнес-сообщества, с филиалами в районных центрах, который будет предоставлять информацию и содействие по следующим аспектам: Законодательство и регламенты ЕС; Экспортные процедуры; Стандарты; Информация о рынке; Тендеры; Деловые возможности; Инвестиции и кредиты, и т.д.
- На основе единого информационного центра необходимо создать информационные инструменты при местных органах власти, обеспечить подготовку для фермеров и местных органов власти по вопросам в областях, перечисленных выше.

Упрощение процедуры регистрации новых продуктов и новых сортов сельскохозяйственных культур.

Роль Министерства Экономики в улучшении финансовой среды для поддержки МСП

Министерство Экономики Республики Молдова выражает признательность коллегам из Германии за сотрудничество и поддержку, оказанную Правительству Республики Молдова в процессе внедрения и развития финансовых услуг, предназначенных сектору малых и средних предприятий (МСП), роль которых становится все важнее в социально-экономическом развитии страны.

Министерство Экономики особо отмечает значение предыдущих форумов, организованных IDIS „Viitorul” при поддержке Министерства Финансов Германии и Банка KfW, во время которых был выявлен ряд проблем, связанных с финансированием МСП, а также способы их решения, опираясь на передовой опыт и лучшие практики Германии.

1.1. Введение

Исходя из мирового опыта в этой области, МСП являются наилучшей отправной точкой для стимулирования роста и развития частного сектора, поскольку они обладают всеми качествами для того, чтобы в полной мере воспользоваться возможностями глобализации и ускорением технологических изменений и инноваций.

Наша способность использовать потенциал роста малых и средних предприятий станет решающей для будущего процветания страны.

Роль малых и средних предприятий в нашем обществе становится все более значимой не только в качестве предоставления широких возможностей для устройства на работу гражданам, но и в качестве ключевых игроков обеспечивающих процветание местных и региональных общностей.

Средний класс любого государства состоит, в первую очередь, из владельцев МСП. У нас число таких предприятий составляет 50,9 тысяч, что составляет 97,4% из общего числа зарегистрированных предприятий. Они предоставляют рабочие места 56,9 % занятого в экономике населения.

Если на Западе средний класс считается локомотивом успешной экономики, в Республике Молдова представители этой категории видят себя в начале пути и нуждаются в постоянной поддержке и защите со стороны государства.

В 2013 году молдавские МСП показали менее позитивное развитие по нескольким показателям, что указывает на то, что этот сектор сам по себе в целом рентабельный/выгодный в своем развитии сталкивается с трудностями. Доля МСП в ВВП страны составляет 28,3%.

В то же время, европейский опыт показывает, что сектор МСП может существенно способствовать реализации внутреннего валового продукта (в некоторых странах он превышает 60%), что указывает на то, что молдавские МСП нуждаются в постоянной поддержке со стороны государства.

1.2.

Министерство Экономики – интегратор политик и мер для поддержания МСП

Поддержка малых и средних предприятий – это стратегическая цель всей Европы, не смотря на различия в развитии составляющих ее государств.

Более того, современное развитие мировой экономики и финансовых рынков со значительным влиянием на МСП обязывает Правительство Республики Молдова, в контексте присоединения к Европейскому Союзу, продвигать наиболее адекватные меры для их поддержки, как в краткосрочном, так и среднем порядке, путем подключения к европейской инициативе „Small Business Act”, принятой Европейской комиссией, для которой ключевая цель – необратимое введение принципа „Думай вначале в малом масштабе” во всеобщие политики и во все регламентации по поддержке сектора МСП, сформулированные на национальном уровне.

Министерство Экономики, в своем качестве интегратора политик и мер для поддержания МСП, взяло на себя обязательство относительно продвижения положений „Small Business Act” в Молдове путем принятия адекватных мер для поддержки сектора МСП.

В этом контексте Стратегией развития сектора МСП на 2012-2020 был обозначен ряд проблем, касающихся доступа к финансированию, как то: завышенный процент кредитов и их летучесть; отсутствие адекватных банковских технологий для кредитования МСП; качество проектов, предлагаемых для финансирования; слаборазвитая деловая инфраструктура; отсутствие на финансовом рынке компаний с **венчурным капиталом**.

Исходя из упомянутых проблем, в целях улучшения доступа МСП к финансированию, Стратегия по МСП нацелена на реализацию специфических задач в следующем порядке:

- Разработка инновационных схем финансирования МСП.
- Обеспечение увеличения эффективности **денежных переводов**.
- Привлечение из международных финансовых организаций долгосрочных линий кредитования.
- Развитие систем гарантирования кредитов для МСП.
- Упрощение доступа малых и средних предприятий к **государственным закупкам**.

Таким образом, путем достижения поставленных целей Стратегия будет способствовать улучшению доступа малых и средних предприятий к финансовым ресурсам, что обеспечит соотношение инвестиций в основной капитал и ВВП равное минимум 38 %.

Реализация Стратегии внесет свой вклад в консолидацию целей потенциала МСП и их роли в экономике, в более четкое определение приоритетов, рост взаимного доверия между деловыми кругами и властями, создание в целом наиболее благоприятного климата для деловой среды.

Доступ к финансированию останется и впредь актуальной проблемой для МСП Республики Молдова, а определение самой подходящей формы финансирования зачастую является серьезным препятствием для малых и средних предприятий.

В свете Стратегии „Молдова 2020” основным вопросом, касающегося доступа к финансированию, является использование такой финансовой системой, которая бы успешно направляла финансовые ресурсы от домашнего хозяйства, создаю-

щего экономику, к экономическим агентам, которые в поисках средств к финансированию деловых идей таким образом создавали бы настоящую конкуренцию на банковском рынке для привлечения финансовых ресурсов со стороны депонентов. В то же время исключительно важно создание как можно большего выбора для размещения финансов населения вне банковской системы, что приведет к развитию финансового посредничества.

Стратегическое видение „Молдова 2020” относительно увеличения доступа предпринимателя к финансированию основывается на следующем:

- развитии финансового посредничества;
- оптимизации расходов финансовых ресурсов;
- упрощении условий гарантирования кредитов и займов.

Поддержка, оказанная МСП посредством мер, введенных до настоящего времени, была ориентирована на: улучшение технологической и производственной мощностей, повышение качества продукции, облегчение доступа к экспортным рынкам и усовершенствование эффективности управления. Эти инициативы будут продолжены и в последующем периоде посредством проведения политики благоприятствования развития малых и средних предприятий, создания побудительной нормативно-регламентирующей, институциональной и налоговой/ законодательной базы.

1.3.

Финансовые инструменты для поддержки развития сектора МСП за 2014 год

Для поддержки развития сектора МСП за 2014 год было предоставлено финансовых средств в 37 раз больше, чем было предусмотрено в 2009, а именно – 110,5 мил.лей, распределенных согласно стратегическим приоритетам таким образом: на улучшение доступа МСП к финансированию через дальнейшее развитие PNAET и PARE 1+1 - 72,5 мил.лей; на дальнейшую капитализацию Государственного Фонда Гарантирования Кредитов - 20 мил.лей; на развитие бизнес инкубаторов - 15 мил.лей; на развитие образовательных программ по предпринимательству - 3 мил.лей.

Основные программы по поддержке сектора МСП, финансируемого государством и/или международными партнерами по развитию включают: PNAET – Национальная программа экономической правомочности молодежи; Пилотная программа по привлечению денежных переводов в экономику (PARE 1+1); Программа поддержки и развития сектора малых и средних предприятий, финансируемая Правительством Японии (JNPGA); Проект по улучшению конкурентоспособности; Фонд гарантирования кредитов, управляемый Организацией по развитию МСП – ODIMM; Проект SMERDA по развитию МСП в сельской местности, а также кредитные линии международных финансовых организаций или предоставленные в рамках некоторых международных программ.

Европейский Союз уже продемонстрировал твердое решение по поддержке МСП Республики Молдова подписанием 29 сентября сего года, в Брюсселе, Соглашения между Европейским Союзом и Республикой Молдова об участии Республики Молдова в Программе Конкурентоспособности Предприятий и Малого и Среднего Бизнеса (COSME) (2014 – 2020). В рамках этой Программы предприниматели Республики Молдова получают возможность обращаться за финансовой помощью к

структурным фондам ЕС, направленной на: улучшение доступа к рынкам сбыта, продвижение предпринимательства и предпринимательской культуры и создание более благоприятных условий для основания и развития бизнеса.

1.4. Кредиты коммерческих банков

Коммерческие банки Молдовы, даже если и предоставляют предприятиям довольно широкую гамму кредитных продуктов, в основном ориентированы на предприятия покрупнее, которые уже работают. Но в то же время спрос деловой среды на долгосрочное кредитование не удовлетворяется: в большинстве случаев сроки кредитования не превышают 2-3-летний период. Значительным препятствием на пути деловой среды является завышенная процентная ставка, которая, хоть и снизилась за последние годы, продолжает оставаться недоступной для многих МСП Республики Молдова. (См. Табл. 1)

Таблица 1. Средняя процентная ставка на предоставленные банковские кредиты, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
В национальной валюте	18.85	20.96	20.31	16.25	14.37	13.34	12.26
В иностранной валюте	10.88	12.02	12.51	9.91	8.75	8.28	7.77

Источник: База данных НБМ

Финансово-экономический кризис 2009 возымел негативное воздействие на показатели кредитования предприятий, резко сократив объем кредитов и займов экономическим агентам (См.Табл. 2). Но в 2011 и 2013 их количество выросло, увеличившись соответственно на 6,2% и 8,2% по сравнению с уровнем 2008 года. Необходимо отметить тот факт, что в 2012 году предоставленные займы и кредиты оказались даже ниже, чем в 2008, достигнув приблизительно уровня 2007 года.

Таблица 2. Кредиты и ссуды, предоставленные коммерческими банками экономическим агентам

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Стоимость кредитов и ссуд, миллион леев	26487,0	27811,8	14246,4	23424,1	29608,0	26694,0	30504,5

Источник: База данных НБМ

Сложность доступа предприятий к финансированию подтверждается и долей банковских кредитов, предоставляемых частному сектору, в ВВП. В Молдове, по сравнению с соседними странами, это число меньше и составляет 33,6% (в 2011) (См.Табл. 3).

Таблица 3. Доля банковских кредитов предоставленных частному сектору внутри страны (% ВВП):

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Молдова	36,9	36,5	36,0	33,3	33,6	37,9	39,7
Румыния	34,8	45,0	46,1	45,3	44,5	45,0	41,4
Украина	58,2	88,4	90,6	78,4	71,0	69,3	74,0

Источник: World Bank indicators (Показатели Всемирного Банка) <http://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS>

За последние годы в области банковского кредитования были предприняты также некоторые меры по улучшению доступа предприятий к финансированию. Так, в 2008 году был принят закон о бюро кредитных историй. Сегодня такая организация уже создана и начала свою деятельность. В рамках проектов по внешней поддержке ЕБРР открыл кредитные линии для МСП в некоторых коммерческих банках Республики Молдова.

1.5. Выводы и рекомендации

Несмотря на то, что нормативно-правовая и институциональная база по государственным закупкам в Республике Молдова четко обозначена, доступ МСП к государственным закупкам ограничен. Системного механизма, который бы обеспечивал включение МСП в этот процесс, не существует.

Облегчение доступа МСП к процедуре государственных закупок и увеличение числа МСП-участников может быть осуществлено при специальном обозначении в документах по публичным торгам обязательности разделения нужд участников торгов на партии/группы или даже позиции, когда это возможно. Создание и эффективное функционирование автоматизированной базы данных о предложении товаров и услуг малых и средних предприятий на портале системы электронных государственных закупок позволит властям-участникам контракта значительно расширить базу потенциальных поставщиков, ожидая в результате положительные эффекты – такие как рост конкуренции на публичные контракты – и отметит положительное воздействие на экономику Республики Молдова.

Таким же образом, адаптация системы регламентации к передовым европейским практикам и наблюдения за финансовым рынком повысит уровень ее эффективности, создаст благоприятные условия для доступа капитала к местному финансовому рынку, что вызовет рост предпринимательской активности и усилит уровень защиты потребления услуг, предлагаемых в рамках финансового рынка.

Министерство Экономики осуществило/провело синтез финансовых услуг на рынке МСП, которые делятся на: собственный капитал, банковский рынок, внебанковский финансовый рынок. Эволюция развития этих рынков представлена следующим образом:

- привлечение иностранных инвестиций в финансовый сектор, в первую очередь со стороны стратегических и интересующихся МСП инвесторов;

- развитие системы гарантирования кредитов для МСП, включая посредством Фонда Гарантирования Кредитов;
- развитие вторичного/второстепенного рынка для основных средств, предлагаемых в залог;
- развитие системы венчурного капитала и схем неформальных инвестиций;
- оптимизация законодательства относительно залога в целях запрашивания меньшего количества видов залога;
- облегчение доступа к обучению, консультациям и технической помощи для качественной разработки бизнес планов;
- разработка инновационных схем финансирования малых и средних предприятий.

В этом плане мы ждем с особым интересом вступления представителей различных учреждений/институтов, занимающихся финансированием МСП, для получения полной информации о финансовых ресурсах и инструментах капитала, доступных в настоящее время в Молдове.

Доступ к недорогим источникам финансирования жизненно важен для развития конкурентоспособного сектора МСП. Реальные результаты финансовых проектов и программ, которые уже были внедрены в нашей стране обнадеживают, и многие предприниматели показали присутствие духа настойчивости и предпринимательства.

БЛАГОПРИЯТНЫЕ НАЛОГОВЫЕ РЕЖИМЫ ДЛЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА УРОВНЕ МСП, РАССМОТРЕННЫЕ С ПЕРСПЕКТИВЫ ЕС

2.1. Введение

Инновация, ввиду деятельности по исследованию и развитию (ИР), считается основным фактором экономического роста. Теория экономики, как и эмпирические доказательства, утверждает, что инновация играет жизненно важную роль для роста производительности. Исходя из этого, во многих странах ведется активная политика, связанная с инновацией. Среди инструментов политик, направленных на новаторство - среди которых можно упомянуть регулирование в области права на патент, - находятся те фонды, которые будут потрачены на исследование и развитие, а также на образование, а также, необходимо выделить отдельно, фискальные инструменты, включающие фискальные стимулы.

Новаторские возможности хозяйственных единиц Молдовы низки. Следовательно, и новаторское воздействие на национальную экономику весьма небольшое. Существующая законодательная база не стимулирует достаточно инноваторскую активность. В реальности отлаженная, хорошо продуманная система прямого и непрямого финансового стимулирования (фискальный стимулятор) для благоприятствования деятельности ИР на уровне экономической единицы практически отсутствует.

По крайней мере, эти доводы определили тему круглого стола *„Налоговые режимы благоприятные для инновационной деятельности на уровне МСП, рассмотренные в перспективе интегрирования в ЕС”*, состоявшегося в рамках 5-го Молдо-Германского Форума по финансированию малых и средних предприятий, значение и актуальность которого трудно переоценить.

При разработке данного исследования целью автора была идентификация и характеристика моделей/образцов финансовых стимуляторов, предназначенных для повышения инновационной активности МСП и существующих в странах Европейского Союза, и формулирование решений, связанных с налоговыми льготами для инновационной деятельности с тем, чтобы она стала привлекательной для МСП Республики Молдова.

2.2. Инновация как явление на уровне МСП: сущность, влияющие факторы и определение мер

Согласно мнению, выраженному британским правительством¹, инновация, – это успешная эксплуатация новых идей. Некоторые идеи, маленькие и итеративные (ис-

¹ UK Department of Business Enterprise and Regulatory Reform. Доступен на: www.berr.gov.uk/dius/innovation/index.html

пользуемые многократно); другие могут привести к целому изменению парадигмы. Доказательства свидетельствуют о том, что у тех предприятий, которые осознают постоянную необходимость создания, оценки и успешной эксплуатации новых идей, больше шансов выжить и процветать в условиях конкурентной мировой экономики.

Инновация, во множестве своих форм проявления, была признана критическим измерением для улучшения экономических результатов в экономиках, основанных на познании. Инновационные предприятия выигрышны для экономики, обеспечивая прибавочную стоимость, высококвалифицированные рабочие места, успешный бизнес, лучшее качество продуктов и услуг для клиентов, новые и более экологичные процессы.

Инновационная деятельность компаний/фирм – ключевой фактор конкурентоспособности и роста экономики. Несмотря на то, что этот процесс происходит на уровне компании/фирмы посредством умелого/искусного управления, инновационный потенциал компаний/фирм может быть улучшен благодаря адекватным мерам политик, осуществленных в дружественной деловой среде. Следовательно, **идентификация опций политики и доступных инструментов для увеличения инновационной способности компаний представляет важный компонент любой стратегии по поддержке улучшенных жизненных стандартов.**

Инновация в современной экономике исходит из постоянного взаимодействия между фирмами, поставщиками и их клиентами и внешними игроками, такими как университеты или организации, занимающиеся исследованием и развитием (ИР). В своей деятельности компании не изолированы от инноваций, которые они осуществляют скорее в сети – эта деятельность очень зависима от внешней среды районного, регионального и национального уровня. Новые модели инноваций указывают на сотрудничество между сторонами, заинтересованными в инновации в качестве источника конкурентоспособного преимущества для компании.

В *Руководстве Осло*, совместной публикации ОЭСР и Евростата² инновация определяется как внедрение нового или значительно улучшенного продукта (продукта или услуги), процесса, нового маркетингового метода, или нового метода организации деловых практик, рабочего места или внешних связей.

Тем самым это определение выявляет следующие четыре типа инноваций:

- **инновация продукта:** введение продукта или услуги, новой или нового, или значительно улучшенного в своем назначении и характеристики; это включает значительное улучшение в технических спецификациях, компонентов и материалов, внедренных программ (software), легкость в применении для потребителя либо другие функциональные характеристики;
- **инновация процесса:** применение какого-либо нового либо значительно улучшенного метода производства или доставки; это включает значительное улучшение и в техниках, оборудовании и/или программах (software);
- **маркетинговая инновация:** применение какого-либо нового метода маркетинга, который предполагает значительное улучшение дизайна либо упаковки продукта, сбыт, продвижение или оценка продукта;
- **организационная инновация:** применение какого-либо нового метода в деловой практике компании, организации рабочего места или внешних связей.

² *The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data – Oslo Manual*, European Commission, Eurostat, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005.

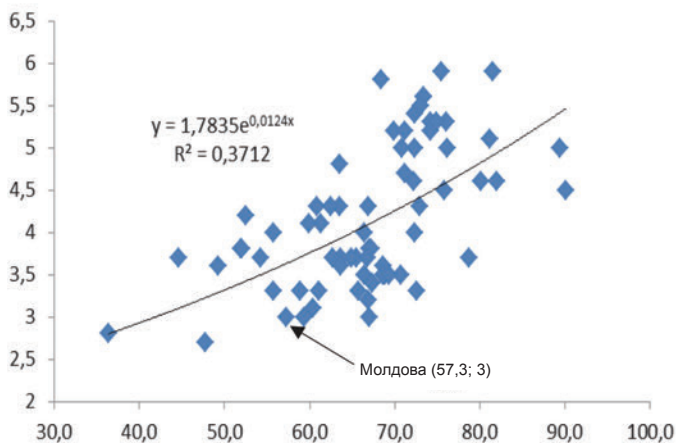

Традиционно первые два типа связаны больше с технологической инновацией. Компания считается инновационной, если за отчетный период была введена одна инновация.

Инновационная активность МСП находится под влиянием следующих факторов³:

- учреждения/организации (политическая среда, регламентирующая среда, деловая среда);
- человеческий капитал и исследования (образование, третичное обучение, ИР);
- инфраструктура (ИКТ, общая инфраструктура, экологическая устойчивость);
- уровень неестественности/изоэдренности рынков (кредит, инвестиции, торговля и конкуренция);
- уровень неестественности делового сектора (квалифицированные рабочие, инновационные связи, абсорбция знаний).

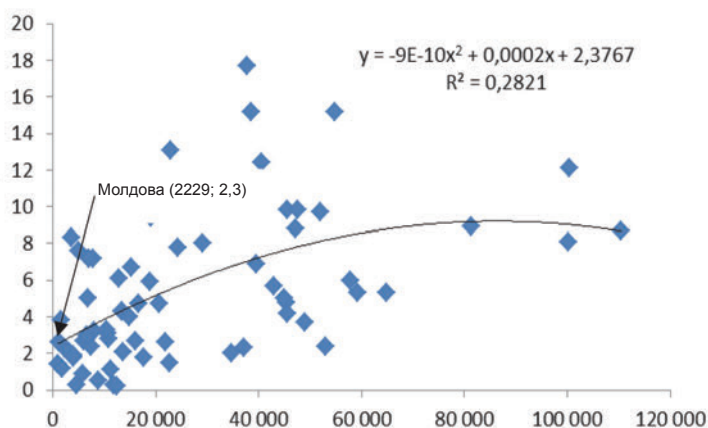
Рис 1. Зависимость инновационной способности МСП от индекса экономической свободы, 2014

Источник: разработано по: *The Index of Economic Freedom 2014: annual guide* published by The Wall Street Journal and The Heritage Foundation. Доступно на: <http://www.heritage.org/index/ranking> și *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Disponibil pe: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

На Рис. 1 показана положительная связь между *Индексом экономической свободы* и *инновационной способностью компаний*. Республика Молдова, занимающая в 2014 году 110-е место (из 178 стран, подверженных анализу) по *Индексу экономической свободы* (основные проблемы молдавского общества в этом плане: критический уровень коррупции и абсолютно неэффективная юридическая система, неэффективная защита права на собственность и т.д.), отмечена, соответственно, низкой инновационной способностью на уровне **хозяйственной единицы**.

³ UK Department of Business Enterprise and Regulatory Reform. Доступен на: www.berr.gov.uk/dius/innovation/index.html

Рис. 2. Зависимость расходов компаний на ИР и ВВП на душу населения, 2014

Источник: разработано по: *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Доступно на: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

Как правило, чем развитее государство, тем щедрее расходы компаний на ИР. Это соотношение можно увидеть на Рис. 2, хотя положительная зависимость незначительна. Таким образом, при ВВП равном 2.229 долларов США на душу населения компании Республики Молдова расходуют в среднем 2,3% из их общих расходов на деятельность ИР.

Для анализа инновационной активности МСП Республики Молдова обратимся к «Global Innovation Index» (GII) (Мировой Инновационный Индекс), который задался целью обозначить многогранность аспектов инновационного процесса, применяемого как к развитым, так и эмерджентным экономикам.

Согласно GII в 2014 году Республика Молдова занимала 43 место (из 143 стран, охваченных анализом); из бывших социалистических стран ее опередили: Эстония (24-е место), Чехия (26-е место), Словения (28-е место), Латвия (34-е место), Венгрия (35-е место), Словакия (37-е место), Литва (39-е место) и Хорватия (42-е место)⁴.

На Рис. 3 представлены данные для составляющих *Мирового Инновационного Индекса* за 2014 Республикой Молдова в сравнении с некоторыми странами ЕС.

Самые серьезные проблемы наблюдаются относительно следующих решающих элементов GII:

- общая инфраструктура, особенно достижения логистики; по этому показателю Республика Молдова занимает 123-е место (из 173);
- экологическая устойчивость; согласно параметрам *ВВП на единицу потребленной энергии* Республика Молдова занимает 107-е место;
- интенсивность местной конкуренции; отсутствие/недостаточность стимулятора к инновации из-за интенсивных монополистических и олигополистических проявлений на внутренних рынках определила 113-е место Республики Молдова;

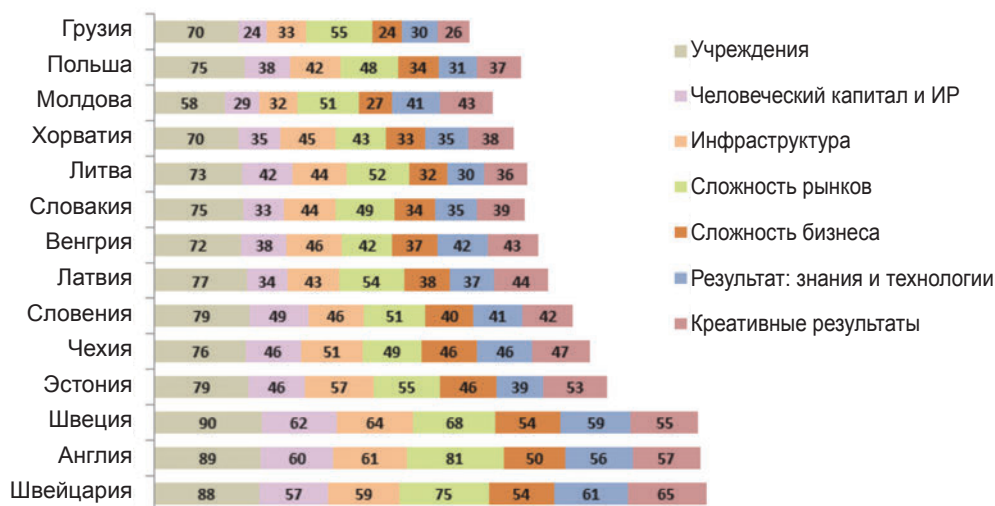
⁴ Первое место, согласно GII, принадлежит Швейцарии, за которой следует Великобритания, Швеция, Финляндия, Нидерланды, США, Сингапур, Дания, Люксембург, Гонконг.

- недостаточное сотрудничество между университетами и промышленностью в области исследования обусловило 123-е место Республикой Молдова;
- неудовлетворительное развитие кластеризации национальной экономики является объяснением, почему Республика Молдова находится на 135 –м месте;
- влияние знаний измеряется с помощью параметра производства на основе высоких технологий , что **определило** 80-е место Республики Молдова;
- ТИС и создание организационных и деловых моделей обусловили 113-е место Республики Молдова.

Рис. 3. Структура Мирового Инновационного Индекса, зарегистрированного Молдовой по сравнению с некоторыми выбранными странами

Источник: разработано по: *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014.

2.3.

Модели налоговых стимулов для инновационной деятельности на уровне МСП

Правительства могут использовать различные механизмы для стимулирования инновационной активности путем проведения исследований и развития (ИР) на уровне предприятий, включая:

- прямое финансирование исследований и развития в частном секторе и
- финансовые стимуляторы.

У каждой формы стимулирования деятельности в области исследований и развития есть свои преимущества и свои недостатки. **Прямое финансирование**, включая кредиты, гранты, финансирование промышленного исследования через собственный капитал, позволяет правительствам сохранять контроль за природой проведенных ИР. Прямое финансирование деятельности в области исследований и развития, проводимых деловым сектором, влияет положительно на получение внешних источников финансирования, особенно для МСП. Но несмотря на это,

прямая поддержка промышленного ИР может стать источником искажения конкуренции на рынке.

В отличие от прямой поддержки ИР, **финансовые стимуляторы** обращены к широкому кругу бенефициантов, обеспечивая им независимость в расходах фондов на исследование и развитие. При сокращении расходов на ИР **налоговые льготы** повышают чистую приведённую стоимость будущих исследовательских проектов. Финансовые меры не искажают рыночных решений. При соответствующем планировании административные расходы для правительства могут быть ниже других видов программ или поддержки, хотя финансовые стимуляторы могут оказаться предельно дорогостоящими в плане бюджетных расходов. Помимо этого, использование финансовых стимуляторов возможно в том случае, когда предприятие генерирует доход или финансовые облигации. Таким образом, непрямая/косвенная система поддержки исключает малые и молодые предприятия из круга бенефициантов, несмотря на то, что именно эти экономические единицы рассматриваются как самые инновационные.

Выбор механизмов поддержки (прямых или непрямых) зависит, в основном, от совокупности политик, ориентированных на инновации и экономические задачи:

- если задача правительства - рост общего уровня расходов на ИР, финансовые стимуляторы являются лучшим решением;
- с другой стороны, если правительство настроено на оказание финансовой поддержки на определенном этапе процесса ИР, тогда прямое финансирование намного эффективнее.

При всем этом, **общая тенденция во всех странах – это увеличение доступности и щедрости финансовых стимуляторов для исследований и развития, что во времени делает совокупность политик более непрямым⁵**. Это и является причиной, объясняющей, почему все больше государств применяет в своей экономической стратегии финансовые стимуляторы. Финансовые стимуляторы для деятельности ИР широко использованы в странах ОЭСР и странах, которые не являются членами ОЭСР. Согласно ОЭСР, из всех 34 стран-членов ОЭСР 27 оказывают деловому сектору финансовые стимуляторы для ИР. В своем стимулировании исследований и развития существующие в разных странах финансовые режимы значительно разнятся в плане щедрости, дизайна и тем, насколько отчетливо касаются различных предприятий или специфической области.

Обычно финансовые стимуляторы для ИР «облекаются» в следующие формы⁶:

- **Финансовые кредиты** – суммы, вычтенные из фискальных обязательств;
- **Налоговые льготы** - (tax allowances) представляют собой суммы, вычтенные из чистого дохода;
- **Отсрочка оплаты налогов** (tax deferrals) - льготы в виде отсрочки налоговых платежей;
- **Льготные налоговые ставки.**

⁵ OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponible en: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

⁶ STI, *Tax incentives for research and development: Trends and issues*, OECD, 2004; MOHNEN P., *Tax incentives: Issue and evidence*, Cirano, Montreal, 1999. 24 p. ISSN 1198-8177. <http://www.cirano.qc.ca/pdf/publications/99s-32.pdf>; STEWART L. A., WARDA J., ATKINSON R. D., *We're #27: The United States lags far behind in R&D tax incentives generosity*, ITIF, 2011, 21 p. Disponible en: <http://www2.itif.org/2012-were-27-b-index-tax.pdf>

Финансовые кредиты представляют собой определенный процент из расходов на исследование и развитие, применяемые к налогу на доход, в то время как финансовые льготы - это суммы, вычтенные из облагаемого дохода. Таким образом, величина налоговых льгот зависит от доли подоходного налога, в то время как сумма, причитающаяся фискальному кредиту, - нет. Этот аспект особенно важен при прогрессивном налогообложении, чья диверсифицированная доля налогообложения влияет на сумму **вычета**.

Другое различие между фискальными льготами и фискальными кредитами относится к возможности репорта не вычтенных расходов на последующие годы. В случае с льготами, такая возможность касательно данного принципа существует.

С другой стороны, в случае фискального кредита, такой возможности нет, разве что при механизме, который бы позволил погашение понесенных расходов.

И налоговые кредиты, и финансовые льготы существуют в трех видах, в зависимости от того, основаны они на вычетах в зависимости от объема расходов на ИР (исследования и развитие), на вычетах, основанных на росте этого объема (стимуляторы роста). Третий вид является смесью двух предыдущих.

Трудно дать однозначный ответ, какое из решений - стимуляторы объема или стимуляторы роста - успешнее стимулирует деятельность исследования и развития. Недостатком решения на базе объема расходов является то, что оно не поддерживает исключительно новые расходы, а также не дает ответа на случай, что пришлось бы перенести предпринимателю в случае, когда бы не существовало вычета.

В свою очередь, решение, основанное на маргинальных расходах (*incremental expenditures*, дополнительные расходы), зависит от выделенного объема на основании модификации расходов на ИР. Это наиболее дешевое решение для государственного бюджета по сравнению с отсрочками, зависящими от объема расходов. С другой стороны, в конструкции вычетов на базе маргинальных расходов не учитывается тот факт, что расходы на исследования и развитие имеют циклическую природу. Эта характеристика обуславливает приведение отсутствия маргинальных расходов (дополнительных) в определенный период к отсутствию возможности использовать стимулятор вопреки сигналам о динамизме в области исследования и развития. Такой проблемы не будет в случае стимуляторов объема.

Отсрочка налоговых платежей может явиться в виде ускоренной амортизации, позволяющей компаниям сократить объем основных средств, вовлеченных в исследование и развитие: большую долю в первые годы жизни актива, вызывая больший вычет на срок жизни актива относительно нормальных ставок амортизации.

Анализ финансовых решений, отмеченных в различных странах, обязывает указать на четвертую модель финансовых предпочтений, предназначенную для роста расходов на исследование и развитие, а именно, преференциальные условия налогообложения. В качестве примера можно привести Францию, которая применяет пониженную долю налога на доход в случае доходов, полученных из продаж патентов, или Нидерланды - в случае доходов от инновационной деятельности⁷.

В последние годы не было отмечено значительного обмена между странами-членами ЕС или третьими странами касательно новых видов исследований и инновационных мер, которые бы были внедрены. Но при всем этом, в некоторых странах имели место интенсивные обсуждения в плане релевантности мер не прямой

⁷ OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponible pe: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

поддержки, таких как финансовые стимуляторы и финансовые механизмы⁸. Такие непрямые меры политики привлекли больше внимания, так как они могут поощрять больше инноваций на предприятиях, по сравнению с прямыми инструментами, такими как субвенции.

Целью финансовых стимуляторов является мотивация предпринимателей вкладывать больше в ИР для стимулирования инноваций и роста бизнеса. Добавочная стоимость от ИР и инноваций видна в новых продуктах и услугах, новых технологиях, новых рынках, в развитии деловой среды и квалифицированных работников. Финансовые кредиты стали использоваться в большем масштабе во всем мире, рассматриваемые правительствами как дополняющий инструмент для направления мер прямой поддержки. На самом деле, **использование мер прямой поддержки зачастую нуждается в таком рычаге, как финансовые кредиты.** Финансовые кредиты могут быть релевантными для всех промышленных и исследовательских сфер и технологических областей. **С другой точки зрения, предоставление финансовых стимуляторов изолированно может быть недостаточным для улучшения инновационной эффективности компаний, и, следовательно, должно рассматриваться как часть целой системы поддержки ИР и инноваций.**

Многие страны ЕС ввели финансовые кредиты в свой портфолио поддержки инновационной политики.

Расходы предпринимателей на исследование и развитие могут быть поделены на две группы: инвестиционные (капитал) и текущие.

Первая группа включает расходы, связанные с новыми средствами на ИР, приобретение неиспользованных второстепенных активов, а также расходы связанные с первоначальными вложениями в оборудование, которое не включено в неиспользованные активы, так как приобретено у инвестиционных фондов.

Вторая группа расходов, значительно больше, включает расходы на персонал, а также стоимость потребляемых материалов, недолговременных предметов и электроэнергии, стоимость услуг, осуществленных другими подрядчиками (не ИР), включая: обработку третьей стороной, транспортировку, ремонт, банковские, почтовые и телекоммуникационные услуги, информационные технологии, публикация, муниципальные и другие услуги, расходы на деловые поездки и другие текущие расходы, включающие, особенно, налоги и пошлины, взимаемые на операционные расходы и прибыль, страхование собственности и эквивалентов во благо работников – в той части, где они связаны с деятельностью исследований и развития. Текущие общие расходы не включают амортизацию основных активов, таких как НДС. При сравнении объема расходов обеих категорий складывается мнение, что текущие расходы сравнительно больше инвестиционных. Например, в Польше в 2012 году текущие расходы составили 69% от расходов предприятий на исследование-развитие⁹. В развитых странах этот коэффициент оценен на уровне 90%¹⁰.

⁸ Косвенные меры включают в себя: налоговые льготы и гарантии. Прямые меры включают в себя: субсидии, льготные кредиты, включая кредитования прибыли, венчурный капитал, включая субординированные кредиты.

⁹ Szlęzak-Matusiewicz, J., Models of tax incentives for r&d activities of enterprises in european union countries, In: Copernican Journal of Finance & Accounting, vol. 3, issue 1, Varşovia, 2014, p. 151. ISSN 2300-1240

¹⁰ Hall, B. Fiscal Policy towards R&D in the United States: Recent experience, 1995. OECD, Paris. 16 p. Disponibil pe: <http://eml.berkeley.edu/~bhhall/papers/BHN95%20OECD%20R&D.pdf>

В таблице 4 представлены категории и виды инструментов, к которым обращаются страны для стимулирования инновационной активности компаний.

Таблица 4. Стимуляторы, предоставляемые МСП для деятельности в исследовании и развитии

	Ускоренная амортизация активов, вовлеченные в ИР	Гранты в наличии numerae	Финансовая поддержка	Стимуляторы, ассоциируемые с удержанием налога на прибыль у источника выплаты	Преференциальная цена на инфраструктуру	Заем/ссуда
Țări UE						
Бельгия						
Чешская Республика						
Франция						
Германия						
Венгрия						
Ирландия						
Люксембург						
Нидерланды						
Польша						
Румыния						
Россия						
Словакия						
Словения						
Испания						
Турция						
Объед.Кор-во						
Другие страны						
Канада						
Япония						
Юж.Корея						
США						
Сингапур						
Индонезия						
Малайзия						

Источник: разработано по: *Worldwide R&D incentives reference guide 2013-2014*, EY, 252 p.

[illegible]

В продолжение проанализируем финансовые стимуляторы, разработанные и использованные в странах, упомянутых в Таблице 4, и которые характеризуются повышенной инновационной активностью со стороны компаний.

Чешская Республика. В Чешской Республике субвенции и программы поддержки в области ИР относительно насыщены благодаря конкурентоспособности в регионе. В 2012 году рамки стимуляторов были расширены для включения поддержки технологическим центрам и стратегическим инвестициям.

Чешская Республика предоставляет льготы, включая специальную возможность вычета определенных расходов, связанных с ИР. Расходы, имеющие право быть избранными, вычитаются дважды - в качестве эксплуатационных расходов и как специальный вычет. В отличие от других иностранных программ, предназначенных для поддержки ИР, никаких условий не существует о праве собственности на результат ИР. Следовательно, вычитание могут применять и компании (на базе контракта), которые станут обладателями интеллектуальной собственности (ИС).

Вычитаемость на ИР может быть также объединена с другими формами поддержки: различные формы стимуляторов инвестиций, включая освобождение от налога, становясь, таким образом, во многих отношениях, очень интересным инструментом. Неиспользованные финансовые кредиты на ИР могут быть репортированы в течение трех лет.

Инвестиционные стимуляторы для центров по ИР предоставляют следующие льготы:

- налоговые каникулы на 10 лет;
- перенос участка на дисконт (discount), чья доля/норма зависит от переговоров с муниципалитетом или данным регионом;
- субвенции для создания рабочих мест с оплатой суммы равной 50.000 чешских крон (CZK) на одного работника в регионах с повышенной безработицей;
- субвенции для обучения и переквалификации в объеме 25% от стоимости обучения с правом быть избранными в регионах с повышенной безработицей;
- субсидии наличными в размере до 5% из расходов капитала на центры по ИР, в случае стратегических инвестиций:

Инвестиционные стимуляторы находятся под управлением *CzechInvest*. Министерство Промышленности и Торговли Чехии и налоговые власти периодически пересматривают ход выполнения условий по Инвестиционным стимуляторам.

В качестве информации: налоговые ставки в Чехии в 2013 году – что касается налога на корпоративный доход (верхний предел, средний по стране и местный) – 19%; стандартная/уменьшенная ставка НДС 21% / 15%.

Германия. Деятельность в области исследований и развития рассматривается как краеугольный камень немецкой экономики. Согласно Стратегии *Европа 2020*, подразумевающей "интеллектуальный, долговременный и благоприятный инклюзивный рост", Германия взяла на себя знаменательное обязательство расходовать ежегодно около 3% национального ВВП на деятельность в области исследований и развития и на улучшение условий инвестирования в ИР со стороны частного сектора.

В этом контексте были созданы хорошо подготовленные программы щедрого публичного финансирования для поддержки частных инвестиций в инновации и исследования. Стимуляторы для исследований и развития являются в виде безвозвратных субвенций наличными и займов, субсидированных на базе проекта. На

данный момент в Германии нет финансовых стимуляторов для исследований и развития.

В качестве информации: в 2013 году максимальный подоходный налог корпораций в Германии колебался между 22,83% и 33% (средняя федеральная и государственная), будучи зависимым от уровня местных налогов. Стандартная доля / сокращенная НДС составила 19% / 7%.

Польша. Система стимуляторов в связи с деятельностью для исследований и развития в Польше предусматривает финансовые стимуляторы и субсидии наличными (прямые субсидии). Национальный Центр Исследований и Развития несет ответственность за применение нескольких мер, предназначенных для поддержки проектов по ИР в специфичных областях и индустрии. Режим стимуляторов для ИР в Польше еще на уровне развития. В то же время, в последний период наблюдаются положительные изменения, как относительно прямых субсидий, так и финансовых стимуляторов, в попытке сделать польскую систему, предназначенную для поддержки ИР, более конкурентоспособной и привлекательной для предпринимателей.

Даже если еще не была принята эффективная система налоговых льгот, существуют различные схемы грантов наличными для поддержки проектов для исследований и развития, проводимых в сотрудничестве предпринимателей с исследовательскими единицами.

Что касается налоговых льгот, в настоящее время возможно претендовать на дополнительные вычеты по расходам, которые осуществляет налогоплательщик, закупающий новую технологию, но это положение применимо лишь к нематериальным активам. В результате, этот специальный стимулятор не очень популярен, и, как следствие, не представляет собой эффективный инструмент для стимулирования исследований и развития, проводимых предпринимателями Польши.

К сожалению, нет возможности запрашивать какие-либо другие вычеты, связанные с расходами, идентифицированными и классифицированными как связанные с ИР, в особенности материальные расходы, связанные с нематериальными активами, и зарплаты, связанные с деятельностью по исследованию и развитию. Дополнительные вычеты возможны в случае, если статус центра исследований и развития предоставляется единице, занимающейся коммерциализацией работ по исследованию и развитию, но это действует только в ситуации, когда относительно высокий уровень дохода вызван от продаж работ по ИР.

В настоящее время в Польше для деятельности, которая является ИР, доступны налоговые льготы, налоговые вычеты и субсидии наличными.

В качестве информации: в 2013 году в Польше максимальный налог на прибыль корпораций составил 19% (средняя государственная и местная). Стандартная доля НДС - 23%.

Франция. В последние годы правительство Франции внедрило несколько усовершенствованных стимуляторов исследований и развития для привлечения данной деятельности в стране.

Эти стимуляторы, при введении в 1983 году пониженного подоходного налога корпорациям, в 1985 году - **налогового кредита** на ИР и статуса новой инновационной компании в 2004 году, можно определить как зрелые.

С финансовой точки зрения основными компонентами доступных стимуляторов для ИР являются:

- налоговый кредит на ИР, составляющий 30% из расходов, имеющих право избрания для ИР (заработные платы, взносы на **социальное обеспечение**, расходы на деятельность, амортизация, патенты), перенесенных компанией;
- статус новой инновационной компании (Jeune Entreprise Innovante), позволяющий компаниям, осуществляющим во Франции проекты по ИР, получать финансовые/налоговые преимущества и платить меньше взносов на общественные страхования за рабочие места высокой квалификации, таких как инженеры и научные работники;
- пониженный подоходный налог (15% вместо 34.43% / 36,1%), применяемый к прибыли от патентов.

На практике, компании, пользующиеся такими стимуляторами, особенно когда налоговая польза довольно значительна, имеют намного больше шансов быть подверженными финансовому аудиту. В особенности, начиная с 2011 года, налоговый кредит на ИР находится под усиленным контролем. Таким образом, финансовый аудит стал более частым, в особенности по/на значительные долговые обязательства налогового кредита (€500.000 и выше).

В качестве информации: в 2013 году во Франции максимальный налог на прибыль корпораций составил 33,1 / 3%, 34,43% или 36,1% (средняя государственная и местная), будучи зависимым от различных существующих добавочных сборов. Стандартная доля составила 19,6% (с 1 января 2014 – 20%).

Словения. Стимуляторы для ИР используются для признания значительного вклада, который ИР вносит в становление конкурентоспособных компаний в глобальном масштабе и как инструмент привлечения иностранных инвесторов. В Словении существует множество стимуляторов исследований и развития для привлечения данного вида деятельности.

Начиная с 2012, налогоплательщики могут получать **двойной налоговый вычет** на инвестиции в исследование и развитие. В рамках данного стимулятора доступен 100%-ный вычет из финансовой базы, сопутствующей подоходному налогу корпораций при наличии инвестиций в исследование и развитие и определенные произведенные расходы. Налогоплательщики имеют право на общее освобождение от налога за деятельность в ИР, что соответствует 100% от вложенной суммы в деятельность по исследованию и развитию. Нельзя запрашивать одновременно освобождение и от налога за деятельность в ИР, и от налога на инвестиции. Аналогично, любые инвестиции в ИР, профинансированные из бюджета Республики Словения или ЕС, должны быть также исключены. Неиспользованная сумма освобождений от налога может быть репортирована на пять налоговых периодов. Налогоплательщик должен оценить, пользуются ли данный проект и сопутствующие ему расходы освобождением от налога, связанного с деятельностью ИР.

Модель режима исследования и развития твердо основана на *Руководстве Frascati* (ОЭСР, 2002). Для того чтобы деятельность по исследованию и развитию пользовалась освобождением от налога, компания должна проводить такой проект, который бы преследовал прогресс в области науки и технологий. Компания должна суметь указать, какого прогресса ожидает от проекта и как достигнет, решением научной и технологической неопределенности, планируемого результата. Достижение ожидаемого прогресса должно составить достижение в знаниях или мировой мощности в области науки и технологий, а не только на уровне знаний и мощности компании. После определения прогресса в области науки или технологии и области

реализации проекта по ИР, а также обозначения деятельности проекта, которая попадает под определение ИР в целях налогообложения, налоговые нормы Закона о налоге на прибыль корпораций определяют расходы, которые могут иметь право на освобождение от налогообложения и условия для этого. Любой бизнес, проводящий проекты по ИР, имеющие право быть избранными, может запрашивать/требовать общее освобождение от налога для ИР.

Расходы на получение права на общее освобождение от налога для ИР – это расходы на внутреннюю и внешнюю деятельность по ИР. По внутренней деятельности в ИР необходимо уточнить следующие расходы:

- стоимость материалов;
- стоимость услуг
- стоимость рабочей силы;
- стоимость оборудования для научных исследований и развития.

Для внешней деятельности по научным исследованиям и развитию, необходимо уточнить следующие расходы:

- стоимость научных исследований и развития с использованием внешних экспертами и научных работников, осуществляющие работы по проекту и программам;
- стоимость контрактов, подписанных с организациями по научному исследованию и развитию и другими сторонами-участниками, включенными в состав для осуществления деятельности по ИР.

Южная Корея. Финансовые стимуляторы для ИР в Южной Корее довольно зрелые, существующие более 10 лет. *Закон об ограничении фискальных стимуляторов*, регулирующий в настоящее время фискальные стимуляторы для научных исследований и развития, вошел в силу с 1 января 1999 года. Фискальные стимуляторы для ИР нацелены на поощрение инвестиций в деятельность ИР либо послабления/льготы, повышающие производительность и конкурентоспособность национальных индустрий. В Южной Корее в настоящее время существуют различные стимуляторы ИР для поощрения деятельности научных исследований и развития; несмотря на это, в Южной Корее фискальный кредит для ИР и фискальный кредит для льгот/послаблений для ИР - самые значимые стимуляторы.

Фискальный кредит для ИР.

Для компаний, **имеющих право быть избранными**, доступны два вида фискальных кредитов в рамках программы фискального кредита:

- а) Кредит для растущих индустрий технологических ИР: 20%-ный фискальный кредит для расходов на научные исследования и развитие, оплаченный новыми компаниями с быстрым ростом и оригинальной технологией. Кредит поднимается до 30% для МСП.
- б) Обычный кредит для ИР CD:
  - Крупные корпорации (не МСП): кредит равен более: (i) 40% расходов на научные исследования и развитие на текущий год, превышающие среднее значение расходов на научные исследования и развитие за три предыдущих года (два предыдущих года за 2014 год и один - за 2015 год), или (ii) расходы на научные исследования и развитие за текущий год, помноженные на 3%, плюс дополнительная доля/норма, определенная в объеме 50% расходов на ИР, ограниченная 6%.

- МСП: кредит равен более: (i) 50% расходов на научные исследования и развитие на текущий год, превышающие среднее значение расходов на ИР pentru CD pentru trei ani anteriori за три предыдущих года (два предыдущих года за 2014 и один - за 2015) или(ii) 25 % текущих расходов на ИР.

Неиспользованные фискальные кредиты для ИР могут быть репортированы на период до пяти лет.

2.4.

Налоговое стимулирование инновационной деятельности на уровне СМП в Республике Молдова

Правовая основа, регулирующая инновационные процессы посредством деятельности по научным исследованиям и развитию в Республике Молдова, состоит из следующих законодательных документов:

- Кодекс Республики Молдова о науке и инновациях;
- Национальная Стратегия в области инноваций на 2012-2020;
- **Закон о научно-технологических парках** и инновационных инкубаторах и т.д.

В *Кодексе Республики Молдова о науке и инновациях* определена **государственная политика в области научных исследований и развития, инноваций и технологического трансфера** как составная часть государственной политики в социально-экономической, образовательной и культурной областях, ориентированная на развитие, координирование и стимулирование деятельности в сфере науки и инноваций, осуществленная путем генерирования новых идей и технико-экономического внедрения.

В свою очередь, **инновация** объясняется как применение конечного, нового или улучшенного результата деятельности в области научного исследования и **технологического трансфера**, реализованного в форме познания, продукта услуги, процесса – новых, конкурентоспособных или улучшенных, использованных в практической деятельности и/или пущенных в оборот на рынке.

Академия Наук – это единственная публичная организация государственного интереса в сфере науки и инноваций, полномочный координатор научной и инновационной деятельности, высший научный орган страны и научный консультант публичной власти Республики Молдова.

Инновационная система Республики Молдова, которая находится на начальной стадии развития, в отсутствии основных элементов современной инновационной системы, включает следующие группы игроков:

- Научно-исследовательские учреждения;
- Агентство инноваций и **технологического трансфера**;
- Государственное Агентство по Интеллектуальной Собственности;
- 2 научно-технологических парка („Academica” и “INAGRO”) и 1 инновационный инкубатор;
- университеты;
- Организация по развитию сектора МСП (ОРМСП).

В Республике Молдова **финансирование деятельности в сфере науки и инноваций** обеспечена посредством следующих источников, а **инновационные процессы поддерживаются преимущественно прямыми стимуляторами**:

- средства из государственного бюджета;
- средства из бюджета административно-территориальных единиц;
- собственные средства субъектов из сферы науки и инноваций;
- средства организаций, заинтересованных в деятельности в сфере науки и инноваций;
- инвестиции (донорство, гранты и т.д.) физических и юридических лиц, включая иностранные;
- отчисления в размере 50% от сумм, полученных из продаж неиспользованной собственности, включая недвижимость;
- другие законные источники.

Финансирование сферы науки и инноваций из государственного бюджета осуществляется через Академию Наук на основании Соглашения о партнерстве.

Согласно *Кодексу о науке и инновациях*, **государство обеспечивает финансирование сферы науки и инноваций** в объеме/количестве до 1% из ВВП при ежегодном его упоминании в Соглашении о партнерстве между Правительством и Академией Наук Молдовы.

В то же время, развитие сектора МСП в Республике Молдова поддерживается публичными политиками на длительный и средний сроки, а их структура отражается в *Стратегии развития малых и средних предприятий на 2012-2020 год* и детализирована в *Законе о поддержке сектора малых и средних предприятий*. Но, к сожалению, несмотря на то, что представляет собой один из ключевых факторов, определяющих экономический рост, **инновация в Республике Молдова не является вопросом, рассматриваемым и поддержанным политиками стимулирования предпринимательства.**

Что касается фискальных стимуляторов, которые бы поддерживали инновационные процессы на уровне экономических единиц, будучи определены Налоговым Кодексом, их влияние не заслуживает внимания.

В Республике Молдова, согласно Ст. 15 Налогового Кодекса (НК), общая сумма налога на прибыль определяется:

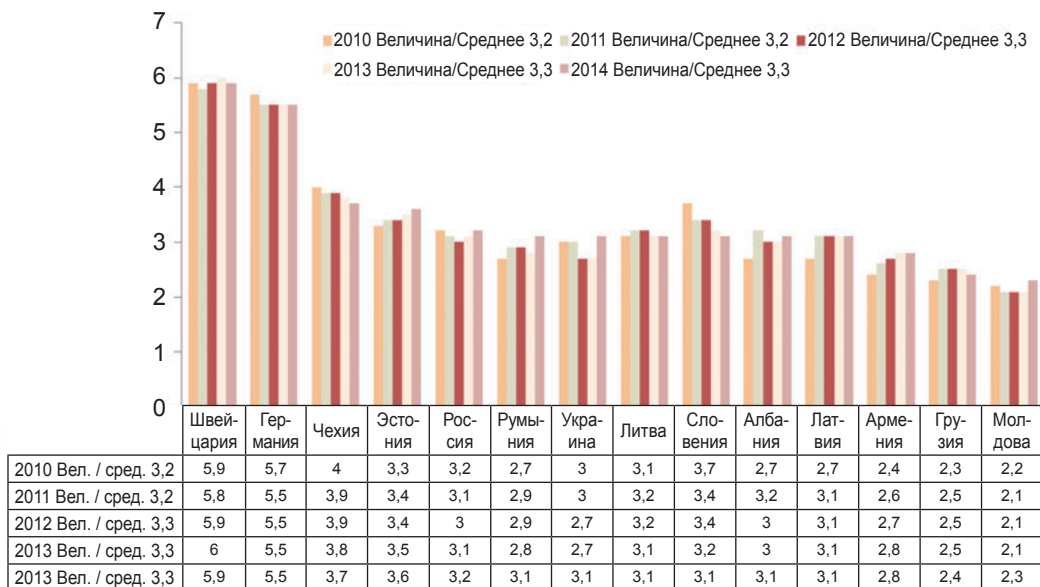
- а) для физических лиц и частных предпринимателей в объеме:
  - **7%** облагаемого годового дохода/прибыли, не превышающей суммы 27 852 lei;
  - **18%** облагаемого годового дохода/прибыли свыше суммы 27 852 lei;
- б) для юридических лиц: в объеме **12%** облагаемого дохода;
- с) для крестьянских/фермерских хозяйств: в объеме **7%** облагаемого дохода;
- д) для экономических агентов, чей доход был оценен непрямыми методами и источниками, налоговых облигаций, во время налоговых проверок, как следствие, создания налоговых постов в объеме **15%** из превышения оцененного дохода по отношению к чистому доходу, зарегистрированному экономическим агентом в бухгалтерском отчете.

С 2012 года МСП Республики Молдова располагают благоприятным налоговым режимом (регламентируемым Главой 7' НК). Таким образом, этим режимом располагают **экономические единицы, которые не зарегистрированы как плательщики НДС, за исключением фермерских хозяйств и частных предпринимателей.**

Экономические агенты, подпадающие под это положение, и которые на 31 декабря фискального года, предшествующего фискальному периоду декларирования/декларации, получили доход в результате операционной деятельности в размере:

Рисунок 4. Динамика затрат на Исследование и Развитие осуществленные фирмами из Республики Молдова по сравнению с фирмами из других стран

Примечание: График представляет ответы предпринимательского сектора на вопрос: «В вашей стране, в каких пропорциях фирмы осуществляют затраты на исследования и развитие? (1 – не осуществляет затраты на ИР, 7 – осуществляет существенные затраты на ИР).

Источник: разработан согласно *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

- до 100 000 лей – применяют **3%-ную** долю налога на прибыль **из прибыли от** операционной деятельности, **полученный во время фискального периода декларирования;**
- от 100 000 до 600 000 лей – могут выбрать фискальный режим, соответствующий доле налогообложения равной 3% или режим налогообложения, применяемый обычным образом, установленный с момента, когда они зарегистрированы добровольно в качестве плательщиков НДС.

Экономические агенты, которые в течение фискального периода декларирования, становятся плательщиками НДС, применяют режим налогообложения обычным образом, установленный с момента, когда они зарегистрированы в качестве плательщиков НДС.

Экономические агенты, которые в течение фискального периода декларирования перестали быть плательщиками НДС, применяют фискальный режим, соответствующий аферент доле налогообложения равной 3%.

Единственное положение, связанное с налогом на прибыль юридических лиц, предназначенном для оживления инновационной деятельности экономических единиц, это то, которое позволяет **вычитать расходы, связанные с исследованиями, включающими научные, выплаченные или перенесенные в течение фискального года как текущие расходы** (Ст. 27, пар. 6 и 7 НК). В то же время, данное регулирование не применимо к земельным участкам или другому имуществу, подверженному износу, а также к любым другим расходам, выплаченным или

перенесенным в целях открытия или уточнения места расположения природных ресурсов, определения их качества и количества.

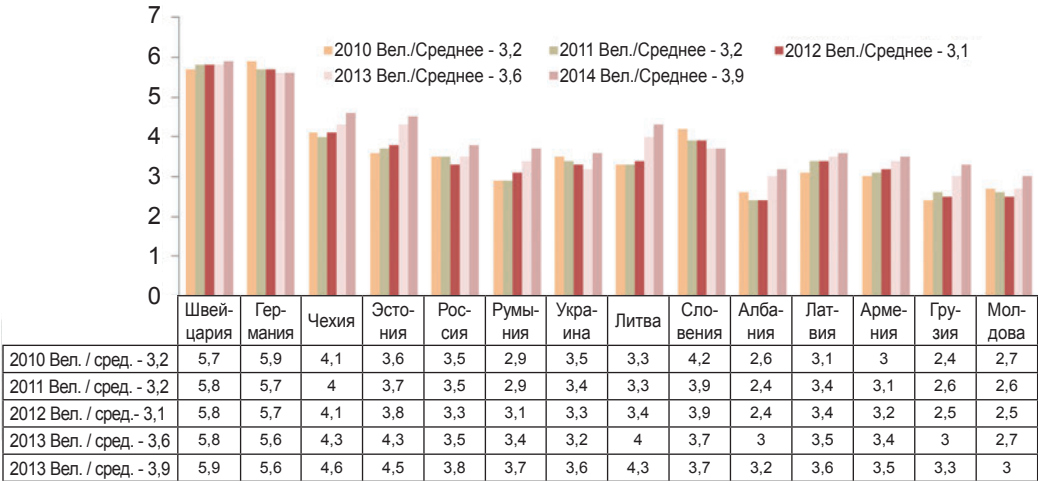
Разрешен **вычет амортизации каждой единицы нематериальной собственности, способной к амортизации** (патенты на изобретение, авторские и связанные с ним права, промышленные рисунки и модели, контракты, специальные права и т.д.) с ограниченным сроком эксплуатации, вычисляя период ее эксплуатации линейным методом (Ст. 28 НК).

В Республике Молдова не существует других фискальных стимуляторов относящихся к налогу на прибыль юридических лиц.

Неэффективность публичных политик в области инноваций, оказывающих пагубное воздействие на МСП, включая применение вышеупомянутого фискального освобождения, может быть замечена на Рис. 4 и 5.

Итак, на вопрос „В какой степени компании в вашей стране тратят на научные исследования и развитие?“, сформулированный в рамках опроса, проведенного, обработанного и представленного в *The Global Competitiveness Report*, представители деловых кругов Республики Молдова указали на то, что доля расходов на ИР очень мала, находясь, на момент анализа (2010 - 2014), на уровне 2,1 - 2,3 (Рис. 4), что ниже среднего, зарегистрированного странами, рассмотренными в Отчете (3,2 – 3,3 в зависимости от страны). Более того, согласно этому показателю, Республика Молдова находится позади большинства бывших социалистических стран, из которых впечатляющих результатов в области инноваций достигли Чехия, Эстония и Словения. Те же выводы следуют и из анализа на Рис. 5, представляющего оценку инновационной способности компаний Республики Молдова по сравнению с компаниями из других стран.

Рисунок 5. Динамика инновационных способностей фирм из Республики Молдова в сравнении с фирмами из других стран

Примечание: График представляет ответы предпринимательского сектора на вопрос: «В вашей стране, в каких пропорциях фирмы осуществляют затраты на исследования и развитие? (1 - не осуществляет затраты на ИР, 7 – осуществляет существенные затраты на ИР).

Источник: разработан согласно *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

Инновационная мощность компаний Республики Молдова низка. В результате влияние инноваций на национальную экономику слабое, что указывает на недостаточность персонала, занятого в Молдове в производственной деятельности с высокой технологической интенсивностью.

По крайней мере следующие причины определяют в Республике Молдова ограниченную инновационную способность на одну экономическую единицу:

- существующая законодательная основа стимулирует недостаточно инновационную деятельность; практически не существует отлаженной системы прямых и косвенных финансовых стимуляторов (например, фискальных стимуляторов), посвященной благоприятствованию инновационной деятельности по ИР на уровне экономической единицы;
- ограниченные финансовые возможности государства для поддержки МСП;
- недоразвитая инновационная инфраструктура;
- несмотря на то, что Кодекс о науке и инновациях предусматривает выделение 1% ВВП для ИР, это положение не выполняется; реальное бюджетное финансирование весьма далеко от этой цели;
- отсутствие регулирования в области венчурного капитала;
- неэффективный диалог и сотрудничество между предпринимателями и публичной властью;
- монополизация национальных секторов экономики и нечестная конкуренция;
- слабая способность абсорбции производственным сектором технологических инноваций;
- отсутствие официальной статистики об инновационной деятельности;
- слабая связь между научно-исследовательской и деловой средой;
- научно-исследовательские работники Республики Молдова не обязаны внедрять достигнутые результаты;
- недостаточность образовательной системы в области индустрии и непрерывному обучению и образованию специалистов в области управления инновациями, защите, оценке и маркетинге объектов интеллектуальной собственности.

2.5. Выводы и рекомендации

Идентификация выбора/опций доступных политик и инструментов для увеличения инновационных способностей МСП является важным компонентом любой стратегии по поддержке улучшенных стандартов жизни.

Решения, которые напрашиваются для преодоления проблемы, связанной с отсутствием эффективной и налаженной системы стимуляторов, способствующих инновационному процессу на уровне экономических единиц Республики Молдова, сформулированы участниками круглого стола „**Фискальные режимы, благоприятствующие инновационному процессу на уровне МСП**” и оформлены автором с учетом анализа лучших международных практик. В нашем восприятии должны быть следующие решения:

- стимулирование создания и деятельности инновационных частных компаний; обеспечение поддержки для их ускоренного роста;

- развитие партнерства между научно-исследовательскими организациями, университетами и экономическими агентами; стимулирование ангажирования/зачисления на работу фирмами научных исследователей по профилю деятельности; развитие партнерств типа частное-публичное в области научных исследований;
- принятие проекта Закона о венчурных фондах и создание национального венчурного фонда; создание венчурных фондов, частных фондов для финансирования инноваций;
- развитие инновационной инфраструктуры;
- организация центров инновационного брокерства и их присоединение к специализированным международным сетям, организация, посредством коммерциализации интеллектуальной собственности;
- обеспечение улучшенного обращения инноваций при помощи организации кластеров– по вертикали и по горизонтали;
- развитие центров торговли и технологического трансфера в целях изучения результатов молдавских научных-прикладных исследований;
- внедрение такого инструмента как инновационный ваучер (мини-гранты для инновационных МСП); **(ответственные за эти меры:** Министерство Экономики; Министерство Финансов; Академия Наук Молдовы (АНМ) с соответствующими подразделениями, в особенности Агентство по Инновациям и Трансферу Технологий (AITT); ODIMM)
- усовершенствование системы защиты интеллектуальной собственности **(ответственные:** Министерство Юстиции; Государственное Агенство по Интеллектуальной Собственности (AGEPI);
- стимулирование патентования изобретений за рубежом **(ответственные:** Министерство Экономики; Министерство Финансов; AGEPI);
- в отсутствие способности абсорбции - стимулирование коммерциализации результатов местных научных исследований за пределами страны, стимулирование импорта инноваций и новых технологий **(ответственные:** Министерство Экономики; Министерство Финансов; АНМ);
- рост бюджетных ассигнований, предназначенных развитию инновационных способностей и инновациям как таковым **(ответственные:** Правительство РМ через Министерство Экономики; Министерство Финансов; АНМ);
- развитие статистики для сферы инноваций **(ответственные:** Министерство Экономики; АНМ; Национальное Бюро Статистики; Высшие учебные заведения со специализированными кафедрами, включая кафедры статистики);
- разработка и внедрение образовательных программ, сопряженных с инновационным процессом, с вводом в образовательную программу новых дисциплин, таких как право и экономика интеллектуальной собственности и авторское право; управление инновациями; изобретения; маркетинг новых товаров; оценка и маркетинг продуктов интеллектуальной собственности и т.д. **(ответственные:** Министерство Образования; АНМ; Высшие учебные заведения).

Для планирования/проектирования эффективной системы фискальных стимуляторов, которые бы содействовали росту инновационной активности МСП Республики Молдова, предлагаем внедрение следующих предложений:

- Планирование, на базе анализа затраты-выгоды, устойчивой системы финансовых стимуляторов, предназначенных для поддержки и оживления процессов и результатов инновационной деятельности на уровне экономических единиц, которые бы разумно сочетали прямые и фискальные стимуляторы таким образом, чтобы полученная экономическая, социальная и финансовая польза превысила значительно расходы (те, что связаны с национальным публичным бюджетом). Необходимо основательно рассмотреть отмеченную в большинстве стран общую тенденцию роста доступности и щедрости фискальных стимуляторов для научного исследования и развития, в результате чего совокупность политик со временем станет менее прямой. В данном контексте предлагаем внимательный анализ опыта Чехии и Словении.
- Модель режима научного исследования и развития в Республике Молдова должна быть твердо подсажена на *Руководство Frascati* (ОЭСР, 2002). Для того, чтобы научное исследование и развитие воспользовалось фискальными льготами, экономическая единица должна реализовать такой проект, который бы преследовал прогресс в области науки или технологии (положительный пример Словении);
- Изучение возможности применения фискального кредита в качестве стимулятора инновационной активности на уровне экономической единицы (положительный пример Франции и Южной Кореи). Международная практика показывает, что именно этот инструмент самый благоприятный для стимулирования деятельности в области научного исследования и развития на уровне экономического агента;
- Изучение возможности применения уменьшенной доли налога на прибыль в случае дохода, полученного из продаж патентов (положительный опыт Франции);
- Планирование и применение инвестиционных стимуляторов для центров по ИР, научно-технологические парки и инновационные инкубаторы (положительный опыт Чехии);
- Внедрение системы фискальных стимуляторов с целью поддержки деятельности в области научного исследования и развития на уровне экономической единицы должно в обязательном порядке сопровождаться периодическим фискальным аудитом (положительный опыт Франции).

Ответственные за эти меры: Министерство Экономики; Министерство Финансов; АНМ; АИТТ, ОДИММ.

СБЛИЖЕНИЕ БАНКОВСКИХ СЕКТОРОВ Р. Молдова и Приднестровского региона ЧЕРЕЗ ФИНАНСИРОВАНИЕ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

ПОЯСНИТЕЛЬНЫЕ ЗАПИСКИ НАСЧЕТ ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Данное исследование было проведено с целью оценки ситуации в банковских областях Республики Молдова и приднестровского региона, а также с целью выявления решений для более тесного взаимодействия между ними, для улучшения финансирования секторов микро, малых и средних предприятий. Оно сосредотачивается исключительно на экономических и банковских аспектах. Используемые термины и язык не влекут за собой выражение каких-либо политических взглядов или позиций. Применение таких терминов как: „закон”, „приднестровский республиканский банк – ПРБ”, „центральный банк”, „министерство”, „президент”, „официальные лица”, „банковский сектор или банковская система”, а также других аналогичных терминов в отношении актов, учреждений, органов власти или различных областей экономики приднестровского региона не означает фактического признания таких актов, учреждений, органов власти, или областей как независимых. Такие термины используются исключительно для удобства читателей и с целью наиболее точного определения специфических документов, де-факто учреждений, органов власти или секторов экономики. Также, используются термины „левый берег” или „правый берег” Днестра, с целью обозначения территорий подконтрольных органам власти приднестровского региона и, соответственно, Республики Молдова.

3.1. Введение

Несмотря на диверсификацию опций/путей финансирования для экономических агентов, с развитием секторов микро-финансирования и внебанковского кредитования банковские секторы Республики Молдова и Приднестровского региона представляют собой основные источники финансирования для предпринимателей с двух берегов Днестра, включительно для МСП. Финансирование МСП оправдано тем, что эти предприятия представляют собой основные источники создания рабочих мест и являются определяющим фактором для экономического роста. Согласно информации Национального Бюро Статистики РМ, МСП в нашей стране (без Приднестровского региона) составляют 97,7% от общего числа предприятий, обеспечивая 56,2% из общего числа рабочих мест и внося свой вклад в 28,3% в создание Внутреннего Валового Продукта. Соответственно, о сегодняшнем развитии сектора МСП зависит будущая функциональность экономики Республики Молдова. И в Приднестровском регионе малые предприятия играют значительную роль, так как они обеспечивают 21% от общего дохода от продаж, 50% прибыли всех предприятий и вносят вклад приблизительно от 14% ВВП региона. Вопреки внушающей доли в общем числе предприятий на рынке, лишь трети представителей малого и среднего бизнеса Республики Молдова удается вести прибыльную деятельность¹¹. Эта ситуация обусловлена множеством факторов, включая тот факт, что финанси-

¹¹ Ерхан Лика “Финансовые стратегии развития МСП сквозь призму обеспечения функциональной рыночной экономики”, Кишинэу, 2013

рование МСП часто оказывается убыточным из-за завышенных рисков и расходов, недостаточности гарантий и неблагоприятного нормативного регулирования.

Что касается Приднестровского региона, ситуация сложная из-за неурегулированного политического конфликта, что оказывает влияние на функциональность среды ведения бизнеса, структур государственной власти и регулирования бизнеса. В банковском секторе на протяжении 20 лет отсутствовали жизнеспособные решения из-за данного разногласия, что практически привело к отсутствию каких-либо связей и взаимодействия банковских учреждений правого и левого берегов Днестра. На сегодняшний день между двумя банковскими секторами, действующими на территории РМ (собственно говоря, РМ и банковским сектором Приднестровского региона, официально не признанным, но существующим *de facto*), прямого сотрудничества и связи не существует: органы регулирующие деятельность в банковской сфере Республики Молдова не признают документы и нормы, установленные приднестровскими властями, а приднестровские власти относятся к экономическим агентам Республики Молдова как к экономическим агентам чужого государства.

Эта сложная и дорогостоящая процедура взаимодействия между экономическими агентами с двух берегов Днестра негативно влияет на развитие экономических, банковских связей и инвестиций между сторонами. Более того, в условиях *de facto* разных законодательных и нормативных рамок деятельности экономических агентов с двух берегов Днестра кредитование МСП Приднестровского региона банками РМ и наоборот практически невозможно. На уровне государственных политик нормализация экономических отношений и экономическая реинтеграция обоих берегов долгое время считалась „последующей”, так как обсудить можно было только после принятия политического решения. Такой подход оказался безрезультатным, так как решение на политическом уровне запоздало. Более того, в условиях отсутствия нормального экономического взаимодействия, а также периодически обостряющихся экономических конфликтов, политический процесс урегулирования конфликта, как правило, заходит в тупик¹². Холодные политические отношения между Кишиневом и Тирасполем, отсутствие в течение такого длительного периода жизнеспособного решения для эффективного взаимодействия между банками и их клиентами с двух разных берегов Днестра оказали влияние и на взаимное доверие и общение этих двух банковских секторов.

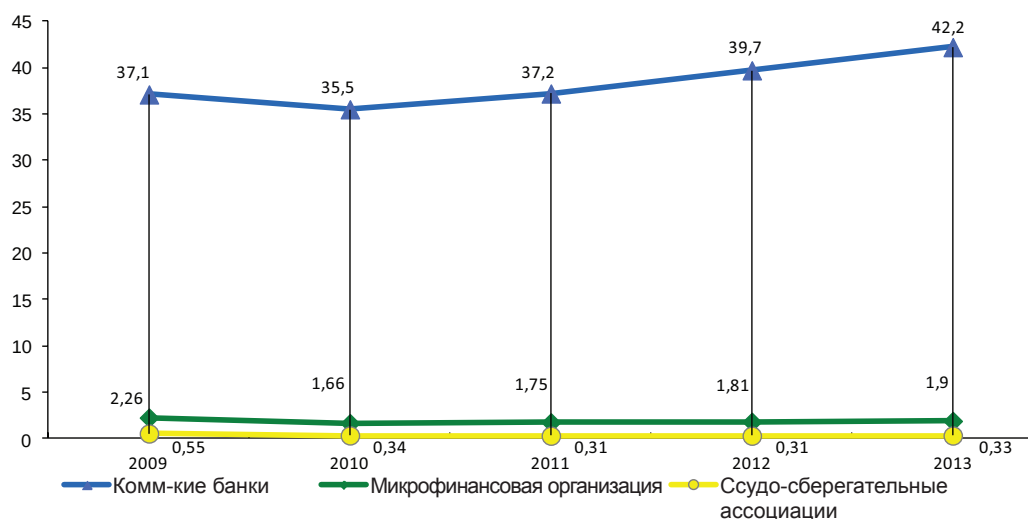
3.2. Финансирование МСП банковским сектором Молдовы

Для экономических агентов, включая МСП по стране, банковский сектор Республики Молдова все еще является главным источником финансирования, вопреки развитию альтернатив на местном финансовом рынке, таких как организации по микрофинансированию (ОМФ), ссудо-сберегательные ассоциации, лизинговые и факторинговые компании, либо программы правительства и международных / мировых финансистов по поддержке различных компонентов или сфер развития бизнеса. Как легко увидеть на рисунке внизу, в то время, как глубина банковского сектора, измеренная как объем банковских кредитов в ВВП, постоянно росла, начиная с 2011 года, и в прошлом году достигла 42,2%, объем займа организации микро-

¹² Елена Горелова “Экономика реинтеграционной политики”, статья в издании “Moldova - Transnistria: eforturi comune pentru un viitor prosper. Aspecte economice” (Молдова-Приднестровье: Общие усилия за процветающее будущее), Кишинев, 2009

финансирования составил лишь 1,9%, а займа ссудо-сберегательных ассоциаций – 0,33%. В то же время, ритм роста финансирования со стороны организации микрофинансирования и ссудо-сберегательных ассоциаций был ниже динамики роста финансирования со стороны банковского сектора, что подтверждает выше упомянутое утверждение относительно центральной роли банковского сектора РМ в финансировании экономики, а также указывает на некоторые проблемы роста, особенно относительно ссудо-сберегательных ассоциаций, кредитование от которых практически осталось в состоянии застоя после кризиса 2009 года.

Рисунок 6. Динамика общего портфолио предоставленных кредитов и займов банковским сектором и небанковским финансовым сектором соотнесенные с ВВП, %

Источник: Валентина Бевериц: „Dezvoltarea sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii pentru anii 2013-2014”, prezentare în cadrul Forului Moldo - German privind finanțarea IMM din 17.10.2014

В то время, как вес/объем кредитов и ссуд/займов, предоставленных банковским сектором и сектором микро-финансирования, в ВВП после 2010 посоянно рос, все же остается намного позади от подобных показателей других стран, что говорит об еще недостаточном уровне финансирования экономики финансовым сектором страны. Таким образом, по данным Всемирного Банка, **глубина финансового сектора Республики Молдова в 2013 году (кредиты и займы, предоставленные финансовым сектором страны как % ВВП)** составила 44,2%. Это намного меньше среднего соответствующего показателя по странам с высоким доходом (201,6%), странам ЕС (150,2%) или странам со средним доходом (111,8%). Благодаря расширению в довольно высоком ритме кредитования после экономического кризиса Молдова сумела в последние два года (2012 и 2013) преодолеть средний уровень данного показателя, достигнутого странами с малым доходом или некоторыми странами СНГ (Беларусь, Казахстан, Грузия), но пока еще отстает от некоторых стран региона (Румыния – 52,0%, Россия – 48,3%, Украина – 95,7%), стран с близкими по размеру территориями и количеством населения (Армения – 46,0%, Литва – 51,0%, Македония – 52,2%, Латвия – 58,8%, Черногория – 60,8%, и т.д.) - (Рис. 7), или от уровней, отмеченных в первые годы независимости РМ: 1991 - 62,8% и 1992- 56,0%.

**Рисунок 7: Глубина финансового сектора в различных странах
и группах стран в 2013 году, %**

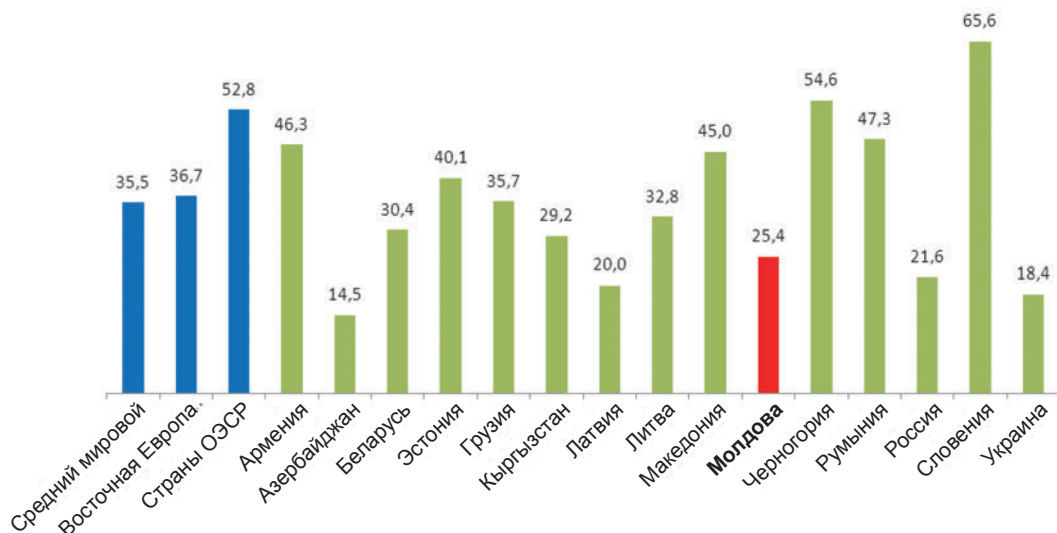

Источник: The World Bank IBRD-IDA

Сниженный уровень финансового посредничества молдавской банковской системы подтверждается и довольно малым числом компаний, у которых есть банковские кредиты и/или линии банковского кредитования. Согласно данным Enterprise Surveys Группы Всемирного Банка, в 2013 году в Республике Молдова лишь 25,4% компаний обладали кредитами и/или линиями банковского кредитования. Соответствующий показатель был на приблизительно 10 процентных балла (п.б.) ниже средней в мире, на приблизительно 11,3 п.б. ниже средней в странах Восточной Европы и Центральной Азии, и более чем в 2 раза меньше средней в странах с большими доходами в рамках ОЭСР. В регионе лишь у Азербайджана, Украины, Латвии и России данные соответствующего показателя ниже. Тем не менее, приведенные данные не обязательно указывают на недостаток финансирования со стороны банковского сектора. Тот же самый опрос предприятий, проведенный Группой Всемирного Банка, отмечает довольно большое число компаний в Молдове, которые указали на то, что не нуждаются в кредитах – почти 64%. Лишь компании из Латвии более неохотно обращались за банковскими кредитами – почти 79% указали, что не нуждаются в кредитах. Средняя мировая величина по этому показателю составляет 44%, приблизительно 51% для стран Восточной Европы и Центральной Азии, и приibl. 57% для стран в рамках ОЭСР.

Рисунок 8. Объем компаний с кредитами и/или линиями банковского кредитования в 2013, %

Источник: Enterprise Surveys, The World Bank Group

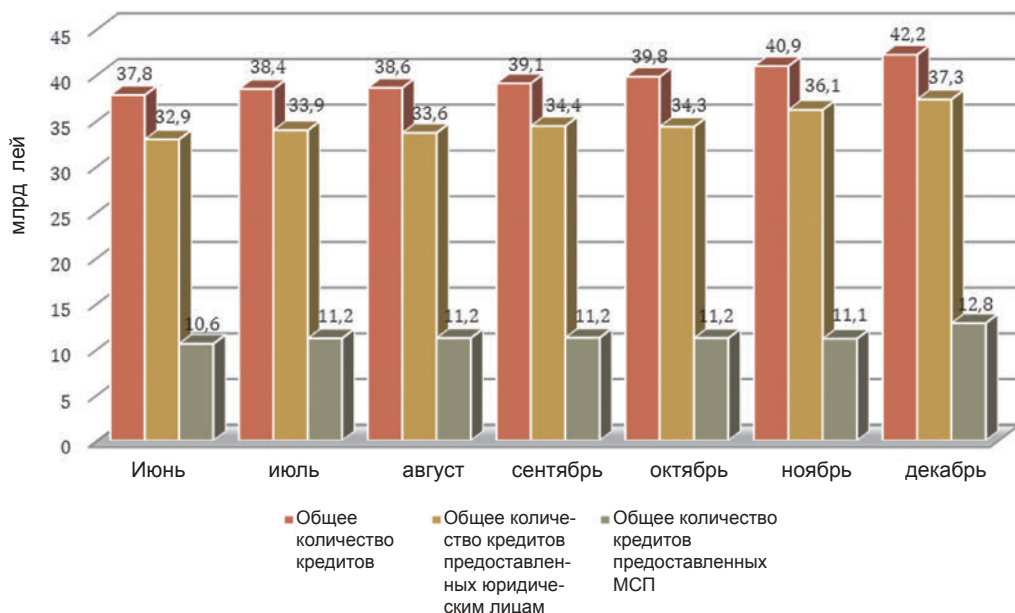
Еще меньшая часть кредитов и ссуд/займов доходят до МСП. Если говорить только о банковских кредитах, тогда лишь приibl. 30% из них предназначены для МСП (Рис. 9). Остальные (наибольшая часть) представляет кредиты крупным предприятиям, а также кредиты для физических лиц (приibl. 12% из общего числа банковских кредитов). На рисунке внизу показано, как развивались банковские кредиты для МСП по отношению к общему числу банковских кредитов и кредитов для всех категорий юридических лиц (ЮЛ) во второй половине 2013 года.

Эти данные во многом контрастируют с ролью, которую играют МСП в молдавской экономике. Согласно данным НБС (Национальное Бюро Статистики), в 2013 году МСП в Республике Молдова занимали 33,4% из всей прибыли с продаж и приibl. 48% из общего дохода, полученного компаниями страны. Эти данные подтверждают гипотезу о недостаточном финансировании МСП в Республике Молдова, доля которого не пропорциональна вкладу МСП в общее число сделок или полученный общий доход по экономике.

К возможным причинам этого положения вернемся позже, посредством сравнительного анализа в мировом масштабе основных факторов, влияющих на уровень кредитования МСП.

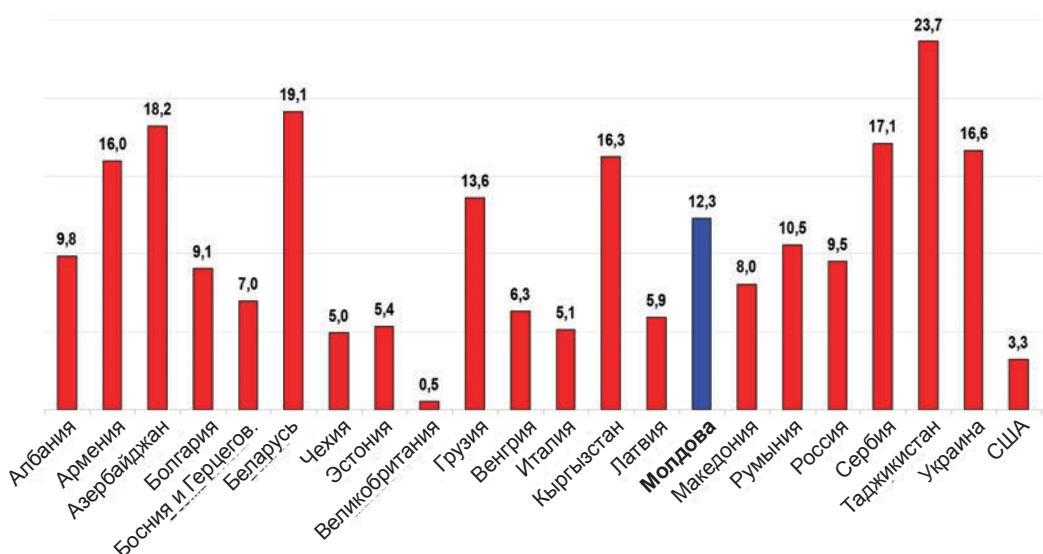
Рисунок 9. Динамика банковских кредитов в период июнь-декабрь 2013, по категориям бенефициаров

Источник: Матей Дохотару: „Развитие банковского сектора в 2013”, презентация в рамках Молдо – Германского Форума по финансированию МСП от 17.10.2014

Три самых больших проблемы, на которые ссылаются компании малого и среднего бизнеса, связанных с доступом к банковским кредитам, – это высокий процент на прибыль для кредитов, большие требования к залогу со стороны банков и краткосрочность кредитов. Эти проблемы были упомянуты и в рамках Молдо – Германского Форума по финансированию МСП от 17.10.2014. Действительно, в отношении процентной ставки на банковские кредиты Республика Молдова в худшем положении по сравнению с большинством развитых стран, стран Центральной и соседней Восточной Европы или с идентичным прошлым. Но зато среди стран СНГ лишь у России в 2013 году процентные ставки на банковские кредиты были меньше. Те же данные на рисунке внизу означают, что, как и в странах региона, можно изыскать резервы для сокращения **процентной ставки** на банковские кредиты. А так процентные ставки на банковские кредиты зависят в основном от 2-х существенных факторов: макро-экономическая стабильность в стране и конкуренция в банковской системе. Очевидно, что основные упомянутые резервы кроются именно в этих факторах.

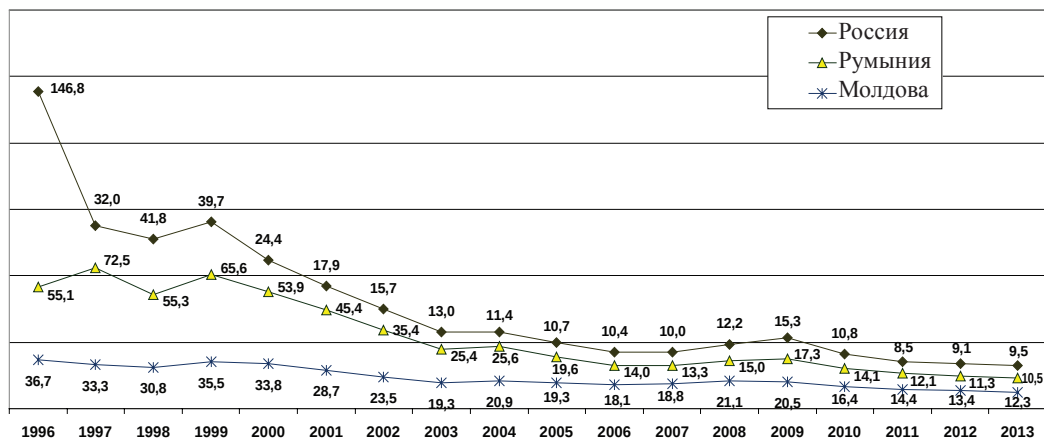
Рисунок 10. Средняя процентная ставка на банковские кредиты в разных странах в 2013 (в национальной валюте соответствующих стран), %

Источник: The World Bank IBRD-IDA

Для аргументации вышесказанного приведем пример изменений **процентной ставки на банковские кредиты в Р. Молдова** в сравнении с двумя странами в регионе с аналогичным историческим развитием – Россией и Румынией. Обе страны начали в 1996 году от средних величин, намного выше **процентной ставки на банковские кредиты**, чем в Молдове (36,7%) – 146,8% в России и 55,1% в Румынии. Но со временем они сократились в более быстром темпе, чем сократились проценты на кредиты в Молдове, так что в прошлом году они были почти на 3 и соответственно почти на 2 процентных балла ниже, чем в нашей стране. Очевидно, что причина в макроэкономическом развитии в этих странах, а также в более высоком уровне банковской конкурентоспособности в этих представленных странах.

Рисунок 11. Средняя процентная ставка на банковские кредиты в Р. Молдова, в сравнении с Россией и Румынией, %

Источник: The World Bank IBRD-IDA

Отсутствие залога, который мог бы быть предоставлен для страхования кредитов, или завышенные требования банков по отношению к степени покрытия залогом представляют еще одну проблему, на которую часто ссылаются компании из-за сложности доступа к финансированию со стороны банковского сектора. В среднем, согласно данным опроса предприятий, проведенного Всемирным Банком, в 2013 году молдавские банки запросили/запрашивали степени покрытия залогом на прибр. 215%. По сравнению с такими же показателями на мировом и региональном уровне, это действительно высокий уровень покрытия залогом, хотя и региональная степень покрытия залогом (Восточная Европа и Центральная Азия) довольно высокая – 210%. Средняя мировая величина этого показателя составляла 193%, а в странах с высоким доходом – 158%. Более высокие требования, чем у молдавских банков, степени покрытия залогом в 2013 году были только у банков Македонии (278%), Армении (258%), Албании (255%), Черногории (244%), Латвии (231%), Азербайджана (228%) и Грузии (223%). Все же в большинстве стран региона уровень данного показателя намного ниже, чем в Молдове. Например, в Румынии он составил 187%, в России – 154%, в Украине – 161% (Рис 12). Но в то же время, Молдова является абсолютным лидером среди стран региона касательно объема кредитов (из предоставленных), нуждающихся в покрытии залогом. В 2013 году этот показатель в Молдове составил 97%. В том же году средняя мировая для этого составила 77%, средняя по странам Восточной Европы и Центральной Азии – 82%, а по странам ОЭСР – 65%. Все страны, взятые по отдельности, обладали намного меньшим объемом кредитов покрытых залогом, чем Молдова, достигнув 64% в Словении, 60% в Латвии, 56% в Украине, или 54% в Сербии (Рис. 12).

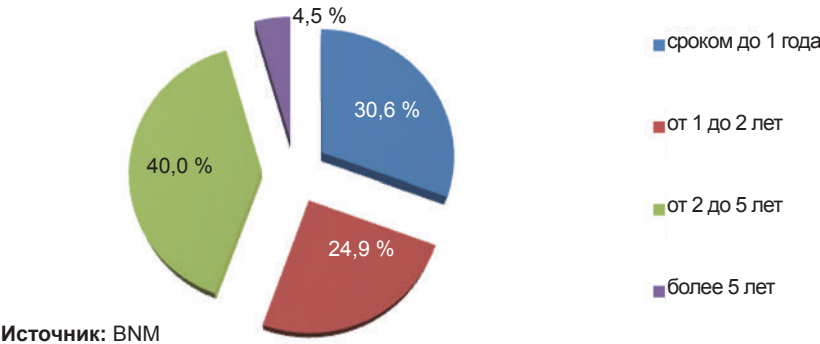
Рисунок 12. Средний уровень покрытия залогом и объем кредитов, запрашивающих покрытие залогом в 2013 году при мировом/ международном сравнении, %

Источник: World Bank Enterprise Surveys

Как упоминалось ранее, третья проблема, на которую чаще ссылались компании Республики Молдова в связи с доступом к банковским кредитам, это их слишком короткий срок. Трудно оценить положение в РМ относительно зрелости кредитов в целом, а кредитов для МСП особенно, так как в этом направлении не существует доступных данных. Согласно доступной информации, например, 40% от всех новых кредитов, предоставленных юридическим лицам во второй половине 2013 года были на срок от 2 до 5 лет; 24,9% - от 1 до 2 лет, а 30,6% - до 1 года. Лишь у 4,5% от всех кредитов, предоставленных экономическим агентам, включая МСП, срок был более 5 лет (Рис 13). Но сложно проделать объективный анализ на основании этих данных, так как информация о целях, по которым соответствующие кредиты были предоставлены (в качестве инвестиций, увеличение оборотного капитала и т.д.) или их бенефициариях отсутствует.

Рисунок 13. Зрелость новых предоставленных кредитов в период июнь-декабрь 2013 года

Источник: BNM

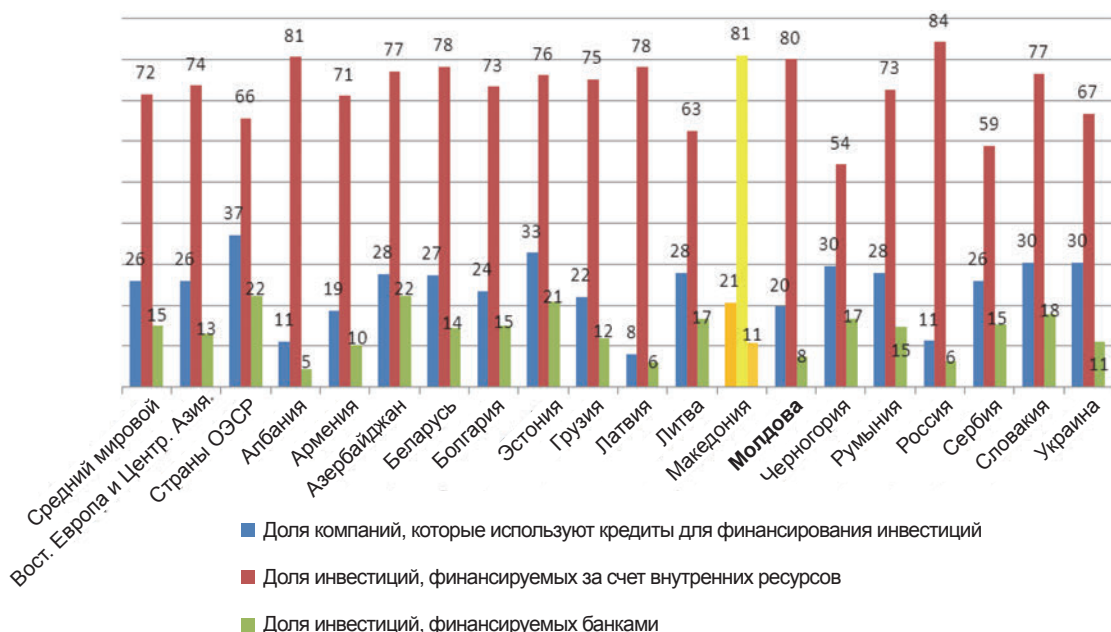

Таким образом, в то время, когда на основании соответствующих данных объективные выводы по достаточной зрелости кредитов, целей, для чего они были предоставлены, нельзя осуществить, очевиден очень низкий уровень кредитов с якобы инвестиционной целью (на срок более 5 лет).

Таким образом, можно предположить, что существует дефицит финансирования относительно таких кредитов. Этот тезис косвенно подтверждается опросом предприятий, проведенном Всемирным Банком. Согласно ему, среди стран региона у Р. Молдова один из самых высоких уровней финансирования инвестиций из внутренних ресурсов (80%). Лишь Россия (84%), Македония и Албания (по 81%) из стран Восточной Европы обгоняли Молдову по этому показателю, средняя на мировом уровне составила 72%, по странам Восточной Европы и Центральной Азии – 74%, а странам ОЭСР – 66%. В то же время, лишь 20% молдавских компаний в прошлом году обратились к банку за финансированием инвестиций. Лишь только у Латвии (8%), России, Албании (по 11%) и Армении (19%), из стран Восточной Европы, этот показатель был ниже. Средний мировой показатель и в странах Восточной Европы, и Центральной Азии составил 26%, в то время как средний показатель в развитых странах ОЭСР – 37%.

И в отношении доли инвестиций, финансируемых банками (8%), в 2013 году Молдова опередила лишь 3 восточно-европейские страны: Албанию (5%), Латвию и Россию (по 6%). Средний мировой показатель составлял 15%, в странах Восточной Европы и Центральной Азии – 13%, в странах ОЭСР – 22%.

Рисунок 14. Некоторые сравнительные показатели по финансированию инвестиций на мировом уровне/международном, 2013 год

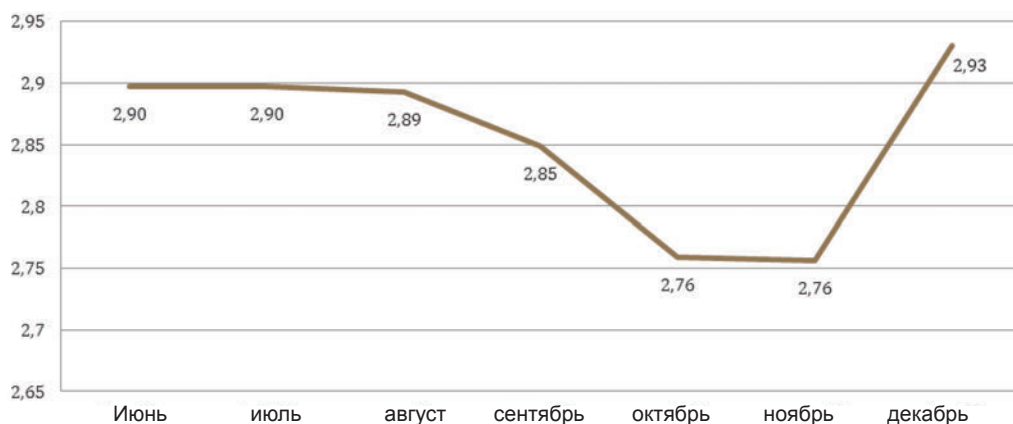

Что касается кредитов для МСП в Республике Молдова, остаточный срок до погашения банковских кредитов в данной группе предприятий во второй половине 2013 года не превышал 2,9 года (**около 35 месяцев**), согласно информации НБМ. В отсутствие отдельных данных по остаточному сроку до погашения в зависимости от предназначения кредитов сложно сформулировать какие-либо выводы о средней срочности инвестиционных кредитов, для которых более важен период погашения/выплат. И все-таки, в рамках международного сравнения данного показателя, Молдова бы заняла место среди стран с доходами ниже среднего, согласно данным „Global Financial Development Report 2014”.

Для стран из категории, имеющей доходы выше среднего, согласно тому же источнику, средняя срочность кредитов, предоставленных малым компаниям, составляет 44 месяца, а средним компаниям – 38 месяцев. В то же время, в странах с большими средняя срочность кредитов для малых компаний составляет 61 месяц, а для средних – месяцев. Таким образом, по крайней мере исходя из международного сравнения, существование проблемы пониженной срочности кредитов, предоставляемых МСП Молдовы, подтверждается, но она является общей для всех стран с уровнем развития близким нашей стране.

Опять же, этот показатель является элементом макроэкономических условий страны, уровня развития и кокуренции финансового и банковского секторов, доступа к долгосрочным ресурсам на внутреннем и мировом финансовом рынке, и т.д. Отдельно от развития этих элементов будет сложно обеспечить адекватное долгосрочное финансирование для бизнеса страны.

Рисунок 15. Остаточный срок до погашения кредитов, предоставленных МСП, 2013 год

Источник: Матей Дохотару: „Развитие банковского сектора в 2013 году”, презентация в рамках Молдо-Германсеого Форума privind finanțarea IMM от 17.10.2014

3.3.

Финансирование МСП банковским сектором Приднестровского региона

Прежде чем перейти непосредственно к положению дел в финансировании банками МСП из Приднестровского региона, необходимо отметить, что не только банковские системы на двух берегах Днестра работают согласно разным нормам и правилам, но даже между определениями МСП и ММСП существует очень большое различие. Так, законодательство РМ в категорию микро-предприятий включает экономические единицы, чье среднее количество работников в год составляет максимум 9, а годовая сумма дохода от продаж и годовой баланс активов не превышает 3 миллионов леев. Малым предприятием считается экономическая единица, чье среднее число работников в год не выше 49, а годовая сумма дохода от продаж и балансовых активов не превышает 25 миллионов леев. В категорию средних предприятий включены экономические агенты, чье среднее число работников в год составляет максимум 249, а годовая сумма дохода от продаж и общий годовой баланс активов составляет максимум 50 миллионов леев. По определению предприятие должно соответствовать одновременно всем трем критериям - годовое количество работников, годовая сумма дохода от продаж и годовой баланс активов - для того, чтобы быть включенным в категорию ММСП.

Согласно Закону Верховного Совета непризнанной ПМР „О развитии и государственной поддержке малого бизнеса” (июль 2011) в категорию малого бизнеса в Приднестровском регионе включены следующие единицы¹³:

- индивидуальный предприниматель (физические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью в качестве индивидуального предпринимателя);
- микро-предприятия (юридические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью, чье среднее число работников, учтенных при подсчете средней заработной платы, не превышает 15, а годовая сумма дохода от деятельности не превышает 365000,0 УНМ (уровень начисления минимальной заработной платы) - РУМЗП¹⁴;
- малые предприятия (юридические лица, занимающиеся предпринимательской деятельностью, чье среднее число работников, учтенных при подсчете средней заработной платы, не превышает 50, годовая сумма дохода от деятельности не превышает 1200000,0) РУМЗП.

В то же время, средние предприятия остаются вне области положений приднестровского „законодательства”. Таким образом, при различиях в способе определения субъектов ММСП и МСП на двух берегах Днестра сложно провести прямое сравнение между уровнями их финансирования. В этих условиях, попробуем сделать некоторые выводы на основании сравнения нескольких относительных показателей, отражающих степень финансового посредничества

¹³ Legea „RMN” „Cu privire la dezvoltarea și susținerea de stat a micului business”

¹⁴ NCSM (РУМЗП în limba rusă) reprezintă o mărime variabilă în funcție de scopul aplicării ei și perioadă. În scopul determinării nivelului veniturilor din activitatea businessului mic de exemplu, pentru anul 2013, 1 РУМЗП era egal cu 6,4 ruble transnistrene.

банковских секторов на двух берегах, степень доступности банковских услуг, объем малого бизнеса в общем портфолио кредитов, предоставленных банками юридическим лицам и т.д. В общем, проведя суммарное сравнение этих двух банковских „систем” – на правом и левом берегу Днестра – можно отметить диспропорциональность, как в их объеме, так и в структуре. Таким образом, активы банковской системы с правого берега, контролируемой властями РМ, более чем в 10 раз больше активов банков в Приднестровском регионе. Учитывая тот факт, что ВВП Республики Молдова в конце 2013 года был пригл. в 7 раз больше, чем в Приднестровском регионе, очевиден более высокий уровень банковского или финансового посредничества на территории, контролируемой властями Республики Молдова. Степень финансового посредничества, рассматриваемого как объем банковских активов в ВВП, отражает размер банковской системы по отношению к экономической активности. Чем данный показатель выше, тем более развитой считается банковская система. Рассчитанная таким образом степень финансового посредничества в конце 2013 года на правом берегу Днестра была на уровне 76%, а в Приднестровском регионе – 55%.

И по банковским активам на душу населения правый берег Днестра (1640 \$) опережал Приднестровский регион (1146 \$) приблизительно на 43%. В конечном итоге, это положение отражает более высокий уровень развития банковской системы. Данное различие произошло в основном в последние три года - к началу 2011 года этот показатель был почти что одинаковый на обоих берегах Днестра. Этот факт доказывает, что на данный момент банковская система на правом берегу Днестра развивается в более динамично.

Таблица 5: Показатели уровней развития банковских систем на левом и правом берегу Днестра

Показатели	01.01.2011		01.01.2012		01.01.2013		01.01.2014	
	TR	MD	TR	MD	TR	MD	TR	MD
Объем активов в ВВП	52,4%	58,8%	49,5%	57,9%	44,4%	66,4%	55,0%	75,9%
Банковские активы на душу населения, US\$	931,2	977,6	953,6	1.144,0	921,3	1.357,8	1.145,8	1.640,1
Объем кредитов в ВВП	30,3%	35,5%	27,2%	36,2%	23,1%	38,8%	30,6%	42,2%
Кредиты/ Активы	57,8%	60,3%	54,9%	62,5%	52,0%	58,4%	55,6%	55,4%
Нг. филиалов банков	24	293	21	320	22	327	22	344
Нг. филиалов банков на 100 тысяч жителей	4,6	8,2	4,1	9,0	4,3	9,2	4,4	9,7

Источник: расчеты автора на основании НБМ и ПРБ

Выше упомянутый вывод о более высоком уровне развития банковской системы на правом берегу Днестра подтверждается и более высокой плотностью банковской сети. Так, на правом берегу Днестра на 100 тысяч жителей 9,7 филиалов банков, по сравнению с 4,4 - на левом. Таким же образом можем отметить и тут лучшую динамику развития банковской системы на правом берегу. В то время, как число филиалов банков в РМ выросло за последние три года на 17%, или на 51 единицу, в Приднестровском регионе сеть филиалов банков уменьшилась на 2 единицы, и за последние 2 года осталась неизменной. Так как основная роль банковских систем трансформация экономик в инвестиции, степень зрелости определяется также и по уровню кредитования экономики (объем банковских кредитов в ВВП). По этому показателю банковская система правого берега Днестра (42,2%) в прошлом году опережала левый берег (30,6%), демонстрируя, что она выполняет более эффективно свою роль банковского посредничества, даже если пока отстает, как мы увидели ранее, по сравнению с большинством стран в регионе со средними или большими доходами. Что касается объемов кредитов в банковских активах, то они приблизительно одинаковы на обоих берегах Днестра.

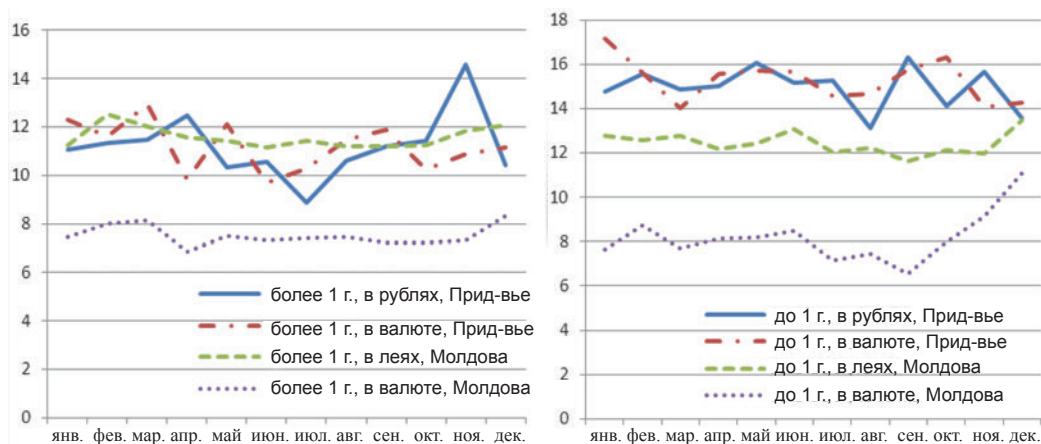
Если, чисто внешне, уровень кредитования экономики в Приднестровском регионе местным банковским сектором и степень распространения банковских услуг ниже, чем на правом берегу Днестра, похоже, что предприятия, представляющие сегмент малого бизнеса, получают от приднестровских банков кредитов в большей степени, чем сектор МСП на правом берегу Днестра. Таким образом, согласно данным „Государственной Статистической Службы“ Приднестровского региона и „Приднестровского республиканского банка“ в конце прошлого года объем кредитов, предоставленных компаниям из категории малого бизнеса из общего объема банковских кредитов, предоставленных юридическим лицам, составил 33,9%. Как уже было сказано выше, согласно данным НБМ, объем кредитов, предоставленных МСП из общего объема кредитов, предоставленных юридическим лицам Республики Молдова (без Приднестровского региона) во второй половине прошлого года составлял лишь 30%.

Но, подчеркиваем, сложно провести объективное сравнение в условиях, когда сами критерии определения субъектов МСП и малого бизнеса на обоих берегах Днестра значительно отличаются.

И даже если, чисто внешне, малый бизнес Приднестровского региона получает больше банковских кредитов, он платит взамен больше в виде процентной ставки. Так как на территории Приднестровского региона нормы денежной, кредитной, валютной и других политик НБМ не признаны и не применяются, „Приднестровский республиканский банк“, выполняющий в регионе функции центрального банка, разрабатывает и внедряет собственные нормы и правила. На рисунках внизу мы продемонстрировали, согласно представленным ими данным, а также на базе данных НБМ, сравнительную оценку процентной ставки по банковским кредитам со сроком меньше и больше 1 года в „национальной“ валюте (молдавском лее и приднестровским рублем соответственно), а также в иностранной валюте.

Сравнение процентной ставки по банковским кредитам для юридических лиц в РМ и Приднестровском регионе указывает на их более низкий уровень на правом берегу Днестра. Это касается преимущественно кредитов в иностранной валюте. Так, в 2013 году средняя (арифметическая) годовая величина уравнированных ежемесячных ставок на кредиты сроком до одного года в иностранной валюте составила на 7,1 процентных балла (п. б.) меньше у банков Молдовы (8,2%), чем у приднестровских (15,3%).

Рисунок 16. Процентная ставка по банковским кредитам, предоставленных юридическим лицам в РМ и Приднестровье в 2013 году, %

Источник: НБМ и „ПРБ”

В прошлом году средняя годовая процентная ставка на кредиты в валюте сроком более 1 года на правом берегу Днестра (7,5%) составила на 3,7 п.б. меньше, чем на левом берегу (11,2%). Немного меньше была разница в отношении средней годовой уравниваемой ежемесячной ставки на кредиты в молдавских леях на срок менее 1 года (12,5%) и приднестровском рубле на срок менее 1 года (15,0%) – в 2,5 п.б. В 2013 году в Приднестровском регионе дешевле были лишь кредиты в приднестровских рублях на срок более 1 года – 11,2% средняя годовая, по сравнению с 11,6% в Республике Молдова. Тот факт, что кредиты в иностранной валюте в Приднестровском регионе дороже, чем на правом берегу Днестра, повидимому, следствие политики фиксированного обменного курса при валютном обмене приднестровского рубля, проводимой „БПР”. В результате этот курс не отражает свободное соотношение между спросом и предложением валюты, что обычно вызывает ее дефицит. В таких условиях экономические агенты Приднестровья могли бы быть заинтересованными в кредитах у молдавских банков. Вот только в условиях, когда отсутствует какая-либо связь между двумя банковскими „системами”, а правовые нормы РМ в Приднестровском регионе не применяются, все банки РМ давно уже закрыли свои филиалы и представительства в Приднестровье. Эта ситуация возвращает на первый план проблему взаимодействия между банковскими секторами обоих берегов Днестра и нахождения решений с тем, чтобы капитал, включая кредиты, передвигался свободно между этими двумя берегами. Однако к этому аспекту обратимся в следующем разделе.

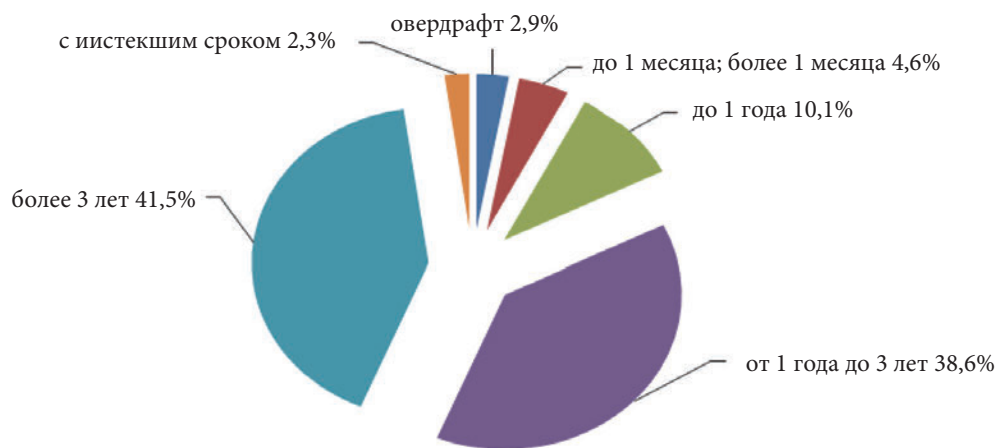
И в рамках Молдо-Германского Форума о финансировании МСП от 17 октября 2014 года предприниматели Приднестровья упомянули проблему сложности в доступе к дешевым кредитным ресурсам для представителей малого бизнеса как наипервейшую в ряду более широкого спектра проблем, препятствующих развитию данного сегмента бизнеса. Кроме этого, они проявили особенный интерес к возмож-

ности доступа к кредитам у молдавских банков. Но опять – в условиях отсутствия политического решения приднестровского вопроса, а этот факт подтвердили представители молдавских банков в своих высказываниях, – возможности молдавских банков кредитовать левобережные компании, которые незарегистрированы или не функционируют согласно законодательству Республики Молдова ограничены.

Так же как и в случае с банковским сектором правого берега Днестра, предоставление долгосрочных кредитных ресурсов компаниям для банков Приднестровья является вызовом. Из-за разницы в параметрах отчетности относительно срочности кредитов, невозможно провести прямое сравнение между объемом долгосрочных кредитов в Приднестровском регионе и на остальной территории Р.Молдова. Все-таки, несмотря на имеющиеся данные (см. рисунок ниже), становится ясным, что лишь у 41,5% кредитов, находящихся в общем портфолио кредитов приднестровских банков, к 01.10.2014 сроки погашений были свыше 3 лет. Тут мы отметим, что, согласно классификации НБМ, долгосрочные кредиты – это кредиты, чей срок погашения свыше 5 лет, но в отчетах ПРБ максимальный срок срочности кредитов 3 года. Отсюда можем предположить, что кредиты сроком выше 5 лет либо не существуют в портфолио приднестровских банков, либо их количество настолько незначительно, что их и не выводят отдельной категорией. Затем следовали кредиты срочностью от 1 до 3 лет – 38,6% из общего числа, от 1 месяца до 1 года – 10,1%, кредиты до 1 месяца, превышение кредита и с просроченным сроком – 9,8% всего.

Рисунок 17. Структура портфолио кредитов приднестровских банков по срочности на 01.10. 2014

источник: "ПРБ" (Приднестровский республиканский банк)

И опять, из-за отсутствия достоверной информации, можем лишь предположить, на основании имеющихся данных, что пониженная зрелость кредитов является препятствием для МСП Приднестровья, может даже в большей мере, чем для предприятий на правом берегу Днестра. Это предположение подтверждено и другими исследованиями в этой области, вывод которых в том, что приднестровская

банковская система располагает ограниченными долгосрочными ресурсами (депозиты, повторное финансирование и внешние займы, пенсионные фонды, другие долгосрочные обязательства). "Экономии населения представляют основную часть банковских обязательств. Все остальные виды обязательств, за исключением собственного капитала, очень дорогостоящие и составляют незначительную часть или вообще отсутствуют, потому что таким был предыдущий, советский подход, ориентированный на потребление, а не на инвестиции"¹⁵. Авторы таким же образом отмечают, что ограниченный собственный капитал приднестровских банков является таковым из-за их закрытого характера, в которых рост капитала возможен лишь за счет капитализации прибыли или внесения собственных средств существующих акционеров. В обеих ситуациях преобладающее желание – это получить сиюминутную прибыль, а не большую выгоду, но в будущем. В этом контексте авторы делают вывод об ограниченности, если даже не в полном отсутствии, инвестиционных ресурсов в приднестровском банковском секторе.

Как и в случае МСП на правом берегу Днестра, проблема обеспечения кредитов залогом (или "завышенных требований банков к залого", как было сформулировано представителями МСП на Форуме), актуальна и для малого бизнеса Приднестровья. Согласно авторам вышеупомянутого исследования, в Приднестровье перечень существующих продуктов кредитования для юридических лиц основан на залоге и практически совпадает для всех пяти основных банков. Несмотря на то, что, по мнению тех же авторов, приднестровские банки повернулись лицом к МСП региона только сейчас, несколько лет назад они прикладывали неимоверные усилия для увеличения их доли в общем портфеле кредитов, но этот процесс довольно медленный. Причиной может быть отсутствие опыта и ограниченные знания в области технологий и современных кредитных продуктов, помимо традиционного подхода, основанного на залоге, что значительно снижает доступ МСП к источникам финансирования. Представители новых предприятий, особенно принадлежащих к социально уязвимым слоям населения (мигранты, молодежь, пожилые люди, женщины), не могут получать кредиты, даже в качестве физических лиц. И это потому, что банки требуют опыт работы не менее 6 месяцев и прибыльную деятельность. Некоторые приднестровские банки уже предпринимают первые шаги к преодолению этого принуждения, и в этом смысле готовы ознакомиться с опытом молдавских банков: каким образом было внедрено микро-кредитование в общем и для малых предприятий в частности, рассмотреть выученные ими уроки и современные тенденции развития рынка.

3.4.

Взаимоотношения между банковскими секторами обоих берегов Днестра

Напряженные взаимоотношения между властями этих двух сторон и политическое нерешение приднестровского разногласия сделали сложным проведение коммерческой и экономической деятельности, включая банковскую, между двумя

¹⁵ *Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova*, UNDP Moldova, 2013

берегами Днестра. По этой причине все молдавские банки, у которых были филиалы в Приднестровье, были вынуждены закрыть их. А на базе Тираспольских подразделений бывших советских союзных были созданы первые приднестровские банки, независимые от таких же структур в Кишиневе. В качестве аргумента за право на продвижение собственной денежно-кредитной политики в регионе приводится Меморандум о нормализации взаимоотношений между Республикой Молдова и Приднестровским регионом, подписанный сторонами при посредничестве стран-гарантов и ОБСЕ в мае 1997 года. Согласно руководству региона, данный Меморандум определяет статус Приднестровья как независимого субъекта в международных и правовых отношениях в экономической, технико-экономической и культурной областях. Таким образом, если процитировать утверждение официальных лиц ПРБ, то: „Как результат данного Меморандума, ПРБ получила возможность действовать активно на международной арене в качестве центрального банка Приднестровья”¹⁶. Это при том, что и до подписания упомянутого Меморандума, начиная с 1991 года, были уже созданы почти все атрибуты банковской системы, отдельной от системы Республики Молдова.

Поскольку единственным органом, регулирующим деятельность в банковской сфере в Р.Молдова, признанным на международном уровне является национальный Банк Молдовы, тираспольские власти обратились к Кишиневу с инициативой легализовать банковские учреждения региона, для того чтобы они имели возможность действовать и на международном уровне. В ответ НБМ заявил, что, если бы приднестровским банкам предоставили лицензии, тогда под угрозой оказалась бы вся банковская система Республики Молдова. „Если НБМ выдает лицензию банку, который не может контролировать, тогда вся банковская система Республики Молдова войдет в черный список международных банков, считаясь системой с риском отмывания денег. Для эффективного наблюдения за данными банками, необходимо, чтобы законы Республики применялись и в этом регионе”,- заявил тогда президент НБМ¹⁷.

В свою очередь, представители ПРБ из Приднестровья утверждают, что никогда не отказывались и не отказываются сотрудничать с Национальным Банком Молдовы. После отмены операций с финансовым мониторингом со стороны банков США и Европы в 2012 году, руководство BRT выступило с инициативой подвергнуть деятельность ПРБ финансовому мониторингу с участием представителей всех участников переговоров в формате «5+2». Эта инициатива, согласно приднестровским властям, должна была быть детально обсуждена в рамках рабочей подгруппы по банковским вопросам из состава группы профильных экспертов в переговорном процессе. Одновременно, представители ПРБ обусловили финансовый мониторинг данного банка разблокированием приднестровской банковской системы (восстановление международных операций с банками США и Европы). Они показали готовность к долгосрочному международному мониторингу или, при необходимости, даже постоянному¹⁸.

В качестве решения по выходу из кризисного положения, созданного „блокированием приднестровской банковской системы”, представители руководства BRT

¹⁶ <http://www.cbpmr.net/?id=3&lang=ru>

¹⁷ “ЕС и США блокировали операции приднестровских банков”, опубликовано на: <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>

¹⁸ <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>

предложили даже подписание «Меморандума о взаимном понимании между центральными банками Приднестровья и Молдовы» на основе сотрудничества в областях финансового мониторинга и наблюдения за банковской системой. Согласно представителям BRT, предполагалось, что последуют обсуждения этого документа с РМ также в рамках рабочей подгруппы по банковским вопросам. Но молдавская сторона отказалась от обсуждений. Позиция молдавской стороны, однако, исходит из предпосылки, что любое соглашение, подписанное с так называемым «республиканским приднестровским банком» означало бы, фактически, молчаливое признание его легитимности. А так как на территории одного государства не могут существовать два центральных банка, которые бы регулировали банковскую деятельность, НБМ не может признать BRT в качестве официального органа по регулированию и банковскому наблюдению в Приднестровском регионе. Такие прецеденты в международной банковской практике незнакомы, более того, существование двух центральных банковских органов может привести к санкциям РМ на международном уровне. В переговорном процессе на уровне рабочих групп НБМ исходит из единственной предпосылки, состоящей в том, что интегрирование двух банковских «секторов» возможно в двух случаях:

- 1) Политическое решение приднестровского конфликта при определении законного юридического статуса данного региона, после которого могут начаться переговоры по вопросам сотрудничества между двумя секторами.
- 2) Интеграция приднестровского банковского «сектора» в легитимные рамки банковской деятельности в Республике Молдова.

Соответствующий Меморандум не представляет собой единственную инициативу приднестровской стороны в адрес НБМ. Ранее «Приднестровский республиканский банк» выдвинул инициативу установления сотрудничества с НБМ по мерам борьбы с отмыванием денег, а также финансовой мониторинга деятельности ПРБ при участии представителей всех участников переговорного процесса либо в другом международном формате. Эти вопросы обсуждались и в рамках рабочей подгруппы по банковской деятельности в рамках переговоров «5+2», но не увенчались успехом из-за непримиримой позиции сторон. Таким образом, все действия и инициативы, предпринятые приднестровской стороной исходят из логики создания банковской системы отдельной от системы РМ. В данной ситуации НБМ рассматривает выше упомянутые инициативы приднестровской стороны как попытку создать иллюзию транспарентности и открытости в банковской деятельности на территории региона, но на самом деле преследует создание и международное признание собственной банковской системы.

Инициативы по сближению 2 банковских секторов исходили в течение ряда лет и со стороны НБМ. НБМ представила приднестровской стороне предложения по интеграции банковской деятельности региона в легальное поле Республики Молдова, но все они остались без ответа по тем же самым причинам. В нашем видении, основная проблема этих предложений, так же как и приднестровской стороны, кроме того, что они исходят из логики существования двух разных банковской систем до политического решения, еще и в том, что они являются результатом односторонней инициативы, а не общего диалога или работ сторон в рамках рабочих групп или других механизмов взаимодействия. Стороны предпочитают инициативы и предложения «на расстоянии» – и это касается не только приднестровской стороны. Инициативы молдавской стороны также носят односторонний характер.

Очевидно, что непримиримость позиций, занятых сторонами переговорного процесса препятствует нахождению взаимоприемлемых решений в плане банковской деятельности, по крайней мере до политического решения конфликта, или даже в качестве предусловия для него. Политика „малых шагов”, принятая властями Республики Молдова по отношению к Приднестровскому региону находится пока на уровне деклараций, в реальности же нет практически никакого прогресса в сравнении с ситуацией 15 или 20 лет назад. Это досадно, тем более что в области межбанковского взаимодействия двух сторон есть примеры компромиссов, которые, хоть и не привели к серьезному сближению двух „секторов”, позволили экономическим агентам, включая МСП с обоих берегов, развить свою деятельность в обход препятствий, обусловленных конфликтом и облегчить осуществление взаимовыплат.

Так, согласно Постановлению Парламента от 19 июня 1996 года (нр. 885-XIII „Об открытии Тираспольскому расчетно-кассовому центру временного корреспондентского счета в Национальном банке”), до определения статуса приднестровской зоне, руководство РМ позволило Национальному Банку Молдовы открыть временный корреспондентский счет для Тираспольского расчетно-кассового центра в Национальном Банке Молдовы для облегчения взаимовыплат между предприятиями с двух берегов Днестра. Также, согласно Постановлению Правительства нр. 815 от 02.08.2005, банковская система из Приднестровского региона может осуществлять внешнеторговые операции и автотранспортные услуги, включая прямые банковские переводы для/от внешних партнеров, зарегистрировавшись временно в Государственном Регистре Предприятий и в Государственном Регистре Организаций Республики Молдова на основании документов о создании и свидетельства о регистрации, выданных приднестровскими властями. К сожалению, примеры компромиссов в отношении облегчения межбанковского взаимодействия и банковских операций для предприятий с двух берегов Днестра немногочисленны и ограничиваются, практически, двумя вышеупомянутыми документами.

Все же и до появления этих 2-х документов, которые сквозь призму сегодняшнего положения представляют собой успех, существовали попытки интегрирования и сближения двух банковских секторов. Но вторжение политического фактора привел к почти всецелому искажению первоначальных намерений и к тому, что положения подписанного соглашения не выполняются.

Так, 28 июня 1995 Губернатор/Президент Национального Банка Молдовы Леонид Талмач и его приднестровский „коллега” В.Загрядский, договорились и парафировали документ, который назывался: „Рекомендации по денежно-кредитной интеграции Республики Молдова и Приднестровья”, документ, который предусматривал поэтапную интеграцию (2 этапа) приднестровского банковского сектора в легитимное поле РМ. Но, к сожалению, документ, подписанный через неделю после этого, 5 июля 1995, теми же представителями руководства банков с двух берегов Днестра, а также Президентом РМ Мирчей Снегуром и лидером Приднестровского региона, Игорем Смирновым, существенно отличается от парафированного варианта. Прежде всего отличается философия документа, выраженная в названии – „Об отношениях между денежно-кредитными системами Республики Молдова и Приднестровья на первом этапе” (таким образом, уже речь идет об отношениях между двумя денежно-кредитными системами, а не их интегрировании). Далее, этот подписанный документ, который как ожидалось станет первым этапом для содержащихся в нем Рекомендаций, практически денатурирует пункт за пунктом

положения от 28 июня. Лишь „нейтральные” положения остались неизменными, зато касающиеся гармонизации финансово-экономического законодательства Приднестровского региона с законодательством Молдовы - единого обменного курса, единого режима нормативной документации, единой внешнеэкономической политики, пруденциальные нормативы и наблюдения единой банковской системы и т.д. – были исключены. Из оставшихся лишь те, что касались безналичного денежного обращения и параллельно молдавского лея в Приднестровье, координирования внешнеэкономической политики и обмена между сторонами отчетами в финансово-экономической сфере могут быть включены в категорию тех, что устанавливают определенные отношения между денежно-кредитными „системами” сторон, но и те не выполнялись и не выполняются до сего дня.

3.5. Выводы и рекомендации

Несмотря на то, что МСП на двух берегах Днестра имеют значительный вес в структуре экономики сторон, похоже что они не получают должного финансирования со стороны банков, которое бы соответствовало их вкладу и роли в экономике. Даже если проникновение банковских услуг и кредитования со стороны банков больше на правом берегу в сравнении со средней арифметической по региону и в большинстве стран, близких по территории и населению, Республика Молдова пока серьезно отстает. Похоже что компании, в частности МСП, Приднестровья еще более в худшем положении, так как кредиты у приднестровских банков в целом дороже, а долгосрочные кредитные ресурсы более ограничены. Таким же образом проблема технологий и специфических методов кредитования IMMM-на левом берегу Днестра выглядит более актуальной, так как в течение ряда лет приднестровские банки были лишены специальных ресурсов международных финансовых организаций, предназначенных для финансирования, которые проникли в банковский сектор на правом берегу Днестра одновременно с этими ресурсами. Так что основными ресурсами приднестровских банков продолжают оставаться экономика населения на ограниченный срок и собственный капитал банков. Однако оба вида недостаточны для удовлетворения инвестиционных нужд компаний региона. Ситуация международной непризнанности региона и местного банковского сектора, политики, проводимые банковскими властями региона, делают кредиты и банковские услуги более дорогими и менее доступными.

В данных условиях ММСП Приднестровья заинтересованы в молдавских кредитах и банковских услугах, но это невозможно осуществить при наличии двух разных нормативно-правовых баз, отличающихся в том, что касается регулирования банковской и деловой деятельности на двух берегах Днестра. Самым простым решением, которое напрашивается, могла бы стать идентификация развязки политического характера для существующего разногласия между 2 сторонами, опять же преимущественно политического происхождения. Длительная история, более 20-летней давности, переговоров и поисков решения политического характера между 2 сторонами не принесла результатов. Таким образом, после длительного периода переговоров и попыток найти решение приднестровского конфликта, в которых основное ударение ставилось на аспекте политического урегулирования, становится все более очевидным, что экономическое взаимодействие сторон мог-

ло бы стать наилучшей предпосылкой для нахождения последующего политического решения. В этом контексте сближение между двумя банковскими секторами сторон может быть одним из самых потенциально продуктивных решений с точки зрения достижения ощутимых результатов. Но, к сожалению, примеров таких решений мало. В процессе переговоров по банковской проблематике стороны приняли преимущественно непримиримую позицию: во всех своих инициативах и предложениях власти Приднестровского региона исходят из логики создания банковской системы, независимой от соответствующей системы Республики Молдова. Молдавские власти и НБМ отвергают в самом начале такие инициативы, исходя из предпосылки государства и единой банковской системы, единственный статус которых признан в международном плане.

Все же немногочисленные примеры решений, внедренных до на стоящего времени, в этой области могли бы стать отправной точкой для других решений такого рода. Для этого, однако, необходимо, чтобы стороны продолжили диалог, и, что еще важнее, необходимо придать этому диалогу больше эффективности. По нашему мнению, сформулированные ниже предложения поддерживают данный принцип, предназначенный для придания импульса взаимодействию экономических агентов с обоих берегов Днестра, более активному и эффективному взаимодействию между банковскими секторами с обоих берегов с потенциалом послужить в будущем предпосылкой для идентификации и политических решений.

- Так как идентификация решений для сближения обоих банковских секторов, созданных на *de facto* международно признанной территории Республика Молдова, до политического урегулирования отношений между двумя сторонами и определения законного/легитимного статуса Приднестровского региона, будет трудно исполнимой миссией, усилия сторон необходимо направить первоочередно не на те проблемы, которые составляют на момент предмет разногласий на политическом уровне, а на те, которые представляют взаимный интерес и преимущества для обеих сторон, в первую очередь на те, что связаны с облегчением экономической деятельности компаний на обоих берегах Днестра.
- В этом же контексте, одно из решений, сформулированных участниками 5-го Молдо-Германского Форума о финансировании МСП от 17.10.2014, было возвращение к документу, подписанному в 1995 году, который предусматривал сотрудничество двух банковских систем. В целях, а также в намерении усилить уровень взаимодействия между сторонами, было предложено создание постоянного двустороннего механизма (рабочая группа), состоящего из представителей банковской среды с обоих берегов Днестра, которые бы занимались решением текущих задач, появившихся в отношениях между двумя банковскими секторами, до идентификации политических решений.
- Так как отсутствие ресурсов и высокая стоимость кредитов являются одними из основных причин недостаточного финансирования компаний, включая МСП, с обоих берегов Днестра, участники согласились, что без продолжения реформ, как в финансовом, так и в реальном секторе, эти проблемы не смогут быть решены. Дальнейшее реформирование финансового и реального секторов экономики обоих берегов смогло бы создать предпосылки для появления долгосрочных ресурсов и по более низкой цене, а также для

лучшей подготовки реального сектора для кредитования, что облегчило бы доступ бизнеса к финансированию на обоих берегах.

- И в то же русло вписалось бы предложение участников Форума придать толчок реформированию пенсионной системы и системы страхования на обоих берегах, которые смогли бы предлагать банковским секторам долгосрочные ресурсы для кредитования.

И опять, в качестве частного примера к предложению о необходимости продвижения реформ в реальном секторе экономики, вписалась бы и идея, высказанная участниками Форума, расширить охват программ по обучению представителей бизнеса, в особенности МСП, обоих берегов Днестра, для повышения их умений и финансовых знаний, а в последствии, для увеличения их шансов доступа к финансированию.

ПЕРЕСМОТР СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ МСП В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

4.1. Введение

В последние десятилетия малое предпринимательство превратилось во многих странах в один из важнейших секторов экономики. На данный момент доля малого бизнеса в ВВП развитых стран составляет порядка 50%.¹⁹

Присущие малым предприятиям гибкость, простота и дешевизна управления, способность содействовать научно-техническому прогрессу, ускорять внедрение его завоеваний, мобилизовать значительные финансовые и производственные ресурсы общества обуславливают важную экономическую, антимонопольную, инновационную и социальную роль этого сектора экономики.

В то же время для малых предприятий характерны такие слабости, как чрезмерная зависимость от внешней среды, неустойчивость, особенно к финансовым потрясениям, недостаток ресурсов, сложности со сбытом продукции и т.п. Очевидно, что разразившийся в конце первого десятилетия нынешнего столетия мировой финансовый кризис в большей степени оказал негативное влияние на ситуацию в сфере предпринимательства, но особенно это коснется малого бизнеса, что, собственно, уже и происходит. В этой связи возникла необходимость рассмотрения кризисной ситуации и возможностей адаптации малого бизнеса к ней с учетом зарубежного опыта.

Практика и регулирование в данной области ещё не до конца разработаны, поэтому дискуссии в рамках молдо-германского Форума по финансированию Малых (М) и Средних Предприятий (СП) являются значимым поводом для выявления существующих проблем в данном аспекте, а также для выявления решений, предложенных участниками финансового рынка.

Данное исследование отражает в большей степени результаты дискуссии данного события, резюмируя выявленные проблемы, предложенные решения и возможные преграды для их внедрения, опираясь на мнения участников данных дискуссий. Однако, учитывая относительно низкий уровень понимания концепции финансового кризиса в Молдове, в начале исследования даются определения данной концепции с учетом её обсуждения в рамках Форума, а также концептуальные аспекты данного явления, представленные на международном уровне. Для лучшего восприятия контекста финансового кризиса в отдельную главу были включены идеи, касающиеся предпосылок возникновения мирового финансового кризиса, а также общеизвестные последствия, в том числе и для сектора МСП. Учитывая результаты дискуссий по вопросам организационного характера глобального финансово-экономического кризиса соответствующая глава включает в себя анализ основных проблем, с которыми в результате кризиса приходится сталкиваться ма-

¹⁹ <http://www.klerk.ru/> Информационное агентство Клерк.Ру.

лым и средним предприятиям. Специфику этих проблем в региональном масштабе определяет и тот факт, что политически неразрешённый приднестровский конфликт усиливает финансовый прессинг на весь спектр МСП, расположенных по обе стороны Днестра (в рамках данного форума принимали участие и предприниматели-представители левобережья Днестра). Следующие главы посвящены мерам кризисного реагирования для поддержки малых и средних предприятий. Последняя глава непосредственно отражает содержание дискуссий, выводы и рекомендации круглого стола «Пересмотр стратегий развития МСП в контексте мирового финансового кризиса» в рамках молдо-германского Форума о финансировании М и СП от 17 октября 2014 года.

Основными проблемами в области развития МСП с учётом воздействия мирового финансового кризиса, выявленными в рамках соответствующих дискуссий, являются:

1. Непризнанность Приднестровского региона.
2. Неподготовленность МСП к получению кредитов (отсутствие бизнес-планов).
3. Низкий уровень функциональности судебной системы и исполнения законов.
4. Отсутствие реальной, действенной поддержки МСП со стороны государства.
5. Отсутствие механизма перераспределения финансовых потоков.
6. Высокий уровень коррупции.
7. Сильное воздействие макрофакторов на результаты деятельности МСП.

4.2. Сущность и формы проявления финансового кризиса

Согласно Энциклопедическому словарю экономики и права, **финансовый кризис (на макроуровне)** – это глубокое расстройство государственной финансовой системы, сопровождаемое инфляцией, неустойчивостью курсов ценных бумаг, проявляющееся в резком несоответствии доходов бюджета их расходам, нестабильности и падении валютного курса национальной денежной единицы, взаимных неплатежах экономических субъектов, несоответствии денежной массы в обращении требованиям закона денежного обращения.

Таким образом, *финансовый кризис* – это перелом в движении денежных потоков, порождающий ряд проблем.

Сами по себе любые процессы, в том числе и экономические, как правило, цикличны. Экономический цикл имеет следующий вид:

И этот цикл повторяется бесконечное множество раз с определенной периодичностью. Такая периодика может наблюдаться как в долгосрочной, так и в краткосрочной перспективе. То есть, к примеру, глобальный финансовый кризис бывает раз в 50-60-70 лет, но при этом, даже если экономика находится на пике своего развития, могут наблюдаться локальные финансовые кризисы. Поэтому возникновение финансового кризиса – это нормальный неизбежный экономический процесс, и в этом нет ничего внезапного и удивительного.

Развитие мировых валютно-кредитных отношений сопровождается вспышками финансовых кризисов. До образования мирового хозяйства финансовые потрясения охватывали национальные системы отдельных стран. В прошлом столетии они стали приобретать международный характер. Яркое выраженный международный характер финансовых кризисов проявился в 30–90-е годы, относящиеся к нижней фазе длинной волны развития рыночной экономики. В значительной мере финансовые кризисы стали отражением происходящих структурных изменений в мировой хозяйственной системе.

Возможности финансовых кризисов заложены в характере форм движения капитала и в функционировании рынка. Сделки на рынках капиталов означают финансирование будущей стоимости, которую еще предстоит создать. Поэтому денежные потоки обслуживают «ожидания» будущих доходов во время реального разрыва между реально существующей (авансированной) и будущей стоимостью (прибылью). Это происходит в связи с тем, что на финансовом рынке требования к собственности финансовых активов (инструментов) документально закрепляются задолго до того, как появится собственность, способная приносить доход. Требования оформляются между большим числом участников рынка, которые нередко задействованы одновременно во многих финансовых операциях. Разрыв между будущими доходами и поиском ликвидности создает угрозу риска невозвращения средств кредитору. Поскольку существующая система страхования рисков далека от совершенства, то разрыв в одном звене приводит к нарушению многих других сделок, нередко приводя к кризисным ситуациям на национальных и международных рынках.

Под *международным финансовым кризисом* понимается глубокое расстройство кредитно-финансовых систем в целом ряде стран, приводящее к резким диспропорциям в международных валютно-кредитных системах и прерывности их функционирования. Финансовый кризис обычно в той или иной степени одновременно охватывает различные сферы мировой финансовой системы. Центром финансовых кризисов является денежный капитал, а непосредственной сферой проявления – кредитные учреждения и государственные финансы.

Различают *циклические и специальные международные финансовые кризисы*. Первые являются предвестниками экономических кризисов производства, вторые возникают независимо от экономического цикла под влиянием особых причин. Но и последние затрагивают хозяйство и внешнеэкономические связи *путем обратного отражения*.

Формы проявления финансовых кризисов. Финансовый кризис включает следующие явления:

- обвальное падение валютных курсов;
- резкое повышение процентных ставок;
- изъятие банками в массовом порядке своих депозитов в других кредитных учреждениях, ограничение и прекращение выдач наличности со счетов (банковский кризис);
- разрушение нормальной системы расчетов между компаниями посредством финансовых инструментов (расчетный кризис);
- кризис денежного обращения;
- долговой кризис.

Множество **факторов** определяют возникновение и развитие финансовых кризисов. Нередко причины кризиса остаются загадкой. Обычно условием финан-

совых кризисов являются нарушения, неблагополучие в соотношении различных видов активов в определенных звеньях финансовой системы. Так, при признаках неблагополучного положения в компании или нарочито умышленно созданной ситуации акционеры начинают сбрасывать акции, что может вызвать тенденцию понижения в биржевых курсах. Когда возникают сомнения в надежности банков, вкладчики стремятся скорее изъять свои вклады, а так как банки обладают ограниченными ликвидными средствами, то они не могут сразу вернуть значительную часть вкладов. В силу взаимосвязанности элементов хозяйственной системы может начаться цепная реакция, приводящая к финансовому кризису. Иностранный капитал уходит из страны, одновременно, а может быть раньше, бежит национальный капитал. Бегство капитала из страны приводит к увеличению спроса на иностранную валюту. Даже высокий уровень валютных резервов может оказаться неспособным удовлетворять нарастающий спрос. Широкое использование информационной техники привело к тому, что кризисы, возникающие на национальных финансовых рынках, быстро приобретают международный характер.

В последние десятилетия на внутренние предпосылки финансовых кризисов накладываются внешние, связанные с огромными потоками капитала, пересекающих границы, которые способны подорвать финансовое положение страны в связи с ослаблением государственного регулирования. Мировизация движения капитала, развитие оффшорных операций, снижение регулирующей роли государства увеличили возможности проведения чисто спекулятивных действий в мировой финансовой системе. К ним относятся операции, преследующие цели извлечения сверхприбыли за счет преднамеренного использования финансовых показателей (валютный курс, курсы акций, учетные ставки). Для этого мобилизуются огромные средства в десятки и сотни млрд долларов. Возможности для этого есть.

В мире насчитывается около 4 тыс. хеджфондов, специализирующихся на спекулятивных операциях. Они сосредоточивают 400–500 млрд долл. ликвидных средств, которые при согласованности их действий могут быть использованы в любом центре для получения спекулятивной прибыли. По оценке МВФ, 5–6 крупнейших фондов способны мобилизовать до 900 млрд долл. для нападения на ту или иную национальную валюту или фондовый рынок. Не все финансовые центры способны противостоять такому давлению.

Последствия финансовых кризисов. Последняя четверть прошлого века характеризовалась учащением финансовых кризисов. При этом в развивающихся странах они случались чаще, чем в развитых. Так, валютные кризисы в 90-е годы произошли более чем в 60 странах, включая 41 страну с развивающимися рынками. Наиболее крупные потрясения пережили финансовые системы Бразилии, Мексики, Аргентины, Южной Кореи, стран Юго-Восточной Азии, Японии.

Финансовые кризисы являлись отражением нестабильности мирового экономического развития, его иерархичности, а также структурных диспропорций в сфере мобилизации и размещения капиталов, управления валютными резервами в кризисных странах. Они показали, что важнейшей причиной возникновения финансовых кризисов было массированное привлечение иностранного ссудного капитала, особенно в краткосрочной форме. Отношение краткосрочной задолженности к общей внешней задолженности перед кризисом у кризисных развивающихся стран было в два раза выше, чем у стран, не попавших в кризисную ситуацию.

Накопление краткосрочной задолженности и значительной части пассивов, обеспеченных или индексированных в иностранной валюте, ослабляло устойчи-

вость национальных денежно-кредитных систем. Большие внешние дисбалансы (отрицательное сальдо платежей, большие платежи по процентам, высокая доля краткосрочной задолженности, преобладание внешних пассивов над активами и т.д.) делают хозяйство очень чувствительным к внешним изменениям, включая изменения в циклическом развитии развитых стран, постоянные изменения на международных финансовых рынках и в структурах обменных курсов ведущих валют.

Финансовый кризис оказывает отрицательное воздействие на сектор материального производства и на накопление капитала. Острейшей проблемой становится занятость рабочей силы. В ходе развития кризисов в 90-е годы пораженные им страны теряли до 14% своего ВВП на годовом уровне, и для восстановления докризисного уровня экономического роста требовалось до шести лет. Кризисы вызывали увеличение дефицитов платежных балансов в кризисных странах более чем на 2% ВВП по сравнению с некризисными странами. Кризисы 90-х годов отрицательно сказались на развитии производственного и денежно-кредитного секторов мирового хозяйства. Резкое сокращение производства в кризисных хозяйствах приводило к уменьшению темпов роста внешней торговли и обострению конкуренции из-за изменения валютных курсов.

Финансовые кризисы показали необходимость перестройки мировой финансовой системы, введения большей открытости, улучшения отчетности, укрепления национальной экономической политики.

4.3.

Современный мировой финансово-экономический кризис и его влияние на сектор МСП

Современный финансовый кризис берет свое начало еще в 1944 году, когда было подписано Бреттон-Вудское соглашение, согласно которому, наравне с золотом, мировой валютой был признан американский доллар, при этом стоимость доллара оставалась четко привязанной к стоимости золота.

Чуть позднее были созданы две крупнейшие кредитно-финансовые организации мира – Международный Валютный Фонд (МВФ) и Международный Банк Реконструкции и Развития (МБРР), основными задачами которых было кредитование государств для поддержания их платежного баланса.

В 1976-1978 годах на смену пришла Ямайская валютная система, согласно которой золотой стандарт был полностью отменен, а валютные курсы стали свободно плавающими, формирующимися по рыночным принципам: на основании предложения и спроса. Эта система действует и по сегодняшний день.

За все это время постоянно наращивался объем кредитов, утвержденных МВФ и МБРР. Причем, поскольку курсы валют уже не были привязаны к золоту, происходила постоянная эмиссия долларов. Попросту говоря, доллары печатали и выдавали в кредиты. Кредиты эти, хоть и были достаточно дешевыми, но все равно предполагали возникновение ссудного процента. Таким образом, долларовая денежная масса постоянно росла, причем, росла в прогрессии, по формуле сложных процентов.

Согласно всем законам экономики такой колоссальный и прогрессирующий рост денежной массы должен был вызывать сумасшедшую инфляцию. Однако этого не происходило, поскольку для предотвращения инфляции были специально

созданы всевозможные механизмы торговли ценными бумагами: излишки денежной массы вкладывались в ценные бумаги, которые, по сути, не являются деньгами, а значит, рост их количества не вызывает инфляцию.

В результате в мире возникла следующая ситуация:

- мировая долларовая масса растет, как снежный ком;
- при этом долларовой инфляции не наблюдается (цены в долларах не растут пропорционально росту количества долларов) благодаря действию специальных финансовых механизмов;
- общая кредитная задолженность стран мира в долларах неуклонно растет;
- подавляющее большинство долларовой массы не подкреплено ни золотом, ни произведенными товарами и услугами – это лишь кредиты, порождающие ссудный процент и дальнейший прогрессивный рост количества долларов;
- происходит тотальная долларизация мировой экономики;
- мировая экономика не выдерживает такого роста долларовой денежной массы, не подчиняющейся экономическим процессам.

В этом и заключается глобальная суть мирового финансового кризиса. Однако нам обычно преподносят финансовый кризис, говоря уже о его последствиях, а не причинах.

Общепризнанными *последствиями* финансового кризиса считаются:

- наращивание долговых обязательств стран, предприятий и людей;
- падение платежеспособности стран, предприятий и людей;
- спад производства со всеми вытекающими последствиями (безработица и т.д.).

Получается интересная ситуация: денежная масса в мире растет, но она превращается преимущественно в долги (кредиты), а не в реальные товары и услуги.

Все привыкли думать, что финансовый кризис – это когда нет денег. Так, получается, что абсолютно не так: денег становится только больше. В никуда исчезнуть они не могут. Значит, просто происходит перераспределение мировых денег.

Если деньги от кого-то уходят (от отдельных людей, предприятий, стран), значит они к кому-то и приходят (к отдельным людям, предприятиям, странам). Полагая, что это абсолютно логично.

Таким образом, отдельным людям, тем, к которым приходят деньги, современный финансовый кризис, однозначно, на руку. И к таким людям может при желании примкнуть любой, только в своих локальных масштабах, разумеется.

Чем опасен финансовый кризис?

Поскольку тематика дискуссий, имевших место в рамках Форума, – финансы МСП, то и современный финансовый кризис следует рассматривать с точки зрения отдельных предприятий и состояния их собственного бюджета. Чем опасен финансовый кризис для людей? Все банально просто:

- лишение источника дохода или сокращение доходов в результате увольнения или снижения зарплаты;
- одновременно рост расходов, поскольку цены на товары и услуги начинают расти.

Таким образом, общее финансовое состояние предприятия может заметно ухудшиться, благодаря снижению доходов и увеличению расходов одновременно.

Глубина и серьезность глобального финансово-экономического кризиса, кото-

рый разразился в 2008 году, застала работодателей, работников и правительства врасплох. То, что поначалу казалось проблемой, связанной со спадом активности на рынке ипотечных кредитов в США, быстро переросло в глобальный кризис в сфере финансов, экономики и занятости. В ответ правительства многих стран ослабили рычаги кредитно-денежной политики и затем начали все больше прибегать к мерам финансово-бюджетной политики, чтобы восстановить уровень потребления и инвестирования или предотвратить его падение. Насколько эффективными окажутся эти меры, пока неизвестно. Всем правительствам хотелось бы надеяться, что благодаря им падение спроса будет ограничено, потребители увеличат свои расходы, финансовые учреждения возобновят кредитование, а предприятия снова начнут делать капиталовложения и нанимать работников.

Хотя кризис затронул компании всех размеров, данное исследование посвящено малым и средним предприятиям, которые вносят заметный вклад в производство и обеспечение занятости в развитых и развивающихся странах. Способность государств ограничить масштабы ликвидации этих предприятий и увольнения их работников будет в значительной степени способствовать восстановлению как глобальной экономики, так и экономики отдельных стран.

На наш взгляд, анализ специфики малого предпринимательства позволяет обозначить проблемы субъектов малого предпринимательства, степень остроты которых во время финансово-экономического кризиса обостряется:

- высокая степень неустойчивости положения на рынке и связанный с этим возрастающий риск неплатежей в условиях снижения спроса на товары и услуги как со стороны потребителей, так и со стороны контрагентов;
- трудности в заимствовании дополнительных финансовых средств и получении кредитов в результате удорожания и сокращения размеров кредитования реального сектора со стороны банков;
- сокращение прироста инвестиций и, как следствие, невозможность приобретения необходимого оборудования, увеличение степени износа основного капитала;
- отсутствие оборотных средств на приобретение сырья, материалов, выплату заработной платы и т.п.;
- уплата налогов становится проблематичной, что требует поддержки, связанной с облегчением налогообложения, в том числе налоговые льготы, снижение налогового бремени, упрощение системы налогообложения;
- уплата процентов по кредитам и возврат самих кредитов становится невозможным из-за снижения спроса на продукцию, снижения прибыли и рентабельности деятельности субъектов малого предпринимательства;
- усиление административного давления на бизнес, увеличение числа проверок со стороны пожарного надзора, санитарно-эпидемиологической службы, лицензионной палаты, налоговой инспекции, отделов внутренних дел и др.;
- отсутствие свободного доступа к займам государственных и муниципальных фондов поддержки малого предпринимательства в связи с малыми размерами их финансовых активов и ограниченным бюджетным финансированием этих фондов.

Именно на данных проблемах финансового характера как раз и было заострено внимание участников круглого стола в рамках данного форума.

Существующие и потенциальные проблемы субъектов малого предпринимательства в основной своей массе носят финансовый характер. Как представляется, для решения указанных проблем и ослабления негативного влияния экономического кризиса на деятельность субъектов малого предпринимательства должны быть приняты меры, направленные, прежде всего, на укрепление финансовой базы малого бизнеса и повышение эффективности его деятельности.

4.4. Эволюция сектора МСП в до- и пост-кризисный период

Как указали участники Форума, современные реалии не улучшили характеристики устойчивости экономик Молдовы и Приднестровья к внешним, в том числе и финансовым шокам. В связи с этим сохраняется и уязвимость обеих экономик по причине:

- высокой степени открытости экономики в сочетании с ее неконкурентоспособностью и отсутствием внутренних стимулов развития;
- структурных диспропорций: отсутствием значимых действий по адаптации отраслевой структуры экономики к изменившимся условиям. Развитие, базирующееся на урезанно-советской отраслевой структуре, не может быть устойчивым в принципе;
- бюджетных рисков: налоговая база весьма ограничена, ее расширение не успевает даже за устойчиво растущими социальными обязательствами;
- рисков занятости: в условиях «падающего» развития экономики и подавленного спроса на труд реформирование рынка труда мало реально – на него нет спроса;
- отсутствия механизмов трансформации внешних импульсов развития во внутренние проекты/двигатели развития.

Для развития Республики Молдова сектор МСП имеет особую важность. В период создания рыночных отношений роль МСП определялась не только создавшейся структурой экономики, в которой значительную долю занимали виды деятельности, предпочитавшиеся малыми предприятиями, но и наличием человеческих ресурсов, оставшихся без работы, неиспользуемым оборудованием и вторичным сырьем – всем тем, что могло оптимально использоваться малым бизнесом.

На протяжении 20 лет сектор МСП Республики Молдова вырос, как с точки зрения качества, так и количества. Мировой финансово-экономический кризис отрицательно сказался на МСП. Изучение воздействия кризиса на результаты работы этого сектора и определенных групп МСП позволяет рассматривать более конкретно их возможности и ограничения в условиях чрезвычайно неблагоприятной внешней среды и аргументировать необходимость совершенствования регламентирующих их политик.

В Республике Молдова МСП составляют существенную долю в общем количестве экономических агентов, которые обеспечивают занятость рабочей силы и скромный уровень доходов, а также насыщают рынок товарами и участвуют в формировании ВВП.

Характеристика основных показателей МСП, оценка потенциала и вклада данного сектора в развитие экономики Республики Молдова, а также его разви-

тия, включая несколько последних кризисных лет, даст возможность определить сильные и слабые стороны молдавских МСП в сравнении с другими европейскими странами, а также аргументировать основные направления их развития и меры поддержки государством.

Количественное воздействие МСП на экономический рост оценивается показателем доли МСП в ВВП. Значение показателя доли МСП в ВВП значительно различается в разных странах.

В ЕС сектор МСП создает 58,4% ВВП, в США – 43,4% (в 2009 г.).

В 10 из 12 стран Организации Черноморского Экономического Сотрудничества (ОЧЭС) доля МСП в ВВП составляет менее 50%; в 5 странах – менее 30%. В 2010 году доля молдавских МСП в ВВП составила 28,3%. Во всех странах вклад МСП в ВВП относительно ниже, чем доля сектора в обеспечении занятости рабочей силы. Данный факт отражает более низкий уровень производительности труда в секторе МСП, чем в крупных компаниях.

Кризис оказал влияние и на другие показатели, характеризующие социально-экономическое развитие стран, отрицательно отразившись на развитии предпринимательской среды.

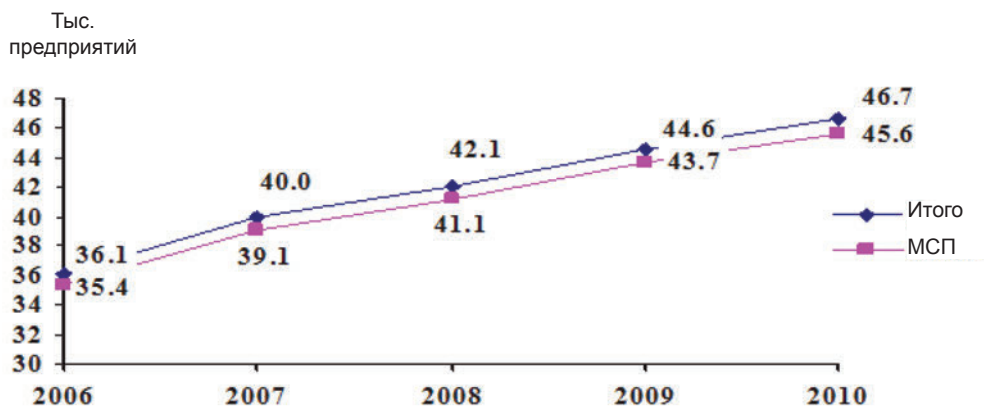
МСП Республики Молдова довольно активно участвуют в производстве товаров и услуг, удовлетворяя спрос, в частности, на внутреннем рынке. Характерным для Республики Молдова является отсутствие сотрудничества между крупными предприятиями и МСП, в связи с чем МСП, в первую очередь, способствуют насыщению потребительского рынка.

В период 2006-2010 годов наблюдалось позитивное развитие МСП по всем показателям, демонстрирующее, что в целом сектор является рентабельным и вносит положительный вклад в формирование национального дохода. Лучшие результаты были отмечены в категории малых предприятий.

В Республике Молдова МСП составляют около 97,7% от общего количества предприятий страны и отражают стабильный рост сектора, как благодаря улучшению предпринимательской среды, так и совершенствованию регламентирующей базы, касающейся предпринимательской деятельности.

В 2010 году количество МСП составляло 45,6 тысячи предприятий, или на 1,9 тысячи предприятий (4,3%) больше по сравнению с 2009 годом и на 10,2 тысячи предприятий (на 28,8%) больше по сравнению с 2006 годом; при этом быстрее

Рисунок 18. Эволюция количества МСП в период 2006-2010 годов

всего росло количество микропредприятий с 27,27 тысячи до 34,9 тысячи единиц в 2010 году, в то время как количество малых предприятий выросло на 2,6 тысячи единиц, или 39,5% за отчетный период (рисунок 18).

Большая часть МСП осуществляет свою деятельность в области коммерции, в 2010 году их количество составляло около 18,7 тыс. единиц, или 41% от общего количества малых и средних предприятий, что составило рост в 4,5% по сравнению с 2009 годом и на 28,4% – с 2006 годом. В 2010 году в перерабатывающей промышленности было занято 5,1 тысячи МСП, или на 0,4 тысячи, т.е. на 10% больше, чем в 2006 году. Растущее количество МСП, работающих в промышленном секторе в отчетном периоде, говорит о том, что этот сектор находится на стадии развития – процесс с множеством сопутствующих обстоятельств, поскольку в малых и средних предприятиях промышленного сектора происходят сложные организационные и производственные процессы, результатом которых является эффективность инфраструктуры, квалифицированность персонала и устойчивость на рынке.

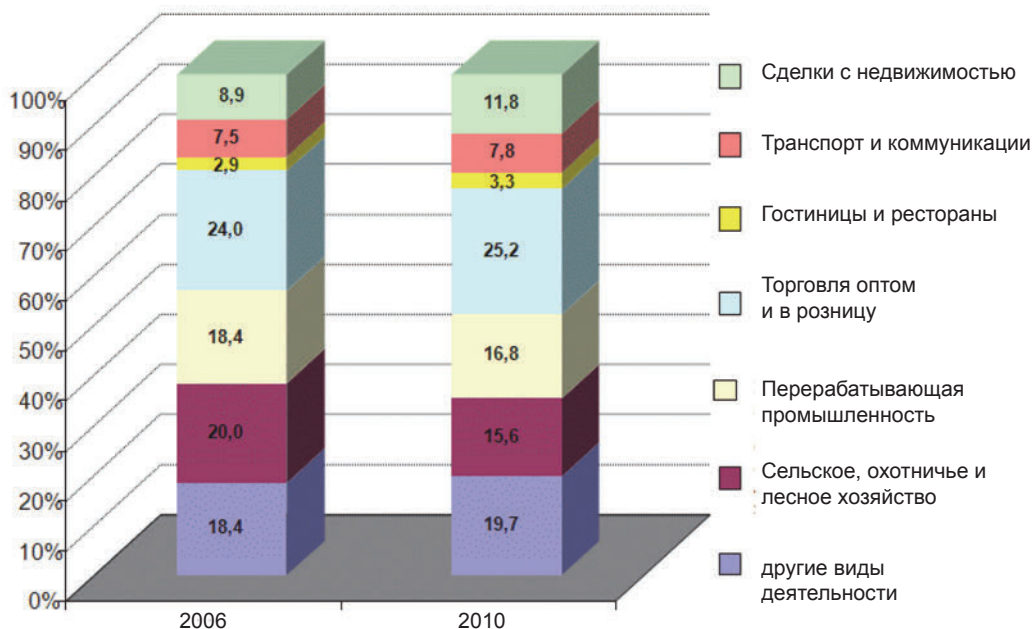
Рисунок 19. Доля МСП в разрезе по основным видам деятельности в 2010 году

В конце 2006 года среднее количество работников, получающих заработную плату в экономике Республики Молдова, составляло более 575 тысяч человек, а в секторе МСП было занято 332,7 тысячи человек, что составляло 56,2% от общего количества. Около 24% работников были заняты в оптовой и в розничной торговле, 20% – в сельском, охотничьем и лесном хозяйстве, 18,4% – заняты в перерабатывающей промышленности.

В 2010 году в МСП было занято 309,4 тысячи человек, что составляло 58,8% от общего количества лиц, занятых в национальной экономике. 25,2% работников сектора МСП были заняты в оптовой и в розничной торговле, 15,6% – в сельском, охотничьем и лесном хозяйстве, а 16,8% – заняты в перерабатывающей промышленности (рис.20).

Рисунок 20. Показатели количества работников МПС по основным видам деятельности в их общем количестве, 2010 год

Количество работников в среднем на одном предприятии в 2010 году составило 6,8 человека, что на одного человека меньше, чем в 2009 году и на 2,6 человека меньше, чем в 2006 году.

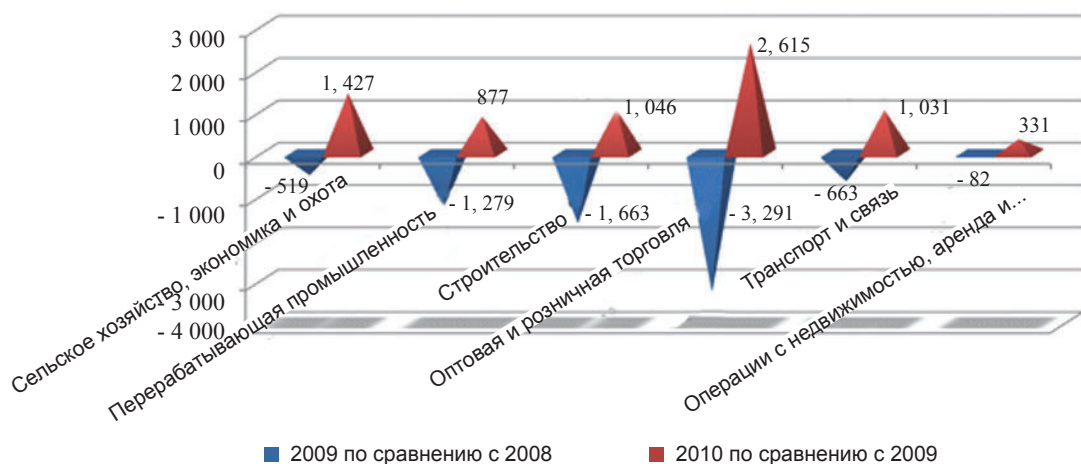
В 2006 и 2007 годах отмечался рост количества лиц, занятых в МСП (+4,9% и +3,3% в год), который сократился в 2008, 2009 и 2010 годах, соответственно на 4,5%, 3,6% и 2,2% в год.

Региональный анализ показывает, что рабочая сила, занятая в МСП в 2010 году, концентрировалась в районе муниципия Кишинэу – 164,4 тысячи человек; далее следовал Северный регион – 58,5 тысячи человек; Центральный регион – 49,9 тысячи человек, Южный регион – 24,6 тысячи человек и АТО Гагаузия – 12,0 тысячи человек.

Несмотря на относительно положительные тенденции в натуральных показателях деятельности МСП в Республике Молдова за рассматриваемый период времени, всё же финансовые показатели явно демонстрируют отрицательное воздействие мирового финансового кризиса.

Так, в 2009 году в МСП большей части секторов национальной экономики наблюдалось снижение показателей развития. Доходы от продаж снизились во всех областях деятельности малых и средних предприятий, за исключением финансовой деятельности. В течение 2010 года, однако, финансовая ситуация в секторе не только вернулась к нормальной, но и значительно улучшилась; в МСП наблюдался рост доходов по всем позициям (рис. 21). Таким образом, если в 2009 году доходы МСП от продаж сократились по сравнению с 2008 годом на 7504,1 миллиона леев, то в 2010 году, по сравнению с 2009 годом, они выросли на 7783,2 миллиона леев, составив 65263,2 миллиона леев.

Рисунок 21. Эволюция доходов МСП от продаж в динамике в соответствии с видами деятельности (миллионы леев)

Эта эволюция является следствием гибкости МСП; большинство из них вписалось в класс микропредприятий, характеризующихся большей гибкостью (реструктурируются и переориентируются гораздо быстрее).

В 2010 году доходы МСП от продаж в среднем на предприятии составили 1430 тыс.леев, или на 114 тыс.леев (на 8,6%) больше по сравнению с 2009 годом, а доходы МСП от продаж в среднем на одного работника составили 210,9 тысячи леев, т.е. на 29 тысяч леев (на 16%) больше по сравнению с 2009 годом.

Финансовый результат МСП в 2010 году характеризовался получением прибыли в размере 5456,9 млн.леев, который увеличился по сравнению с 2009 годом на 3213,7 млн.леев и на 3709 млн.леев по сравнению с 2006 годом.

В то же время, в 2010 году 21,7 тыс. МСП, или 47,6% от общего их количества, понесли потери. Начиная с 2006 года впервые по этому разделу зарегистрировано уменьшение на 3 процентных пункта количества предприятий, понесших убытки, сумма которых уменьшилась на 979,2 млн.леев.

В 2010 году вклад малых и средних предприятий в формирование валового внутреннего продукта был на 28,3%, или на 6,7 процентных пункта меньше, чем в 2006 году.

4.5.

Проблемы взаимоотношений банковского сектора и сектора МСП в условиях влияния кризиса

Банки ориентируются на кредитование лишь эффективно развивающихся предприятий. При этом большинством банков не используются такие широко распространенные за рубежом формы поддержки малого бизнеса, как факторинг, овердрафтное кредитование, кредитования на условиях кредитной линии с лимитом задолженности и с лимитом выдачи и другие банковские продукты. Для малого бизнеса труден, особенно в условиях кризиса, доступ к финансовым ресурсам,

все сильнее ощущается нужда в налоговых каникулах, минимальных арендных платежах.

Из-за девальвации национальной валюты, произошедшей в последние месяцы, в крайне тяжелом положении оказался торговый сектор экономики, особенно его малый сегмент. Нарушены связи между производителями товаров и торговыми организациями, особенно связанные с импортом товаров народного потребления, привычные схемы товаропотоков перестают функционировать.

Ощущается нехватка оборотных средств, прежде всего у торговых предприятий. Как следствие, магазины нередко вынуждены торговать тем, что производители или оптовики поставляют с отсрочкой платежа до реализации.

Действующая отечественная система безналичных расчетов всё еще имеет много недостатков, а товарный бартер в сфере малого бизнеса практически не развит. Это существенно снижает возможности выживания предпринимательских структур и малых предприятий в условиях кризиса.

Недостаток финансовых ресурсов – одна из важнейших проблем МСП в условиях кризиса. При этом банковскими кредитами, по данным специалистов, в условиях кризиса реально могут воспользоваться лишь 10-15% малых предприятий, что объясняется завышенными требованиями со стороны кредиторов к таким предприятиям. Так, банки готовы рассматривать вопрос о выдаче кредита только при условии успешной работы малого предприятия не менее года (реже – 6 месяцев), отсутствии у предприятия налоговой задолженности, положительного баланса, и, самое главное, наличия имущества, которое можно предоставить в залог. Причем банки, как правило, требуют стопроцентное залоговое обеспечение, а активы большинства МСП в условиях кризиса существенно обесценились. Система предоставления господдержки в виде гарантий, покрывающих часть кредита, находится лишь в стадии обсуждения и разработки. Между тем, ставка кредита сохраняется на достаточно высоком уровне.

Более того, банкам не выгодно выдавать небольшие кредиты, а именно такие кредиты требуются малым предприятиям. Затраты на изучение деятельности потенциального крупного заемщика и малого предприятия практически одинаковы, а доход банка будет существенно различаться. При этом такие широко распространенные за рубежом направления финансовой поддержки малого бизнеса, как микрофинансирование, финансовый лизинг, кредитная кооперация в нашей стране практически не получили ещё должного развития.

Государство в последнее время выделяет определенные финансовые средства на поддержку малого бизнеса, но они, как правило, перечисляются банкам, фондам, ассоциациям и, нередко, просто не доходят непосредственно до предпринимательских структур.

Между тем, например, в странах с развитой рыночной экономикой преобладают такие тенденции, как последовательный перенос государственной поддержки и затрат на неё на региональный и местный уровень, сокращение прямой финансовой помощи и преобладание так называемых «мягких», косвенных методов поддержки, включая расширенное применение налоговых льгот, устранение административных барьеров, обеспечение консультационными и информационными услугами и др.

Ряд специалистов, особенно в банковской сфере, считают, что в условиях кризиса поддерживать необходимо только эффективно работающие малые предприятия. Идея данного подхода заключается в том, что общая задача и бизнеса, и вла-

сти – поддерживать эффективный бизнес, который платит налоги, создаёт рабочие места, пополняет бюджеты всех уровней. Тем самым поддерживается принцип, согласно которому эффективный бизнес будет расти, а неэффективный умирать, какую бы государственную поддержку ему ни оказывали. Однако участники дискуссии заметили, что в условиях кризиса даже эффективно работающие предприятия могут дать сбой. Зарубежный опыт свидетельствует, что подход, предполагающий поддержку только эффективных предприятий, иногда возможен, но только в условиях стабильно функционирующей экономики, причем стабильной в течение относительно длительного периода. В современных же молдавских условиях ориентация только на эффективно работающие МСП может окончательно развалить сектор малого бизнеса.

4.6.

Проблема дополнительного государственного содействия развитию сектора МСП в пост-кризисный период

Необходимо признать, что по мере углубления мирового финансового кризиса нередко возникают дискуссии о целесообразности оказания финансовой поддержки всей совокупности функционирующих малых и средних предприятий. Учитывая опыт промышленно развитых государств, участники форума подчеркнули, что они помогают именно всему малому бизнесу в решении проблемы доступа к источникам финансирования, используя при этом различные подходы (субсидии, займы, кредиты, налоговые льготы и т.п.).

Во многих странах формируются специальные резервы для инвестирования в основные средства, выделения малому бизнесу субсидий или фискальных льгот на инвестиции, льготных займов или дотаций. Причем в ряде стран (Бельгия, Франция и др.) малому бизнесу в условиях кризиса на особо льготных условиях предоставляется рискованный капитал, в других (Великобритания, Нидерланды и др.) ему выдаются гарантии под займы. Кроме того, во всех промышленно развитых странах обеспечение финансовой поддержки малым и средним предприятиям, в тех случаях, когда она недоступна из других источников, является важнейшей функцией организаций, занятых поддержкой МСП. Очевидно, как указали участники дискуссий, игнорировать этот международный опыт поддержки малого предпринимательства, особенно в условиях кризиса, вряд ли целесообразно.

Вместе с тем, следует отметить, что разрабатываемые планы по поддержке малого бизнеса пока ориентированы абстрактно на весь данный сектор. При этом совершенно не учитываются социально-организационные различия в среде малых предприятий. Например, помощь предприятиям, созданным представителями социально-уязвимых групп населения (инвалидами, женщинами, молодежью), мелким фирмам, экспортирующим свою продукцию, инновационному бизнесу в условиях кризиса должна быть более конкретной, точно целенаправленной. Таким предприятиям должны предоставляться специфические налоговые льготы, а, возможно, и льготные кредиты на инвестиции в основные фонды, на модернизацию оборудования, устанавливаться ускоренные амортизационные списания и т.п.

Кроме того, по мнению участников Форума, при разработке мер поддержки необходимо учитывать специфические молдавские черты малого бизнеса, существенно отличающие его от зарубежного. Среди них можно выделить следующие:

- совмещение в рамках одного малого предприятия нескольких направлений и видов деятельности в отличие от узкой специализации зарубежных малых предприятий;
- сочетание значительного инновационного потенциала работников с общим низким уровнем технической вооруженности и оснащенности большинства малых и средних предприятий в отличие от нередко противоположной картины на западных фирмах;
- наличие высокого общего и профессионального уровня образования и квалификации руководителей малых предприятий в сочетании с отсутствием или недостатком опыта управленческой и коммерческой деятельности в условиях рыночных отношений, и, особенно, в кризисных ситуациях;
- быстрая приспособляемость малых предприятий к сложной экономической обстановке в условиях дезорганизованной системы государственного управления, отсутствия постоянной, полной и достоверной информации о состоянии, динамике и конъюнктуре рынка;
- почти полное отсутствие кооперации с крупным бизнесом, другими малыми и средними предприятиями и др.

Все эти особенности должны учитываться при разработке действенных, конкретно-целевых мер государственной и негосударственной поддержки сектора МСП.

На наш взгляд, при разработке любых программ поддержки МСП в условиях кризиса целесообразно классифицировать направления такой поддержки, что обеспечит ее адресность и повышенную эффективность. Основными такими направлениями могут быть, например, следующие:

- финансово-кредитные услуги для малого предпринимательства, включая стимулирование инноваций;
- консалтинговые и информационные услуги для малого бизнеса;
- стимулирование внешнеэкономической деятельности малого бизнеса;
- содействие сотрудничеству МСП и крупных предприятий;
- содействие кооперации мелких предприятий;
- негосударственная поддержка малого предпринимательства;
- поддержка местного малого бизнеса международными и зарубежными организациями и т.д.

При этом меры по содействию малым предприятиям, осуществляемые на общегосударственном и местном уровнях, должны не дублироваться, а органично дополнять друг друга.

По многим из отмеченных выше направлений и инструментов содействия адаптации мелкого бизнеса к кризисной обстановке в молдавской экономике, возникшей под воздействием мирового финансового кризиса, либо уже приняты соответствующие решения и нормативные документы, либо они имеются в виду и находятся в стадии разработки. Важно, чтобы они реализовывались на практике компетентными органами государственного регулирования. Пока же такая реализация остается наиболее уязвимым местом в их деятельности.

Таким образом, для вовлечения предпринимательского потенциала в развитие экономики требуется содействие государства в создании необходимых условий для эффективного функционирования малого предпринимательства в устранении возникающих проблем. В настоящее время актуальным является выявление основных

проблем субъектов малого бизнеса с учетом кризисных явлений в национальной экономике с целью максимальной адаптации и расширения основных форм государственной поддержки малого предпринимательства при реализации антикризисных программ. По нашему мнению, роль государства должна заключаться в формировании антикризисной программы и определении направлений, методов и инструментов ее реализации с учетом реальных проблем малого предпринимательства в современной Молдове.

Из опыта зарубежных стран в условиях влияния кризиса ведётся финансовая поддержка малого предпринимательства, которая осуществляется по трем ключевым направлениям:

- кредитование субъектов малого предпринимательства коммерческими банками;
- кредитование субъектов малого предпринимательства через организации инфраструктуры поддержки малого и среднего предпринимательства (лизинговые, микрофинансовые, факторинговые компании, бизнес-инкубаторы, деловые центры и т.п.);
- финансирование программ поддержки малого предпринимательства через развитие гарантийных фондов на уровне административно-территориальных единиц, предоставляющих поручительства и залоги за субъектов малого предпринимательства (они должны быть призваны обеспечить упрощение доступа субъектов малого предпринимательства к кредитным услугам наиболее надежных кредитных организаций, предъявляющих высокие требования к финансовой прозрачности заемщиков и экономической надежности финансируемых инвестиционных проектов).

4.7. Выводы и предложения

В то время, как все средства массовой информации пестрят сообщениями об убытках и увольнениях в крупных фирмах, от глобального экономического спада 2008-2009 годов сильно страдают и многие микро-, малые и средние предприятия. Главные трудности, с которыми сталкиваются такие предприятия, это слабый спрос и жесткие условия кредитования. Меры по стимулированию спроса могут облегчить жизнь всем предприятиям, тогда как меры по упрощению доступа к финансам должны быть адресованы в большей степени мелким фирмам. Похоже, что менее всего от кризиса страдают кооперативы (т.е. кооперативные предприятия).

При нынешнем экономическом спаде занятость, т.е. та составляющая достойного труда, которая способствует созданию и сохранению возможностей производительного трудоустройства, безусловно, находится под угрозой. Одна или несколько из остальных трех составляющих (права в сфере труда, социальная защита и социальный диалог) также могут пострадать, хотя и не в такой степени.

Многие комплексные программы стимулирования включают в себя и конкретные меры по поддержке малых и средних предприятий. Эти меры предполагают в том числе оказание содействия в сфере налогообложения, торговли, кредитования и закупок. Кроме того, МСП, действующие в формальной экономике, могут получать пользу и от мер, адресованных компаниям любой величины. Необходимо, чтобы предприниматели знали о таких программах и могли получать к ним свободный

доступ без неоправданных бюрократических проволочек и ненужной канцелярской работы.

Прямая помощь МСП и предприятиям неформальной экономики, преобладающим на арене предпринимательства в большинстве развивающихся стран, довольно ограничена. Поскольку потерявшие работу работники и возвращающиеся на родину мигранты пытаются находить способы зарабатывать себе на жизнь, количество вновь создаваемых МСП, вероятно, будет увеличиваться. При слабом спросе и ограниченном доступе к кредитам этим новым предприятиям, как и уже существующим, выживать будет довольно трудно. Предпринимателям придется проявлять предприимчивость в поиске и использовании новых деловых возможностей.

Несмотря на то, что в последний период времени государственные учетные ставки понизились, на рынке кредитов имеет место стеснение, так как во время экономического спада банки стремятся уйти от риска и испытывают затруднения, тщательно проверяя даже кредитоспособных клиентов. Правительства предпринимают попытки уменьшить дефицит за счет расширения программ кредитования. Правительства многих стран принимают или расширяют программы гарантий по кредитам микро-, малым и средним предприятиям. (Сюда относятся также и такие развитые страны, как Соединенное Королевство, и такие развивающиеся, как Индия).

По возможности, окончательных увольнений стараются не допускать с помощью таких мер, как сокращение рабочего времени, временное закрытие предприятий, реализация программ профессиональной подготовки и предоставление субсидий на сохранение рабочей силы. Программы страхования по безработице – там, где они существуют – расширяются и, в некоторых случаях, используются для финансирования профессиональной подготовки работников.

Организации работодателей и профсоюзы принимают участие в дискуссиях по поводу необходимых мер антикризисного управления. В некоторых странах в целях стимулирования экономической деятельности и уменьшения социального напряжения в период кризиса заключены трехсторонние соглашения.

В помощь лицам, ответственным за формирование политики, и для поддержки микро-, малых и средних предприятий на международном уровне разработана программа кризисного реагирования, состоящая из следующих пяти пунктов: i) экспресс-оценка деловой среды для определения сдерживающих факторов, мешающих предприятиям; ii) основанные на примерах рекомендации по управлению кредитами; iii) рекомендации по государственным закупкам, адресованные лицам, ответственным за формирование политики; iv) рекомендации и обучение по вопросам услуг для развития бизнеса, в частности обучение по вопросам предпринимательства и управления предприятиями; v) рекомендации и обучение по вопросам укрепления ассоциаций малого бизнеса в целях повышения роли этих ассоциаций в защите и отстаивании интересов своих членов.

Формируя благоприятную среду деятельности малых и средних предприятий, важно обеспечить каждому предприятию возможность эффективного развития. Это предполагает налоговые льготы (пусть минимальные) по специальным режимам, информационную поддержку, поддержку в сфере обучения и повышения квалификации кадров, консультирование по базовым юридическим и технологическим вопросам, ликвидацию иррациональных административных барьеров и т. п. При этом следует отметить, что деятельности многочисленных частных организаций и фирм, обслуживающих МСП, пока ещё мешает неоправданный выход государственных

и полугосударственных организаций поддержки МСП на рынок услуг для малых и средних предприятий. Функционирование, по сути, административных сервисных монополий с их низкокачественными услугами лишь дискредитирует идею поддержки организаций инфраструктуры МСП, препятствует нормальному развитию рынка услуг для этого сектора.

Целевую поддержку по приоритетным направлениям нужно оказывать, повышая доходность соответствующей деятельности. В настоящее время в приоритетных сферах, особенно в инновационной, она очень низкая. Бюджетные средства для стимулирования спроса на инновации, а также целевые налоговые льготы надо прежде всего использовать для обеспечения высокой доходности в приоритетных отраслях. Это привлечет субъектов малого и среднего предпринимательства, а создаваемые ныне многочисленные инновационные центры действительно станут важными элементами инфраструктуры поддержки МСП, модернизации национальной экономики. Сейчас же многие из них заняты складскими и офисными помещениями торговых фирм.

Чтобы на деле способствовать развитию малого и среднего бизнеса, необходимо кардинально улучшить предпринимательский и инвестиционный климат в стране, реально бороться с коррупцией. Тогда меры поддержки МСП окажутся намного более эффективными.

Учитывая современные проблемы развития малого предпринимательства, можно также прийти к выводу, что дальнейшее развитие и совершенствование всей системы государственной поддержки малого предпринимательства становится ключевым фактором его успешного развития. Важность развития малого предпринимательства предполагает комплексное решение следующих проблем:

- координацию деятельности всех структур государственной поддержки малого предпринимательства, в том числе на региональном уровне;
- обеспечение малого предпринимательства финансовой поддержкой, адекватной его потребностям и по доступности, и по объему, и по срокам, что представляется возможным при объединении усилий как государства, банковского сектора, так и представителей малого бизнеса;
- реализацию селективного подхода в применении мер государственной поддержки субъектов малого предпринимательства в соответствии со сферой его функционирования, путём применения соответствующих налоговых, финансовых мер и системы государственного заказа в первоочередном порядке.

Кроме того, учитывая тот факт, что участниками дискуссий в рамках круглого стола были и представители малого бизнеса из Приднестровья, следует также отметить, что действия по снятию барьеров дальнейшего развития и повышению устойчивости экономик Молдовы и Приднестровья к финансово-экономическому кризису, вероятно, потребует сочетания среднесрочного и долгосрочного подходов.

На данном этапе развития общества должны быть предприняты следующие меры, которые напрямую или косвенно могут содействовать развитию МСП:

- осуществление мер по приведению законодательства и механизмов его практической реализации в соответствие с международными/европейскими стандартами и нормами;

- нормализация отношений между государством и частным сектором, улучшение бизнес климата (конкуренция, налоги, регуляторные меры), включая инвестиционный климат, как для иностранных, так и для местных экономических агентов;
- легализация теневой экономики в сочетании с преодолением (недопущением) «захвата государства» группами элиты, преследующими собственные интересы;
- создание «полюсов роста» на базе свободных экономических зон, производственных и инфраструктурных комплексов, группы из 7-10 городов;
- активизация рынка труда: расширение занятости для трудоспособного населения и усиление целевого характера социальной помощи тем, кто в ней нуждается.

По существу, Молдове и Приднестровью все еще предстоит работа по трансформации структуры реального сектора и адаптации социальной сферы таким образом, чтобы они вполне обеспечивали конкурентоспособность экономики и европейский уровень жизни населения.

Мировой опыт показывает, что политически открытые общества, в которых соблюдаются нормы закона, защищается право собственности и обеспечивается рыночное распределение ресурсов, растут быстрее и они эффективнее обществ, где экономические и личные свободы ограничены.

Чтобы защитить себя от финансового кризиса, необходимо, прежде всего, поменять свое мышление и свое отношение к деньгам. Поскольку суть финансового кризиса заключается в том, что деньги уходят от одних людей и приходят к другим, необходимо просто сделать все возможное для того, чтобы присоединиться к числу тех, к которым деньги приходят.

Финансовый кризис – это некий перелом, а, следовательно, при его наступлении нельзя мыслить стереотипами. Они здесь уже не сработают. В переломные моменты нужно мыслить по-новому, искать не традиционные, а новые способы решения проблем, так как традиционные ничего не дадут.

Чтобы выжить в условиях кризиса, всем необходимо ломать свои стереотипы и мыслить по-новому. Финансовый кризис, по своему определению, предполагает перелом в традиционных устоях, поэтому те, кто будут продолжать жить «по-старому», наверняка уйдут на дно, а люди, желающие и способные найти новые, актуальные жизненные принципы, наоборот, смогут улучшить свое финансовое состояние.

ПЕРСПЕКТИВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ МСП ИЗ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТЕ ВНЕДРЕНИЯ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИАЦИИ МОЛДОВА-ЕС

Анализ в этом разделе основан и на информации, обсуждениях, проведенных за круглым столом «Перспективы и возможности развития для МСП из сельскохозяйственного сектора в контексте внедрения Соглашения об Ассоциации Молдова-ЕС».

5.1. Введение

С момента приобретения независимости самое важное событие для Республики Молдова произошло 27 июня 2014, когда было подписано Соглашение об Ассоциации с ЕС. С подписанием этого документа Республика Молдова получает шанс вхождения в среду цивилизованных государств, шанс расти и развиваться гармонично в современном международном сообществе. Имплементация Соглашения об Ассоциации между РМ и ЕС повысит качество предлагаемых продуктов и услуг. Равнение на европейские стандарты принесет молдавским предприятиям необходимый know-how для выхода на международные рынки, а потребителям – более качественные продукты и услуг.

Европейское стремление РМ воспринимается Россией остро негативно. Россия предпринимает значительные усилия, чтобы сорвать внедрение Соглашения об Ассоциации с ЕС и дальнейшее сближение РМ с ЕС. В этом смысле, российский рынок сбыта был блокирован российскими властями для молдавских товаров, в особенности, агро-продовольственных.

Молдавский агро-продовольственный сектор, не сумевший отойти от советской парадигмы, уязвим к любым действиям со стороны российского рынка, так как в течение более двадцати лет независимости в данный сектор не осуществлялись инвестиции.

5.2. Агропродовольственный сектор вне контекста применения положений Соглашения об Ассоциации Молдова-ЕС

Доля экспорта в Российскую Федерацию составляет 18% от общего объема товаров, экспортируемых Республикой Молдова, в то время как Республика Молдо-

ва составляет лишь 0,2 % экспорта российской продукции. Таким образом, Россия может использовать экономические рычаги в качестве мер политического влияния без ощущения какого-либо риска для себя.

В первый раз, в 2006 году, был заблокирован доступ молдавских вин на российский рынок. Именно тогда винодельческая отрасль получила первую вакцину против экономических рычагов и отношения России к РМ. Ссылаясь на критерии качества, не учитывая подписанные соглашения и рыночные отношения с РМ, Россия политическими решениями устанавливает эмбарго на некоторые товары. Впоследствии, в сентябре 2013 года, накануне Саммита Восточного Партнерства в Вильнюсе, Россия вновь устанавливает эмбарго на вина из Республики Молдова. Несмотря на то, что потери молдавских виноделов были значительными, сравнительно с 2006 годом, шок был меньшей интенсивности. После жесткого опыта 2006 года виноделы стали обращать более пристальное внимание к качеству производимых вин, диверсифицировать рынки сбыта. Некоторые компании даже начали экспорт в Китай, а некоторые производители снизили свою зависимость от рынка России на 20%. Эмбарго в сентябре 2013 года было ослаблено поддержкой Европейского Союза, который увеличил в два раза квоты на экспорт агро-продовольственных продуктов из РМ.

5 июля 2014 российские санитарные власти запретили импорт обработанного мяса из Республики Молдова, ссылаясь на плохое качество продуктов.

Впоследствии, 18 июля 2014, российское агентство по защите потребителя „Роспотребнадзор“, временно запретило ввоз в Российскую Федерацию молдавских консервов из овощей и фруктов. Данное решение вошло в действие 21 июля 2014. В тот же день российское фито-санитарное Агентство „Россельхознадзор“ заблокировало доступ на российский рынок яблок, груш, айвы, абрикосов, вишни, черешни, персиков, нектарин, слив и терна из Республики Молдова. Ссылки были на повторное нарушение санитарных норм.

И все это в условиях, когда Молдова, наряду с Россией, Украиной и другими государствами, состоит в Содружестве Независимых Государств, предусматривающем свободный торговый обмен и неограниченное передвижение для всех своих членов. Но таким образом Россия преградами, установленными для молдавских товаров, нарушает принципы и соглашения, которые лежат в основе создания СНГ. Таким образом, СНГ – это сообщество, в котором не работают основополагающие документы, а Россия – ненадежный партнер для РМ.

Россия хотела доказать РМ, что, имея важный агро-продовольственный сектор, РМ не сможет соответствовать требованиям Европейского Союза. Российская Федерация хотела показать таким образом, что молдавские продукты могут быть допущены только на российский рынок. В результате ожидалось, что своим эмбарго, запретами Россия спровоцирует выступления агро-продовольственного сектора против руководства Молдовы.

На недавних выборах, 30 ноября 2014 года, большая часть электоральных платформ левых партий, в особенности активно поддерживаемых Россией, включила обещания вернуть фермерам российский рынок. Одна из них, используя уязвимость агропродовольственного сектора, получила на выборах 20,5%. Но большинство электората выбрало европейский курс РМ.

Очень важно правильно оценить рынок России. Историческая практика показала, что доступ на этот рынок не подвержен экономическим правилам и не располагает никакой экономической предсказуемостью. Доступ на рынок России под-

вержен настолько же непредсказуемым и геополитическим интересам. Практики и правила, необходимые для того чтобы молдавские предприятия продержались на этом рынке, абсолютно отличны от международных, а экономическая производительность играет незначительную роль в их успешности. Подобные практики ведения бизнеса, в случае падения российского рынка или в силу чьих-то политических капризов, абсолютно не допустимы на международных рынках. Таким образом, зависимость Молдовы и агропродовольственного сектора от рынка России, подобна наркотику, дозированному российской политикой. Когда Молдова его получает (то есть доступ на рынок с меньшей конкуренцией и требованиями), жизнь молдавского агропродовольственного сектора кажется проще. Как только поступление этого наркотика ограничено, страдает бизнес, лишенный практик и опыта предлагать продукты, принимаемые на международных рынках по международным стандартам. От делового опыта, приобретенного на российских рынках, на международных рынках мало пользы. **Снижение зависимости агро-продовольственного сектора от рынка России и равнение на международные стандарты должно быть стратегической целью, как для укрепления национальнoй безопасности, так и для "выздоровления" агро-продовольственного сектора.**

В результате одностороннего эмбарго, наложенного Россией, решения со стороны Европейского Союза пришли очень быстро. Уже с 1 августа 2014 года, в порядке исключения, ЕС принял решение об увеличении в два раза экспортных квот без таможенных пошлин, согласованных в рамках Соглашения об углубленной и всеобъемлющей зоне свободной торговли (DCFTA), на яблоки (от 40.000 тонн до 80.000), на сливы (от 10.000 тонн до 20.000), на виноград (от 10.000 тонн до 20.000). В то же время, Европейская Комиссия определит финансовые источники из европейских фондов, предназначенных для Республики Молдова на этот год, которые направит Министерству сельского хозяйства и пищевой промышленности, чтобы поддержать производителей фруктов Республики Молдова в хранении этих продуктов до их сбыта.

Другое решение для молдавских сельхозпроизводителей поступило от правительства Республики Молдова, которое постановило оказать финансовую поддержку производителям яблок в следующем объеме на киллограмм продукции, проданной перерабатывающим предприятиям:

- а) слива, ранние сорта – 1,2 лея;
- б) яблоки, летние и осенние сорта – 1,5 лея²⁰.

Было выделено дополнительно 19,5 миллионов леев на частичную компенсацию потерь сельхозпроизводителей, связанных с блокированием экспорта в Российскую Федерацию²¹. Сельскохозяйственный сектор Республики Молдова должен будет научиться диверсифицировать рынки сбыта местной продукции и их сближению к стандартам ЕС.

²⁰ HG nr. 734 din 10.09.2014 cu privire la unele măsuri de susținere a producătorilor de fructe. În: Monitorul Oficial, nr.270-274/782 din 12.09.2014.

²¹ HG nr. 958 din 17.11.2014 cu privire la modul de repartizare a mijloacelor financiare pentru compensarea parțială a pierderilor producătorilor agricoli legate de blocarea exporturilor. În: Monitorul Oficial, nr.345-351/1027 din 21.11.2014.

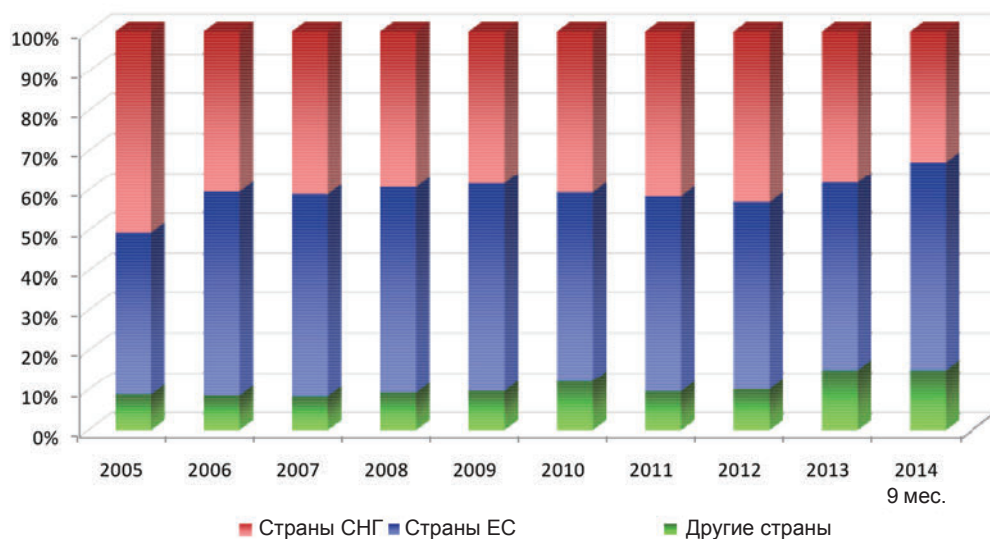

5.3. Ситуация в торговле на сегодняшний день

Начиная с 2005 года, ЕС стал основным торговым партнером Республики Молдова по значению торгового обмена (импорт+экспорт), который имеет 43.8% в объеме внешней торговли с Молдовой в сравнении с 43% со странами СНГ. В течение 9 месяцев 2014 года доля торговли с ЕС превысила 50%, а обмен со странами СНГ снизился до 28.7%. Торговля/товарообмен РМ с ЕС, в особенности экспорт, получили сильнейший стимул особенно после введения в действие 01 января 2006 года GSP+ (Общая система торговых преференций), суть которой – односторонняя отмена ЕС таможенных пошлин на ряд молдавских товаров/продуктов, за которой последовал в 2008 году выше упомянутый режим PCA, который пошел еще дальше в деле односторонней либерализации торговли ЕС с РМ, углубляя ассиметричное преимущество, предоставленное Республике Молдова.

Экспорт РМ в ЕС больше всего привел к росту товарообмена между сторонами. Товарообмен вырос приibl. на 41 % от общего экспорта страны в 2005 году, и почти до 52% в 2014 году (первые 9 месяцев). Этот рост происходил на фоне снижения объемов стран СНГ: от 51 % в 2004 году до 32% в 2014 году (первые 9 месяцев), в то время как объем других стран (за исключением ЕС и СНГ) в структуре молдавского экспорта вырос почти в два раза. Эти тенденции можно легко увидеть на рисунке внизу:

Рисунок 22. Эволюция доли молдавского экспорта по группам стран

Источник: Подготовлено автором на основе данных НБС

В абсолютных значениях молдавский экспорт в ЕС увеличился от приibl. 400,7 mil. \$ в 2004 году, до приibl. 1,14 miliarde \$ в 2013 году и 905 mil \$ за первые месяцы 2014 года.

Несмотря на нелояльные действия Российской Федерации и применение эмбарго на ряд товаров молдавского происхождения, поддержка международного сообщества, особенно Европейского Союза, полностью нейтрализовала негативные

последствия действий Российской Федерации: экспорт за 9 месяцев в 2014 году был осуществлен практически на уровне 2013 года за тот же период. В то же время зависимость Молдовы от одного государства с непредсказуемыми экономическими политиками, подчиняющимися политическим интересам, нехарактерным для цивилизованного государства XXI века, снизилась за этот период с 28 % до менее, чем 20%, значительно снизив данный рычаг влияния как инструмент политического влияния на Молдову. Так как именно экспорт агропищевой продукции в большой степени зависел от рынка Российской Федерации, став в результате самым уязвимым сектором перед лицом вызовов, вызванных этим государством, диверсификация и переориентация стран импортеров агро- пищевой продукции должна быть стратегической задачей Республики Молдова.

Необходимо отметить, что несмотря на тот факт, что агропродовольственный сектор делает первые шаги в соблюдении международных стандартов и должен приложить немало усилий, чтобы завоевать новые рынки, (запреты Российской Федерации были направлены главным образом против сельскохозяйственного сектора), прогресс, зарегистрированный в области экспорта в первые месяцы 2014 года является весьма положительным, отмечая рост примерно на 14% по сравнению с аналогичным периодом 2013 года, от 668 миллионов долларов до 761 млн. USD.

Ниже можно увидеть эволюцию экспорта по основным категориям товаров.

Рисунок 23. Эволюция экспорта с/х и продовольственных продуктов в период январь-сентябрь

5.4.

Зона углубленной и всеобъемлющей свободной торговли (ЗУВСТ) между РМ и ЕС

В V Главе Соглашения об Ассоциации РМ-ЕС описано Соглашение об установлении ЗУВСТ, предполагающее переход от экономического сотрудничества к экономической интеграции посредством создания глубокой и всеобъемлющей свободной торговли.

До подписания Соглашения об Ассоциации с ЕС, торговля была основана на Автономных Торговых Преференциях (АТП), которые были предоставлены ЕС на ограниченный срок. А Соглашение с ЕС, включающее ЗУВСТ, без ограничений. Зона углубленной и всеобъемлющей свободной торговли между РМ и ЕС предполагает постепенную либерализацию торговли товарами и услугами, сокращение и исключение таможенных пошлин/сборов, ликвидацию технических и нетарифных барьеров, отмену количественных ограничений и гармонизацию молдавского законодательства с европейским *acquis*.

Данный торговый режим (ЗУВСТ) предоставляет больше экспортных преимуществ, чем АТП, и больше долгосрочной предсказуемости для бизнеса и инвестиций, что приведет к лучшему экономическому развитию Республики Молдова. Разница между простым соглашением о свободной торговле и соглашением о глубокой и всеобъемлющей торговле состоит в том, что последнее предполагает, что государство-партнер ЕС внесет в свое собственное законодательство множество элементов европейского *acquis*. Речь идет об элементах законодательства в области конкуренции, государственных закупок, деловой среды, стандартизации продукции, таможенного оформления, интеллектуальной собственности и т.д., в то время как ЕС предлагает программы и поддержку для успешного присоединения к нему.

Подписание и имплементация Соглашения об Ассоциации с ЕС предоставляет РМ целый ряд **возможностей**. На круглом столе обсуждались **преимущества** для частного сектора, в особенности для **агропродовольственного сектора**:

- доступ к возможному расширенному рынку сбыта (507 миллионов потребителей с одним из самых высоких средних доходов);
- доступ к рынку с предсказуемыми условиями, отвечающий как экономическим нуждам, так и стандартам качества, необходимых потребителю;
- повышение привлекательности молдавских с/х продуктов на рынке ЕС благодаря устранению сборов ЕС на импорт;
- доступ к рынку с высокой степенью независимости по отношению к политике, в котором экономическая эффективность представляет значимые критерии управления бизнесом;
- доступ к структурным финансовым Фондам для сельского хозяйства в частности, и экономики в целом;
- гармонизация стандартов и их приведение в соответствие со стандартами, признанными в ЕС, и тем самым на мировом уровне, не ограничивая таким образом потенциал Европейского рынка, а обеспечивая конкурентоспособность на большинстве международных рынков;

- повышение инвестиционной привлекательности агропродовольственного сектора и возможностей бизнеса в данном секторе, которое приведет к повышению уровня занятости населения;
- модернизация агропродовольственного сектора, в том числе при поддержке ЕС (техническая и финансовая помощь);
- ЕС предоставляет значительные инвестиционные ресурсы, сопровождаемые know-how, высокоэффективные практики организации бизнеса и производственных процессов;
- ЕС уделяет большое внимание и имеет лучшие программы развития сельских зон, предполагая в качестве цели не только развитие бизнеса в агропродовольственном секторе, но и развитие социальной инфраструктуры, среды обитания на селе, преодоление разрыва между городской и сельской зонами;
- доступ государственных организаций к практикам более корректного, более транспарентного и лучше организованного регулирования, которые будут иметь влияние на частный бизнес;
- обеспечение лояльной конкуренции на внутреннем рынке, улучшение Fairplay (честной игры) в бизнесе;
- доступ к международным сетям распределения и открытие бизнеса на международном уровне;
- рост прямых внешних инвестиций.

Преимущества для потребителей РМ:

- рост конкуренции на рынке и доступ к более низким ценам на качественные продукты (как местные, так и импортные);
- увеличение ассортимента продуктов на рынке;
- лучшее качество продуктов, местных и импортных.

Основной результат имплементации Соглашения об Ассоциации и вступления в силу ЗУВСТ связан с устранением нетарифных барьеров, прежде всего тех, что относятся к санитарным и фитосанитарным нормам, а также к техническим препятствиям в торговле. Естественно, что другой основной эффект возникает в результате устранения или снижения таможенных пошлин.

Положения Соглашения об Ассоциации в отношении экспорта и импорта сельскохозяйственной продукции касаются ликвидации таможенных пошлин на импорт и экспорт товаров, а также подхода к ним на территории РМ и стран-членов ЕС. Республика Молдова и ЕС отменяют пошлины на 99,2% и 99,9% соответственно от их импорта из другой стороны. Таможенные пошлины на экспорт будут полностью отменены, как только Соглашение об Ассоциации с ЕС вступит в силу. Глава из Соглашения: «Национальный подход и доступ к рынкам товаров» предусматривает, что абсолютное большинство таможенных пошлин на товары будут отменены.

По данным исследований, проведенных различными учреждениями, в краткосрочной перспективе из-за ликвидации импортных пошлин РМ потеряет доход в объеме около 0,25% от ВВП, но устранение нетарифных барьеров в торговле товарами и услугами с ЕС позволит получить дополнительный доход, равный прибл. 1,6% от ВВП. В долгосрочной перспективе ожидается, что эти данные составят -2,6% и + 5,2% соответственно.

5.5.

**Как поддерживает ЕС сельскохозяйственный сектор
Республики Молдова? О Программе соседства для развития
сельского хозяйства и сельской местности (ENPARD)**

В целях поддержки сельского хозяйства РМ ЕС ввела в действие Европейскую программу для сельского хозяйства и развития сельских районов (ENPARD). ENPARD является частью обязательства ЕС по инклюзивному росту и стабильности в ближайшем зарубежье и признает важное значение сельскохозяйственного потенциала с точки зрения продовольственной безопасности, устойчивого производства и занятости в сельских районах. В РМ она была запущена с целью увеличения конкурентоспособности местных продуктов на рынке ЕС.

ЕС предлагает РМ возможность участвовать в диалоге на тему развития сельского хозяйства и сельской местности и готова оказать помощь в осуществлении политики ENPARD. Таким образом, она поддерживает приверженность Республики Молдова к преобразованию сельского хозяйства и развития сельской местности как приоритетному сектору сотрудничества Молдовы с ЕС. Это означает, что РМ будет оказана помощь в подготовке стратегий развития сельского хозяйства и сельской местности на долгосрочной основе совместно со всеми соответствующими заинтересованными сторонами, а также в области подготовки необходимого институционального потенциала кадров на национальном и местном уровнях. ENPARD будет основываться на опыте, накопленном ЕС в процессе реформирования сельского хозяйства и сельской местности в странах на этапе подготовки к вступлению в ЕС и будет учитывать многообразие опыта и усилий стран-партнеров. ENPARD также принимает целостный и стратегический подход с особым вниманием к участию гражданского общества и заинтересованных сторон.

Основными задачами в Молдове являются: повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, модернизация сельской местности и повышение уровня продвижения агропродовольственного сектора. Это будет достигаться путем выделения грантов для улучшения инфраструктуры или на покупку сельскохозяйственной техники. Кроме того, тоже с помощью средств ENPARD, местные производители будут иметь возможность укрепления потенциала для соответствия стандартам и нормам ЕС. Чтобы получить европейские фонды, предоставленные через ENPARD, Республика Молдова разработала национальную программу для сельского хозяйства и развития сельской местности, которая должна облегчить доступ фермеров к информации, касающейся европейских процедур²².

Правительство Польской Республики

Дополнительно к этому, правительство Польши поддерживает необходимость повышения конкурентоспособности путем реструктуризации и модернизации сельского хозяйства, постепенного увеличения квоты сельскохозяйственной продукции с высокой добавленной стоимостью. Чтобы облегчить процесс модернизации и реструктуризации сектора, необходимо обеспечить доступ производителей к капиталу и стимулирование инвестиций в этот сектор посредством программ по поддержке.

²² РП *нр.409 от 04.06.2014 относительно утверждения Национальной Стратегии Развития сельского хозяйства и сельской местности на 2014 – 2020 годы. В: Monitorul Oficial, нр. 152/451 от 10.06.2014*

В этой связи 14 мая 2014 года было подписано и впоследствии парафировано Соглашение между правительством Республики Молдова и правительством Польши, посредством которого РМ предоставляется на 100 миллионов евро. Соглашение предусматривает предоставление Республике Молдова правительством Польши кредит с процентной ставкой на уровне 0,15% в год с 25-летним сроком погашения и льготным периодом в 5 лет с момента получения финансирования.

Во-первых, необходимо обеспечить поддержку модернизации и реструктуризации фермерских хозяйств, специализирующихся на производстве традиционной сельскохозяйственной продукции (фрукты и овощи, молоко, мясо), а также другой конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции. Во-вторых, обработка продуктов питания должна быть поддержана инвестициями в современные технологии, чтобы соответствовать стандартам ЕС по требованиям безопасности и качества продуктов питания. Ожидаемые области использования технического кредита:

- обеспечение сектора производства овощей машинами для посева, плантации рассады, сбора корнеплодов (морковь, красная свекла), лук и картофель;
- строительство складов для хранения и обработки овощей после сбора урожая, приобретение технологических линий для калибровки, мойки, упаковка овощей;
- модернизация птицеводческого сектора, в том числе путем строительства современного инкубатора, модернизации фабрики по производству мяса бройлеров и несушек, создание цехов для получения яичного порошка, пользующегося спросом в настоящее время на рынке ЕС, строительство бойнь для убоя птицы;
- модернизация цехов для обработки мяса и молока;
- строительство и оборудование зоотехнических ферм (для разведения крупного рогатого скота, свиней, овец, коз и т.д.), а также скотобоен;
- разработка и модернизация сектора рыболовства, включая сегмент обработки рыбы и рыбных продуктов;
- создание производственных мощностей для производства сбалансированных кормов, включая производство кормовых добавок и премиксов;
- модернизация и развитие производства и обработки пчелиного меда и продуктов пчеловодства и др.

Получение финансирования в целях подготовки к созданию ЗУВСТ с ЕС является чрезвычайно важным для РМ и, в частности, для сельскохозяйственного сектора, так как основные потребности, связанные с этой целью, состоят в обеспечении инвестиций в сектор. Эти инвестиции должны быть сделаны не только по частной, но и по государственной части для всех учреждений, занимающихся вопросами контроля, применением правил и стандартов ЕС. Будут необходимы инвестиции для создания лабораторий для анализа и обеспечения продовольственной безопасности. В части частных, инвестиции должны будут, прежде всего, направлены на повышение качества молдавской продукции, маркетинговым мерам и продвижению продуктов на рынках Европы и за их пределами, частных стандартов сертификации, например Globalgar, HACCP, которые очень популярны среди супермаркетов и поставщиков в ЕС.

Кроме этого, ответственные органы должны обеспечить действенную систему применения правил и законов, касающихся контроля безопасности продуктов

питания на протяжении всей цепочки, от ферм по выращиванию сельскохозяйственных животных/птицы и до полок в магазине. Как неоднократно заявляли представители Европейской Комиссии, большое значение для Республики Молдова будет иметь хорошая организация создания ЗУВСТ. Хорошая организация в этом смысле означает, прежде всего, высокоэффективные консалтинговые услуги и консультирование с тем, чтобы получатели смогли бы подготовить экономически ценные и эффективные проекты. И далее, означает: хорошо работающие платежные агентства, агентства для осуществления программ помощи, твердую приверженность правительства в борьбе с коррупцией, потому что коррупция не только приводит к неэффективному использованию этих средств, но и снижает доверие, включая бенефициаров, к таким механизмам финансовой поддержки. Это означает и ясные политики и стратегии развития сельского хозяйства.

Проблемы объединения и информирования

На круглом столе подробно обсуждалась необходимость объединения производителей, для того чтобы иметь возможность экспортировать на рынки ЕС на уровне квот, предложенных в Соглашении об Ассоциации с ЕС. Для того чтобы воспользоваться огромным рынком ЕС, сельхозпроизводители должны использовать технологии, которые соответствуют европейским стандартам. Мелкие производители, чтобы подписать долгосрочные контракты и соответствовать требованиям, должны объединяться. Ведущий и участники отметили, что на европейский рынок необходимо обеспечить непрерывность поставок продукции, необходимое качество, и это может быть организовано и управляться ассоциацией фермеров. Каждый производитель в отдельности не может производить большие объемы для обеспечения спроса. Однако производители сдержаны по отношению к вхождению в ассоциацию производителей.

Сертификация сельскохозяйственной продукции согласно европейским нормам, а также регистрирование новых продуктов (например, некоторых новых сортов), занимает очень много времени и является слишком дорогостоящей.

Другой вопрос, обсужденный участниками круглого стола, касался поверхностной информации или ее отсутствия о европейских требованиях, экспортных возможностях. Состоялся обмен информацией по существующим программам обучения и информирования, но участники выразили уверенность, что правительство могло бы быть в большей степени вовлечено в продвижение и распространение информации относительно экспорта и требований ЕС.

5.6.

Что должен знать потенциальный экспортер для максимального использования возможностей, предоставляемых Соглашением об Ассоциации Молдова-ЕС? Краткое руководство

Как уже отмечалось, с подписанием и внедрением Соглашения об Ассоциации с ЕС - РМ молдавским фермерам предложен ряд возможностей для экспорта и использования преимуществ Европейского рынка. Однако, чтобы дойти до экспорта, воспользоваться возможностями, предлагаемыми Соглашением об Ассоциации, производитель должен быть очень хорошо информирован и подготовлен.

Во-первых, он должен разузнать, востребована ли данная продукция на рынке, куда он хочет ее экспортировать. Продукция может быть хорошей, но в определенной зоне может оказаться лучшее предложение по сегменту, на который он нацелен. В таком случае было бы хорошо ориентироваться на зону с меньшим предложением аналогичных продуктов. В этом смысле необходимо узнать, какие документы требуются для экспорта в ЕС, каковы санитарные и фитосанитарные требования и тарифы, как оплачиваются таможенные сборы. Для этого было бы полезно проконсультироваться на сайте Европейской статистической информации, например, на сайте www.europa.eu, <http://een.ec.europa.eu>

Он должен знать, какие документы требуются для экспорта в ЕС, санитарные и фитосанитарные требования, и если на продукты к экспорту существуют тарифы, таможенные сборы, которые необходимо оплатить. Здесь было бы полезно Чтобы узнать, какие документы требуются для экспорта в ЕС санитарных и фитосанитарных требований и что там экспортироваться продукция тарифы, таможенные сборы оплачиваются. Здесь было бы полезно полусить информацию на сайте www.exporthelp.europa.eu Это повтор!!!!

Международные договоры: Производитель, который хочет экспортировать свою сельскохозяйственную продукцию, должен знать, как подписать торговое соглашение/контракт с партнерами в Европейском союзе. В этом случае договаривающиеся стороны из разных стран, с небольшой возможностью личной встречи, обычно с разными социальными ценностями и опытом, законы, которым они подчиняются, установлены конкретными администрациями, с различными практиками и правовыми системами. Очень важно правильно определить предмет контракта, со всеми элементами: наименование, количество и качество товаров, упаковка и маркировка, чтобы были изложены гарантии на качество товаров, контроль и прием товаров, жалобы и ситуации отказа от товара и т.д. Можно использовать стандартизированные контракты, универсально принятые. В этом смысле Международная Торговая Палата в Париже предлагает модель договора международной купли-продажи. Можно ознакомиться на веб-сайте Международной Торговой Палаты в Париже www.iccwbo.org.

В списке, предлагаемом ниже, представлен обзор специфических правил ЕС, касающихся здравоохранения и гигиены питания для животных и пищевых продуктов животного происхождения, с которыми производители должны ознакомиться с учетом продуктов, которые они намерены экспортировать.

КОНТРОЛЬ И ПРАВИЛА ГИГИЕНЫ ПИТАНИЯ

Гигиена

Гигиена Пищевых Продуктов (Reg, (EC) 852/2004)

Регламент (CE) NR. 852/2004 Европейского парламента и Совета от 29 апреля 2004 по гигиене пищевых продуктов

Гигиена продовольственных продуктов животного происхождения (Reg. (EC) 853/2004)

Регламент Европейского парламента и Совета нг. 853/2004/CE, устанавливающий специфические правила гигиены по отношению к гигиене продовольственных продуктов.

Официальный контроль продуктов животного происхождения, предназначенные для потребления человеком (Reg.(EC) 854/2004)

Регламент (се) нг. 854/2004 Европейского парламента и Совета от 29 апреля 2004, устанавливающий конкретные правила организации официальных проверок продуктов животного происхождения, предназначенных для потребления человеком

Дополнительные документы

Безопасность пищевых продуктов и кормов (Reg.(EC) 178/2002)

Регламент (CE) нг. 178/2002 Европейского парламента и Совета от 28 января 2002, устанавливающий общие принципы и требования продовольственного законодательства, создания Европейского Органа по Продовольственной Безопасности и установления процедуры в области безопасности пищевых продуктов

Официальные проверки по кормам для животных и пищевым продуктам (Reg.(EC) 882/2004)

Регламент (CE) NR. 882/2004 Европейского парламента и Совета от 29 апреля 2004 об официальном контроле, осуществляемом с целью обеспечения проверки соблюдения пищевого и кормового законодательства, правил, касающихся здоровья животных и условий содержания животных

Ветеринарно-санитарные правила, регулирующие производство, переработку, распределение и внедрение продуктов животного происхождения для потребления человеком (Директива Совета 2002/99/EC)

Директива 2002/99/CE Совета от 16 декабря 2002 года, устанавливающая ветеринарно-санитарные правила, регулирующие производство, переработку, распределение и внедрение продуктов животного происхождения для потребления человеком

ОБМЕН ИНФОРМАЦИЕЙ И ПРОВЕРКА МЕХАНИЗМОВ

Система TRACES (Решение 2003/623/EC)

Решение Комиссии 2003/623 / EC от 19 августа 2003 о создания интегрированной информационной ветеринарной системы - TRACES,

Система CIS (Reg.(EC) 515/97)

Регламент (CE) 515/97 Совета от 13 марта 1997 о взаимопомощи между административными органами государств-членов и сотрудничестве между последним

и Комиссией, чтобы гарантировать правильное применение закона о таможене и сельскохозяйственных вопросах

Взаимопомощь между административными органами стран-членов (Директива 89/608/ЕЕС)

Директива Совета 89/608/СЕЕ от 21 ноября 1989 о взаимной помощи между административными органами государств-членов и сотрудничестве между последними и Комиссией для обеспечения правильного применения законодательства по ветеринарным и зоотехническим вопросам

Обучение надзорных органов по безопасности пищевых продуктов–СОМ(2006)519

ИМПОРТ ИЗ ТРЕТЬИХ СТРАН И ТОРГОВЛЯ ВНУТРИ ЕС

Общие положения

Импортные товары (Директива 97/78/ЕС)

Директива Совета 97/78/СЕ от 18 декабря 1997 года излагающая принципы организации ветеринарных проверок при ввозе продуктов на территорию Сообщества из третьих стран

Контроль за импортом животных в живом виде (Директива 91/496/ЕЕС)

Директива Совета 91/496/СЕЕ от 15 июля 1991 устанавливающая принципы организации ветеринарных проверок животных, ввозимых в Сообщество из третьих стран

Импорт продуктов животного происхождения (Директива 89/662/ЕЕС)

Директива Совета 89/662/СЕЕ от 11 декабря 1989 г. относительно ветеринарных проверок в торговле между странами ЕС с целью пополнения внутреннего рынка

Торговля и импорт в Сообщество животных, спермы, яйцеклеток и эмбрионов (Директива 92/65/ЕЕС)

Директива Совета 92/65/СЕЕ от 13 июля 1992 г., устанавливающая санитарно-гигиенические требования к торговле и импорту в Сообщество животных, спермы, яйцеклеток и эмбрионов, не охваченных санитарно-гигиеническими требованиями, установленными согласно Приложению А (I) к Директиве 90/425/ЕЕС

Ветеринарный и зоотехнический контроль при торговле живым скотом и продуктами из него на внутреннем рынке (Директива 90/425/ЕЕС)

Директива Совета 90/425/СЕЕ от 26 июня 1990 года о регулировании ветеринарного и зоотехнического контроля при торговле живым скотом и продуктами из него на внутреннем рынке

Ветеринария и общественное здравоохранение: другие продукты животного происхождения (Директива 92/118/ЕЕС)

Директива Совета 92/118/СЕ излагает нормы ветеринарии и общественного здравоохранения, которые регулируют торговлю по экспорту и импорту в Сообщество продукции не подлежащие выше сказанным нормам, установленных в специальных правилах Сообщества, о которых идет речь в Приложении (I) к Директиве 89/662/ЕЭС, касательно патогенных микроорганизмов, к Директиве 90/425/ЕЭС

Торговля породистыми животными (Директива 91/174/ЕЕС)

Директива Совета 91/174/ЕЕС от 25 марта 1991 года, устанавливающая зоотехнические и генеалогические требования для торговли чистокровными животными

Особые положения – Рогатый скот

Торговля рогатым скотом и свиньями внутри (Директива 64/432/ЕЕС)

Директива Совета 64/432/ ЕЕС от 26 июня 1964 года по проблемам здоровья, влияющим на торговлю рогатым скотом и свиньями внутри Сообщества

Торговля в рамках Сообщества племенным крупным рогатым скотом (Директива 2009/157/ЕС)

Директива Совета 2009/157/СЕ от 30 ноября 2009 относительно чистопородных племенных животных крупного рогатого скота

Торговля внутри Сообщества и импорт эмбрионов животных крупного рогатого скота (Директива 89/556/ЕЕС)

Директива Совета 89/556/ЕЕС устанавливающая ветеринарные требования к состоянию здоровья животных при торговле внутри Европейского сообщества и импорту из третьих стран эмбрионов домашних животных крупного рогатого скота

Торговля в рамках Сообщества и импорт замороженной спермы крупно-рогатого скота (Директива 88/407/ЕЕС)

Директива Совета 2003/43/ЕС, вносящая изменения в Директиву 88/407/ЕЕС и устанавливающая условия для авторизации создания центров по сбору и хранению спермы крупнорогатого скота

Импорт и применение коровьего соматотропина (Директива 1999/879/ЕС)

Директива 1999/879/СЕ от 17 декабря 1999 о ввозе и применении коровьего соматотропина и отмене Директивы 90/218/СЕЕ

Идентификация и маркировка говядины и телятины (Регламент ЕС) 1760/2000)

Регламент (СЕ) 1760/2000 Европейского Парламента и Совета от 17 июля 2000 об установлении системы идентификации и регистрации крупного рогатого скота и маркировки говядины и телятины и изделий из говядины и телятины и отмене Регламента (СЕ) (820/97) Европейского Парламента и Совета

Особые положения – Свиньи

Идентификация и регистрация свиней (Директива 2008/71/ЕС)

Директива Совета 2008/71/СЕ от 15 июля 2008 об идентификации и регистрации свиней

Торговля в рамках Сообщества и импорт спермы домашних свиней (Директива 90/429/ЕЕС)

Директива Совета 90/429/ЕЕС от 26 июня 1990 года устанавливающее ветеринарные требования, применимые к торговле внутри Сообщества и импорту спермы домашних свиней

Торговля в рамках Сообщества племенными свиньями (Директива 88/661/ЕЕС, Директива 90/118/ЕЕС, Директива 90/119/ЕЕС)

Директива Совета 88/661/ЕЕС от 19 декабря 1988 года о зоотехнических стандартах, применяемых к племенным животным разновидностей свиней; Директива Совета 90/118/СЕЕ от 5 марта 1990 о принятии для разведения племенных свиней; Директива Совета 90/119/СЕЕ от 5 марта 1990 о принятии гибридных племенных свиней для разведения

Конкретные положения - овцы и козы

Идентификация и регистрация овец и коз (Регламент ЕС) 21/2004)

Регламент (СЕ) 21/2004 Европейского Парламента и Совета от 2 октября 2006 си относительно минимального контроля, который должен проводиться в рамках системы идентификации и регистрации овец и коз

Торговля овцами и козами внутри Сообщества (Директива 91/68/ЕЕС)

Директива 91/68/СЕЕ от 28 января по условиям здоровья животных, регулирующих торговлю овцами и козами внутри Сообщества

Торговля племенным поголовьем овец и коз в рамках Сообщества (Директива 89/361/ЕЕС)

Директива Совета 89/361/ЕЕС от 30 мая 1989 года о чистокровном племенном поголовье овец и коз

Конкретные положения - птица

Импорт птицы (Регламент ЕС) 318/2007)

Регламент Комиссии (СЕ) 318/2007 от 23 марта 2007 устанавливающий требования к состоянию здоровья животных при импорте некоторых птиц в Сообщество и карантинные условия

Торговля домашней птицей и инкубационными яйцами в рамках Сообщества (Директива 2009/158/ЕС)

Директива Совета 2009/158/СЕ от 30 ноября 2009 по ветеринарно-санитарным условиям, регламентирующим торговлю внутри Сообщества и импорт из третьих стран домашней птицы и инкубационных яиц

Конкретные положения – лошади

Перемещение внутри сообщества и импорт лошадей (Директива 2009/156/ЕС)

Директива Совета 2009/156/ЕС от 30 ноября 2009 года о ветеринарно- санитарных условиях, регулирующих перемещение и импорт из третьих стран лошадей

Торговля в рамках Сообщества лошадьми и спермой, яйцеклетками и эмбрионами (Директива 90/427/ЕЕС)

Директива Совета 90/427/СЕЕ от 26 июня 1990 о зоотехнических и генеалогических условиях, регламентирующих торговлю лошадьми в рамках Европейского сообщества.

Соревнования и торговля лошадьми в рамках Сообщества (Директива 90/428/ЕЕС)

Директива 90/428/СЕЕ от 26 июня 1990 года о торговле лошадьми, предназначенными для соревнований, устанавливающая условия участия в такой торговле

Конкретные положения - Мясо и мясные продукты

Запрета на использование в животноводстве определенных гормональных (и других) веществ (Директива 96/22/ЕС)

Директива Совета 96/22/ЕС от 29 апреля 1996 года, касающуюся запрета на использование в животноводстве определенных веществ, имеющих гормональное или тиреостатическое действие, и бета-антагонистов и отменяющая Директивы 81/602/СЕЕ, 88/146/СЕЕ и 88/299/СЕЕ

Мониторинг веществ имеющих гормональное действие и других веществ в животных и продуктах животного происхождения (Директива 96/23/ЕС)

Директива Совета 96/23/СЕ от 29 апреля 1996 о мерах по мониторингу определенных веществ и их остатков в живых животных и продуктах животного происхождения, отменяющая Директивы 85/358/ЕЕС и 86/469/ЕЕС и Решения 89/187/ЕЕС и 1/664/ЕЕС

Некоммерческое движение домашних животных (Регламент (ЕС) 998/2003)

Регламента Европейского Парламента и Совета Европейского Союза № 998/2003 от 26 мая 2003 г., устанавливающего условия здоровья животных, применяемые к некоммерческому движению домашних животных, и изменения в Директиву № 92/65/СЕЕ Совета Европейского Союза

Импорт и транзит некоторых копытных (Dir. 2004/68/ЕС)

Директива Совета 2004/68/СЕ от 26 апреля 2004, формулирующей правила охраны здоровья животных при импорте в Сообщество и транзите через Сообщество определенных живых копытных животных, вносящий поправки в Директивы 90/426/ЕЕС и 92/65/ЕЕС и аннулирующий Директиву 72/462/ЕЕС

Импорт молока и молочных продуктов (Reg.(ЕС) 605/2010)

Регламент (ЕС) 605/2010 Комиссии от 2 июля 2010, устанавливающий условия охраны здоровья животных и людей и ветеринарной сертификации для ввоза в Европейский Союз сырого молока и молочных продуктов, предназначенных для потребления человеком

Медицинские требования к здоровью животных и к продуктам аквакультуры (Директива 2006/88/ЕС)

Директива 2006/88/СЕ Совета от 24 октября 2006 года по ветеринарно-санитарным требованиям в отношении животных аквакультуры и продуктов из них, и по профилактике и контролю определенных болезней у животных аквакультуры

5.7. Выводы и рекомендации по публичным политикам

1. Необходимо улучшение инфраструктуры в сельской местности. В этом контексте рекомендуется разработать политики и стратегии на национальном уровне для того, чтобы знать точно, когда определенный регион сельской местности будет реабилитирован в рассматриваемом географическом регионе.
2. Стимулирование развития предприятий/ассоциаций для обеспечения услуг в послеуборочный период в растительном секторе. К сожалению, на данный момент нет никакого официального документа, который бы регулировал этот процесс.
3. Выполнение требований для включения Молдовы в список третьих стран, которые могут экспортировать продукты животного происхождения в страны ЕС. В этом отношении не известна официальная точка зрения, выраженная в политиках или в других документах, о реальных сроках, каков период, когда Молдова выполнит соответствующие условия, для того чтобы быть включенной в список третьих стран.
4. Создание единого информационного центра для бизнес-сообщества с подразделениями в районных центрах, которые будут предоставлять информацию и помощь на следующих уровнях:
  - a. Законодательство и правила ЕС.
  - b. Процедуры экспорта.
  - c. Стандарты.
  - d. Рыночная информации.
  - e. Заявки на участие в тендерах.
  - f. Бизнес-возможности.
  - g. Инвестиции и кредитование и т.д.
5. На базе единого информационного центра создать инструменты информирования при местных органах власти, обеспечить профессиональную подготовку для фермеров и местных органов власти по вопросам вышеуказанных областей.
6. Упрощение процедур регистрации новых продуктов, новых культур в регистре сортов.

Библиография

Библиографические ссылки к Разделу 1

1. Национальное бюро статистики, www.statistica.md
2. Годовой отчет 2010, 2011, 2012, Национальная комиссия финансового рынка
3. <http://data.worldbank.org/indicator>
4. http://www.cnpf.md/file/Statistica_2013

Библиографические ссылки к Разделу 2

1. *Codul Fiscal*, nr. 1163-XIII din 24.04.1997, Monitorul Oficial, ediție specială din 08.02.2007.
2. *Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova*, nr. 259 din 15.07.2004, Monitorul Oficial nr. 125-129 din 2004.
3. *Legea cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare*, nr. 138 din 21.07.2007, Monitorul Oficial nr. 107-111, din 27.07.2007.
4. *Legea privind susținerea sectorului întreprinderilor mici și mijlocii*, nr. 206 din 07.07.2006, Monitorul Oficial, nr. 126-130 din 11.08.2006.
5. *Legea cu privire la investițiile în activitatea de întreprinzător*, nr. 81 din 18.03.2004, Monitorul Oficial nr. 64-66 din 23.04.2004.
6. *Strategia națională în domeniul inovării pentru anii 2012-2020*.
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea *Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020*, nr. 685 din 13.09.2012, Monitorul Oficial nr.198-204/740 din 21.09.2012.
8. *Enhancing the Innovative Performance of Firms: Policy Options and Practical Instruments*, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, Geneva, 2009, 148 p. ISBN 978-92-1-116999-7.
9. *Funding Research and Innovation in the EU and Beyond: Trends during 2010-2012*. Produced under the Specific Contract for the Integration of the INNO Policy TrendChart with ERAWATCH (2011-2012), November 2012, Technopolis-Group, Brussels, 50 p.
10. GRECIUC, P., *Instrumentele fiscale și stimularea proceselor inovaționale*, Economica, ASEM.
11. *Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*, OECD, Paris, 2002, 256 p. ISBN 92-64-19903-9.
12. *Taxation of SMEs: Key Issues and Policy Considerations*, OECD Tax Policy Studies, nr. 18, 2009.
13. *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014. 428 p. ISBN 978-2-9522210-6-1.
14. *The Global Competitiveness Report 2014-2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2.

15. *The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data* – Oslo Manual, European Commission, Eurostat, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005.

Библиографические ссылки к Разделу 3

1. Elena Gorelova "Economia politică a reintegrării", articol din publicația "Moldova - Transnistria: eforturi comune pentru un viitor prosper. Aspecte economice", Chișinău, 2009
2. Global Financial Development Report 2014, IFC/MIGA/The World Bank
3. Hotărârea Guvernului nr. 815 din 02.08.2005 cu privire la regularizarea traficului de mărfuri și servicii ce constituie obiectul activității de comerț exterior a agenților economici din Transnistria
4. Hotărârea Guvernului nr. 1178 din 31.10.2007 pentru realizarea inițiativelor Președintelui Republicii Moldova privind întărirea încrederii și securității în contextul procesului soluționării problemei transnistrene
5. Hotărârea Parlamentului nr. nr. 885-XIII din 19.06.1996 privind deschiderea la Banca Națională a Moldovei unui cont corespondent temporar Centrului de casă și decontări din Tiraspol
6. Ion Tornea „Perspectivele reintegrării țării prin prisma apropierii sectoarelor bancare din RM și regiunea transnistreană”, IDIS Viitorul, 2104
7. Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova, UNDP Moldova, 2013
8. Сравнительный анализ банковских систем Молдовы и Приднестровья, Logos-Press, № 27 (523), 01 august 2003
9. Вестник Приднестровского Республиканского Банка
10. «Основные показатели деятельности субъектов малого предпринимательства, включая микро и малые предприятия (с численностью работников до 50 человек и годовым доходом до 1200000 РУМЗП) (без физических лиц) за 2013 год», ГСС
11. Меморандум об основах нормализации отношений между республикой Молдова и Приднестровьем от 8 мая 1997 г.
12. Соглашение об организационных основах социально-экономического сотрудничества между Республикой Молдова и Приднестровьем от 10.11.1997
13. Социально-экономическое развитие ПМР за 2013 г., ГСС
14. Закон ПМР № 287-3-V «О республиканском бюджете на 2014 год и плановый период 2015 и 2016 годов»
15. <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>
16. <http://bancamea.md/news/analiza-sistemul-bancar-din-transnistria-banci-moneda-locala-ratele-de-dobanda-la-credite-si-depozite>
17. <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>
18. <http://www.austria.mfa.md/noutati-rm-osce/492881/>
19. <http://www.evz.ro/detalii/stiri/evz-chisinau-bancile-comerciale-isi-revin-dupa-loviturile-din-prima-jumatate-a-anului-1047334.html>
20. www.bnm.md
21. www.statistica.md

22. www.cbpmr.net
23. <http://www.worldbank.org/>
24. <http://www.enterprisesurveys.org/>
25. <http://strategiya-pmr.ucoz.net/news/1/2010-02-09-89>

Билиографические ссылки к Разделу 4

1. Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova cu privire la Programul de stat de susținere a dezvoltării întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2009-2011, nr.123 din 10.02.2009 (abrogată 31.10.2012).
2. Hotărîrea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sectorului întreprinderilor mici și mijlocii pentru anii 2012-2020 nr.685 din 13.09.2012.
3. Andy Cosh, Alan Hughes, Anna Bullock, Isobel Milner. SME finance and innovation in the current economic crisis. Centre for Business Research, Centre for Business Research, University of Cambridge, Cambridge, UK, 2009. http://www.cbr.cam.ac.uk/pdf/CrCr_EconCrisis.pdf
4. Aurelie SANNAJUST. Impact of the World Financial Crisis to SMEs: The determinants of bank loan rejection in Europe and USA. Working Paper 2014-327. Working Paper Series. IPAG Business School. <http://www.ipag.fr/fr/accueil/la-recherche/publications-WP.html>
5. Bahar Öztürk, Mico Mrkaic. SMEs' Access to Finance in the Euro Area: What Helps or Hampers? IMF Working Paper /14/78. May 2014 www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1478.pdf
6. Dorin Toma Roman, Lucia Ovidia Vreja. Impactul crizei financiare si economice asupra Întreprinderilor Mici si Mijlocii (IMM) din România. http://www.address.org.ro/art_18032010.htm
7. Erhan Lica. Strategii financiare de dezvoltare a întreprinderilor mici și mijlocii prin prisma asigurării unei economii de piață funcționale. Teză de doctor în economie la specialitatea 08.00.10. – Finante; moneda; credit. http://www.cnaa.md/files/theses/2013/25306/lica_erhan_thesis.pdf
8. Impactul crizei economice asupra activitatii IMM-urilor. <http://www.immromania.ro/impactul-crisiei-economice-asupra-activitatii-imm-urilor-3575.htm>
9. Jari Huovinen, Confederation of Finnish Industries EK Impact of financial crisis on SME financing. The Finnish evidence. http://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/ws_surveydata/Session_2.2_paper_Huovinen.pdf?46b67e2273112399384add754e954443
10. Lucia-Ramona, Popa. Efectele crizei asupra întreprinderilor mici și mijlocii și necesitatea dezvoltării acestora în România. http://www.strategiimanagieriale.ro/images/images_site/articole/article_7d347fd4e48d392d13b631af1d9b6362.pdf
11. Roxana Gabriela HODOROGEL. Criza economică globală. Provocări pentru IMM-urile din România. Economie teoretică și aplicată. Volumul XVIII (2011), No. 4(557), pp. 113-124
12. Sectorului IMM deține circa 97,7% din numărul total al întreprinderilor din țară. <http://www.interlic.md/2012-04-04/sectorului-imm-detzine-circa-977-din-numarul-total-al-intreprinderilor-din-tzara-24636.html>

13. Stratan Alexandru, Chistruga Marcel, Fala Alexandru, Clipa Victoria. Radiografia economică a Republicii Moldova în perioada post-criză: succese și insuccese. Provocările unui nou val al crizei. IFES. Constatări și soluții. <http://ince.md/ro/engine/download.php?id=127>
14. Tanja Sedej, Gorazd Justinek. Global economic and financial crisis – a threat for innovative SMEs. International school for social and business studies, Slovenia. “Management, knowledge and learning” International Conference, 2012. http://www.issbs.si/press/ISBN/978-961-6813-10-5/papers/ML12_037.pdf
15. Will the Financial Crisis affect your SME? By Thierry Sanders (Republished from) February 2009. <http://www.bidnetwork.org/en/news/will-financial-crisis-affect-your-sme>
16. Виленский, А. Парадокс поддержки малого бизнеса: предварительные итоги кризиса // Вопросы экономики. – 2011. – № 6. – С. 149-155
17. Галина Шеларь. Молдова и Приднестровье: уроки мирового финансового кризиса. <http://www.cisr-md.org/pdf/Lessons%20of%20Crisis.pdf>
18. Карпов С.А. Последствия мирового кризиса для российского малого предпринимательства: вызовы и возможности адаптации // Финансист, 2009. № 1. С. 11 – 13.
19. Ломакин В. К. Мировая экономика. Учебник для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 735 с.
20. Пол Ванденберг. Микро-, малые и средние предприятия и глобальный экономический кризис. Последствия кризиса и ответные политические меры. Международная организация труда. Программа развития устойчивых предприятий. Москва. 2011.
21. Сидорин А.А. Проблемы и перспективы развития малого бизнеса региона в условиях мирового финансового кризиса. <http://mognovse.ru/von-problemi-i-perspektivi-razvitiya-malogo-biznesa-regiona-v.html>
22. Симонов А.В. Глобальный экономический кризис и планы внешнеэкономической экспансии российских ТНК // Власть, 2009. № 2. С. 11 – 12.
23. Современный финансовый кризис. Суть финансового кризиса. <http://fingeniy.com/sovremennyy-finansovyy-krizis-sut-finansovogo-krizisa/>
24. Хазин М. Теория кризиса. Доклад на конференции в г.Модена, Италия, 9 июля 2008 года. http://worldcrisis.ru/files/473153/Теория_кризиса.doc
25. Энциклопедический словарь экономики и права. http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_economic_law/

Библиографические ссылки к Разделу 5

1. Acordul de Asociere dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele sale membre cu Republica Moldova
2. Acordul dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova cu privire la protecția indicațiilor geografice ale produselor agricole și alimentare din 15.01.2013
3. Ce vrea Uniunea Europeană de la Moldova, Ziarul de Gardă, nr. 20, 5 iunie 2014
4. DCFTA: implicații pentru sectorul agroalimentar al Republicii Moldova și necesități de acțiune, Sergiu Țirigan, MAIA
5. EU - Republic of Moldova Deep and Comprehensive Free-Trade Area, reading guide, the European Commission, 2014

6. European Union, Trade in goods with Moldova. European Commission, Directorate General for Trade
7. Integrarea europeană deschide ușile pentru investiții în sectorul zootehnic moldovenesc, Economist, nr. 17, 14 mai 2014
8. Legea Nr. 66 din 27.03.2008 privind protecția indicațiilor geografice, denumirilor de origine și specialităților tradiționale garantate
9. Strategia națională de dezvoltare agricolă și rurală pentru anii 2014-2020, aprobată prin HG nr. 409 din 04.06.2014
10. Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and Georgia and the Republic of Moldova, Final report, ECORYS, October 2012
11. The DCFTA between Moldova and the EU – A Risk Assessment, Jorg Radeke, German Economic Team Moldova, September 2012
12. Zona de liber schimb aprofundat și cuprinzător UE – Republica Moldova. Ghid explicativ. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova
13. Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană (ZLSAC). Prezentare, Inga Ionesii, Ministerul Economiei al Republicii Moldova
14. Acordul de liber-schimb ca un instrument de stimulare a dezvoltării economice în Moldova, Europa Liberă, publicat pe <http://www.europalibera.org/content/article/25135638.html>
15. Cum poate fi scoasă din impas agricultura Republicii Moldova? Interviu realizat de Europa Liberă, publicat pe <http://www.europalibera.mobi/a/25404551.html>
16. Condiții minime de igienă și siguranță a alimentelor pentru micii producători, Ghidul MAIA
17. Date ale Secției de statistică a ONU cu privire la comerț <http://comtrade.un.org/>
18. Date ale Biroului Național de Statistică www.statistica.md
19. http://www.realitatea.md/ue-a-decis-dublarea-cotele-de-export-pentru-produsele-moldovenesti-pe-piata-europeana--de-la-1-august_6924.html

Federal Ministry
of Finance

KfW

www.viitorul.org

FINANCING OF SMALL-SCALE AND MEDIUM-SCALE ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: *CHALLENGES, TRENDS AND PROSPECTS* (III)

Study performed based on discussions within the 5th Moldovan-German Forum, October 17, 2014, regarding financing small and medium-sized enterprises

Opinions expressed in this study reflect the experts' opinion and does not necessarily reflect the donors' opinion.

IDIS "Viitorul" expresses sincere thanks for the support in developing this edition to representatives of the German Ministry of Finance and the KfW Bank (Germany).

The survey was performed with contributions from:

Authors of chapters:

- **Valentina VEVERIȚA**, PhD degree in economics, Head of Department, Small and Medium-sized Enterprises policies and liberal professions, Ministry of Economy, (Chapter 1);
- **Angela SECRIERU**, IDIS „Viitorul” expert, PhD degree in economics, full professor, (Chapter 2);
- **Ion TORNEA**, IDIS „Viitorul” expert, Master’s degree in economics, (Chapter 3);
- **Andrei PETROIA**, IDIS „Viitorul” expert, PhD degree in economics, associate professor, (Chapter 4);
- **Corina GAIBU**, IDIS „Viitorul” expert, Master’s degree in economics, (Chapter 5).

Moderators of round tables carried out within the Forum:

- **Tatiana LARIUȘIN**, senior expert, IDIS „Viitorul”,
Round table: *Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration;*
- **Mihai MANOLE**, PhD degree in economics, associate professor, ASEM,
Round table: *Rapprochement of banking sectors from the Republic of Moldova and Transnistria through SME financing;*
- **Vitalii CHIURCCIU**, Head of Economic Development, Trade and External Economic Relations Services Department, ATU Găgăuzia,
Round table: *Revision of SME development strategies in the context of the global financial crisis;*
- **Ion PERJU**, ACED, Agricultural Competitiveness and Enterprise Development Project,
Round table: *Development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation.*

Acronyms and Abbreviations

AA	– Association Agreement
ATP	– Autonomous Trade Preferences
CIS	– Commonwealth of Independent States
DCFTA	– Deep and Comprehensive Free Trade Area
ENPARD	– European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development
EU	– European Union
FDI	– Foreign Direct Investment
FEZ	– Free Economic Zone
GDP	– Gross Domestic Product
HACCP	– Hazard Analysis and Critical Control Points
IBRD	– International Bank for Reconstruction and Development
ICT	– Information and Communications Technology
IMF	– International Monetary Fund
IP	– Intellectual Property
MFO	– Microfinance Organizations
MSMEs	– Micro, Small & Medium Enterprises
NBM	– National Bank of Moldova
NBS	– National Bureau of Statistics
NPYEE	– National Program on Youth Economic Empowerment
ODIMM	– Organization for SMEs Sector Development
OECD	– Organisation for Economic Co-operation and Development
PARE	– Programme of Attracting Remittances in Economy
RM	– Republic of Moldova
SLA	– Saving and Loan Association
SMEs	– Small and Medium Enterprises
TC	– Tax Code
TNCs	– Transnational Companies
UNCTAD	– United Nations Conference on Trade and Development
USD	– USA dollar
VAT	– Value added tax
WTO	– World Trade Organization

Introduction

Entrepreneurs' activity has a significant impact on a country's welfare, because businessmen are the most dynamic people from the economic point of view, they boost economic development and make society progress. For example, in the European Union SMEs introduce new technologies, promote last generation products and find and make use of new resources. In addition SMEs provide most jobs for the population. In Europe, SMEs are seen as the main driver for increased national and European economy competitiveness. The approximately 21 million SMEs in the European Union account for 99% of the business done on internal market, employ about 90 million people (70% of total employment) and form a highly-efficient innovation system. Thus, SMEs generate the largest share of the GDP of each country, generally between 55% - 95% and provide, as a rule, products and services at lower costs than large companies.

We would like to emphasize another important aspect. SMEs from the developed countries, especially from the EU, generate to a larger extent technical innovations applied in economy. Thus, many jobs are the result of innovation and the new inventions generate and direct new businesses.

In the Republic of Moldova, the number of SMEs amounts to 50.9 thousand enterprises, accounting for 97.4% of all enterprises registered. They employ 56.9% of workers in the economy. Moldovan SMEs in 2013 had a less positive evolution in terms of a number of indicators, which is evidence of development problems faced by this sector. The share of SMEs in the country's GDP is 28.3%, which is much lower than the European average. Therefore, Moldovan SMEs require permanent support from the state.

During the discussions of participants in the 5th Moldo-German Forum on financing small and medium-sized enterprises it was confirmed that access to funding is the main problem faced by SMEs in the Republic of Moldova. Entrepreneurs' opinion can, broadly speaking, be summarized as follows: in the Republic of Moldova obtaining a loan is a lengthy and troublesome endeavour, because banks lack a clear strategy on SMEs financing. For these reasons, loan costs are several times higher than the average European costs and guarantees required are very challenging.

In general, participants suggested the following:

- 1. Banks in the Republic of Moldova currently do not have trained staff that would understand specific problems of SMEs and could subsequently develop the products SMEs need, according to their area of activity and customized requirements. Presently, the connection between banks offer and SMEs requirements is rather poor. Financers usually have a general, universal approach in relation to Moldovan companies. They do not wish or do not know how to address the issue of financing on an individual, customized basis in relation to SMEs interested in obtaining loans, but, usually have standardized approaches, which drives away SMEs from banks. Domestic banks do not seek to help and revitalize the SME sector.*

A clear-cut strategy of the banking sector in this respect, targeting SMEs needs would be a step forward.

- 2. Moldovan SMEs do not always have a clear specialization, which prevents them from elaborating a development strategy or a long-term business plan. Since SMEs often change their main areas of activity and, sometimes, the new area of activity of the enterprises that have requested loans has no connection with the previous one, this leads to lower financial credibility and, obviously, certain risks for the banks.*

In this context, on 17 October 2014, in Vadul lui Voda was held the 5th Mol-do-German Forum on financing small and medium-sized enterprises, organized by the Germany's Federal Ministry of Finance, the bank KfW (Germany), the Institute for Development and Social Initiatives (IDIS) "Viitorul" (the Republic of Moldova), the Dubasari District Executive Committee and Professional Union of entrepreneurs from Transnistria. In the framework of the Forum were organized four roundtables on four different topics:

- 1. Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration;*
- 2. Rapprochement of banking sectors from the Republic of Moldova and Transnistria through SME financing;*
- 3. Revision of SME development strategies in the context of the global financial crisis;*
- 4. Development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation.*

We have to acknowledge that the current structure of economy and banking system does not inspire trust. Thus, for the 2014 year, the trade deficit reaches almost 50%, remittances of Moldovan migrants account for 25% of the GDP, MDL depreciated against the dollar – almost 40% at the end of 2014, as compared to the beginning of 2014, the banking system is on the verge of precipice due to one billion dollars “vanished” under uncertain conditions at the end of 2014. All these things prompted OECD, on 30 January 2015 to assign the maximum risk level - 7 to Moldova. Thus, in Europe there are only four countries with maximum country risk: Ukraine, Kosovo, Bosnia and Herzegovina and Moldova recently. This is a signal for potential investors to be more than prudent.

However, under the conditions of a constantly changing economic environment, SMEs thanks to their high-level of adaptability, reduced size and prompt decision-making process could contribute to improving the financial and economic situation in the country.

They easily adapt to customers' demands and needs, being closer to the market. We do hope that, in a short term perspective, SMEs will be able to counteract some market monopolies already established in the Republic of Moldova, reducing the ability of large companies to control the market. Small and medium enterprises should be a balance factor at micro - and macro level, aiming at developing middle class, which is just currently taking shape.

This study was developed based on discussions and conclusions of the roundtables. It reflects the major problems identified by participants in the discussions, the solutions suggested by them and obstacles to the implementation of solutions identified as well as recommendations for improving the situation in areas mentioned above.

The elaboration of this study seeks to emphasize the importance of small and medium business in the Republic of Moldova for the country's economic development and social stability and for facilitating SMEs financing based on fair principles that address primary needs of SMEs sector.

This study is, in our opinion, rather a reference material for the public at large in Moldova and elsewhere, engaged in SME sector funding that will have the opportunity to implement the conclusions and recommendations developed by IDIS „Viitorul” experts.

The methodology applied

The methodology applied is based on the synthesis of discussions and conclusions of the round tables held in the framework of the 5th Moldovan-German Forum. In addition, experts involved in the development of studies related the problems and conclusions identified in the roundtables discussions to other analyzes and investigations in the areas under research. Before starting discussions, participants filled in a questionnaire in which they were asked to point out the main problems and best solutions which, in their opinion, would contribute to improving the situation in the research area.

IDIS „Viitorul” experts have put down the roundtable discussions. Some of the solutions suggested by participants are laid down in this study. Thus, we believe that IDIS „Viitorul” experts offer readers ideas, mechanisms and tools that could certainly solve some of the problems identified during the activities of the Moldovan-German Forum.

Liubomir Chiriac,
Executive director IDIS „Viitorul”

Executive Summary

The Government of the Republic of Moldova makes use of various methods and instruments to ensure SMEs financial support and enhance their access to financial resources through various international financial institutions, development partners and through lending / financing projects or programs.

Chapter 1 – “Vision and role of the Ministry of Economy on improving the financial environment to support SMEs” highlights policies promoted by the Ministry as well as problems to be solved. The Moldovan Government in cooperation with financial institutions should focus on the following:

- Attract foreign investment in the financial sector, primarily from strategic investors that are interested in SMEs sector;
- Develop the loan guarantee system for SMEs, including the Loan Guarantee Fund;
- Develop the secondary market for fixed assets provided as collateral;
- Develop the venture capital system and informal investment schemes;
- Optimize legislation on collateral, in order to have fewer types of collateral;
- Facilitate access to training, consultancy, advice and technical assistance in order to develop high quality business plans;
- Develop SMEs innovation financing schemes.

Access to cheap financial sources is vital for developing a competitive SMEs sector. The results of projects and financial programs that are already being implemented in our country are encouraging and many entrepreneurs have demonstrated perseverance and entrepreneurial spirit.

Below we will list some of the most important ideas that were put forward at the roundtables held within the Forum.

Chapter 2 examines tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration.

Identification of policy options and tools available to enhance innovation capacities of SMEs is an important part of any strategy aiming to support the improved standards of living.

The solutions to overcome the lack of an efficient and cohesive incentive system for encouraging innovation at the level of firms in the Republic of Moldova that were put forward by the participants in the round table „Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration” and were aligned by the author with the best international practices are, in our opinion, as follows:

- encourage creation and operation of innovative private firms; ensure support for companies to boost their growth;
- develop partnerships between research organizations, universities and economic operators; encourage hiring by firms of researchers in different areas of activity; develop public-private partnerships in research;

- adopt the draft law on venture funds and create a national venture fund; create venture funds, private funds for financing innovation;
- establish innovation brokerage centres and connect them to specialized international networks, market intellectual property through them;
- ensure better circulation of innovation by establishing both vertical and horizontal clusters;
- develop marketing and technology transfer centres to harness results of Moldovan applied research;
- implement the innovation voucher tool (minigrants for innovative SMEs);
- improve the protection of intellectual property;
- in the absence of absorption capacities - stimulate marketing of domestic research results abroad, stimulate innovation and technology imports;
- increase budget allocations for the development of innovation capacities and innovation;
- develop an advanced system of statistics for innovation area;
- elaborate and implement educational programs related to innovation, integrate into the university curriculum new courses such as law and economics of intellectual property and copyright; innovation management; inventions; marketing of new products; evaluation and commercialization of intellectual property objects, etc.

To develop an efficient fiscal incentives system that would encourage innovation activity of SMEs in the Republic of Moldova we suggest implementation of the following recommendations:

- develop, based on cost-benefit analysis, a consistent system of financial incentives to support and revive innovation activity and outcomes at the level of firms, rationally combining direct incentives and fiscal incentives, so that economic, social and financial benefits outweigh considerably costs (related to the national public budget). We suggest analyzing very carefully the experience of the Czech Republic and Slovenia;
- develop the research and development regime in the Republic of Moldova in line with the *Frascati Manual* (OECD, 2002). For the research and development activity to benefit from tax incentives, the company should carry out a project seeking an advance in science and technology areas (the good example of Slovenia);
- examine the opportunity to apply the tax credit as a tool to encourage innovation activity of companies (good examples of France and South Korea). International practice demonstrates that namely this tool is the most appropriate for encouraging R&D activities of companies;
- develop and apply investment incentives for R&D centres, scientific-technological parks and innovation incubators (positive experience of Czech Republic).

Chapter 3 deals with issues related to rapprochement of banking sectors from the Republic of Moldova and Transnistria through SME financing.

In order to overcome problems related to rapprochement of the two banking sectors from the Republic of Moldova and Transnistria, the parties have to continue the dialogue and what is more important, to make it more efficient. In our opinion, the suggestions formulated below might support this goal, meant to boost interaction between economic entities on the two banks of the Dniester, more active and efficient interaction between the banking sectors and contribute to finding a political solution:

- It will be difficult to identify certain solutions to bring closer the two banking sectors that were de facto created on the internationally recognized territory of the Republic of Moldova, before finding a political settlement of relations between the parties and determining the region's legal status, therefore, parties' efforts should not focus mainly on political issues likely to generate disagreements but rather on mutually beneficial issues, particularly those related to facilitating economic activity of companies on both banks;
- One solution, put forward by participants in the 5th Moldovan-German Forum on financing SMEs, held on 17.10. 2014, was the return to the document signed in 1995, which provided for cooperation between the two banking sectors. In order to enhance cooperation between the parties, it was proposed to create a permanent bilateral cooperation mechanism (working group) made up of representatives of banking community from the two banks of the Dniester that would be responsible for solving the current problems arising in relations between parties prior to identification of political solutions;
- As lack of resources and loans high cost are some of the main reasons for insufficient funding of companies, including SMEs, on both banks, participants agreed that without continuing reforms, both in financial and real sectors, these problems will not be solved. Continuing reform of financial and real sectors of economy could create premises for identifying less costly long-term credit resources and better preparation of real sector for lending as well, which would facilitate business access to funding;
- Another suggestion of participants in the Forum was to boost pension and insurance system reform on both banks, which would provide long-term lending resources to the banking sectors;
- One more idea of participants referred to extending the scope of training programs for business representatives, particularly SMEs, to improve their financial skills and literacy and increase their access to funding.

Chapter 4 refers to the revision of SME development strategies in the context of the global financial crisis.

In order to actually contribute to the development of small and medium-sized businesses, it is required to significantly improve business and investment climate in the country and actually fight corruption. In that case, measures to support SMEs will be much more effective.

Further development and improvement of the whole system of state support to small business is becoming a key factor for its successful development. The importance of small business development involves a comprehensive solution of the following problems:

- activity coordination of all structures of the state support for small business, including at the regional level;
- providing financial support for small business, appropriate to its needs in terms of affordability, volume and timing, which would be achievable by combining efforts of state, banking sector and small businesses alike;
- implementation of a selective approach in provision of state support for small businesses depending on its area of activity by applying appropriate tax, financial measures and public contract system as a priority.

In addition, given the fact that representatives of Transnistrian small business also participated in round table discussions, it should be noted that the actions aiming to remove barriers to further developing and improving resistance of economies of Moldova and Transnistria to the financial and economic crisis will certainly require a combination of medium and long-term approaches.

At this stage of development of society, the following measures that directly or indirectly may contribute to SMEs development should be taken:

- implementation of measures to bring the legislation and mechanisms of its implementation in line with international / European standards and rules;
- normalization of relations between state and private sectors, improvement of business environment (competition, taxation, regulatory measures), including the investment climate for both foreign and domestic economic operators;
- legalization of the shadow economy, coupled with the overcoming (non-admission) of "state capture" by elite groups pursuing their own interests;
- creation of "growth poles" on the basis of free economic zones, industrial and infrastructure complexes, groups of 7-10 cities;
- improving labour market conditions: expansion of employment for able-bodied population and strengthening targeted nature of social assistance to those who need it.
- labour market activation: expansion of employment for able-bodied population and strengthening targeted nature of social assistance to those who need it.

Efforts should be made for the transformation of the real sector structure and the adaptation of the social area so that to ensure a competitive economy and European living standard of population.

Chapter 5 analyses development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation.

The analysis in this chapter will be based on information and discussions of the round table: Development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation.

Upon signature and implementation of the Association Agreement with the EU, Moldovan farmers will be provided a series of opportunities to export and benefit from the European market advantages. However, in order to be able to export and take advantage of opportunities offered by the Association Agreement, farmers have to be well prepared and informed.

1. Firstly, they have to find out if their products are in demand on the market they target for exports.
2. Be aware of what documents are required for exporting to the EU, sanitary and phytosanitary requirements and whether the products to be exported are subject to tariffs and customs duties.
3. Be aware of how to negotiate and conclude international agreements. It is very important to define properly the contract, with all the elements: description of goods, their quantity and quality, packaging and labeling, specified guarantees on goods quality, goods control and reception, complaints and rejections of goods etc. Standardized, universally accepted forms of contracts may be used. In this regard, the International Chamber of Commerce in Paris suggests a model international sales contract.

In terms of national policies the following measures are recommended:

- Infrastructure in rural areas has to be improved. Under current situation, it is recommended to develop strategies and policies at the national level in order to know exactly the timetable for rehabilitation of a certain rural area in the geographic region under examination.
- Encourage development of enterprises / associations to provide post-harvest services in the fruit and vegetable sector. Unfortunately, at the moment, there is no official document that would regulate this process.
- Meet the requirements for the inclusion of Moldova in the list of third countries that can export products of animal origin to the EU. There is not any known official view, expressed through policies or other documents that would provide for a real timetable for Moldova to meet conditions to be included in the list of third countries.
- Set up a single information center for the business community, with branches in district centers providing information and assistance on the following issues: the EU regulations and legislation; Export procedures; Standards; Market information; Calls for proposals; Business opportunities; Investment and lending, etc.
- Develop information centers, on the basis of the single information center, at the level of local government, to provide training for farmers and local authorities on issues in the areas mentioned above.
- Simplify registration procedures for new products and crops in the plant varieties register.

VISION AND ROLE OF THE MINISTRY OF ECONOMY ON IMPROVING THE FINANCIAL ENVIRONMENT TO SUPPORT SMEs

The Ministry of Economy of the Republic of Moldova thanks the German colleagues for cooperation and support provided to the Government in the launch and development of financial services for small and medium-sized enterprises (SMEs) whose role in the socio-economic development of the country is becoming increasingly important.

The Ministry of Economy stresses, in particular, the importance of previous forums organized by IDIS "Viitorul" with the support of the Federal Ministry of Finance of Germany and KfW Bank, where there were identified several problems relating to SMEs financing as well as ways to solve them, relying on German advanced experience and best practices.

1.1. Introduction

SMEs are the best starting point for fostering private sector growth and development according to international experience in this area. They are best suited to take advantage of opportunities from globalization and accelerating technological change and innovation.

Our ability to harness SMEs growth potential will be decisive for the future prosperity of the country.

The role of SMEs in our society is becoming increasingly important not only as entities creating employment opportunities but also as key players for local and regional communities prosperity.

The middle class in any country is, first of all, made up of SMEs owners. In our country their number reaches 50 900 companies, accounting for 97.4% of all enterprises. They provide jobs for 56.9 percent of the total workforce in the economy.

While in the West the middle class is considered to be the driver of efficient economy, in Moldova the representatives of this class declare that they are at just at the beginning of their way and need constant support and protection from the state.

In 2013 Moldovan SMEs did not have very good performance in terms of a number of indicators, which is evidence that the sector, although profitable as a whole, faces development difficulties. The share of SMEs in the country's GDP is 28.3%.

However, European experience shows that SMEs sector can have a substantial contribution to GDP (in some countries the share exceeds 60 percent), which demonstrates that Moldovan SMEs need permanent support from the state.

1.2.

Ministry of Economy – integrator of SMEs inclusive policies and support measures

Support for small and medium-sized enterprises is a strategic objective across Europe despite development differences between various countries.

Moreover, current trends in global economy and financial markets with significant impact on SMEs oblige the Government of the Republic of Moldova, in the context of EU accession, to promote the most appropriate measures for their short and medium term support, by adjusting to the European policy "Small Business Act" adopted by the European Commission, which aims to anchor the 'Think Small First' principle in national general policies and regulations aiming at supporting SMEs sector.

The Ministry of Economy as an integrator of policies and support measures for SMEs has assumed the role on the implementation of „Small Business Act” provisions in Moldova, by applying the most appropriate measures for SMEs sector support.

In this context, Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020 identified a number of issues on access to finance: high interest rates on loans and their volatility, lack of appropriate banking technologies for SME lending, quality of projects proposed for funding, underdeveloped business infrastructure, lack of financial market of venture capital companies.

Given the problems identified and in order to improve SMEs access to funding, the Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy aims to achieve the specific objectives as follows:

- Develop innovative financing schemes for SMEs.
- Ensure efficient transfer of remittances.
- Attract long-term credit lines of international financial institutions.
- Develop the credit guarantee system for SMEs.
- Facilitate SMEs access to public procurement.

Thus, by achieving the goals set, the Strategy will contribute to SMEs improved access to financial resources, which will ensure the ratio between fixed capital investment and GDP of at least 38%.

Implementation of the Strategy will contribute to strengthening SMEs potential and their role in economy, setting clear priorities, increasing trust between business environment and authorities, creating an overall more favourable climate for business.

Access to funding still remains a current problem for SMEs in the Republic of Moldova, while identification of most appropriate forms of financing is often an impediment for small and medium enterprises.

The main goal of „Moldova 2020” Strategy on access to financing is the availability of a financial system that would effectively channel financial resources from households, producing savings, to economic operators that are looking for resources to finance business ideas, by establishing a real competition in the banking market

to attract depositors' financial resources. At the same time, it is crucial to develop as many as possible options for population's savings placement outside the banking system, which will lead to the development of financial intermediation.

The strategic vision for Moldova - 2020 regarding entrepreneurs' improved access to finance is based on the following pillars:

- Developing financial intermediation;
- Cost optimization of financial resources;
- Simplification of loans and borrowings guarantee requirements.

The support offered to SMEs through measures implemented so far aimed at: enhancing technological and productive capacity, improving product quality, facilitating access to export markets and increasing management performance. These initiatives will continue by promoting a policy favourable to small and medium enterprises development, by establishing an encouraging legal, regulatory, institutional and fiscal framework.

1.3.

Financial instruments for supporting SME sector development in 2014

In order to support SME sector development in 2014, there were allocated financial resources that are 37 times larger than those provided for in 2009 - 110.5 million lei, distributed on strategic priorities, as follows: improving SME access to finance through further development of NPYEE and PARE 1 + 1 (72.5 million lei), further capitalization of State Credit Guarantee Fund (20 million lei), development of business incubators (15 million lei), development of entrepreneurship education programs (3 million lei).

The main sector support programs, financed by the state and/or international development partners include: National Programme on Youth Economic Empowerment, Pilot program of attracting remittances in the economy (PARE 1 + 1), JNPGA Program aimed at SMEs sector development support, financed by the Government of Japan, Project on enhancement of competitiveness, Loan Guarantee Fund managed by the SMEs Sector Development Organisation, SMERDA project on rural SMEs development, as well as credit lines of international financial institutions or those provided within international programs.

The European Union has already shown its firm determination to support SMEs in the Republic of Moldova by signing, on 29 September in Brussels, the Agreement between the European Union and the Republic of Moldova on Moldova's participation in the Programme for the Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises (COSME) (2014-2020). Thanks to this program, entrepreneurs from the Republic of Moldova will benefit from the opportunity to access financial support programs of the EU structural funds aiming at: improving access to markets, promotion of entrepreneurship and entrepreneurial culture and creating more favourable conditions for business creation and growth.

1.4. Commercial banks loans

Although Moldovan commercial banks offer businesses a quite wide range of loan products they are usually oriented towards larger companies, which are already operating. At the same time, business environment demand for long-term loans is not met: the term of a loan, in most cases, does not exceed 2-3 years. A significant impediment to business is high interest rate, which, although decreased in recent years, continues to be unacceptable to many SMEs in the Republic of Moldova. (See Table 1)

Table 1. Average interest rate on bank loans, %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
In national currency	18.85	20.96	20.31	16.25	14.37	13.34	12.26
In foreign currency	10.88	12.02	12.51	9.91	8.75	8.28	7.77

Source: NBM data base

In 2009, the economic and financial crisis had a negative impact on lending indicators to businesses, drastically reducing the amount of loans to economic operators (see Table 2). In 2011 and 2013 this figure increased by 6.2% and 8.2% compared to 2008. It should be mentioned that in 2012, the number of loans and credits was even lower than in 2008 being at the level of 2007.

Table 2. Borrowings and loans offered by commercial banks to economic operators

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Value of loans and borrowings, million lei	26487,0	27811,8	14246,4	23424,1	29608,0	26694,0	30504,5

Source: NBM data base

Difficult access of enterprises to finance is also confirmed by the share of bank loans offered to the private sector in GDP. In Moldova, compared to neighboring countries, this figure is low and accounts for 33.6% (in 2011) (See Table 3).

Table 3. Bank loans share provided to private sector in the country (% of GDP)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Moldova	36,9	36,5	36,0	33,3	33,6	37,9	39,7
Romania	34,8	45,0	46,1	45,3	44,5	45,0	41,4
Ukraine	58,2	88,4	90,6	78,4	71,0	69,3	74,0

Source: World Bank indicators <http://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS>

There have been taken recently several measures to improve enterprises access to lending. In particular, in 2008, was adopted the **Law on credit history bureaus**. Nowadays, an agency of this kind was already established and started its activity. Within implementation of foreign support projects EBRD has opened credit lines for SMEs in some commercial banks in the Republic of Moldova.

1.5. Conclusions and recommendations

Although the regulatory and institutional framework for public procurement in the Republic of Moldova is well defined, SMEs access to public procurement is rather limited. There is no systematic mechanism that would ensure SMEs participation in this process.

Facilitating SMEs access to public procurement and increasing the number of participating SMEs may be achieved by express provision in tender documents of the requirement to divide the needs of contracting authorities by lots or even positions, where possible. Establishment and efficient operation of the automated database of SMEs goods and services offers on eProcurement system portal will allow contracting authorities to considerably extend the potential suppliers base, which might lead to beneficial effects such as increased competition for public contracts and have a positive impact on the Republic of Moldova economy.

Adjustment to European best practice of financial market regulatory and surveillance system will increase its efficiency, create favourable conditions for access to capital on the local financial market, which will lead to an increase in entrepreneurial activity and enhance the degree of service consumption protection on the financial market.

The Ministry of Economy has made a synthesis of SMEs financial services market, which are divided into: own capital, banking market, non-bank financial market. The evolution of these markets development is shown as follows:

- Attract foreign investment in the financial sector, primarily from strategic investors that are interested in SMEs;
- Develop the loan guarantee system for SMEs, including the Loan Guarantee Fund;
- Develop the secondary market for fixed assets provided as collateral;
- Develop the venture capital system and informal investment schemes;
- Optimize legislation on collateral, in order to have fewer types of collateral;
- Facilitate access to training, consultancy, advice and technical assistance in order to develop high quality business plans;
- Develop SMEs innovative financing schemes.

To this end, we are especially interested in reactions by representatives of various institutions engaged in SMEs funding, in order to be fully aware of the current availability of financial resources and capital instruments in Moldova.

Access to cheap financial sources is vital for developing a competitive SMEs sector. The results of projects and financial programs that are already being implemented in our country are encouraging and many entrepreneurs have demonstrated perseverance and entrepreneurial spirit.

TAX REGIMES FAVOURABLE TO INNOVATIVE PROCESSES AT THE LEVEL OF SMEs, APPROACHED FROM THE PERSPECTIVE OF EU INTEGRATION

2.1. Introduction

Innovation through the activities of research and development is deemed to be a crucial driver of economic growth. Both economic theory and empirical evidence support the idea that innovation plays a vital role in increasing productivity on a sustainable basis. For these reasons, in many countries, there is an active policy on encouraging innovation. Among innovation-targeted policy instruments – patent law regulations, funds for research and development and education, we have to emphasize fiscal policy tools that include tax incentives.

Innovation capacity of economic entities in Moldova is very low. Subsequently, the innovation impact on national economy is rather small. The current legal framework does not stimulate enough innovation activity. Basically, there is no system of well-established direct and indirect financial incentives (tax incentives) aiming to favour R & D activities at the level of firms.

These were the arguments that determined the topic of the round table „*Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration*”, held in the framework of the 5th Moldovan-German Forum on financing small and medium-sized enterprises. These are very topical and significant issues requiring all due attention.

The author had the aim to identify and describe the tax incentives models aiming to boost the innovation activity of SMEs in the European Union countries and formulate solutions related to tax incentives for innovation activity so that it becomes attractive for SMEs in the Republic of Moldova.

2.2. Innovation at the level of SMEs: essence, influence and dimension factors

According to the views of the British Government¹, innovation is the successful exploitation of new ideas. Some ideas are small and iterative; others can create an entire change in the paradigm. Evidence shows that businesses that are aware that

¹ UK Department of Business Enterprise and Regulatory Reform. Available at: www.berr.gov.uk/dius/innovation/index.html.

they have to continually create, evaluate and successfully exploit their new ideas are more likely to survive and prosper in the competitive global economy.

Innovation in its many forms has been recognized as a critical dimension in improving economic performance in knowledge-based economies. Innovative businesses benefit the economy by delivering added value, high quality jobs, successful businesses, better products and services for customers, new and more environmentally friendly processes.

The innovation activity of companies is a key driver of competitiveness and economic growth. Although the process takes place at a company level through a skilful management, the innovation potential of a firm can be enhanced by appropriate policy measures carried out in a business-friendly environment. Therefore, **the identification of the policy options and instruments available to enhance the innovative capabilities of firms is an important component of any strategy to support increased living standards.**

The innovation in modern economy emerges from continuous interaction between companies, their suppliers and customers and external stakeholders like universities or research and development (R&D) organizations. Companies are not isolated in their innovation activities but rather perform them in networks and innovation activities are highly dependent on the external environment at the sector, regional and national level. The new models of innovation emphasize the cooperation relations between stakeholders interested in innovation as a source of competitive advantage for firms.

Oslo Manual of OECD- Eurostat defines innovation as the implementation of a new or significantly improved product (good or service), or process, a new marketing method, or a new organisational method in business practices, workplace organisation or external relations. This definition identifies the following four types of innovation:

- ▶ **product innovation:** the introduction of a good or service that is new or significantly improved with respect to its characteristics or intended uses. This includes significant improvements in technical specifications, components and materials, incorporated software, user friendliness or other functional characteristics.
- ▶ **process innovation:** the implementation of a new or significantly improved production or delivery method. This includes significant changes in techniques, equipment and/or software.
- ▶ **marketing innovation:** the implementation of a new marketing method involving significant changes in product design or packaging, product placement, product promotion or pricing.
- ▶ **organisational innovation:** the implementation of a new organisational method in the firm's business practices, workplace organisation or external relations.

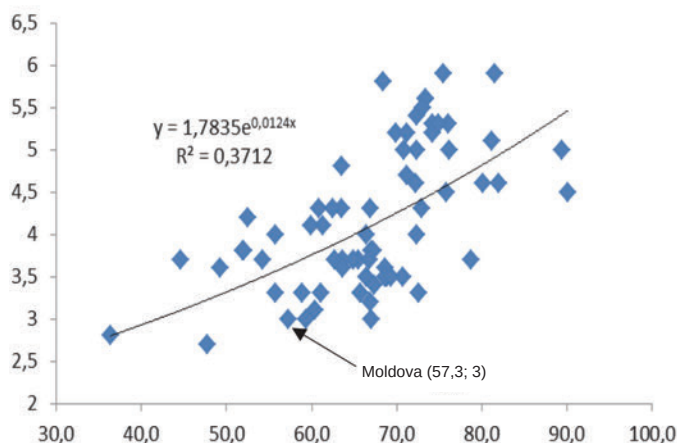
The first two types are traditionally more closely related to technological innovation.

The firms are considered to be innovative if they have implemented an innovation during the reporting period.

The innovative activity of SMEs is influenced by the following groups of factors²:

- institutions (political environment, regulatory environment, business environment);
- human capital and research (education, tertiary education, research and development);
- infrastructure (ICTs, general infrastructure, ecological sustainability);
- market sophistication (credit, investment, trade and competition);
- business sophistication (knowledge workers, innovation linkages, knowledge absorption).

Figure 1. *Dependence of innovation capacity of SMEs on the Index of Economic Freedom, 2014.*

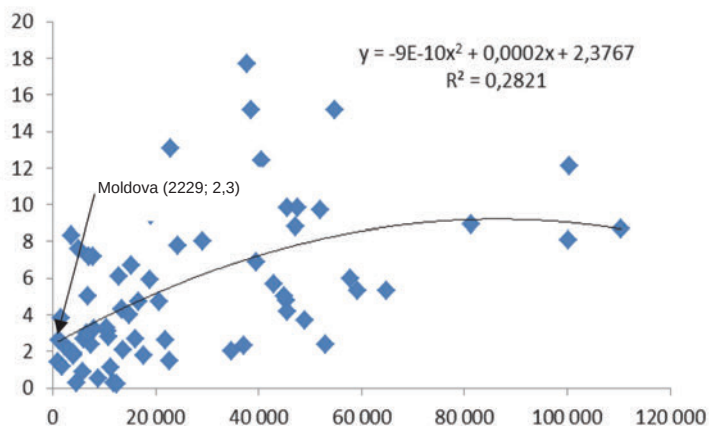
Source: elaborated after *The Index of Economic Freedom 2014*: annual guide published by The Wall Street Journal and The Heritage Foundation. Available at: <http://www.heritage.org/index/ranking> and *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

Figure 1 demonstrates the existence of a positive relation between the Index of Economic Freedom and the innovation capacity of firms. The Republic of Moldova ranks 110 (out of 178 countries under analysis) according to the Index of Economic Freedom (the main problems faced by Moldovan society being high level of corruption, totally inefficient legal system, inappropriate protection of intellectual rights, etc.) and has, therefore, a low innovative capacity at the level of economic unit.

² *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*. Cornell University, INSEAD, WIPO: second printing. Fontainebleau, Ithaca, Geneva. 401 p. ISBN 978-2-9522210-6-1.

Figure 2. Dependence on the companies expenses for CD and GDP per capita, 2014

Source: elaborated after *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2. Available at: http://www.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf

Usually, the more developed the country the more money is spent on research and development by firms. This relation can be seen in figure 2, even though the positive dependence is not considerable. Thus, with a GDP of US \$ 2,229 per capita, firms in the Republic of Moldova spend, on average, 2.3% of their total expenditures for R & D activities.

In order to analyze the innovative activity of SMEs in the Republic of Moldova we will refer to the *Global Innovation Index*, which aims to capture the multi-dimensional facets of innovation and is applicable to developed and emerging economies alike.

According to GII, the Republic of Moldova ranked 43 in 2014 (out of 143 countries included in the analysis), behind former socialist countries Estonia (24), Czech Republic (26), Slovenia (28), Latvia (34), Hungary (35), Slovakia (37), Lithuania (39) and Croatia (42)³.

Figure 1 shows the score for indicators of the *Global Innovation Index*, registered by the Republic of Moldova as compared to some of the EU countries.

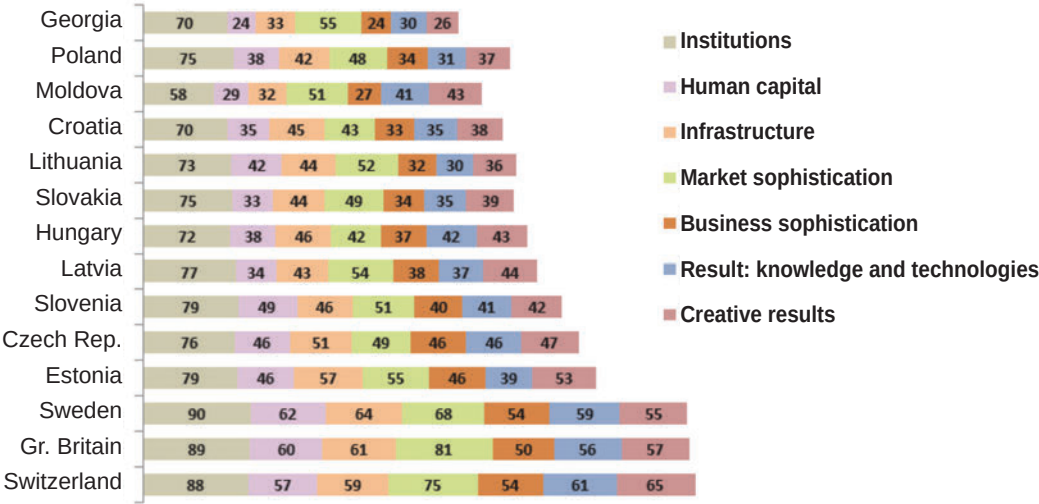
The biggest problems are observed with reference to the following indicators of GII:

- general infrastructure, in particular, logistics performance, the Republic of Moldova ranks 123 (out of 173);
- ecological sustainability. In terms of *GDP/unit of energy use*, the Republic of Moldova ranks 107;
- intensity of local competition. Lack/shortage of innovation incentives due to intense monopolistic and oligopolistic manifestations on internal markets made the Republic of Moldova ranks 113;

³ The first position in the GII is held by Switzerland, followed by the UK, Sweden, Finland, Netherlands, USA, Singapore, Denmark, Luxembourg and Hong Kong

- due to insufficient research collaboration between universities and industries the Republic of Moldova ranks 123;
- with reference to the state of cluster development the Republic of Moldova ranks 135;
- knowledge impact, *high- & medium high-tech manufactures*, determined the Republic of Moldova ranking on the 80 place;
- ICTs&organizational model creation, the Republic of Moldova ranks 113.

Figure 3. Structure of the Global Innovation Index registered by the Republic of Moldova compared to some selected countries

Source: elaborated after *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014.

2.3. Tax incentive models for the innovation activity of SMEs

Governments may use different mechanisms to stimulate business innovation activities through research and development (R & D), including:

- direct funding of research and development in the private sector and
- tax incentives.

Each form of stimulating research and development has advantages and disadvantages. **Direct funding**, including loans, grants, equity financing of industrial research allows governments to keep control over the nature of the R & D carried out. Direct funding of R & D activities conducted by business has a positive impact on attracting external sources of funding, especially by SMEs. However, direct support of industrial R&D can be a reason for distorting competition in the market.

Unlike direct funding of research and development, **tax incentives** address to a broad circle of beneficiaries, leaving them independence in spending funds on R&D.

By reducing the cost of R&D, fiscal reliefs raise the net present value of prospective research projects. Fiscal measures do not distort market decisions. If properly designed, they can have lower administrative costs for the government than other types of programmes or supports, although tax incentives can be extremely costly in terms of budget expenditures. In addition, using of the tax incentives is possible if the enterprise generates income or tax liabilities. Thus, indirect system of supporting eliminates small and young companies from the circle of beneficiaries although they are treated as being the most innovative.

The choice of the mechanisms of support (direct or indirect) depends mainly on the innovation policy mix and economic targets:

- if the government's aim is an increase of the total level of R&D expenditures, then tax incentives are a better solution.
- on the other hand, if the government aims for financial supporting a particular stage of R&D process, then direct financing is more efficient.

However, **the general trend across countries is to increase the availability and simplicity of R&D tax incentives, which makes the mix of policies more indirect over time**⁴. That is why more and more countries implement tax incentives for their economic strategy. Tax incentives for R&D activities are widely used in OECD countries and non-OECD countries. According to OECD, 27 out of 34 OECD member states provide R&D tax incentives to business. The existing R&D tax incentives regimes differ considerably across countries in terms of their generosity, their design and the way they explicitly target different enterprises or specific areas.

Fiscal incentives for R&D usually take one of the following four forms⁵:

- **tax credits**, which are the amounts deducted from tax liabilities;
- **tax allowances**, which are amounts deducted from gross income;
- **tax deferrals**, which are reliefs in the form of delay in the tax payment;
- **preferential tax rates**.

Tax credits are specified percentage of R&D expenditures, which are applied against payable income tax, while a tax allowance is a deduction from the taxable income. Thus, the value of tax allowances depends on the income tax rate, while a tax credit does not. This aspect is of a particular importance in case of the progressive tax scale whose diversified tax rates affect the amount of deduction.

Another distinction between tax allowance and tax credit refers to the possibility to carry the non-deducted from income expenses forward to next years. In the case of exemption, such possibility, concerning this principle, does exist.

On the other hand, in the case of tax credit, such possibility does not exist, unless there is established a mechanism, which allows for settlement of reimbursement of expenses incurred.

⁴ *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012*, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponibil pe: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

⁵ classified after STI, *Tax incentives for research and development: Trends and issues*, OECD, 2004; MOHNEN P., *Tax incentives: Issue and evidence*, Cirano, Montreal, 1999. 24 p. ISSN 1198-8177. Available at: <http://www.cirano.qc.ca/pdf/publications/99s-32.pdf> ; STEWART L. A., WARDA J., ATKINSON R. D., *We're #27: The United States lags far behind in R&D tax incentives generosity*, ITIF, 2011, 21 p. Available at: <http://www2.itif.org/2012-were-27-b-index-tax.pdf>

Both, tax credits and tax allowances, are of three types depending on whether they are based on deductions based on the volume of R&D expenditure (volume incentives), deductions based on increment of that volume (incremental incentives). The third type is a hybrid of the two earlier deductions.

It is difficult to provide an unequivocal answer, which solution – volume incentives or incremental incentives – better stimulates research and development activity. A drawback of the solution based on expenditure volume is that it does not support exclusively new spending but also that it does not provide an answer to the situation which the entrepreneur would have incurred if deduction did not exist.

In turn, the solution based on incremental expenditures depends on the amount assigned on the grounds of changes in R&D expenditures. This is a significantly cheaper solution for the state budget compared to the relief depending on the expenditure volume. On the other hand, in the construction of deduction based on incremental expenditure, there is bypassed the fact that R&D expenditure is of the cyclical nature. This feature determines that lack of incremental expenditures in a certain period will lead to lack of the opportunity to make use of an incentive despite reporting the activeness in the R&D domain. However, this problem will not be seen in the case of volume incentive.

Tax deferrals can appear as an accelerated depreciation, which allows firms to reduce the value of a fixed asset involved in R&D, a higher rate during the first years of the asset's lifespan, yielding a larger deduction over the lifespan of the asset relative to normal depreciation rates.

The analysis of tax solutions offered in various countries compels to indicate the fourth model of tax preferences stimulating growth of R&D expenditures, i.e. the preferential tax rates. As an example, there may be indicated France, which applies a reduced income tax rate relative to revenues obtained from sales of a patent, or also the Netherlands – in the case of income from innovative activities⁶.

In recent years, there have not been seen major changes across the EU member states or third countries in terms of new types of research and innovation measures that were implemented. Nevertheless, in some countries there has been intense debate on the relevance of indirect support measures such as tax incentives and financial mechanisms⁷. Such indirect policy measures drew more attention, because they may boost innovation performance in enterprises, as compared to direct tools, such as subsidies.

Tax incentives aim is to motivate entrepreneurs to invest more in research and development (R & D) so that to enhance the innovation and develop the business. The added value of the R & D and innovation is seen in new products and services, new technologies, new markets, business development and skilled people. Tax credits have become more widely used worldwide, governments address tax credits as a complementary tool to target direct support measures. In fact, **the use of direct sup-**

⁶ *OECD Science, Technology and Industry Outlook 2012*, OECD Publishing, Paris, 2012, 8 p. Disponibil pe: <http://www.oecd.org/sti/sti-outlook-2012-highlights.pdf>

⁷ **Indirect measures** include: tax incentives and guarantees. **Direct measures** include: subsidies, subsidized loans, including interest subsidies, venture capital, including subordinated loans.

port measures often needs a trigger as tax credits. Tax credits may be relevant to all industry and research sectors and technology spheres. **On the other hand, offering solely tax incentives may not be sufficient to enhance innovation performance of companies and, therefore, should be considered as part of the whole R&D and innovation support system.**

Many EU countries have introduced tax credits in their portfolio of innovative policy support.

Expenditures incurred by entrepreneurs on research and development may be divided into two groups: investment (capital) expenses and current costs.

The former comprise expenditures on new fixed assets connected with R&D, purchase of second-hand fixed assets as well as expenditures on the initial equipment of investments not included to fixed assets, because it is purchased from investment funds.

The second group of expenses, significantly larger, comprises personnel outlays as well as costs of consumption of materials, nondurable objects and energy, costs of services provided by other contractions (other than R&D) including: third-party processing, transport, repair, banking, postal, telecommunication, information technology, publishing, municipal, and others services, costs of business trips and other current costs including, in particular, taxes and fees charged on costs of operating activity and profits, property insurance and equivalents to the benefit of employees – in the part in which they are related to the R&D activity. Total current expenditures do not include depreciation of fixed assets as well as VAT. Comparing the amount of both expenditures, it seems that current expenses are bigger than investment expenses. In Poland, for instance, current expenditures accounted in 2012 for 69% of expenditures incurred by enterprises on R&D activity⁸. In developed countries, the coefficient is estimated at 90%⁹.

Table 4 shows the categories and types of tools that countries use to stimulate innovation activities of firms.

Further we will describe tax incentives designed and used in the countries listed in Table 4 and which are characterized by a high innovation activism of companies.

Czech Republic. Subsidies and R&D relief programs are relatively consistent in the Czech Republic due to the competitive nature of the region. In 2012, the Czech Republic incentives framework was extended to include support for technology centres and strategic investments.

The Czech Republic offers benefits including special deductibility of certain R&D costs. Eligible costs are deducted twice — once as operating costs and, for the second time, as a special deduction. Unlike other foreign programs aimed at supporting

⁸ SZŁĘZAK-MATUSEWICZ, J., Models of tax incentives for R&D activities of enterprises in European Union countries, In: *Copernican Journal of Finance & Accounting*, vol. 3, issue 1, Varşovia, 2014, p. 151. ISSN 2300-1240

⁹ HALL, B. *Fiscal Policy towards R&D in the United States: Recent experience*, 1995. OECD, Paris. 16 p. Available at: <http://eml.berkeley.edu/~bhhall/papers/BHH95%20OECD%20R&D.pdf>

R&D, there is no condition of ownership as a result of R&D. Therefore, companies carrying out R&D activities for their customers (based on a contract), who will become IP owners may apply the deduction.

The deduction for R&D may be combined with other forms of support as well, including tax exemption, becoming, in many respects, a very interesting tool. Unutilized R&D tax credits may be carried forward for three years.

Investment incentives for R&D centers provide the following benefits:

- tax holiday for 10 years;
- transfer of land at a discount, the rates of which depend on the negotiation with the particular municipality or region;
- job creation subsidies of CZK 50.000 per employee in regions with high rates of unemployment;
- training and retraining subsidies of 25% of eligible training costs in regions with high rates of unemployment ;
- cash grants of up to 5% of capital expenditure for R&D centers in case of strategic investment: Investment incentives are administered by *CzechInvest*. The Czech Ministry of Industry and Trade and tax authorities regularly review fulfillment of investment incentives conditions.

The tax rates in 2013 in the Czech Republic, for corporate income tax (top, national and local average) - 19%; standard/reduced VAT rates were 21% / 15%.

Germany. R&D activities are seen as a cornerstone of the German economy. According to the Europe 2020 Strategy, which aims at „smart, sustainable and inclusive growth”, Germany has committed to spend annually about 3% of its national GDP on R&D activities and to improve the conditions for R&D investment by the private sector.

In this context, generous public funding programs are set in place so that to support private investment in innovation and research. Incentives for R&D activities are in the form of non-refundable cash subsidies and subsidized loans on a project basis. For the time being, tax incentives for R&D are not available in Germany.

Top corporate income tax rate varied between 22,83% and 33% in 2013 in Germany (federal and state average), depending on the local tax rates. Standard/reduced VAT rates were 19% / 7%.

Poland. The R&D incentives system provides for tax incentives and cash grants (direct subsidies). The National Research and development Centre is responsible for implementation of a number of measures meant to support R&D projects in specific areas and industries. The R&D regime is still under development in Poland. However, there have been recently observed positive changes both in terms of direct grants and tax incentives, which are trying to make the Polish system dedicated to support R&D more competitive and attractive for entrepreneurs.

Although an efficient system of tax reliefs has not yet been adopted, various cash grants schemes are available for supporting R&D projects conducted in cooperation between entrepreneurs and research units.

Table 4. SMEs incentives provided for R&D

	Accelerated depreciation on R&D assets	Cash grants	Financial support	Income tax withholding incentives	Infrastructure/land preferential price	Loans
EU countries						
Belgium						
Czech Republic						
France						
Germany						
Hungary						
Ireland						
Luxembourg						
Netherlands						
Poland						
Romania						
Russia						
Slovak Republic						
Slovenia						
Spain						
Turkey						
UK						
Other countries						
Canada						
Japan						
South Korea						
USA						
Singapore						
Indonesia						
Malaysia						

Source: elaborated after Worldwide R&D incentives reference guide 2013-2014, EY, 252 p.

[illegible]

In terms of tax reliefs, it is possible, currently, to claim supplementary deductions on costs borne by taxpayers who acquire new technology but this provision applies only to intangible assets. As a consequence, this particular incentive is not very popular and, therefore, is not an efficient tool for stimulating research and development activity conducted by entrepreneurs in Poland.

Unfortunately, it is not possible to claim any extra deductions related to costs that are identified and classified as R&D, especially costs of tangible assets and salaries connected with R&D activities. Extra deductions are possible if the research and development center status is granted to the entity engaged in selling research and development works but this is available only if a quite high share of revenues is generated by the sale of R&D works.

Currently, in Poland are available tax exemptions, tax deductions and cash grants for eligible R&D activities.

In 2013 in Poland, top corporate income tax rate was 19% (national and local average). Standard VAT rate was 23%.

France. Over the last years, the French government has been implementing several improved R&D incentives so that to attract R&D activities in France.

These incentives, with the introduction of a reduced corporate income tax rate in 1983, the R&D tax credit in 1985 and the innovative new company status in 2004, can be described as being mature.

From a fiscal perspective, the main components of the available R&D incentives are:

- R&D tax credit, which is equal to 30% of eligible R&D expenses (salaries, social security contributions, running costs, depreciation, patents) incurred by the company;
- the innovative new company status (*Jeune Entreprise Innovante*), which allows companies that carry out R&D projects in France to receive tax benefits and pay lower social security contributions for highly qualified jobs e.g. engineers and researchers.
- a reduced corporate income tax rate (15% instead of 34.43% / 36.1%) applicable to revenues derived from patents.

In practice, companies which benefit from these incentives, especially when the fiscal benefit is substantial, are more likely to be subject to a tax audit. In particular, the R&D tax credit has been under strict control since 2011. The tax audit has become more frequent as a result, especially for significant tax credit claims (€500.000 and more).

In 2013 in France, top corporate income tax rates were 33.1 / 3%, 34.43% or 36.1% (national and local average), depending on various existing surtaxes. Standard VAT rate was 19.6% (from 1 January 2014 it is 20%).

Slovenia. R&D incentives are used to recognize the significant contribution that R&D plays in developing globally competitive companies and as a tool for attracting foreign investors. There are several research and development incentives to attract research and development activity in Slovenia.

Since 2012, taxpayers can receive a double tax deduction for investments in research and development. Under this incentive, a 100% corporate income tax base deduction is available on research and development investments and certain expenses incurred. Taxpayers are entitled to a general R&D tax relief, which corresponds to 100% of the amount invested in research and development activity. It is not possible to claim the R&D tax relief and investment tax relief at the same time. Similarly, any research and development investment financed from the budget of the Republic of Slovenia or the EU should be excluded as well. The unused amount of the tax relief can be carried forward for five fiscal periods. The taxpayer has to evaluate whether the project and its expenses is eligible for R&D tax relief.

The design of the research and development regime is strongly based on the *Frascati Manual* (OECD, 2002). For the research and development activity to qualify for tax relief, the company has to carry out a project seeking an improvement in science and technology areas. The company must be able to indicate what the intended improvement is and how, by means of the resolution of scientific or technological uncertainty, the project will achieve the intended result. The advance that is sought has to be an achievement in general knowledge or capability in the areas of science or technology and not just in the company's knowledge and capability. Once the advance in science or technology has been articulated, the area of implementation of the research and development project has been defined and the project activities complying with the R&D definition for tax purposes have been identified, the tax rules in the Corporate Income Tax Act provide for expenditures that can be eligible for relief. Any business that carries out eligible R&D projects can claim general R&D tax relief.

Qualifying expenditures for the general R&D tax relief are those incurred for internal and external R&D activities. For internal R&D activities the following costs have to be specified:

- costs of material
- service costs
- labour costs
- purchasing cost for research and development equipment.

For external R&D activities the following costs have to be specified:

- costs of contracts with external experts and researchers performing the activities of research and development projects and programs
- costs of contracts for performing research and development activities, concluded with research and development organizations or other parties that are registered for conducting research and development activities.

South Korea. R&D tax incentives in South Korea are mature, being in place for more than 10 years. The *Tax Incentives Limitation Law* governing, currently, R&D tax incentives has been in force since 1 January 1999. R&D tax incentives seek to encourage investments in R&D activities and facilities that enhance productivity and competitiveness of national industries. Nowadays there are various R&D tax incentives in South Korea so that to encourage research and development activities, however, the **R&D tax credit** and R&D facility tax credit are the most notable R&D incentives in South Korea.

R&D tax credit.

Two types of tax credit are available under the tax credit program for eligible companies:

- a) credit for growing industries and source technology R&D: 20% tax credit for R&D expenditures incurred by new, high-growth companies with original technology. The credit amounts to 30% for SMEs.
- b) ordinary R&D credit:
  - large corporations (which are not SME): the credit equals more than (i) 40% of research and development expenses for the current year exceeding the average research and development expenditures for the three previous years (two prior years for 2014 and the prior year for 2015), or (ii) research and development expenses for the current year multiplied by 3%, plus an additional rate defined as 50% of the R&D expense rate, capped at 6%.
  - SMEs: the credit equals more than (i) 50% of research and development expenses for the current year exceeding the average research and development expenditures for the three previous years (two prior years for 2014 and the prior year for 2015), or (ii) 25% of current R&D expenditures.

R&D tax credits that were unutilized may be carried forward for up to five years.

2.4.

Tax incentives for the innovation activity of SMEs in the Republic of Moldova

The legal framework governing the innovation activity through research and development in the Republic of Moldova is made up of the following legislative acts:

- The Code of the Republic of Moldova on Science and Innovation;
- National Innovation Strategy for 2012-2020 years;
- Law on scientific-technological parks and innovation incubators, etc.

The Code on science and innovation defines the **state policy on research and development, innovation and technology transfer** as an integral part of state policy in the social-economic, educational and cultural areas, seeking to develop, coordinate and encourage activities in science and innovation, performed by generating new ideas and implementing scientific and technical achievements.

In turn, **innovation** is defined as the application of the final, new or improved result of scientific research and technology transfer activities in the form of competitive, new or improved knowledge, product, service, competitive process, which is used in the practical activity and / or marketed.

Academy of Sciences is the only public institution of national interest in the sphere of science and innovation, the plenipotentiary coordinator of scientific and innovation activity, the highest scientific forum of the country and the scientific consultant of the public authorities of the Republic of Moldova.

The innovation system of the Republic of Moldova, being at an early stage of development and lacking essential elements of a modern innovation system, includes the following groups of stakeholders:

- research institutions;
- Agency for Innovation and Technology Transfer;
- State Agency on Intellectual Property;
- 2 scientific-technological parks („Academica” and “INAGRO”) and 1 innovation incubator;
- universities;
- Organisation for SME Sector Development (ODIMM).

In the Republic of Moldova the **funding of science and innovation activity** is ensured through the following sources and **innovation is mainly supported by direct incentives**:

- state budget resources ;
- the budgets of administrative-territorial units resources;
- own resources of organizations engaged in science and innovation activities;
- resources of organizations interested in science and innovation activities;
- investments (donations, grants etc.) individuals and legal entities, including the foreign ones;
- deductions of 50% of the proceeds from the sale of unused assets, including real estates;
- other legal sources

Science and innovation funding from the state budget is carried out through the Academy of Sciences under the Partnership Agreement.

Under the *Code on science and innovation*, **governmental R&D funding should be at least 1% of GDP annually**. This is specified in the Partnership Agreement concluded between the Government and the Academy of Sciences of Moldova.

At the same time, SME sector development in the Republic of Moldova is supported by state through medium and long term public policies, whose framework is reflected in the *Small and Medium Enterprise Sector Development Strategy for 2012-2020* and the *Law on supporting the small and medium enterprise sector*. Although it is one of the main drivers of economic growth, **innovation in the Republic of Moldova is not an issue addressed and supported by policies to encourage entrepreneurship**.

In terms of tax incentives for encouraging innovation at the level of economic units, we can say that they have negligible effects, being regulated by the Tax Code:

In the Republic of Moldova, according to article 15 of the Tax Code, the total amount of income tax is set at:

a) for individuals and sole traders:

- **7%** of annual taxable income that does not exceed 27,852 lei;
- **18%** of annual taxable income that exceed the amount of 27,852 lei;

b) for legal entities: **12%** of taxable income;

c) for farmhouses (farmers): **7%** of taxable income;

d) for economic agents whose income was assessed by indirect estimation methods and sources of tax liabilities during fiscal controls: **15%** of the excess of estimated income compared to the gross income recorded in accounting records by the economic operator.

Since 2012 SMEs in the Republic of Moldova benefit from a favourable tax regime (regulated by chapter 7 of the Tax Code). Thus, this regime benefits **economic operators that are not registered as VAT payers, except for farmers and sole traders.**

Economic operators that comply with this provision and that on December 31 of the previous fiscal year obtained an operational income of:

- up to 100 000 lei: apply **the 3% income tax rate on the operating income in the reporting fiscal period;**
- between 100 000 and 600 000: can apply either the fiscal regime of 3% or the general tax regime if they became VAT payers.

Economic operators that during the reporting fiscal period became VAT payers may apply the general tax regime.

Economic operators that during the reporting fiscal period ceased to be VAT payers shall apply the 3% tax regime.

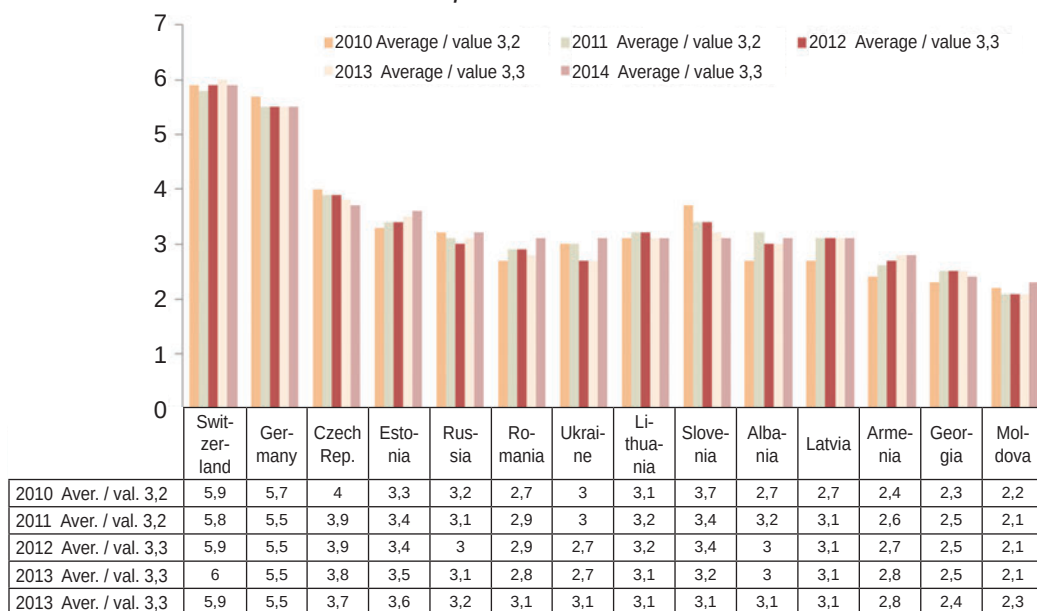
The only legal provision on the income tax of legal entities aiming to revive innovation activity of economic units is that allowing **deduction of scientific investigations and research expenses, paid or incurred during the taxable year as current expenditure** (art. 27, paragraph 6 and 7 of TC). At the same time, this regulation does not apply to land or other property subject to wear and also to any other expenses paid or incurred to discover or specify the location of natural resources, determining their quality and quantity.

The **deduction of depreciation of any depreciable intangible property is allowed as well** (patents, copyright and related rights, industrial designs, contracts, special rights, etc.) with finite useful life, estimating its useful life by applying the linear method (art. 28 of TC).

There are no other tax incentives related to legal entities income tax in the Republic of Moldova.

Inefficiency of public policies on innovation with negative impact on SMEs, in-

Figure 4. Dynamics of R&D expenditures incurred by Moldovan firms compared to firms in other countries

Note: The graph shows the answer of business sector to the question: „To what extent do companies in your country spend on R & D?” [1 – do not spend on R&D; 7 – spend large amounts on R&D].

Source: elaborated after *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

cluding application of tax relief mentioned above, can be deducted from figures 4 and 5.

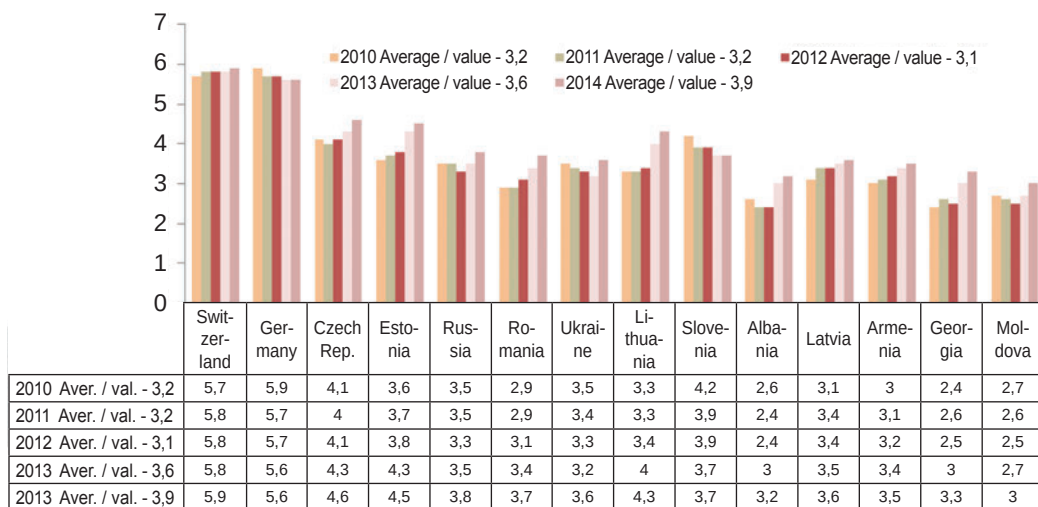
While answering the question: „To what extent do companies in your country spend on R & D?” addressed during the survey of the *The Global Competitiveness Report*, representatives of the business sector from the Republic of Moldova indicated that the share of expenditures on R & D is very low 2.1 to 2.3 (Fig. 4) in the period under review (2010 - 2014), which is below the average amount of the countries covered in the report (from 3.2 to 3.3 depending on the year). Moreover, by this indicator Moldova lags behind most of the former socialist countries, while countries like the Czech Republic, Estonia and Slovenia have achieved impressive results in innovation area. The same conclusions may be drawn from figure 5, which assesses the innovation capacity of firms in the Republic of Moldova compared to firms in other European countries.

The innovation capacity of firms in Moldova is low. As a result, innovation impact on national economy is reduced as well. Moldova has a low share of staff engaged in high technological intensity production.

The following reasons determine the low innovative potential of firms in the Republic of Moldova:

- the existing legal framework does not sufficiently encourage innovation activity. There is not any well-established system of direct and indirect financial incentives (for instance tax incentives) aiming to encourage R&D activities of firms;
- state's low financial capacity to support SMEs;
- innovation infrastructure is underdeveloped;
- although the Code on science and innovation stipulates that R&D funding should be at least 1% of GDP annually, this provision is not respected and budgetary funding is by far below this amount;
- lack of regulations on risk capital;
- inefficient dialogue and collaboration between entrepreneurs and public authorities;
- monopolization of the national economy sectors and unfair competition;
- poor absorption capacity of technological innovation by production sector;
- lack of official statistics on innovation activity;
- insufficient cooperation between research environment and business ;
- researchers in the Republic of Moldova are not obliged to implement the results achieved;
- insufficiency of the educational system in training and further training of specialists in innovation management, protection, evaluation and marketing of intellectual property rights.

Figure 5. *The dynamics of innovation capacity of Moldovan firms compared to firms in other countries*

Note: The graph shows the answer of business sector to the question: „To what extent do companies in your country spend on R & D?” [1 – have no ability to innovate; 7 – to a large extent have the ability to innovate].

Source: elaborated after *The Global Competitiveness Reports 2010-2014*.

2.5. Conclusions and recommendations

Identification of policy options and tools available to enhance innovation capacities of SMEs is an important part of any strategy aiming to support the improved standards of living.

The **solutions** to overcome the lack of an efficient and cohesive incentive system for encouraging innovation of firms in the Republic of Moldova that were put forward by the participants in the round table „**Tax regimes favourable to innovative processes at the level of SMEs, approached from the perspective of EU integration**” and were aligned by the author with the best international practices are as follows:

- encourage creation and operation of innovative private firms; ensure support for companies to boost their growth;
- develop partnerships between research organizations, universities and economic operators; encourage hiring by firms of researchers in different areas of activity; develop public-private partnerships in research;
- adopt the laws on venture funds and create a national venture fund; create venture funds, private funds for financing innovation;
- develop innovation infrastructure;
- establish innovation brokerage centers and connect them to specialized international networks, market intellectual property through them;
- ensure better circulation of innovation by establishing both vertical and horizontal clusters;
- develop marketing and technology transfer centers to harness results of Moldovan applied research;
- implement the innovation voucher tool (minigrants for innovative SMEs);

Ministry of Economy; Ministry of Finance; Academy of Sciences of Moldova (ASM) with its relevant structures, especially the Agency for Innovation and Technology Transfer (AITT); ODIMM **are responsible for these measures.**

- improve the protection of intellectual property. **Responsible:** Ministry of Justice; State Agency on Intellectual Property (AGEPI);
- stimulate patenting inventions abroad. **Responsible:** Ministry of Economy, Ministry of Finance, AGEPI;
- in the absence of absorption capacities - stimulate marketing of domestic research results abroad, stimulate innovation and technology imports. **Responsible:** Ministry of Economy, Ministry of Finance, Academy of Sciences of Moldova;
- increase budget allocations for the development of innovation capacities and innovation. **Responsible:** Government of the RM through the Ministry of Economy; Ministry of Finance; Academy of Sciences of Moldova;

- develop statistics for innovation area. **Responsible:** Ministry of Economy; Academy of Sciences of Moldova; National Bureau of Statistics; Higher education institutions through specialized departments, including the departments of statistics;
- elaborate and implement educational programs related to innovation, integrate into the university curriculum new courses such as law and economics of intellectual property and copyright; innovation management; inventics; marketing of new products; evaluation and commercialization of intellectual property objects, etc. **Responsible:** Ministry of Education; Academy of Sciences of Moldova; Higher education institutions.

To develop an efficient fiscal incentives system that would encourage innovation activity of SMEs in the Republic of Moldova we suggest implementation of the following recommendations:

- develop, based on cost-benefit analysis, a consistent system of financial incentives to support and revive innovation activity and outcomes at the level of firms, rationally combining direct incentives and fiscal incentives, so that economic, social and financial benefits outweigh considerably costs (related to the national public budget). It is required to carefully consider the general trend observed in most countries of increasing availability and generosity of research and development tax incentives, which makes the mix of policies more indirect over time. We suggest analyzing very carefully the experience of the Czech Republic and Slovenia.
- develop the research and development regime in the Republic of Moldova in line with the *Frascati Manual* (OECD, 2002). For the research and development activity to benefit from tax incentives, the company should carry out a project seeking an advance in science and technology areas (the good example of Slovenia);
- examine the opportunity to apply the tax credit as a tool to encourage innovation activity of companies (good examples of France and South Korea). International practice demonstrates that namely this tool is the most appropriate for encouraging R&D activities of companies;
- examine the opportunity of applying a reduced income tax rate for revenues derived from patents (good example of France);
- apply investment incentives for R&D centers, scientific-technological parks and innovation incubators (positive experience of Czech Republic);
- implementation of tax incentives system to support R&D activities of companies should be accompanied by periodical mandatory tax audit (positive experience of France).

Ministry of Economy; Ministry of Finance; Academy of Sciences of Moldova, AITT and ODIMM **are responsible for these measures.**

RAPPROCHEMENT OF BANKING SECTORS FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND TRANSNISTRIA THROUGH SME FINANCING

EXPLANATORY NOTES ON TERMINOLOGY USED

This study was developed to assess the current situation in the banking sector in the Republic of Moldova and the Transnistrian region and to identify solutions for closer interaction between them, in order to facilitate better financing of the micro, small and medium enterprise sectors. It focuses solely on economic and banking issues. Terminology and language used do not imply and do not entail the acknowledgment of any political positions. The use of terms such as: „law”, „Transnistrian Republican Bank - TRB”, „central bank”; „ministry”, „president”, „official”, „banking sector or system” and other similar terms referring to acts, institutions, authorities or some economic domains of the Transnistrian region actually does not mean recognition of these acts, institutions, authorities or domains as having independent status. These terms are used exclusively for the convenience of readers and to provide the most accurate identification of specific documents, de facto institutions, authorities and sectors. Also, the expressions „left bank” and „right bank” of the Dniester meant to refer to the territories controlled by the Transnistrian authorities and, respectively, by the Government of the Republic of Moldova.

3.1. Introduction

Despite the diversification of financing options for businesses as a result of the development of microfinance and non-bank lending sectors, the banking sectors in the Republic of Moldova and Transnistria are the main sources of funding for entrepreneurs on the two banks of Dniester, including SMEs. Preoccupation with SME funding stems from the fact that they are the main source of jobs and powerful drivers of economic growth. According to the National Bureau of Statistics data, SME account for 97,7% of the total number of enterprises in our country (without Transnistrian region) and provide 56,2% of the total number of jobs and generate 28,3% of Gross Domestic Product. Subsequently, the future functionality of the Moldovan economy will depend on the current development of SME sector. In the Transnistrian region, small enterprises play an important role as well, accounting for nearly 21% of total sales, 50% of total profit of companies and generating about 14% of the region's GDP. Contrary to an overwhelming share in the total number of enterprises operating on the market, only a third of small and medium-sized businesses in Moldova manage to operate profitably.¹¹ This situation is due to a number of factors, including SMEs inadequate funding, because of high risks and costs, insufficient guarantees and unfavourable legal regulations.

In the Transnistrian region the situation is aggravated by the lack of a political settlement of the conflict, which has a negative impact on the business

¹¹ Erhan Lica “Strategii financiare de dezvoltare a IMM prin prisma asigurării unei economii de piață funcționale”, Chișinău, 2013

environment operation, public authorities and state bodies regulating business. The failure to find any viable solutions to the conflict over the last 20 years has led to the situation where there are practically no relations and interactions between banking institutions from the right and left banks. Nowadays there is no direct cooperation and connection between the two banking sectors operating in the Republic of Moldova (that operating in the RM and the banking sector of the Transnistrian region that is not recognized officially but exists de facto): banking regulatory authorities of the Republic of Moldova do not recognize documents and regulations issued by the Transnistrian authorities, and Transnistrian authorities treat businesses of the Republic of Moldova as economic operators of a foreign state. This troublesome and costly procedure of interaction between economic operators on the two banks of Dniester has a negative impact on the development of economic, banking and investment relations between the two parties. Moreover, given the de facto different legal and regulatory frameworks of economic activity on the two banks of the Dniester, Transnistrian SME lending by banks from Moldova and vice versa, is virtually impossible.

At the level of state policies, normalization of economic relations and economic reintegration of the two banks of the Dniester has long been considered "as to be postponed", which had to be addressed only after making a political decision. This approach did not bear any results since there was no political settlement. Furthermore, given the lack of normal economic interaction and periodical escalations of economic conflicts as well, the political process of conflict settlement usually came to a deadlock¹². Strained political relations between Chisinau and Tiraspol, lack of viable solutions for an efficient interaction between banks and their customers on both sides of the Dniester have affected trust and communication between the two banking sectors as well.

3.2. SMEs financing by the banking sector from Moldova

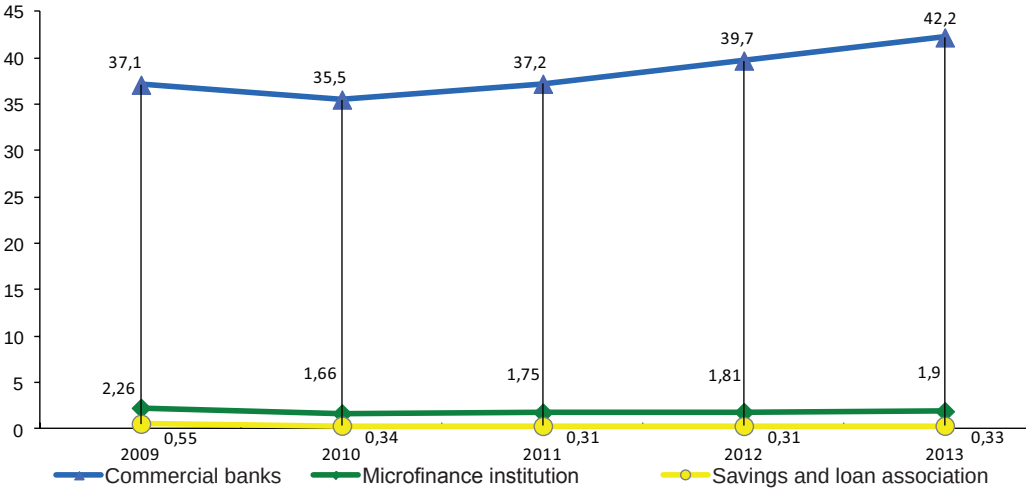
The banking sector of the Republic of Moldova still remains the main funding option for economic operators, including SMEs, despite the development of several alternatives on the local financial market such as microfinance organizations (MFO), savings and loan associations (SLAs), leasing and factoring companies or governmental and international programs providing support for different business activities and areas. As we can easily see in the figure below while the banking sector depth, measured as the bank loans share in GDP, has been constantly increasing since 2011 and reached 42,2% last year, the share of MFO loans accounted for just 1,9% and that of SLAs – 0,335.

At the same time, the funding growth rate by MFO and SLA was lower than the funding growth rate by banking sector, which is evidence of the main role of the

¹² Elena Gorelova *Economia politică a reintegrării. În: Moldova - Transnistria: eforturi comune pentru un viitor prosper. Aspecte economice*, Chișinău, 2009.

banking sector of the Republic of Moldova in funding economy. This also reveals some growth problems, particularly for SLA, whose crediting activity practically ceased in the aftermath of 2009 crisis.

Figure 6. Dynamics of the total portfolio of credits and loans granted by the banking and non-banking financial sectors, in relation to GDP, %

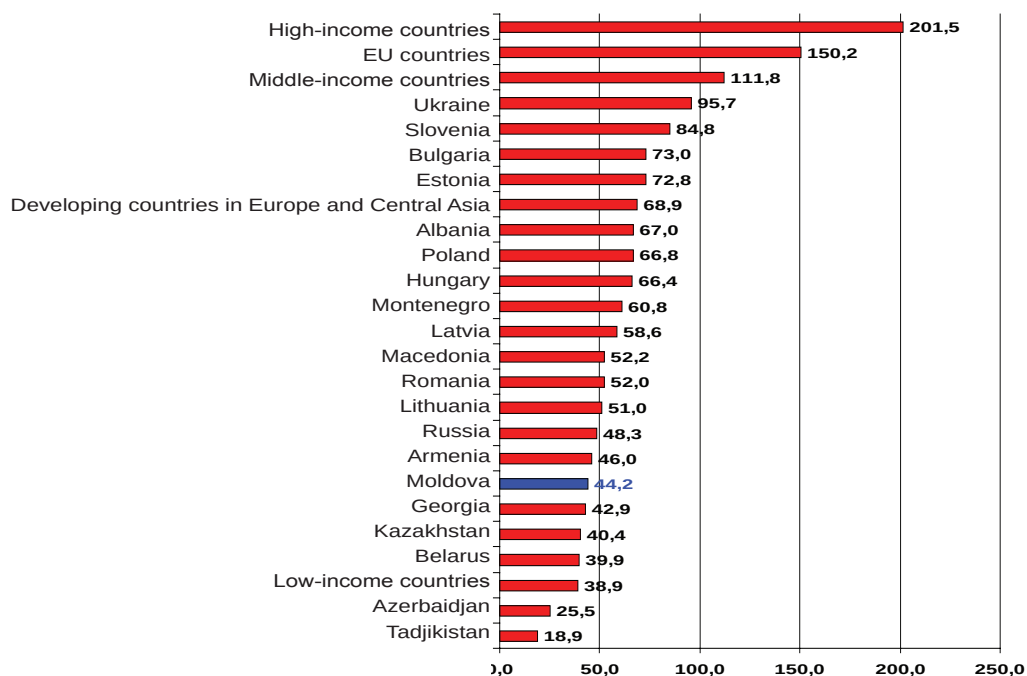
Source: Valentina Veveriță: „Development of Small and Medium Enterprises sector for years 2013-2014”, presented at the Moldovan - German Forum on SME financing dated 17 October 2014

While the share (% of GDP) of credits and loans provided by the banking and microfinance sectors has been continuously increasing since 2010, it is still lagging far behind similar indicators in other countries, which is evidence of insufficient funding of economy by the country's financial sector.

Thus, according to World Bank data, the depth of the financial sector of Moldova in 2013 (credits and loans provided by financial sector (% of GDP)) was 44.2%. This is much less than the average indicator for high-income countries (201.6%), EU countries (150.2%), and middle-income countries (111.8%). Due to the substantial increase in lending that occurred after the crisis, Moldova has managed to exceed, over the last 2 years (2012 and 2013), the average level of this indicator of low-income countries, or some CIS countries (Belarus, Kazakhstan, Georgia), but still remains behind some countries in the region (Romania - 52.0%, Russia - 48.3%, Ukraine - 95.7%), countries similar in terms of territory and population size (Armenia - 46.0%, Lithuania - 51.0%, Macedonia - 52.2%, Latvia - 58.8%, Montenegro - 60.8%, etc.) - (Figure 7) or levels recorded in the early years of independence of the RM: 1991 - 62.8% and 56.0% in 1992.

**Figure 7. Financial sectors depth across countries
and groups of countries in 2013, %**

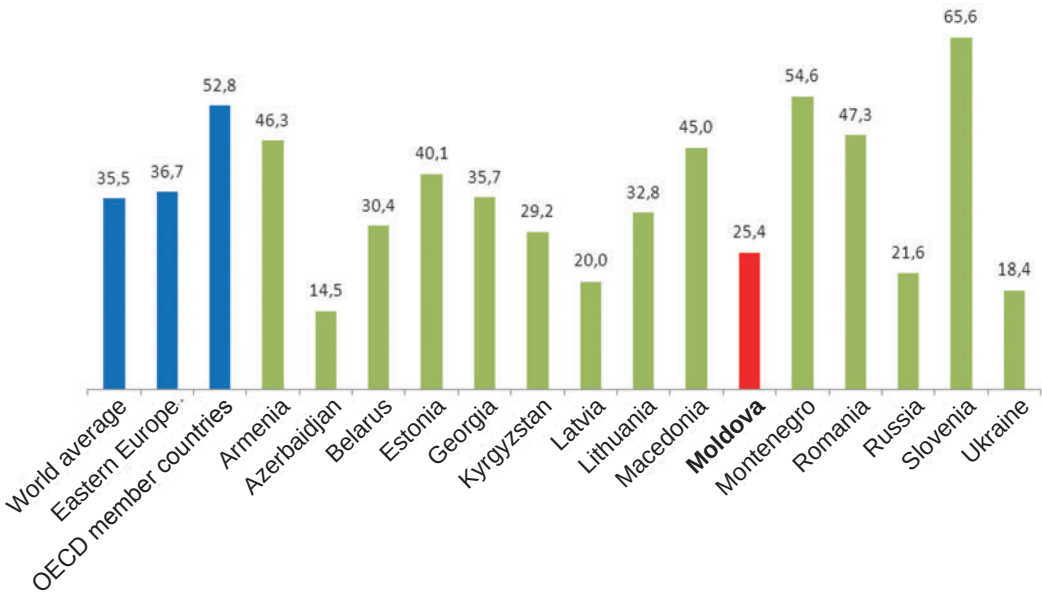
Source: The World Bank IBRD-IDA

The low level of financial intermediation of Moldovan banking system is confirmed by the relatively small number of firms that have bank loans and / or line of credit. According to the World Bank Group Enterprise Surveys data, in the Republic of Moldova in 2013 only 25.4% of companies had bank loans / lines of credit. This indicator was about 10 percentage points (pp) lower than the world's average indicator, 11.3 percentage points lower than the average indicator of countries in Eastern Europe and Central Asia and more than 2 times lower than the average indicator of high-income OECD countries. In the region only Azerbaijan, Ukraine, Latvia and Russia have lower values of this indicator.

However, these data do not necessarily reveal a lack of funding by the banking sector. The same enterprise survey of the World Bank Group revealed in Moldova a high proportion of firms not needing a loan – nearly 64%. Only firms from Latvia are more reluctant to access bank loans - almost 79% said that they do not need loans. The world's average indicator is 44%, about 51% for countries in Eastern Europe and Central Asia and 57% for OECD member countries.

Figure 8. Percent of firms with a bank loan/ line of credit in 2013, %

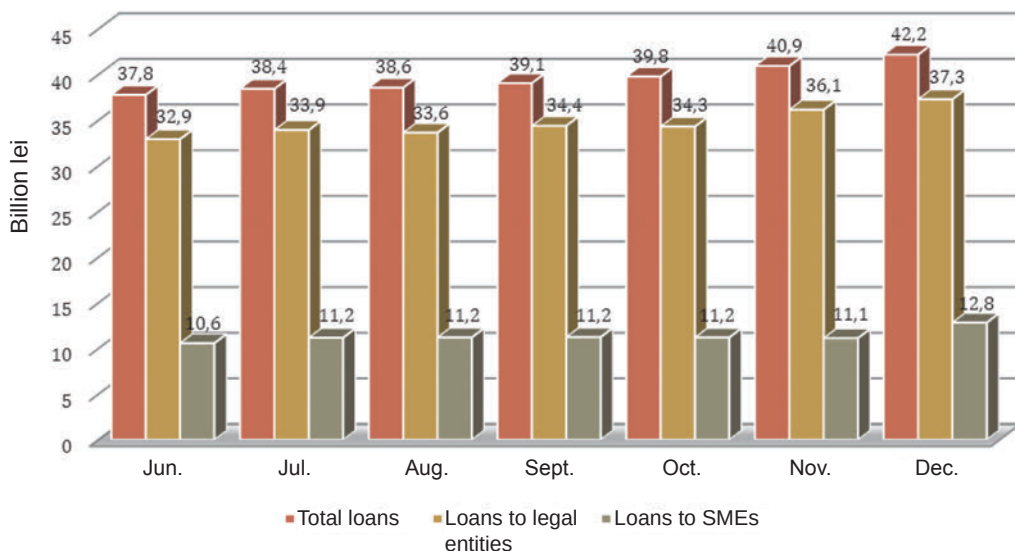
Source: Enterprise Surveys, The World Bank Group

An even smaller proportion of these loans and credits reach SMEs. With reference to bank loans, only 30% of them are provided to SMEs (figure 9). The rest (the largest share) are credits provided to big enterprises and credits provided to individuals (12% of the total amount of bank loans). The figure below shows the evolution of bank loans provided to SMEs in relation to the total of bank credits and loans provided to all categories of legal entities in the second half of 2013. These figures contrast sharply with the role played by SMEs in Moldovan economy.

According to the NBS, in 2013 SMEs accounted for 33.4% of total sales and 48% of profits made by companies in the country. These figures confirm the idea regarding the insufficient financing of SMEs in Moldova, whose share is not proportional to SMEs contribution to total turnover or total profit in economy. We will refer to the reasons for this situation below, by means of a comparative analysis, at the international level, of main factors influencing the level of SME funding.

Figure 9. *Evolution of bank loans during the period
June-December 2013 by category of beneficiaries*

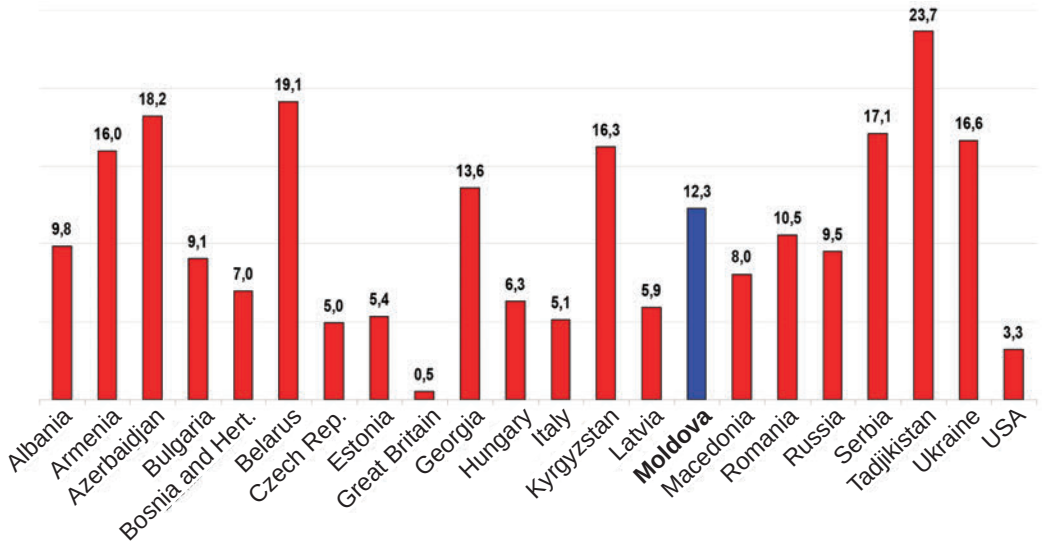

Source: Matei Dohotaru: „Banking sector development in 2013”, presented at the Moldovan - German Forum on SME financing dated 17 October 2014.

The biggest 3 problems mentioned by small and medium sized enterprises related to access to bank loans are loans high rate of interest, high requirements on collateral by banks and short period of maturity of loans. These problems were also mentioned at the Moldovan - German Forum on SME financing held on 17.10.2014. Indeed, in terms of lending interest rates, Moldova has poorer results compared to most developed countries, Central and Eastern European neighbors or countries with a similar historical past. In contrast, among the CIS countries, only Russia in 2013 had lower lending rates of interest.

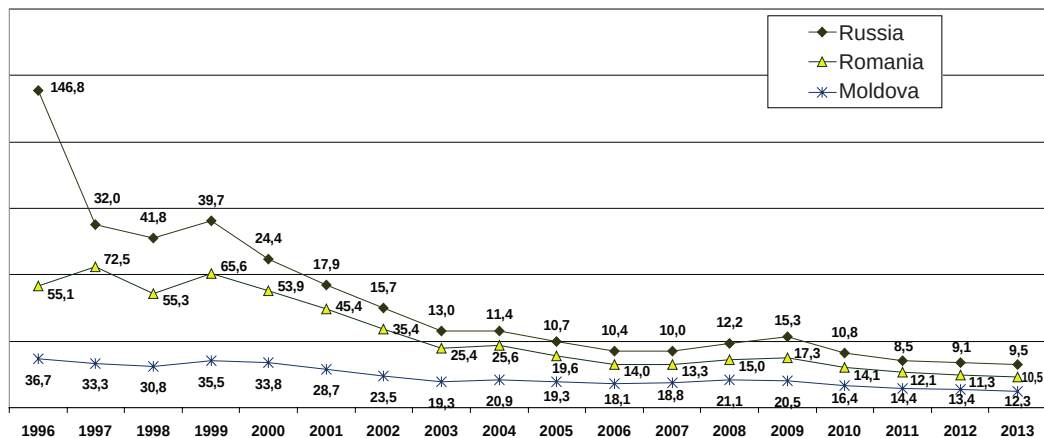
The same data in the figure below show that like countries in the region, Moldova still has reserves to reduce lending interest rates. As bank interest rates depend mostly on two key factors: the country's macroeconomic stability and competition in the banking system, it is clear that the main reserves are found in these factors.

Figure 10. Average lending interest rates across different countries
in 2013 (in national currencies of those countries), %

Source: The World Bank IBRD-IDA

In order to sustain the statement above, we will show the evolution of bank loans interest rates in the Republic of Moldova in comparison with 2 countries in the region, with similar historical development, Russia and Romania. Both countries started from much higher lending interest rates in 1996 as compared to Moldova (36,7%), in Russia – 146,% and in Romania – 55,1%. But over time, they have decreased more than the rates of interest in Moldova and last year they were by almost 3 percentage points and by almost 2 percentage points lower than in our country. Obviously, the reason lies in the macroeconomic developments that occurred and higher competition in the banking sector in these countries.

Figure 11. Average lending interest rates in Moldova,
as compared to Russia and Romania, %

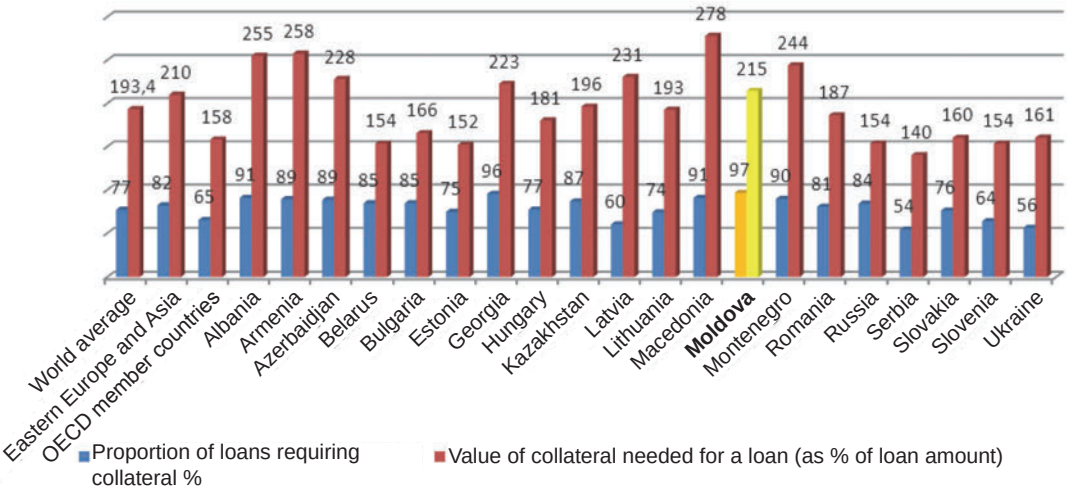
Source: The World Bank IBRD-IDA

Lack of collateral that they are required to provide for loans or the high value of collateral needed for a loan is another problem mentioned by firms with reference to difficult access to banking sector funding. On average, according to the survey of enterprises conducted by the World Bank, in 2013 Moldovan banks required a value of collateral needed for a loan of 215%. Compared with similar indicators globally and regionally, this is really a high value of collateral, although the regional average (Eastern Europe and Central Asia) is quite high as well- 210%.

The world average of this indicator was 193% and the average of high-income countries in OECD - 158%. In 2013, only banks in Macedonia (278%), Armenia (258%), Albania (255%), Montenegro (244%), Latvia (231%), Azerbaijan (228%) and Georgia (223%) had higher requirements than Moldova in terms of value of collateral needed for a loan. In most countries in the region, however, the proportion is much lower than in Moldova. For example, in Romania it was 187%, Russia - 154%, in Ukraine - 161% (Figure 12). At the same time, however, Moldova is the absolute leader among countries in the region in terms of the proportion of loans (of total loans) requiring collateral. This indicator was 97% in 2013.

The world average for the same year was 77%, the average in Eastern Europe and Central Asia countries - 82%, and in OECD member countries - 65%. All countries, taken separately, had a much lower proportion of loans requiring collateral than Moldova, amounting to 64% in Slovenia, 60% in Latvia, 56% in Ukraine, or 54% in Serbia (Figure 12).

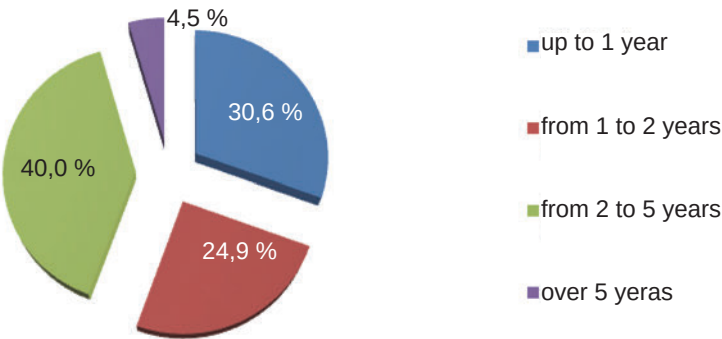
Figure 12. Value of collateral needed for a loan
and proportion of loans requiring collateral %

Source: World Bank Enterprise Surveys

As we have stated earlier, the third most often invoked problem in relation to firms' access to bank loans in Moldova is their short period of maturity. It is rather difficult to assess the situation in Moldova in terms of loans periods of maturity in general and loans maturity offered to SMEs particularly, since there are no available data in this respect. According to data available, 40% of all new loans offered to legal entities in the 2nd half of 2013 had a maturity of 2 to 5 years. 24.9% had an initial maturity of 1 to 2 years, and 30.6% - of up to 1 year. Only 4.5% of loans offered to businesses, including SMEs, had terms longer than 5 years (Figure 13). However, it is rather difficult to make relevant analyses based on these figures, as we lack information on the purpose of loans offered (investments, working capital needs, etc.) or their beneficiaries.

Figure 13. Maturity of new loans offered in June-December 2013

Source: NBM

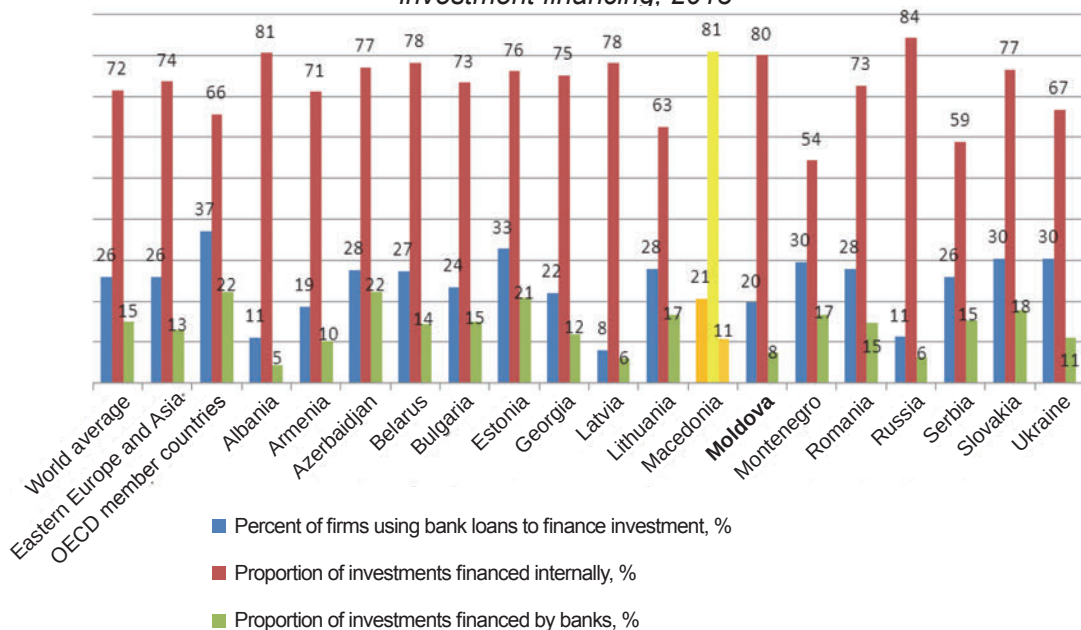

Thus, whereas based on those data, we can not make any reliable conclusions regarding the sufficiency of loan maturity for their purposes, there is obviously a very small share of loans to finance investment (with a term exceeding 5 years), subsequently it can be assumed that there is a funding deficit in respect of such loans. This assumption is indirectly confirmed by enterprise survey conducted by the World Bank.

According to it, Moldova has one of the highest proportions of investments financed internally, across countries in the region (80%). Only Russia (84%), Macedonia and Albania (by 81%) of the countries of Eastern Europe had a better result; the global average is 72%, the average of countries in Eastern Europe and Central Asia - 74%, and the average of OECD member countries - 66%. At the same time, only 20% of Moldovan companies requested lending last year to finance investment. Only in Latvia (8%), Russia, Albania (both 11%) and Armenia (19%) across Eastern European countries, this indicator was lower.

The world average and that of the countries of Eastern Europe and Central Asia was 26%, while the average in OECD high income countries was 37%. In terms of proportion of investments financed by banks (8%), in 2013 Moldova performed better than only three East-European countries: Albania (5%), Latvia and Russia (6% each). The world average for this indicator was 15%, the average of Eastern Europe and Central Asia countries - 13% OECD member countries average - 22%.

Figure 14. Some comparative indicators on international investment financing, 2013

Source: World Bank Enterprise Surveys

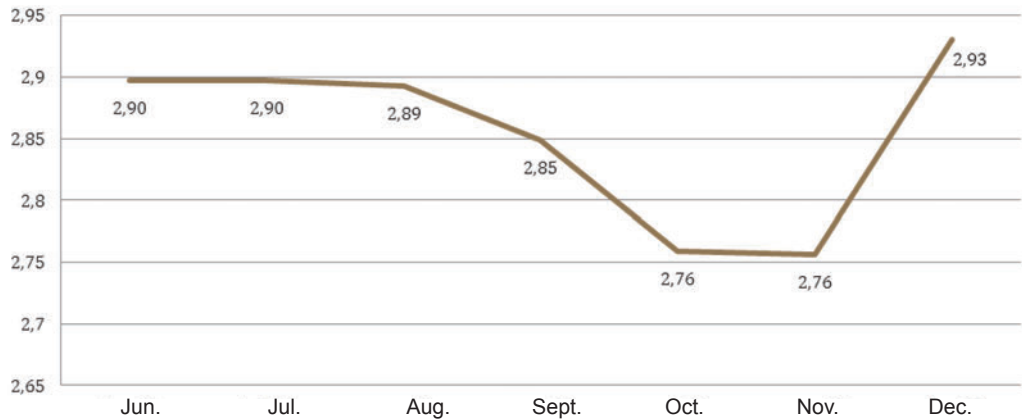

In terms of loans offered to SMEs in the Republic of Moldova, residual maturity of bank loans provided to this sector in the second half of 2013 did not exceed 2,9 years (about 35 months), according to the NBM data. In the absence of separate data on residual maturity depending on the purpose of loans, it is rather problematic to formulate any conclusions on average maturity date of loans to finance investment, for which repayment period is more important. However, in the framework of an international comparison of this indicator, Moldova would rank at the level of countries with lower middle income, according to the "Global Financial Development Report 2014".

For countries with an upper middle income, according to this report, average maturity of loans offered to small enterprises is 44 months and to medium-sized enterprises – 60 months. At the same time, in high income countries the average maturity of loans provided to small enterprises is 61 months and to medium-sized enterprises – 60 months. Thus, at least from the perspective of an international comparison, the existence of the problem of too short period of maturity of loans offered to SMEs in the Republic of Moldova is confirmed.

On the other hand, this problem is a common one for all countries with a similar level of development to that of Moldova. This indicator depends on the macroeconomic conditions of the country, the level of development and competition in financial and banking sectors, access to long-term resources on internal and international financial markets, etc. It will be rather hard to ensure appropriate funding of business in the country unless we improve these elements.

Figure 15. Residual maturity of loans offered to SMEs, year 2013

Source: Matei Dohotaru: „Banking sector development in 2013”, presented at the Moldovan - German Forum on SME financing dated 17 October 2014

3.3. SMEs financing by the banking sector from Transnistria

Before considering the financing of SMEs by banks in the Transnistrian region, we should say that not only the banking systems operate in compliance with different rules and regulations, but also there is a significant difference between the notions of SME and MSME on the two banks of the Dniester. The Moldovan legislation defines the micro enterprise as an economic entity with an annual average of not more than 9 registered employees and less than 3 million lei annual sales and annual balance sheet value of assets. A small enterprise is defined as an economic entity with an annual average of not more than 49 registered employees and less than 25 million lei annual sales and annual balance sheet value of assets. A medium-sized enterprise is an economic entity with an annual average of not more than 249 registered employees and less than 50 million lei annual sales and annual balance sheet value of assets. An enterprise should comply with all three criteria – annual average of registered employees, annual sales amount and annual balance sheet value of assets – to fall into the category of SMEs.

According to the law of the Supreme Soviet of the unrecognized MNR on “Small enterprises development and public support” dated July 2011, the following entities fall in the category of small business¹³:

- Individual entrepreneurs (individuals who perform entrepreneurial activity as individual entrepreneurs);
- Micro enterprises (legal entities doing business, whose average number of registered employees, taken into account when calculating the average wage, is not more than 15 people and whose annual sales are less than 365000 CLCMW (calculated level of current minimum wage)¹⁴;
- Small enterprises (legal entities doing business, whose average number of registered employees, taken into account when calculating the average wage, is not more than 50 people and whose annual sales are less than 1200000 CLCMW.

At the same time, medium-sized enterprises are not regulated by the provisions of Transnistrian „legislation”. Thus, given the differences in determining entities of MSMEs on the two banks of the Dniester, it is difficult to make a direct comparison of their funding. Under these conditions, we will try to make some conclusions based on the comparison of various relative indicators, which reflect the level of financial intermediation of both banking sectors, level of accessibility of bank services, share of small business in the total portfolio of loans offered to legal entities by banks, etc. In general, making a brief comparison between the two banking “systems” on the right and the left bank, one can notice a disproportion both in terms of their size and structure. Thus, banking system assets on the right bank of the Dniester con-

¹³ Law of MNR on “Small enterprises development and public support”

¹⁴ CLCMW is a variable amount depending on its purpose and period of application. In order to determine the level of small business revenues for example, for 2013, one CLCMW was equal to 6.4 Transnistrian rubles..

trolled by Moldovan authorities are more than 10 times higher than bank assets in the Transnistrian region. Given that Moldova's GDP at the end of 2013 was about 7 times higher than that of the Transnistrian region it is obvious that there is a higher degree of banking or financial intermediation on the territory controlled by the Moldovan authorities. Financial intermediation, measured as the share of bank assets in GDP, reflects the size of the banking system in relation to economic activity. The higher this ratio is, the more developed the banking system is considered. Being measured in this way, at the end of 2013, the degree of financial intermediation on the right bank was 76% while in Transnistria - 55%.

In terms of the value of bank assets per capita, the right bank (\$ 1640) exceeded the Transnistrian region (\$ 1,146) by about 43%. This thing is evidence, ultimately, of a higher level of development of the banking system. This difference has mainly appeared over the last three years; at the beginning of 2011 this indicator was nearly the same on both sides. This reveals higher rates of development of the banking system on the right bank of the Dniester.

Table 5. Indicators of banking systems development on the left and right banks

Indicators	01.01.2011		01.01.2012		01.01.2013		01.01.2014	
	TR	MD	TR	MD	TR	MD	TR	MD
The share of assets in GDP	52,4%	58,8%	49,5%	57,9%	44,4%	66,4%	55,0%	75,9%
Banking assets per capita, US \$	931,2	977,6	953,6	1.144,0	921,3	1.357,8	1.145,8	1.640,1
The share of loans in GDP	30,3%	35,5%	27,2%	36,2%	23,1%	38,8%	30,6%	42,2%
Loans / Assets	57,8%	60,3%	54,9%	62,5%	52,0%	58,4%	55,6%	55,4%
Number of bank branches	24	293	21	320	22	327	22	344
Number of bank branches per 100 thousand inhabitants	4,6	8,2	4,1	9,0	4,3	9,2	4,4	9,7

Source: Author's calculations based on NBM and CBT data

The above conclusion on the higher level of development of the banking system on the right bank of the Dniester is confirmed by the higher density of the banking network. Thus, there are 9.7 bank branches per 100 thousand inhabitants on the right bank compared to 4.4 on the left bank. This is another proof of a better development dynamics of banking system on the right bank. While the number of bank branches increased over the last three years in RM by 17%, or 51 units, in Transnistria bank branches network decreased by 2 units and remained unchanged over the last 2 years. As the basic role of banking systems is turning savings into investments, their maturity is also determined by the lending level of the economy (the share of bank

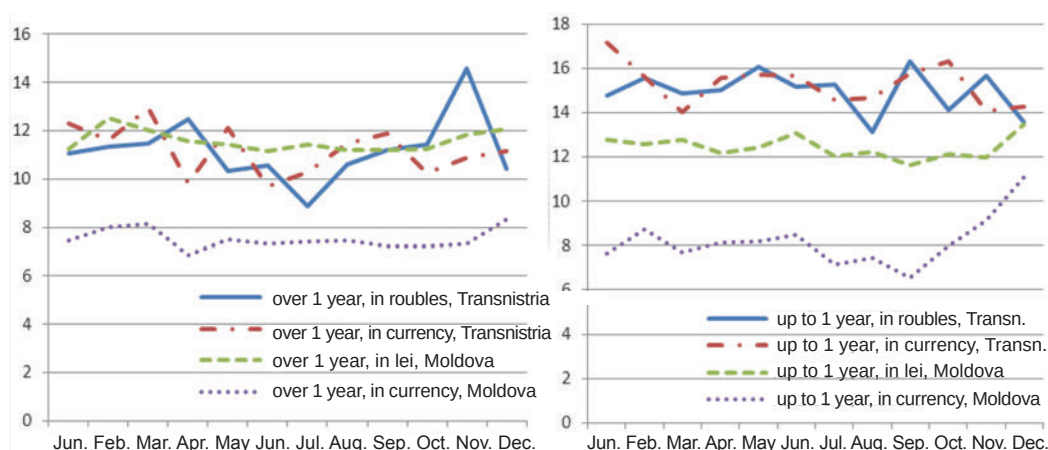

loans in GDP). By this indicator, the banking system on the right bank (42.2%) outstripped last year that on the left bank (30.6%), proving that it is fulfilling its financial intermediation role more efficiently, even if it is still lagging behind, as we have seen earlier, compared to most countries in the region and upper middle or high income countries. In terms of the share of loans in bank assets, it is nearly at the same level on both banks.

If apparently the level of the Transnistrian region's economy lending by the local banking sector and the spread of banking services are smaller than on the right bank, small business benefits more from Transnistrian banks loans compared to SMEs on the right banks. Thus, according to available data of the "State Statistics Service" of Transnistria and the "Transnistrian Republican Bank", the share of loans to small business enterprises in total bank loans offered to legal entities accounted for 33.9% at the end of last year. As we have mentioned before, according to the NBM data, proportion of loans provided to SMEs in total bank loans offered to legal entities in the Republic of Moldova (without Transnistria) amounted to just 30% in the second half of the last year. However, it is hard to make an objective comparison due to significantly different criteria for determining enterprises belonging to SMEs and small business on the two banks of the Dniester.

Even if apparently small business in Transnistria benefits from more bank loans, it pays, however, higher rates of interest. Since the monetary, credit, currency, policy norms of the NBM are not recognized and applied in the Transnistrian region, „Transnistrian Republican Bank”, which has the function of central bank in the region, develops and implements its own rules and regulations. According to its data and based on the NBM data, we have illustrated, in the figures below, the comparative evolution of lending interest rates with a term up to and above 1 year in „national” currencies (Moldovan lei and Transnistrian roubles) and in foreign currencies as well.

Figure 16. Interest rates for loans offered to legal economic entities in RM and Transnistria in 2013, %

Source: NBM and „CBT”

Comparison of interest rates for bank loans provided to legal entities in Moldova and Transnistria reveals a lower rate for loans on the right bank. This is particularly true for foreign currency loans. Thus, annual average (arithmetic mean) of average monthly weighted rates for loans with a term of up to 1 year in foreign currency was in 2013 by 7.1 percentage points (pp) lower in banks from Moldova (8.2%) than that in the Transnistrian banks (15.3%). Average annual interest rate on foreign currency loans with a term exceeding 1 year on the right bank (7.5%) last year was 3.7 percentage points lower than that on the left bank (11.2%). The difference in terms of annual average of monthly weighted rates for loans in Moldovan lei with a term of up to 1 year (12.5%) and loans in Transnistrian roubles with a term of up to 1 year (15.0%) was slightly smaller – 2,5 pp. Only loans in Transnistrian roubles with a term of more than 1 year – 11,2% annual average compared to 11,6% in the Republic of Moldova were cheaper in the Transnistrian region in 2013. The fact that loans in foreign currency in Transnistria are much more expensive than those on the right bank seems to be the consequence of fixed exchange rate policy promoted by “CBT”. As a result this rate does not reflect the free correlation between currency demand and supply, which normally causes a shortage of foreign currency. Under these conditions, economic operators in Transnistria would be interested in Moldovan banks loans. The problem is that given the absence of any connection between the two banking “systems” and failure to apply Moldovan legislation in the Transnistrian region, all banks from RM closed long ago their branches and representations in Transnistria. This situation brings to the foreground the issue of interaction between banking sectors from both banks and identification of solutions so that capital, including loans, move freely between the two banks. We will refer to these aspects in the following chapter.

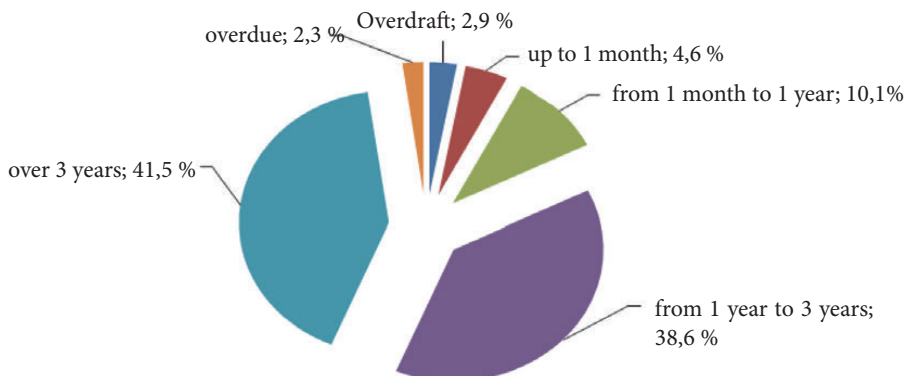
Entrepreneurs from Transnistria, who participated in the Moldovan-German Forum on financing SMEs held on 17 October 2014, raised the problem of difficult access to cheap loan resources for small business representatives as an outstanding one, among a wider range of problems impeding development of this business sector. They also expressed their interest in lending opportunities by Moldovan banks. The trouble is that due to the failure to find a political settlement to the Transnistrian conflict, Moldovan banks have limited capacity to offer loans to Transnistrian firms that are not registered and do not operate in compliance with Moldovan legislation.

Providing long-term loans to firms is a daunting task for Transnistrian banks just like for the banking sector on the right bank. Because of different criteria of reporting loans maturity, it is impossible to make a direct comparison between the proportion of long-term loans in the Transnistrian region and in the rest of the Republic of Moldova. However, the available data in the figure below show that only 41,5% of loans in the Transnistrian banks loan portfolio as of 01.10.2014 had a maturity date of more than 3 years. According to the NBM classification, long-term loans are loans with a repayment period of more than 5 years but in the CBT reports the longest loans maturity date is 3 years. We can assume that either Transnistrian banks portfolio does not include loans with a term exceeding 5 years or their percent is so insignificant that they are not grouped in a separate category. The next category comprised loans with a maturity date between 1 to 3 years – 38,6%, loans with a term ranging from

1 month and up to 1 year – 10,1%, and loans with terms of up to 1 month, overdrafts and overdue loans – 9,8%.

Figura 17. *Structure of Transnistrian banks loan portfolio by their maturity date as of 01.10.2014*

Source: "CBT"

Due to lack of reliable information, we can only assume based on available data that loans short period of maturity is an impediment for Transnistrian SMEs even to a larger extent than for SMEs on the right bank. This assumption is supported by other studies as well, which come to the conclusion that the Transnistrian banking system has limited long-term resources (deposits, external refinancing and loans, pension funds, other long-term liabilities). "People's savings are the main source of liabilities. All other types of liabilities, except own capital, are very costly and play a minor role or even do not exist because of old Soviet style approach, focused punctually towards consumption rather than investments."¹⁵ The authors state that limited own capital of Transnistrian banks is due to their closed joint stock companies character where capital growth is possible from profit capitalization or shareholders own money. In both cases, the willingness of shareholders will be prioritized by immediate income but not possible bigger income in future. In this context, the authors conclude that there is an insufficiency but not a total lack of investment resources in the banking sector of Transnistria.

Like for SMEs on the right bank of the Dniester, the problem of providing collateral for the loans (or "prohibitively high requirements on collateral by banks", this was the description of the problem by SMEs' representatives participating in the Forum), is a very current issue for Transnistrian small business as well. The authors of the study mentioned above noticed that the range of existing credit product for legal entities is collateral based and almost similar for all five major commercial banks. They also had the opinion that Transnistrian banks turned towards SMEs just a couple of

¹⁵ *Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova*, UNDP Moldova, 2013

years ago and are making huge efforts to increase their share in total loan portfolio but this process is rather slow. The reasons for this situation are lack of experience and poor knowledge of modern credit techniques and products, other than traditional collateral based approach that considerably narrows SMEs' access to financial sources. Start-up businesses, especially those of socially vulnerable groups of the population (labour migrants, youth, elder, women), can not access any loans even as physical persons. This fact comes out of a requirement of at least six month previous experience and profitable activity. Some Transnistrian banks already take the first steps to overcome this constraint and in this regard are eager to learn from Moldovan banks experience: how microfinance, in general, and micro-lending to small businesses, in particular, has been implemented, lessons learnt and current trends of market development.

3.4.**Relations between banking sectors on the two banks
of the Dniester**

Strained relations between the authorities of the two parties and lack of political settlement to the Transnistrian conflict resulted in troublesome trade and economic relations, including banking relations, between the two banks. For this reason, all Moldovan banks had to close down their branches in Transnistria. In the premises of former Soviet Union banks' branches were created the first Transnistrian banks, which are independent from similar structures in Chisinau. As an argument for the right to promote own monetary and credit policy of the region is cited the Memorandum on the bases for normalization of relations between the Republic of Moldova and Transnistria, signed by the parties through the mediation of the Guarantor States and the OSCE in May 1997. According to region's authorities, this Memorandum establishes the status of Transnistria as independent subject of international relations and international law in economic, technical-scientific and cultural areas. Thus, the CBT representatives stated that "Following the signing of this Memorandum, CBT received the right to take active action on the international arena as the central bank of Transnistria"¹⁶. But already since 1991 almost all attributes of a banking system separate from the Republic of Moldova had already been created before concluding this Memorandum.

The only authority regulating banking activity in the Republic of Moldova, recognized internationally, is the National Bank of Moldova therefore, in order to be able to operate internationally, the Tiraspol authorities have requested Chisinau to legalize banking institutions in the region. In response, the NBM said that if the Transnistrian banks were issued licenses, it would jeopardize the entire banking system in the Republic of Moldova. "If the NBM issues a license to a bank it is not able to supervise, the entire banking system of the Republic of Moldova will be in the blacklist of international banks as a system with the risk of money laundering. To supervise efficiently

¹⁶ <http://www.cbpmr.net/?id=3&lang=ru>

these banks, legislation of the Republic of Moldova has to be applied in that regions as well", the NBM governor said¹⁷.

In turn, representatives of CBT affirm that they have never refused to collaborate with the National Bank of Moldova. Following the suspension of banking operation with Transnistrian banks by US and European banks in 2012, CBT administration launched the initiative to monitor CBT activity, with the involvement of representatives of all participants in the „5+2” talks. This initiative, according to Transnistrian officials, had to be discussed thoroughly by the working subgroup on banking issues, which is part of the expert group in the negotiation process. However, CBT representatives declared that financial monitoring of the bank was conditioned on unblocking the Transnistrian banking system (resume international operations with US and European banks). They also express their willingness to accept a long-term or even permanent international monitoring if necessary¹⁸.

To find a solution to the crisis situation that emerged with „blocking the Transnistrian banking system”, CBT representatives suggested signing a „Memorandum of mutual agreement between central banks of Transnistria and Moldova”, based on the cooperation in financial monitoring and supervision of banking systems. Talks on this document with Moldovan side had to take place in the working subgroup on banking issues. However, the Moldovan side refused to discuss the issue. The Moldovan side opinion in the expert group relies on the assumption that any agreement concluded with the so-called „Transnistrian republican bank” would actually mean a tacit recognition of its lawfulness. There can not be two central banks on the territory of one state to regulate banking activity; therefore, the NBM can not recognize the TRB as authority in charge of banking regulation and supervision in the Transnistrian region. Such precedents are not known in international banking practice. Moreover, existence of two central banking authorities can lead to sanctions against RM internationally. In expert group talks, the NBM relies on the assumption that integration of the two banking „sectors” is possible in two cases:

- 1) Political settlement of the conflict followed by assigning a special legal status to this region. Only then negotiations on cooperation between the two sectors could start.
- 2) Integration of the Transnistrian banking „system” into the legal framework of banking activity in the Republic of Moldova.

This Memorandum is not the only initiative of the Transnistrian side addressed to the NBM. Previously, the „Transnistrian republican bank” launched the initiative to establish cooperation with the NBM on measures to combat money laundering and monitoring of TRB financial activity with the participation of representatives of all participants in the negotiation process or any other international format. These issues were discussed in the working subgroup on banking activity in the „5+2” negotiations but were not successful because of the uncompromising position of parties. Thus, all

¹⁷ UE și SUA au blocat operațiunile băncilor transnistrene. Disponibil pe: <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>

¹⁸ <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>

actions and initiatives of the Transnistrian side stem from the logic of creating a banking system separated from that of the RM. In this situation, the NBM considers that the Transnistrian side initiatives are an attempt to create the illusion of transparency and openness in banking activity across the region, which, actually, seek to develop its own banking system that would be recognized internationally.

The NBM has also launched several initiatives to bring closer the two banking sectors over the years. It submitted to the Transnistrian side proposals to integrate the region's banking activities into the legal framework of the Republic of Moldova but all initiatives did not get any response for the same reasons. In our opinion, the main problem of these initiatives, like those of the CBT, except for stemming from the logic of the existence of two different banking systems, prior to finding a political settlement in this respect, is that they are the result of unilateral initiatives but not the result of common dialogue or effort of the parties within working groups or other interaction mechanisms. Both parties prefer to launch initiatives and proposals "remotely" – this does not refer only to the Transnistrian side. Moldovan side initiatives are rather unilateral as well.

It is obvious that the uncompromising positions of the two parties in the negotiation process are an impediment to finding a mutually acceptable solution on banking activity, at least before finding a political settlement to the conflict or even as a precondition for it. The policy of "small steps" adopted by Moldovan authorities in relation to the Transnistrian region has not had any results yet; the parties have made no progress at all compared to the situation 15 or 20 years ago. This is regrettable since there are examples of compromises in the banking interaction between the two sides, which, despite failing to lead to a breakthrough in the relations between the two "sectors", enabled economic entities, including SMEs, on the both banks, to operate by overcoming the barriers created by the conflict and facilitated transactions between them.

Thus, according to a Decision of the Parliament of the Republic of Moldova dated 19 June 1996 (no. 885-XIII "on opening in the National Bank of Moldova of a temporary correspondent account of the Cash Settlement Centre from Tiraspol"), until determining the status of the Transnistrian region, Moldovan authorities allowed the National Bank of Moldova to open in the Tiraspol branch of the Cash Settlement Centre of the National Bank of Moldova a temporary correspondent account in Moldovan lei for the Cash Settlement Centre from Tiraspol to facilitate payments between entities on the two banks of the Dniester. Also according to Government Decision no. 815 as of 02.08.2005, Transnistrian economic operators can carry out foreign trade operations and automobile transportation services, including direct bank transfers to / from foreign partners, if they register temporarily in the State Register of Enterprises and Organizations and in the State Register of the Republic of Moldova, on the basis of the constitutional documents and registration certificates issued by Transnistrian authorities. Unfortunately, there are few examples of compromises regarding facilitation of banking interaction and operations for entities on the two banks of the Dniester and they are confined to those two documents mentioned above.

However, there were made attempts to integrate and bring closer the two banking sectors before the adoption of these two documents, which can be deemed as successes under current circumstances. But the implication of the political factor led to the almost complete distortion of the original intentions and non-compliance with the agreement provisions. Thus, on 28 June 1995, the National Bank of Moldova Governor Leonid Talmaci and his Transnistrian "counterpart" V. Zagreadskii negotiated and initialed a document entitled: „Recommendations on credit and monetary integration between the Republic of Moldova and Transnistria" aiming at gradual integration (2 stages) of the Transnistrian banking sector into Moldovan legal framework. However, the document signed a week afterwards, on 5 July 1995, by the representatives of the same two banking authorities, and countersigned by the President of RM Mircea Snegur and the leader of the Transnistrian region Igor Smirnov, differs substantially from the initialed version. First of all, the philosophy of the document, stipulated in the title, is different - "On the relationship between the monetary and credit systems of the Republic of Moldova and Transnistria at the first stage" (it is about relationship between the two monetary-credit systems and not their integration). Furthermore, the document signed, which was meant to be the first step for the recommendations it contained, distorts practically point by point the provisions of 28 June. Only "neutral" points remained unchanged, instead those relating to: financial and economic harmonization of Transnistrian legislation with that Moldovan, common exchange rate, legal system, external trade policy, prudential and supervisory requirements of the banking system, etc. - were excluded. Only provisions on cashless and parallel circulation of MDL in Transnistria, external trade policy coordination and exchange of reports in the financial-economic areas between the parties could establish certain relations between credit and monetary "systems" of the parties, but even they have not been respected so far.

3.5. Conclusions and recommendations

Although SMEs on the two banks of the Dniester account for a significant proportion in the structure of the economies of the two parties, they do not seem to benefit from banks' funding that would match their contribution and role in the economy. Even though penetration of banking services and bank lending is higher on the right bank, compared to the regional average and most countries similar in terms of territory and population size, the Republic of Moldova is still lagging behind. Companies and particularly SMEs in Transnistria seem to be in an even worse situation, as Transnistrian banks loans are generally more expensive and long-term lending resources are more limited. Also, the issue of specific credit techniques and methods for MSMEs is a more serious problem on the left bank as Transnistrian banks were deprived of special resources of international financial institutions for financing the sector concerned over the years and specific credit technologies as well, which were implemented in the banking sector on the right bank with these resources. Thus, the

main resources of Transnistrian banks are still populations' short-term savings and banks' own capital. They are not sufficient to meet the investment needs of companies in the region. The international non-recognition of the region and local banking sector, policies promoted by region's banking authorities result in more expensive and less accessible bank loans and services.

Under these conditions, Transnistrian MSMEs are interested in Moldovan banks loans and services, but this is a daunting task due to existence of two different legal frameworks of banking and business activity regulation on the two banks of the Dniester. The best solution would be to find a political settlement to the conflict between the two parties, which actually has political origin itself. The problem is that twenty years of negotiations and search for a political solution between the two parties did not bring about any results. Thus, after a long period of negotiations and attempts to find solutions to the Transnistrian conflict, during which the emphasis was on aspects of political settlement, it is becoming increasingly clear that economic relation between the two sides could be the best premise for finding a subsequent political solution. In this context, rapprochement of the two banking sectors can be one of the most productive solutions in terms of achieving tangible results. Unfortunately, there are few examples of such solutions. The parties have adopted an uncompromising approach in negotiations on banking issues: the logic behind all Transnistrian authorities' initiatives and proposals is building a banking system independent from that of the Republic of Moldova. Moldovan authorities and the NBM reject such initiatives from the outset, proceeding from the premise of a unitary state and banking system, their only statutes recognized internationally nowadays.

However, the few examples of solutions implemented so far in this area could be a starting point for finding other solutions of this kind. In order to achieve this, the parties have to continue the dialogue and what is more important, to make it more efficient. In our opinion, the suggestions formulated below might support this goal, meant to boost interaction between economic entities on the two banks of the Dniester, more active and efficient interaction between the banking sectors and contribute to finding a political solution:

- It will be difficult to identify certain solutions to bring closer the two banking sectors that were de facto created on the internationally recognized territory of the Republic of Moldova, before finding a political settlement of relations between the parties and determining the region's legal status, therefore, parties' efforts should not focus mainly on political issues likely to generate disagreements but rather on mutually beneficial issues, particularly those related to facilitating economic activity of companies on both banks.
- One solution, put forward by participants in the 5th Moldovan-German Forum on financing SMEs, held on 17.10. 2014, was the return to the document signed in 1995, which provided for cooperation between the two banking sectors. In order to enhance cooperation between the parties, it was proposed to create a permanent bilateral cooperation mechanism (working group) made up of representatives of banking community from

the two banks of the Dniester that would be responsible for solving the current problems arising in relations between parties prior to identification of political solutions.

- As lack of resources and loans high cost are some of the main reasons for insufficient funding of companies, including SMEs, on both banks, participants agreed that without continuing reforms, both in financial and real sectors, these problems will not be solved. Continuing reform of financial and real sectors of economy could create premises for identifying less costly long-term credit resources and better preparation of real sector for lending as well, which would facilitate business access to funding.
- Another suggestion of participants in the Forum was to boost pension and insurance system reform on both banks, which would provide long-term lending resources to the banking sectors.

One more idea of participants referred to extending the scope of training programs for business representatives, particularly SMEs, to improve their financial skills and literacy and increase their access to funding.

REVISION OF SME DEVELOPMENT STRATEGIES IN THE CONTEXT OF THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS

4.1. Introduction

Small business has become one of the most important sectors of economy in many countries over the last decades. Currently, small business generates up to 50% of GDP in developed countries.¹⁹

Small enterprises' inherent flexibility, simplicity and low cost of management, ability to foster scientific and technical progress, accelerate the implementation of its gains, mobilize significant financial and operational resources of society determine the important economic, antimonopoly, innovation and social role of this sector.

At the same time, weaknesses like excessive dependence on the external environment, instability, especially to financial shocks, lack of resources, difficulties in terms of marketing their production, etc. are characteristic of small enterprises. It is obvious that the global financial crisis that broke out at the end of the first decade of this century, had a negative impact on the situation in the area of entrepreneurship, but particularly affected small business. Hence the need to address the crisis situation and ability of small business to adapt to it based on international experience.

Practice and regulation in this domain have not been fully developed yet, therefore the discussions at the Moldovan-German Forum on financing SMEs are an important occasion to identify current problems in this respect and solutions, suggested by financial market participants as well.

This study mainly reflects the discussions of this event, summarizing problems identified, suggestions made and impediments to their implementation based on the participants' opinions. However, given the relatively low level of understanding of the financial crisis concept in Moldova, at the beginning of this study, we define both this concept, by taking into account the essence of discussions within the Forum, and the conceptual aspects of this phenomenon internationally. For a better perception of the financial crisis context, we dedicated a special chapter to ideas, concerning the prerequisites of the global financial crisis, as well as the well-known consequences, including for the SME sector. Given the results of discussions on organizational nature of global financial and economic crisis, this chapter includes an analysis of main

¹⁹ <http://www.klerk.ru/> Информационное агентство Клерк.Ру.

problems faced by small and medium-sized enterprises in the aftermath of the crisis. These problems acquire a specific character in the regional context due to the failure to find a political settlement to the Transnistrian conflict, which increases financial pressure on SME sector on both banks of the Dniester (the Forum was attended by entrepreneurs from Transnistria). The following chapters refer to crisis response measures to support small and medium-sized enterprises. The last chapter highlights the content of discussions, conclusions and recommendations of the round table “Revision of SME development strategies in the context of the global financial crisis”, held within the Moldovan-German Forum on financing SMEs on 17 October 2014.

These are the main problems on SME sector development in the context of global financial crisis, which were identified during these discussions:

1. Non-recognition of the Transnistrian region;
2. Unpreparedness of SMEs to lending (lack of business plans);
3. Low level of functionality of the judicial system and law enforcement;
4. Lack of real, effective support for SMEs by the state;
5. Lack of mechanism for financial flows redistribution;
6. Widely spread corruption;
7. Strong impact of macrofactors on SME activity.

4.2. Nature and manifestations of the financial crisis

According to the Encyclopedic Dictionary of Economics and Law, the **financial crisis** (at macro level) is a profound disturbance of a state's financial system, accompanied by inflation, volatility of securities rates, manifested in a sharp discrepancy between budget revenues and expenses, instability and falling exchange rate of the national currency, mutual non-payments by economic entities, inconsistency of money supply in circulation and requirements of the monetary circulation law.

Thus, the **financial crisis** is a rupture in cash flows resulting in a number of problems.

Any processes, including economic are usually cyclical. The economic cycle may be described as follows:

This cycle repeats an infinite number of times at regular intervals. This cyclicity can be both short-term and long-term. For instance, the global financial crisis occurs once in 50-60-70 years, but even if the economy is at the peak of its development, there may emerge local financial crises. Therefore, the financial crisis emergence is a normal inevitable economic process and has nothing sudden and surprising in it.

The development of the world's monetary and credit relations are accompanied by outbreaks of financial crises. Prior to the formation of the world economy, financial

shocks encompassed national systems of individual countries. In the last century, they began to acquire an international character. The pronounced international nature of financial crises became obvious in the 30-90-ies, which refer to the lower phase of a long wave of market economy development. Financial crises have reflected, to a large extent, the ongoing structural changes in the world economic system.

The likelihood of financial crises is inherent to the nature of the forms of movement of capital and the functioning of the market. Capital markets transactions mean future value financing, which has still to be created. Therefore, cash flows service "expectations" of future revenues during the gap between the actually existing (announced) and future (profit) value. This is due to the fact that on the financial market, requirements for ownership of financial assets (tools) are assigned long before the appearance of the property, with revenue generating capacity. Requirements are concluded between many market participants that are often simultaneously engaged in many financial transactions. The gap between future earnings and search for liquidity poses a risk of failure to return funds to the creditor. Since the current system of risk insurance is far from perfect, the rupture in one link leads to disruption of many other transactions, often resulting in a crisis situation in the national and international markets.

The *international financial crisis* is a profound disturbance of credit and financial systems in a number of countries, resulting in pronounced disparities in the international monetary and credit systems and discontinuity of their operation. The financial crisis usually, more or less, at the same time, affects various areas of the world financial system. The centre of financial crises is monetary capital, and the immediate sphere of manifestation - credit institutions and public finances.

There are *cyclical and specific international financial crises*. The former are the harbingers of economic crises of production, the latter arise regardless of the economic cycle under the influence of specific reasons. The latter also affect the economy and foreign economic relations *by back-reflection*.

Forms of manifestation of the financial crises. The financial crisis includes the following phenomena:

- collapse in exchange rates;
- a sharp rise in interest rates;
- mass withdrawals by banks of their deposits from other financial institutions, limitation and cessation of cash withdrawal from accounts (banking crisis);
- disruption of normal payments system between companies through financial instruments (payment crisis);
- monetary crisis;
- debt crisis.

Many **factors** determine the emergence and development of financial crises. Quite often the causes of the crisis remain a mystery. Usually the grounds for a financial crisis are disruptions, discrepancies in the ratio of different types of assets in certain segments of the financial system. Thus, if there are signs of unfavourable

situation in the company or deliberately created problematic situation, shareholders begin to dump stocks, which can trigger a downward trend in the stock market prices. When there are doubts about the reliability of banks, depositors rush to withdraw their deposits, as banks have limited liquidity, they can not at once return a significant portion of deposits. By virtue of interdependence of the economic system elements, it can trigger a chain reaction leading to an economic crisis. Foreign capital leaves the country, at the same time, or perhaps even earlier, domestic capital flees as well. Capital flight leads to an increase in demand for foreign currency. Even a high level of foreign exchange reserves may prove unable to meet the growing demand. The widespread use of information technology has led to the situation where crises emerging in the domestic financial markets are rapidly becoming international.

Over the last decades, internal prerequisites of financial crises are compounded by external ones, related to huge transborder capital flows, which could undermine the country's financial situation due to the weakening of state regulation. Globalization of movement of capital, development of offshore operations and decrease in the regulatory role of state increased the possibility of purely speculative activities in the global financial system. These are operations, pursuing the goal of gaining profits out of intentional use of financial indicators (exchange rate, stock prices, and interest rates). Huge sums of tens and hundreds of billion dollars are used to this end. There are many opportunities for that.

There are about 4 thousand hedge funds specializing in speculative trading. They concentrate 400-500 billion dollars of liquidity, which can be used in any center for obtaining speculative profit. According to the IMF, the 5-6 largest funds can gather up to 900 billion dollars to attack a national currency or stock market. Not all financial centers are able to resist such pressure.

Consequences of financial crises. The last quarter of the previous century was characterized by increased frequency of financial crises. They emerged more frequently in the developing countries than in the developed ones. Thus, the currency crises in the 90s occurred in more than 60 countries, including 41 countries with emerging markets. The biggest turmoils were experienced by the financial systems of Brazil, Mexico, Argentina, South Korea, South-Eastern Asian countries and Japan.

Financial crises were the reflection of instability of world economic development, its hierarchical nature and structural disproportions in the mobilization and placement of capital, and management of foreign currency reserves in the crisis countries. They revealed the fact that the main reason for financial crises emergence was massive attraction of foreign capital, especially in the short-term form. The ratio of short-term debt to total external debt, before crisis, in developing countries, hit by crisis, was two times higher than in countries that avoided crisis situation.

Accumulation of short-term debt and a large share of liabilities, secured or indexed in foreign currency, weakened the stability of the national monetary and credit systems. Large external imbalances (negative balance of payments, high interest payments, high share of short-term debt, predominance of external liabilities over assets, etc.) make the economy very sensitive to external changes, including changes

in the cyclical development of the developed countries, constant changes on international financial markets and structure of leading currencies exchange rates.

The financial crisis has a negative impact on the material production sector and the accumulation of capital. Employment becomes an acute problem. During the economic crises in 90's, countries that were hit lost 14% of their GDP annually, and needed up to six years to reach pre-crisis levels of economic growth. Crises caused an increase of more than 2% of GDP in current account deficit of countries affected compared to countries that were not hit by crisis. The crises of the 90s had a negative impact on the development of production and monetary and credit sectors of the world economy. The sharp decline in production in crisis economies led to a decrease in the growth rate of foreign trade and increased competition due to changes in exchange rates.

Financial crises have demonstrated the need to restructure the global financial system, introduce more openness, improve accountability and strengthen the national economic policy.

4.3.

Current global financial and economic crisis and its impact on SME sector

The modern financial crisis has its origins in 1944, when was signed the Bretton Woods agreement that made the US dollar, along with gold, an international reserve currency that was linked to the price of gold.

A bit later were created the two largest credit and financial organizations of the world - the International Monetary Fund (IMF) and the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), whose main goals were lending countries to maintain their balance of payments.

In 1976-1978 it was replaced by the Jamaican currency system, according to which the gold standard was abolished completely, and exchange rates became freely floating defined according to market principles: depending on supply and demand. This system operates to the present day.

During all this time, the volume of loans issued by the IMF and IBRD constantly increased. Moreover, since exchange rates were no longer tied to gold, there was continual emission of dollars. Simply put, the US dollars were printed and given as loans. Though these loans were quite cheap they still involved an interest rate. Thus, the dollar money supply grew steadily, and grew in progression, according to compound interest formula.

According to all laws of economics, such an enormous and progressive increase in the money supply had to cause a huge inflation. However, this did not happen, because there were created all sorts of securities trading mechanisms in order to prevent inflation: the excess of money supply was invested in securities that, in fact, are not money, which means that the increase in their number does not cause inflation.

As a result, we observe the following situation in the world:

- the world dollar supply is growing like a snowball;

- but there is not dollar inflation (prices in dollars do not grow in proportion to the increase in the amount of US dollars) thanks to the action of special financial mechanisms;
- the total credit debt in dollars of the world is steadily growing;
- most of dollar supply is not backed by gold or goods and services produced – there are just credits, generating interest and further progressive increase in the amount of dollars;
- there is a total dollarization of the world economy;
- global economy can not withstand such an increase of dollar monetary supply, which does not comply with economic processes.

This is the essence of the global financial crisis. However, what we usually see are the consequences of crisis but not its causes.

These are generally recognized *consequences* of financial crisis:

- increase in the debt of countries, businesses and people;
- drop in the solvency of countries, businesses and people;
- decline in production with all its consequences (unemployment etc.).

We can witness an interesting situation: the world money supply is growing, but it turns primarily into debts (loans), not real goods and services.

Everybody is used to thinking that the financial crisis is the situation where there is no money. But it turns out that it is absolutely not the case: there is ever more money. It can not just vanish without any trace. Subsequently, there is just a redistribution of world money.

If the money leaves someone (individuals, companies, countries), then it comes to someone else (individuals, companies, countries). We believe that it stands to reason.

Therefore, some people, the money comes to, benefit from the current financial crisis. Anyone can join these people but at a local scale.

What is the danger of financial crisis?

Since the topic of discussions at the Forum was SMEs financing, then the modern financial crisis shall be approached from the perspective of firms and their budget state. Why is the financial crisis dangerous for people? The reason is very simple:

- loss of income or reduction in income as a result of layoffs or wage cuts.
- simultaneous increase in expenses as prices for goods and services begin to grow.

Thus, the overall financial state of the enterprise can significantly worsen due to lower revenues and higher costs happening at the same time.

The depth and severity of the global financial and economic crisis, which broke out in 2008, took employers, employees and governments by surprise. What, at first, seemed to be a problem related to the decline in activity in the mortgage market in

the US, quickly developed into a global crisis in finances, economy and employment. In response, many governments have loosened the levers of monetary policy and turned to fiscal policy measures in order to restore the level of consumption and investment or to prevent it from falling. It is still not clear how effective these measures will be. All governments would like to hope that, thanks to their efforts the fall in demand will be reduced, consumers will increase their expenses, financial institutions will resume lending and enterprises will again begin to make investments and employ workers.

Although the crisis has affected businesses of all sizes, this study focuses on small and medium-sized enterprises, which contribute significantly to production and employment in developed and developing countries. The state's ability to limit the scope of the liquidation of these enterprises and making redundant their workers will greatly help restore both global economy and economies of individual countries.

In our opinion, analysis of small business specificity enables to identify the problems of small business, which become more serious during financial and economic crises:

- high degree of instability of the situation on the market and associated increased risk of non-payments due to declining demand for goods and services both by consumers and by counterparties;
- difficulties in borrowing additional funds and obtaining loans as a result of increased cost and reduced lending to the real sector by banks;
- decrease in investment and, consequently, inability to purchase necessary equipment, increase in fixed capital wear;
- lack of working capital for the purchase of raw materials, payroll, etc.;
- payment of taxes becomes problematic, which requires support related to tax relief, including tax incentives, reducing the tax burden, simplifying tax systems;
- payment of interest on loans and refunding loans becomes impossible due to lower demand for products, decrease in profits and profitability of small business;
- increase in the administrative burden on business, increase in the number of inspections by the fire inspection, sanitary-epidemiological service, licensing chamber, tax inspectorate, departments of internal affairs, etc.;
- lack of free access to loans of state and municipal funds to support small businesses due to the small size of their financial assets and limited budgetary financing of these funds.

Participants in the round table highlighted these financial problems.

Most existing and potential problems of small and medium-sized enterprises are financial in nature. We believe that in order to solve these problems and alleviate the negative impact of the economic crisis on small businesses, measures that are undertaken should aim, primarily, at strengthening the financial base of small businesses and increase the efficiency of their operations.

4.4. Evolution of SMEs sector in the pre- and post-crisis period

Participants in the Forum have pointed out that the current situation has not improved the stability of Moldovan and Transnistrian economies to external shocks, including financial ones. In this regard, both economies still remain vulnerable because of:

- a high degree of openness of the economy, coupled with its lack of competitiveness and internal incentives;
- structural imbalances: lack of significant action on adapting economic sectoral structure to the changing conditions. Development, based on a stripped-down Soviet-sectoral structure, can not be sustainable in principle;
- budgetary risks: the tax base is very limited, its expansion can not keep pace even with steadily growing social obligations;
- employment risks: under conditions of sluggish economic growth and poor demand for labor, the reform of the labor market is unrealistic – there is no demand;
- lack of mechanisms of turning external momentum into internal development projects/drivers.

SMEs sector plays an important role in the development of Moldovan economy. During the period of market relations emergence and development, the role of SMEs was determined not only by the economic structure created, with a significant share of activities, preferred by small businesses but also by availability of labor that was unemployed, unused equipment and secondary raw materials - everything that could be used by small business.

The SME sector in the Republic of Moldova has grown, both in terms of quality and quantity over the 20 years. The global financial and economic crisis has had a negative impact on SMEs. The study of crisis impact on this sector and certain groups of SMEs enables us to consider more specifically, their capabilities and limitations in an extremely hostile environment and argue the need to improve regulatory policies affecting them.

In Moldova, SMEs account for a significant share in the total number of economic operators, which provide employment and modest incomes, and saturate the market with goods and participate in the formation of GDP.

Analysis of SMEs main indicators, assessment of sector potential and contribution to the economic development of the Republic of Moldova, as well as its development, including over the last crisis years, will enable us to determine the strengths and weaknesses of Moldovan SMEs compared to other European countries and explain the main direction of their development and state support measures.

The quantitative impact of SMEs on economic growth is estimated by the share of SMEs in GDP. This indicator differs considerably depending on the country.

In the EU, SME sector generates 58,4% of GDP, in the USA – 43,4% (as of 2009).

In 10 out of 12 countries of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), the share of SME in GDP is less than 50%; in 5 countries - less than 30%. In 2010 the share of Moldovan SME in GDP amounted to 28,3%. In all countries, contribution to GDP is relatively lower than the sector's share in employment. This is evidence of lower productivity of SME sector compared to large companies.

The crisis has affected other indicators as well, which depict the social economic development of the country and had a negative impact on business environment.

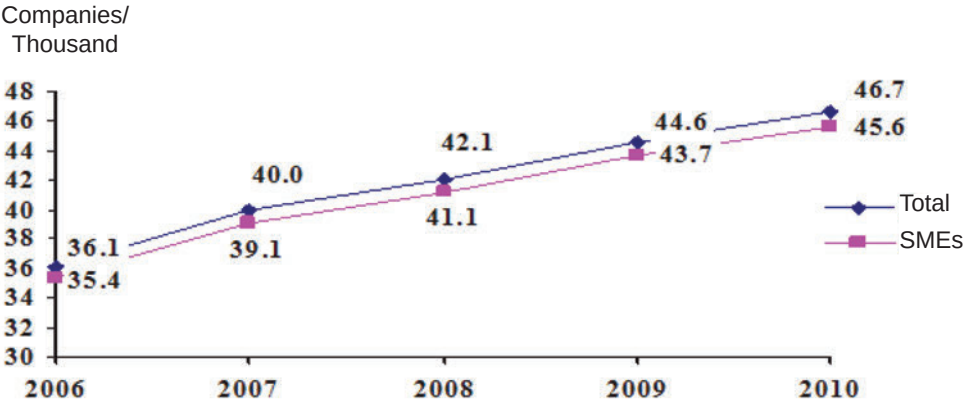
SMEs in the Republic of Moldova are quite actively engaged in producing goods and services to meet demand, particularly on the domestic market. The Republic of Moldova is characterized by lack of cooperation between large enterprises and SMEs, therefore, SMEs primarily contribute to saturation of the consumer market.

In 2006-2010, there was a positive development of SMEs in terms of all indicators, which was the proof that overall the sector is profitable and makes a positive contribution to the national income. Small enterprises had the best results.

In the Republic of Moldova, SMEs account for about 97.7% of the total number of enterprises in the country and reflect the stable growth of the sector, both thanks to improved business environment and improved regulatory framework on business activities.

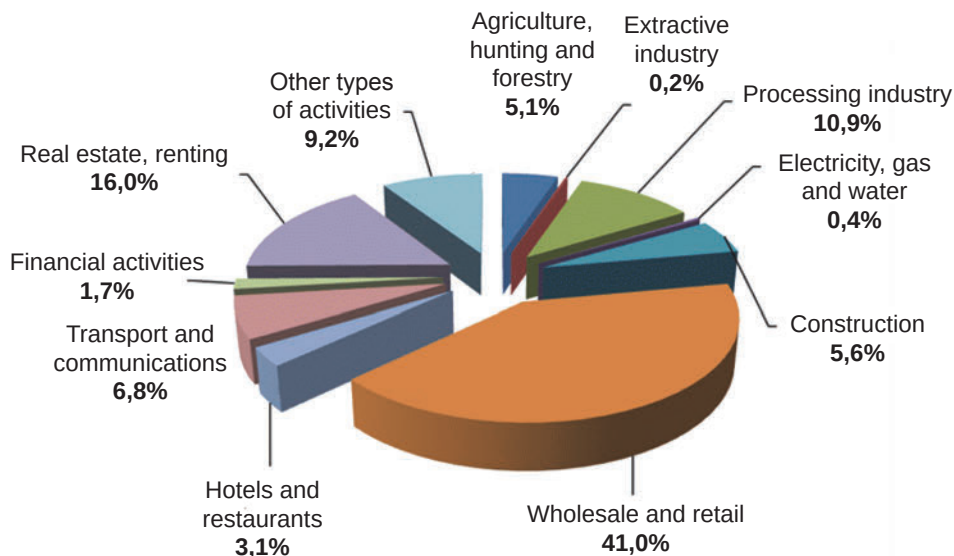
In 2010, there were 45,6 thousand SMEs, or 1.9 thousand enterprises more (4.3%) compared to 2009 and 10.2 thousand enterprises more (28.8%) compared to 2006; the number of micro enterprises increased the most from 27,27 thousand to 34,9 thousand in 2010, while the number of small enterprises increased by 2,6 thousand (39,5%) during the reporting period (figure 18).

Figure 18. Evolution of the number of SMEs in 2006-2010

Most SMEs operate in commerce; in 2010 their number was about 18.7 thousand, or 41% of the total number of small and medium-sized enterprises, an increase of 4.5% compared to 2009 and 28.4% compared to 2006. In 2010, 5.1 thousand SMEs operated in processing industry or 0.4 thousand, i.e. 10% more than in 2006. A growing number of SMEs operating in the industrial sector during the reporting period suggests that the sector is developing – a process with a lot of the surrounding circumstances, as in small and medium-sized enterprises of the industrial sector occur undergoing complex organizational and production processes that result in infrastructure efficiency, staff qualification and stability on the market.

Figure 19. Share of SMEs by area of activity in 2010

At the end of 2006, the average number of employees receiving wages in the economy of the Republic of Moldova was more than 575,000 people, and SMEs sector employed 332,7 thousand people, representing 56.2% of the total. About 24% of workers were employed in the wholesale and retail trade, 20% - in agriculture, hunting and forestry, 18.4% - in processing industry.

In 2010, SMEs sector employed 309.4 thousand people, representing 58.8% of the total employed in national economy. 25.2% of the SME sector employees were employed in the wholesale and retail trade, 15.6% - in agriculture, hunting and forestry, and 16.8% - in processing industry (Figure 20).

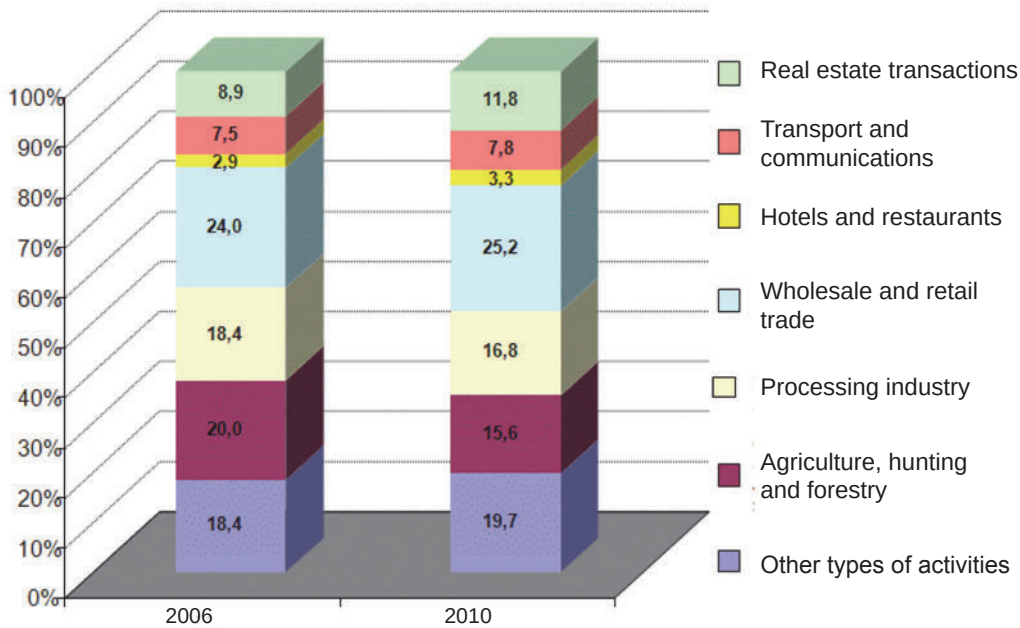
The average number of employees per enterprise in 2010 was 6.8 people, which was one person less than in 2009 and 2.6 persons less than in 2006.

In 2006 and 2007 there was an increase in the number of persons employed in SMEs (+ 4.9% and + 3.3% per year), which was reduced in 2008, 2009 and 2010, respectively, by 4.5%, 3.6% and 2.2% per year.

Regional analysis shows that the labor force employed in SMEs in 2010, was concentrated in the area of Chisinau - 164.4 thousand people; followed by the Northern region - 58,5 thousand; Central region - 49.9 thousand, Southern Region - 24.6 thousand and ATU Gagauzia - 12,0 thousand people.

Despite the relatively positive trends in SME activity indicators in the Republic of Moldova for the period under review, the financial indicators show clearly the negative impact of global financial crisis

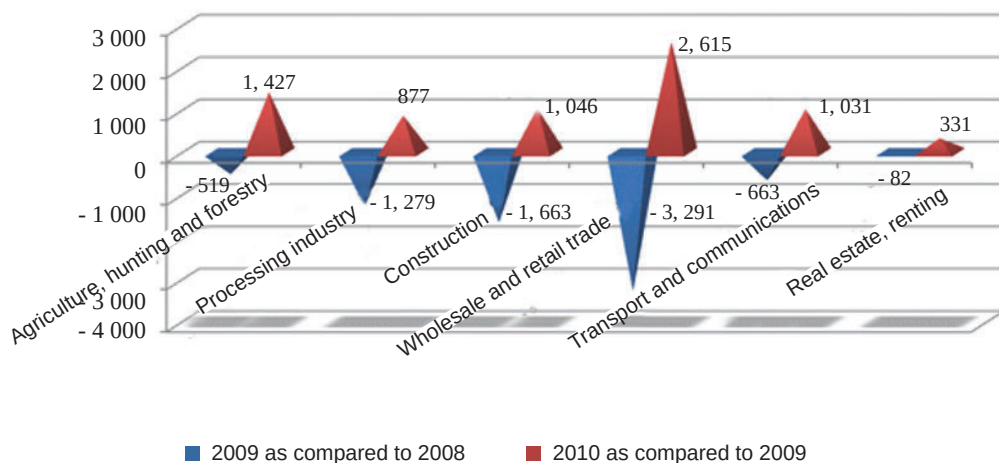
Figure 20. Indicators of the number of employees by SMEs
main types of activity in their total number, 2010

Thus, in 2009, most of the SMEs sectors of the national economy witnessed a drop in development. Sales revenues decreased in all areas of activity of small and medium-sized enterprises, except for financial activities. During 2010, however, the financial situation in the sector not only returned to normal, but also greatly improved; SMEs experienced revenues growth in all areas (Figure 21). Thus, if in 2009 the SMEs sales revenues decreased by 7504.1 million lei compared to 2008 then in 2010, compared to 2009, they increased by 7783.2 million lei, amounting to 65263.2 million lei.

Figure 21. Evolution of SME revenues from sales
by the type of activities (millions of lei)

This evolution is the result of SMEs flexibility; most of them fit into the category of micro-enterprises, characterized by great flexibility (they restructure and adapt much prompter).

In 2010 SMEs average sales revenues per enterprise amounted to 1430 thousand lei or 114 thousand lei (8.6%) more compared to 2009, while SMEs average sales revenues per employee amounted to 210.9 thousand lei, i.e. 29 thousand lei (16%) more compared to 2009.

SMEs financial result in 2010 recorded a profit of 5456.9 million lei, which increased compared to 2009 by 3213.7 million lei and 3709 million lei compared to 2006.

At the same time, in 2010, 21.7 thousand of SMEs, i.e. 47.6% of the total number incurred losses. For the first time, since 2006, there was a decrease of 3 percentage points in the number of businesses that incurred losses, whose amount decreased by 979.2 million lei.

In 2010, the contribution of small and medium-sized enterprises to the gross domestic product was 28.3%, or 6.7 percentage points less than in 2006.

4.5.

Problems of relations between the banking sector and SMEs in conditions of crisis

Banks tend to provide loans only to enterprises that develop effectively. Moreover, most banks do not use such forms of support that are widely spread abroad like factoring, overdraft lending, credit line with debt and withdrawal limit and other banking products. Access to financial resources is troublesome for small business,

especially in conditions of crisis and the need for tax holidays, the minimum lease payments is increasingly felt.

Due to the devaluation of the national currency that occurred in recent months, the trading sector of economy, especially its small segment, is in an extremely difficult situation. Linkages between producers of goods and trade organizations were disrupted, particularly those related to import of consumer goods; the usual trade flows do not function any longer.

There is a shortage of working capital, especially in trading organizations. As a result, stores often have to sell goods, which manufacturers or wholesalers supply, with deferred payment.

The current domestic cashless payment system still has many drawbacks and small business barter trade is undeveloped. This significantly reduces survival chances of small business organizations and structures in times of crisis.

Lack of financial resources is one of the most important problems of SMEs in times of crisis. In addition, experts say that, in conditions of crisis, only 10-15% of small businesses can obtain bank loans due to excessive demands by creditors to such enterprises. Thus, banks agree to consider the issue of providing a loan only if the small enterprise has at least one year of successful activity (rarely 6 months), does not have any tax debt, has a positive balance and, most importantly, possesses property, which can be used as collateral. Furthermore, banks usually require 100% collateral whereas the assets of most SMEs have significantly depreciated in conditions of crisis. The system of state support in the form of guarantees covering part of the loan is only under discussion and development. Meanwhile, the interest rate stays rather high.

Moreover, it is not profitable for banks to give out small loans, which are mainly needed for small enterprises. Costs for analyzing the activity of a potentially large borrower and small business are almost the same, while bank's profit will be significantly different. In addition, measures of financial support to small businesses, which are widely-spread abroad, such as microfinance, financial leasing, and credit cooperatives have not been developed in our country.

The state has recently allocated some funds to support small business, but they are generally transferred to banks, foundations, associations, and often simply do not reach small business.

Meanwhile, for instance, in countries with developed market economies prevail tendencies such as the gradual transfer of state support and its costs to the regional and local level, reduction in direct financial assistance and the prevalence of so-called "soft" indirect methods of support, including increased use of tax incentives, removing administrative barriers, providing consulting and information services, etc.

Some experts, especially in the banking sector, believe that in conditions of crisis it is worthwhile supporting only effectively operating small enterprises. The logic of this approach is that the overall objective of both business and government is to support efficient business that pays taxes, creates jobs, and contributes to the budgets of all levels. Thereby is maintained the principle that effective business will grow while inefficient will die away, irrespective of state support provided. However,

participants in discussions said that in times of crisis even effective enterprises may fail. Foreign experience shows that the approach to support only efficient enterprises is sometimes possible, but only under stably operating economy, which has been stable for a long period of time. In present day conditions in Moldova supporting only effective SMEs can completely ruin the small business sector.

4.6.

Additional governmental support for SME sector in the post-crisis period

We have to admit that with the deepening of the global financial crisis there are often discussions about the appropriateness of providing financial support for all small and medium-sized enterprises. Given the experience of industrialized countries, participants in the forum emphasized that they support the entire small businesses in addressing the problems of access to funding sources, making use of different approaches (grants, loans, credits, tax breaks, etc.).

In many countries, there are special reserves for investment in fixed assets, allocation of grants to small business or provision of fiscal incentives for investments, soft loans or grants. In some countries (Belgium, France and others) small businesses benefit from risk capital granted in the most favourable terms in times of crisis, in other (United Kingdom, the Netherlands and others), they enjoy guarantees for loans. In addition, in all industrially developed countries providing financial support to small and medium-sized enterprises, when it is not available from other sources, is a key responsibility of organizations engaged in supporting SMEs. Participants in discussions argued that it is not appropriate to ignore the international experience on small business support, especially in times of crisis.

However, it should be noted that the plans developed to support small businesses target the sector as a whole. They do not take into account social and organizational differences across SMEs sector. For instance, the support for enterprises established by representatives of socially vulnerable groups of population (disabled, women, youth), small enterprises exporting their production and innovative businesses has to be more direct and targeted in conditions of crisis. Such enterprises should be granted appropriate tax breaks, or soft loans for investment in fixed assets, modernization of equipment, accelerated depreciation, etc.

Moreover, participants in the Forum argued that the development of support measures must take into account the specific features of Moldovan small business, which make it rather different from foreign business. These are several of them:

- combination of several areas of activity by small enterprises in contrast to the narrow specialization of foreign small enterprises;
- combination of employees' significant innovation potential with the general low level of technical equipment and facilities of SMEs in contrast to an opposite picture of foreign firms;

- availability of high levels of general and vocational education and training of small enterprises managers coupled with absence or lack of management and business activity experience under market conditions, and especially in crisis situations;
- prompt adaptability of small enterprises to difficult economic environment in the conditions of disorganized system of government, lack of a permanent, thorough and accurate information on the market state, dynamics and conditions;
- almost complete lack of cooperation with big business, other small and medium-sized enterprises.

All these peculiarities should be considered when developing effective, targeted measures of state and private support for SME sector.

In our view, when developing any SME support programs in conditions of crisis it is advisable to classify the direction of such support, which will ensure its targeting and increased efficiency. Main directions could be as follows:

- financial and credit services to small businesses, including promotion of innovation;
- consulting and information services for small businesses;
- promotion of foreign economic activity of small business;
- facilitation of cooperation between SMEs and large enterprises;
- boosting SMEs cooperation;
- non-government support of small business;
- support provided to local small business by international and foreign organizations, etc.

At the same time, measures to encourage small businesses that are carried out at the national and local levels, should not overlap but complement one another.

Several relevant decisions and regulations, on many of the above-mentioned directions and tools to facilitate the adaptation of small businesses to the crisis situation in Moldavian economy in the aftermath of global financial crisis, have already been taken and developed or are currently being developed. It is important that they are implemented in practice by the competent regulatory authorities. For the time being, their implementation still remains a weak point of their activity.

Thus, to engage entrepreneurial potential in economic development, state assistance is required in creating necessary conditions for effective functioning of small business in coping with arising problems. At the moment, it is needed to identify the main problems faced by small businesses by taking into account crisis situation in the national economy in order to streamline adaptation and extension of main forms of small business state support in the implementation of anti-crisis programs. In our opinion, the role of state is to develop an anti-crisis program and identify directions, methods and tools for its implementation by considering real problems facing small business in the Republic of Moldova.

International experience shows that in times of crisis financial support for small business is carried out in three key directions;

- loans to small businesses by commercial banks;
- loans to small businesses through infrastructure support entities to small and medium-sized enterprises (leasing, microfinance, factoring companies, business incubators, business centers, etc.);
- funding for programs to support small business through development of guarantee funds at the level of administrative-territorial units, providing surety and collateral for small businesses (they are meant to provide easier access for small businesses to lending services of the most reliable credit organizations with high requirements for financial transparency of borrowers and economic reliability of investment projects financed).

4.7. Conclusions and recommendations

While all media are full of news on losses and layoffs in big companies, many micro, small and medium-sized enterprises have been severely affected by the global economic recession of 2008-2009 as well. The main difficulties faced by such enterprises are weak demand and tight lending conditions. Measures to stimulate demand can benefit all businesses whereas measures to ensure easier access to finance should target mainly small enterprises. It seems that cooperatives (cooperative enterprises) are the least affected by crisis.

Under the current economic recession, employment, i.e., the component of decent work, which contributes to the creation and preservation of productive employment opportunities, is certainly in danger. Other components (labor rights, social protection and social dialogue) may also be affected, although to a lesser extent.

Many stimulation packages include specific measures to support small and medium-sized enterprises. These measures imply assistance in the area of taxation, trade, lending and procurement. In addition, SMEs operating in the formal economy can benefit from measures addressed to enterprises of any size. It is necessary that entrepreneurs are aware of such programs and have free access to them without undue bureaucracy and unnecessary paperwork.

Direct aid to SMEs and enterprises in the informal economy predominant in business environment in most developing countries is rather limited. As workers who lost their jobs and returning migrants are trying to find ways to earn a living, the number of newly established SMEs is likely to increase. Due to weak demand and limited access to lending, these new businesses and those already existing will encounter serious problems in keeping afloat. Entrepreneurs will have to make use of pushing skills in finding and using new business opportunities.

Despite the fact that state interest rates have dropped recently, there are many constraints on credit market, since banks seek to avoid risk and face problems, scrutinizing even creditworthy customers. Governments seek to reduce deficit by expand-

ing lending programs. Many governments adopt or expand guarantees programs for loans to micro, small and medium-sized enterprises, (both developed countries like the United Kingdom and developing countries like India).

There are attempts to avoid layoffs by resorting to measures such as the reduction of working hours, temporary closures of enterprises and implementation of training programs and the provision of subsidies to keep labour force, where possible. Unemployment insurance program are expended and in some cases are used to finance vocational training of employees.

Employers' organizations and trade unions take part in discussions on required crisis management measures. In some countries, in order to boost economic activity and reduce social tension, in times of crisis, tripartite agreements are concluded.

In order to provide assistance to those responsible for developing policies and support for micro, small and medium-sized enterprises internationally, was developed a crisis response program, consisting of the following five points: i) a rapid assessment of business environment to determine the constraints that hinder enterprises activity; ii) recommendations for loans management, based on examples; iii) recommendations on public procurement, addressed to those responsible for policy-making; advice and training on business development services, in particular on training in entrepreneurship and business management areas; v) advice and training on strengthening small business associations to enhance the role of these associations in protecting and promoting the interests of its members.

In order to develop a favorable environment for small and medium-sized enterprises activity it is crucial to ensure effective development opportunities for every enterprise. It implies special treatment tax incentives (albeit minimal), information support, support in training and skills development, advice on basic legal and technological issues, removal of undue administrative barriers etc. It also should be noted that the activity of numerous private organizations and firms serving SMEs is still hindered by unjustified operation of state and parastatal organizations supporting SMEs on market services provided to small and medium-sized enterprises. The activity of administrative service monopolies with their poor services only discredits the idea of support to SME infrastructure organizations, preventing the due development of services market for this sector.

The targeted support in priority areas should be provided by increasing profitability of related activities. Currently it is very low in the priority areas, especially innovation. Budgetary funds to stimulate demand for innovation, as well as targeted tax incentives should, first of all, be used to ensure high profitability in the priority sectors. This will attract small and medium-sized enterprises, while newly created numerous innovation centers will really become important elements of SMEs support infrastructure and national economy modernization. At the moment, many of them are being used as warehouse and office premises by trading firms.

To actually contribute to the development of small and medium-sized businesses, it is required to significantly improve business and investment climate in the country and actually fight corruption. In that case, measures to support SMEs will be much more effective.

Given the current problems of small business development, one can come to the conclusion that further development and improvement of the whole system of state support to small business is becoming a key factor for its successful development. The importance of small business development involves a comprehensive solution of the following problems:

- activity coordination of all structures of the state support for small business, including at the regional level;
- providing financial support for small business, appropriate to its needs in terms of affordability, volume and timing, which would be achievable by combining efforts of state, banking sector and small businesses alike;
- implementation of a selective approach in provision of state support for small businesses depending on its area of activity by applying appropriate tax, financial measures and public contract system as a priority.

In addition, given the fact that representatives of Transnistrian small business also participated in round table discussions, it should be noted that the actions aiming to remove barriers to further developing and improving resistance of economies of Moldova and Transnistria to the financial and economic crisis will certainly require a combination of medium and long-term approaches.

At this stage of development of society, the following measures that directly or indirectly may contribute to SMEs development should be taken:

- implementation of measures to bring the legislation and mechanisms of its implementation in line with international / European standards and rules;
- normalization of relations between state and private sectors, improvement of business environment (competition, taxation, regulatory measures), including the investment climate for both foreign and domestic economic operators;
- legalization of the shadow economy, coupled with the overcoming (non-admission) of "state capture" by elite groups pursuing their own interests;
- creation of "growth poles" on the basis of free economic zones, industrial and infrastructure complexes, groups of 7-10 cities;
- improving labour market conditions: expansion of employment for able-bodied population and strengthening targeted nature of social assistance to those who need it.

Moldova and Transnistria have yet to work much on the transformation of the real sector structure and the adaptation of the social area so that to ensure a competitive economy and European living standard of population.

World experience shows that politically open societies, which respect the rules of law, protect property rights and ensure market allocation of resources, develop faster and are more effective than societies that limit economic and personal freedoms.

To protect yourself from the financial crisis, it is necessary first of all to change your mentality and attitude towards money. Since the essence of the financial crisis

is that the money leaves some people and comes to others, you just need to do your best in order to join those to whom the money comes.

Financial crisis is a kind of turning point, which means that when it arises one should not think in stereotypes. They are useless in this situation. At crucial moments one has to think in new ways, give up traditional solutions and look for original and new ways of solving problems, as the traditional ones are good for nothing.

To survive the crisis, everyone needs to break their stereotypes and think in new ways. The financial crisis, by definition, involves change in traditional values, therefore those who will continue to live "as usual" are bound to fail whereas those willing and able to find new, relevant principles of life, on the contrary, will be able to improve their financial condition.

DEVELOPMENT PROSPECTS AND OPPORTUNITIES FOR AGRICULTURAL SMES IN THE CONTEXT OF MOLDOVA-EU ASSOCIATION AGREEMENT IMPLEMENTATION

The analysis in this chapter will be based on information and discussions of the round table: Development prospects and opportunities for agricultural SMEs in the context of Moldova-EU Association Agreement implementation.

5.1. Introduction

Since independence, the greatest achievement of the Republic of Moldova was the signature of the Association Agreement with the European Union on June 27, 2014. Thus, upon signature of this document, Moldova obtained the chance to become a civilized state, to grow and develop in harmony in modern international context. Implementation of the Association Agreement between Moldova and the EU will improve the quality of products and services. Compliance with European standards will bring Moldovan enterprises the know-how required to enter international markets and consumers quality products and services.

Russia has a negative attitude to Moldova's European aspirations. Russia is making considerable efforts to prevent the implementation of Association Agreement with the EU and further rapprochement between RM and the EU. In this respect, the Russian market was closed by the Russian authorities for Moldovan goods, especially agro-food.

Moldovan agro-food sector, which failed to break away from the Soviet paradigm, is vulnerable to any action coming from the Russian market, due to the lack of investments in this sector for more than twenty years of independence.

5.2. Agro-food sector beyond the context of Moldova-EU Association Agreement implementation

The share of exports to the Russian Federation is 18% of the total volume of goods exported from the Republic of Moldova, while the Republic of Moldova accounts for only 0.2% in the export of Russian goods. Thus, Russia may use eco-

conomic levers as measures of political influence without running any risk. Access of Moldovan wines to Russian market was blocked for the first time in 2006. At that time winemaking sector received the first vaccine against Russian economic levers and attitude towards RM. Invoking quality criteria, not taking into consideration the agreements signed and market relations with the RM, Russia, by political decisions imposed embargoes on some goods. In September 2013 on the eve of the Eastern Partnership Summit in Vilnius, Russia imposed again an embargo on Moldovan wines. Although Moldovan winemakers' losses were considerable, however, compared to 2006, the shock was of a less intensity. After the harsh experience of 2006 wine producers started to pay more attention to the quality of wines produced and diversified markets. Some companies began to export to China while some wine producers reduced dependence on Russian market below 20%. The embargo imposed in September 2013 was mitigated by the EU support, which has doubled export quotas for Moldovan agro-food products.

On 5 July 2014, the Russian sanitary authorities banned imports of processed meat from the Republic of Moldova, invoking poor quality products.

Subsequently, on 18 June 2014, Russian consumer protection agency "Rospotrebnadzor", temporarily banned import to the Russian Federation of Moldovan canned vegetables and fruits, a decision that came into force on 21 July 2014. The same day, Russian Federal Service for Veterinary and Phytosanitary Surveillance "Rosselkhoz nadzor" blocked access to Russian market of apples, pears, quinces, apricots, sour cherries, cherries, peaches, nectarines, plums and sloes from the Republic of Moldova. The reason for this decision was repeated infringements of sanitary norms.

All these events occurred in spite of the fact that Moldova, along with Russia, Ukraine and other states is member of the Commonwealth of Independent States, which provides for free trade relations and unrestricted movement for all its members. Russia, by imposing barriers on Moldovan goods, violates principles and agreements underlying the creation of CIS. Thus, CIS is a nonfunctional community for the RM, while Russia is not a reliable partner for the RM.

Russia was willing to demonstrate that the RM, which has an important agro-food sector, will not be able to meet the European Union requirements. The Russian Federation wanted to show agricultural producers that Moldovan products are accepted only on Russian market. These actions were seeking to provoke a revolt of the agro-food sector against the government.

At the recent elections of 30 November 2014, many electoral platforms of left wing parties, especially those actively supported by Russia, included promises to return Russian market to agricultural producers. One of those parties, exploiting the issue of agro-food sector vulnerability, obtained in the elections 20.5% of votes. But most voters supported the country's European course.

It is very important to assess properly the Russian market. Historical practice has shown that access to this market is not subject to economic rules and does not enjoy any economic predictability. Access to the Russian market is subject to geopolitical interests that are unpredictable. Customs and practices necessary for

Moldovan enterprises to remain on this market are quite different from international practice, and economic performance plays a minor role in the success of this business. These business practices, when there is a decline on Russian market or because of political whims are totally useless on international markets. Thus, the dependence of Moldovan agro-food sector on Russian market is like a drug given in small doses by Russia. When Moldova receives this drug (access to a market with lower competition and requirements) the life of the national agro-food sector seems to be easier. Once the drug is restricted, businesses suffer, lacking needed practice and experience to provide products accepted on international markets and meeting international standards. Business "expertise" acquired on Russian markets is of little use on international markets. Reducing agro-food sector dependence on Russian market and adjustment to international standards should be a strategic objective aiming at strengthening national security and agro-food sector "recovering".

As a result of embargo applied unilaterally by Russia, the European Union was very prompt in offering solutions. Since August 1, 2014, the EU decided to double the quotas on the duty-free imports negotiated within the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) on apples (from 40,000 to 80,000 tonnes), on plums (from 10,000 to 20,000 tonnes), on grapes (from 10,000 to 20,000 tonnes). At the same time, the European Commission will identify financial sources, from allocation of European funds for Moldova this year, which will be directed to the Ministry of Agriculture and Food Industry to support fruit producers from the Republic of Moldova to store these products before they are marketed.

Another solution for Moldovan farmers came from the RM government, which established a financial support for fruit producers per kilogram of production sold to processing enterprises:

- a) plums early varieties - 1.2 lei;
- b) apples, summer and autumn varieties - 1.5 lei.

There were allocated 19.5 million lei for partial compensation for losses incurred by farmers following suspension of exports to the Russian Federation. The Moldovan agricultural sector will have to learn to diversify markets for local products and adjust their quality to the EU standards.

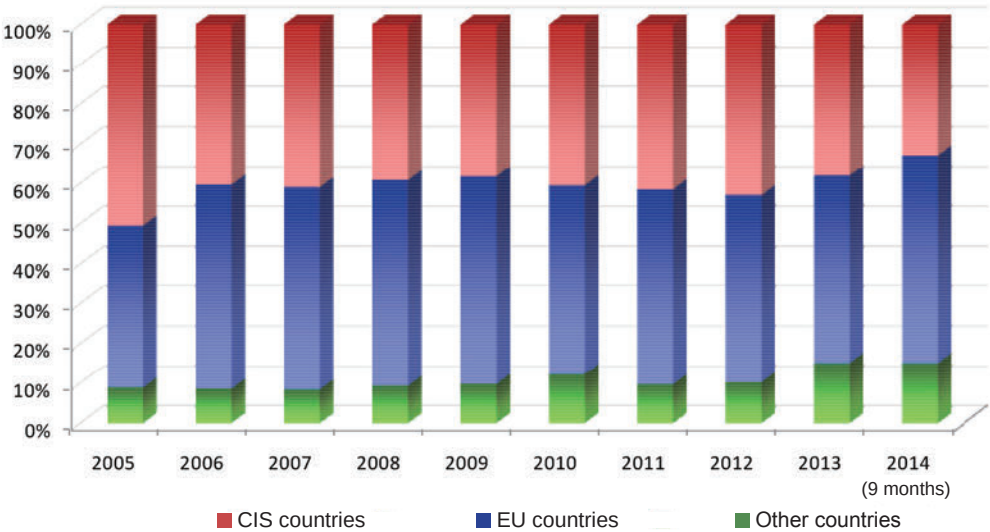
5.3. Current situation of trade

Since 2005, the EU has become the main trading partner of Moldova in terms of trade value (imports + exports) accounting for 43.8% in the foreign trade volume of Moldova compared to 43% with CIS countries. During the first 9 months of 2014, the share of trade with the EU exceeded 50%, while trade with CIS countries dropped to 28.7%. Moldova's trade relations with the EU, in particular exports, received a strong incentive especially following entry into force, on 1 January 2006, of the Generalised System of Trade Preferences (GSP +), consisting of unilateral removal by EU of customs duties on a number of Moldovan products, followed in 2008 by ATPc, which

went further in unilateral liberalization of trade with the RM, deepening the asymmetric advantage granted to the Republic of Moldova.

Moldova's exports to the EU have contributed the most to increasing trade between parties. It increased from about 41% of the country's total exports in 2005 to about 52% in 2014 (first 9 months). This increase occurred against the background of the decrease in share of CIS countries trade from 51% in 2004 to 32% in 2014 (first 9 months), while the share of other countries (except for the EU and CIS) in the structure of Moldovan exports almost doubled. These trends can be seen easily in the figure below:

Figure 22. *Evolution of Moldovan exports share by groups of countries*

Source: Prepared by the author based on the NBS data

RM exports to the EU increased from about \$ 400.7 million in 2004 to about \$ 1.14 billion in 2013 and \$ 905 million in the first months of 2014.

Despite unfair actions of the Russian Federation and embargo on a number of Moldovan products, the support of international community, particularly the European Union practically neutralized the negative effects of the Russian Federation actions; exports for the first 9 months of 2014 was almost at the same level as in 2013 for the same period.

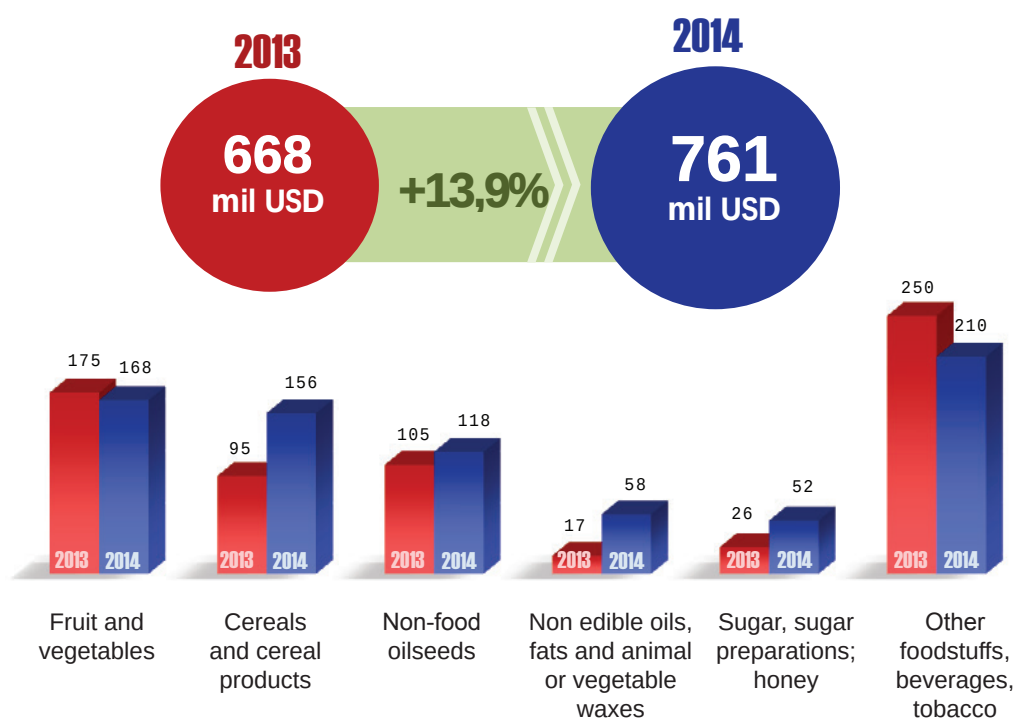
At the same time, Moldova's dependence on a single state, with unpredictable economic policies subordinated to political interests improper for a civilized state of the XXI century decreased over this period from 28% to less than 20%, considerably reducing this lever potential to be used as a tool of political influence on Moldova. Since agro-food exports were largely dependent on the Russian market and being, therefore, the most vulnerable to disturbances caused by this state, reorientation and diversification of export market for foodstuffs and agricultural products must be a strategic objective of the Republic of Moldova.

It should be mentioned that although the agro-food sector is just making the first steps in adjusting to international standards and still has to make considerable efforts to enter new markets, while the Russian Federation embargoes targeted primarily this sector, there was progress in terms of exports volume in the first months of 2014, which increased by 14% compared to the same period of 2013, from \$ 668 million to \$ 761 million.

Below you see the evolution of exports by main product categories:

Figure 23. *Evolution of the export of agricultural products and foodstuffs in January-September*

5.4.

The Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) between the RM and the EU

Title V of the Moldova-EU Association Agreement describes the Agreement on establishing the DCFTA, which involves the shift from economic cooperation to economic integration by establishing a Deep and Comprehensive Free Trade Area.

Before signing the Association Agreement with the EU, the trade regime was based on Autonomous Trade Preferences (ATPs), granted by the EU for a limited period. The AA with the EU with its DCFTA does not have a limit period. The Deep and Comprehensive Free Trade Area between the Republic of Moldova and the Eu-

ropean Union implies gradual liberalization of trade in goods and services, reduction and removal of customs duties, removal of technical and non-tariff barriers, abolishing quantitative restrictions and approximation of the Republic of Moldova legislation in compliance with the *acquis communautaire*.

This trade regime (DCFTA) provides more benefits for export than ATPc and enhanced long-term predictability for business and investment, which will lead to better economic development of the Republic of Moldova. The difference between a simple free trade agreement and a deep and comprehensive one is that the latter implies that the EU partner country will implement in its legislation various elements of the *acquis communautaire*. They refer to legislation aspects on competition, public procurement, business environment, product standardization, customs clearance, intellectual property, etc., and the EU provides programs and support for the successful approximation of these rules.

The signing and implementation of the Association Agreement with the EU provides a range of opportunities for the RM. At the round table discussions, participants discussed advantages for the private sector, especially for the agro-food sector:

- Access to a wider potential market (507 million consumers with one of the highest average incomes).
- Access to a market with predictable conditions, in line with economic needs and quality standards required by consumers.
- Increased attractiveness of Moldovan agricultural products on the EU market owing to the elimination of EU imports duties.
- Access to a market with a low level of dependence on politics where the economic performance is an important criterion in business management.
- Access to Structural Funds financing agriculture in particular and economy in general.
- Compliance and harmonization with standards recognized in the EU and internationally, so the potential is not limited to the European market, but will ensure competitiveness on international markets.
- Increased investment attractiveness of the agro-food sector and business opportunities within the sector, which will lead to higher levels of employment;
- Agro-food sector modernization, including with the EU support (technical and financial).
- The EU provides significant investment sources along with know-how and best practices of doing business and for production processes.
- The EU places particular emphasis and has the best programs for rural development, targeting not only business development in the agro-food sector, but also social infrastructure, rural habitat, reducing the gap between urban and rural areas.
- Access of state institutions to fairer regulatory practices, more transparent and better organized, which will impact private business.

- Ensuring fair competition on the internal market, improve the business's Fair-play.
- Access to international distribution networks and opportunity to launch businesses internationally.
- Increase in foreign direct investment.

Benefits for the RM consumers:

- Increased competition on the market competition and access to lower prices for quality products (both domestic and imported).
- Increased range of products supplied to the market.
- Better quality of domestic and imported goods.

The main effect of the Association Agreement implementation and entry into force of the DCFTA relates to the elimination of non-tariff barriers – particularly those referring to sanitary and phytosanitary standards and technical barriers to trade. Another positive effect will be the elimination of reduction of customs duties.

The Association Agreement provisions on export and import of agricultural products relate to removal of customs duties on import and export of goods and their treatment on the territory of the RM and the EU member states. The Republic of Moldova and the EU will eliminate duties on 99,2% and 99,9% of their imports from the other party. Export customs duties will be completely removed as soon as the Association Agreement with the EU enters into force. The chapter: national treatment and market access for goods of the Agreement provides for the complete elimination of most customs duties on goods.

According to studies conducted by various institutions, in the short term, the RM will lose revenues amounting to approximately 0.25% of GDP following elimination of import duties, but elimination of non-tariff barriers to trade in goods and services with the EU will enable the RM to gain additional revenue amounting to almost 1.6% of GDP. In the long term, these figures are expected to be - 2.6% and + 5.2% respectively.

5.5.

How does the EU support the agricultural sector of the Republic of Moldova? European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development (ENPARD)

To support the RM agriculture, the EU launched a European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development (ENPARD). ENPARD is part of the EU's commitment to inclusive growth and stability in its Neighbourhood and recognizes the importance of agriculture in terms of food security, sustainable production and rural employment. In Moldova, it was initiated to increase the competitiveness of domestic products on the EU market.

The EU offers the RM the opportunity to participate in a dialogue on agriculture and rural development and is ready to assist in implementing ENPARD policies. Thus, is supported the RM commitment to turn agriculture and rural development into a priority sector for cooperation between Moldova and the EU. This means that the RM will receive support for developing long-term agriculture and rural development strategies along with all relevant stakeholders and institutional capacities needed at the local and national level. ENPARD will rely on the EU's experience in reforming agriculture and rural areas in pre-accession countries and will take into account the diversity of experiences and efforts in partner countries. ENPARD has a strategic and holistic approach with emphasis on the participation of civil society and sector stakeholders.

These are the main objectives of the RM: increase competitiveness of agricultural products, modernization of rural areas and increase agro-food sector promotion. They will be achieved by allocating grants for infrastructure improvements or to purchase agricultural machinery. By using ENPARD funds, local producers will be able to strengthen their capacity to meet EU standards and rules. To receive European funds granted through ENPARD, the Republic of Moldova has developed a National Programme for Agriculture and Rural Development, which will facilitate farmers' access to information on European procedures.

Government of the Republic of Poland

In addition, Government of Poland supports the need to increase competitiveness through restructuring and modernization of agriculture, gradual increase in the share of agricultural products with high added value. In order to facilitate the sector modernization and restructuring, it is required to ensure access to capital for producers and boost investment in the sector through support programmes. In this respect, on 14 May 2014, was signed and later on initialled an agreement between the Governments of Moldova and Poland, which grants 100 million Euro loan to the Republic of Moldova. By this agreement the Polish government offers a technical loan to the Republic of Moldova at an interest rate of 0.15% annually, a payment deadline of 25 years and a 5-year grace period after the beginning of funding.

Firstly, it is necessary to provide support for modernization and restructuring of farms specialized in the production of traditional agricultural products (fruits, vegetables, milk and meat), as well as other competitive agricultural products. Secondly, processing of food products has to be supported by investments in modern technologies in order to comply with EU standards on food safety and quality requirements.

The technical credit may be used in the following areas:

- providing for vegetable production sector machines for sowing, transplanting, harvesting root crops (carrots, beetroot), onions, potatoes;
- building warehouses for storage and post-harvest processing of vegetables, purchasing technological lines for vegetable calibration, washing, packing;
- modernizing the poultry sector, including the construction of a modern incubator, modernizing farms rearing chickens for meat and egg-laying hens farms, creating an enterprise for producing egg powder, which is currently in demand on the EU market, building poultry slaughterhouses;

- modernization of meat and milk processing enterprises;
- construction and equipment of livestock farms (cattle, pigs, sheep, goats, etc.) and slaughterhouses;
- development and modernization of the fisheries sector, including fish processing sector and derivative products;
- establishment of balanced fodder production units, including production of premixes and feed additives,
- modernization and development of honey production and processing facilities and derivative bee-products, etc.

Funding for preparing the creation of DCFTA with the EU is crucial for the RM and its agricultural sector particularly as the main needs of this objective are attracting investments in this sector. These investments will not be made just in the private sector but in all public institutions responsible for control, community enforcement and standards. Investments will be required for establishing analysis laboratories and ensuring food safety. In the private sector, investments shall aim, first of all, at increasing Moldovan products quality, marketing and promotion measures on the European markets and beyond, private food safety standards such as Globalgap, HACCP which are very popular among European supermarket and suppliers chains.

In addition, the responsible authorities must ensure a functional system of legislation enforcement on food safety control across the chain, from livestock/poultry farm up to the shelves of stores. As European Commission representatives stated on several occasions, the well-developed DCFTA establishment will be of great importance for the RM. A good organization, in this regard, primarily means high quality consulting and advisory services so that the beneficiaries can prepare efficient projects with economic value added. Then, it means payment agencies, effective implementing agencies for support programs, a firm commitment by government to fight corruption. Corruption not only leads to inefficient use of these funds, but also decreases trust, including trust of beneficiaries in such financial support mechanisms. Finally it means clear-cut agricultural development strategies and policies.

Information and association problems

Participants in the roundtable discussions emphasized the need to associate so that producers could be able to export on the EU market and meet quotas stipulated by the Association Agreement with the EU. To benefit from the huge EU market, farmers must use technologies that meet European standards. Small producers should associate for being able to sign long-term contracts and cope with rigors. Moderator and participants mentioned that on the European market it is necessary to ensure products supply continuity and provide the quality required, which can be organized and managed by an association of farmers. Each manufacturer separately can not produce amounts large enough to meet the demand. However, producers were quite reluctant in terms of joining associations of producers.

Agricultural production certification according to European requirements and registration of new products (such as some new varieties) lasts very long and is too expensive.

Another issue discussed by the participants in the roundtable referred to short-age or lack of information on European requirements and export opportunities. There were information exchanges on available training and information programs, but the participants argued that the government could engage more to promote and distribute information on export and EU requirements.

5.6.

What should a potential exporter know in order to take advantage of opportunities offered by the Association Agreement with the EU? Short guide

As mentioned previously, upon signature and implementation of the Association Agreement with the EU, Moldovan farmers will be provided a series of opportunities to export and benefit from the European market advantages. However, in order to be able to export and take advantage of opportunities offered by the Association Agreement, farmers have to be well prepared and informed.

Firstly, they have to find out if their products are in demand on the market they target for exports. Products may be of good quality but fail to meet the competition on a market segment with a too high offer. In this case, they have to turn to another area with a lower offer of similar products. To this end, one can see European statistical data on the sites www.europa.eu, <http://een.ec.europa.eu>.

To know which documents are required for exporting to the EU, sanitary and phytosanitary requirements and whether the products to be exported are subject to tariffs and customs duties. Useful information in this respect is available on the site www.exporthelp.europa.eu.

International Contracts: A producer intending to export their agricultural products should know how to conclude a trade agreement with the European Union partners. In this case the contracting parties come from different countries, have fewer opportunities to meet face to face, usually have different social values and practices, the laws they obey are enforced by different governments, with different practices and legal systems. It is very important to define properly the contract, with all the elements: description of goods, their quantity and quality, packaging and labeling, specified guarantees on goods quality, goods control and reception, complaints and rejections of goods etc. Standardized, universally accepted forms of contracts may be used. In this regard, the International Chamber of Commerce in Paris suggests a model international sales contract. The information is available on the site of the International Chamber of Commerce in Paris www.iccwbo.org.

The list below provides an overview of specific EU rules relating to animal health and food hygiene and food of animal origin that producers must consult depending on the products they intend to export.

Controls and food hygiene rules

Hygiene package

Hygiene of Foodstuffs (Regulation (EC) 852/2004)

Regulation (EC) No 852/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs

Hygiene of food of animal origin (Regulation (EC) 853/2004)

Regulation (EC) No 853/2004 of the European Parliament and of the Council laying down specific hygiene rules for food of animal origin

Official controls on products of animal origin intended for human consumption (Regulation (EC) 854/2004)

Regulation (EC) No 854/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption

Additional acts

Food and feed safety (Regulation (EC) 178/2002)

Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety

Official feed and food controls (Regulation (EC) 882/2004)

Regulation (EC) No 882/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on official controls performed to ensure the verification of compliance with feed and food law, animal health and animal welfare rules

Animal health rules governing the production, processing, distribution and introduction of products of animal origin for human consumption (Council Directive 2002/99/EC)

Council Directive 2002/99/EC of 12 December 2002 laying down the animal health rules governing the production, processing, distribution and introduction of products of animal origin for human consumption

EXCHANGE OF INFORMATION AND VERIFICATION MECHANISMS

TRACES system (Dec. 2003/623 / EC)

Commission Decision 2003/623/EC of 19 August 2003 concerning the development of an integrated computerised veterinary system known as Traces

CIS system (Regulation (EC) 515/97)

Council Regulation (EC) No 515/97 of 13 March 1997 on mutual assistance between the administrative authorities of the member states and cooperation between

the latter and the Commission to ensure the correct application of the law on customs or agricultural matters

Mutual assistance between the administrative authorities of the member states (Council Directive 89/608/EEC)

Council Directive 89/608/EEC of 21 November 1989 on mutual assistance between the administrative authorities of the member states and cooperation between the latter and the Commission to ensure the correct application of legislation on veterinary and zootechnical matters

Training of food safety control authorities - COM (2006) 519

IMPORTS FROM THIRD COUNTRIES AND INTRA-COMMUNITY TRADE

General provisions

Imports of products (Council Directive 97/78/EC)

Council Directive 97/78/EC of 18 December 1997 laying down the principles governing the organisation of veterinary checks on products entering the Community from third countries

Checks on the imports of live animals (Council Directive 91/496/EEC)

Council Directive 91/496/EEC of 15 July 1991 laying down the principles governing the organisation of veterinary checks on animals entering the Community from third countries

Imports of products of animal origin (Council Directive 89/662/EEC)

Council Directive 89/662/EEC of 11 December 1989 concerning veterinary checks in intra-Community trade with a view to the completion of the internal market

Intra-Community trade and imports of certain animals and their semen, ova and embryos (Council Directive 92/65/EEC)

Council Directive 92/65/EEC of 13 July 1992 laying down animal health requirements governing trade in and imports into the Community of animals, semen, ova and embryos not subject to animal health requirements laid down in specific Community rules referred to in Annex A(I) to Directive 90/425/EEC

Veterinary and zootechnical checks of animals and products of animal origin for intra-Community trade (Council Directive 90/425/EEC)

Council Directive 90/425/EEC of 26 June 1990 concerning veterinary and zootechnical checks applicable in intra-Community trade in certain live animals and products with a view to the completion of the internal market

Animal health and public health: other products of animal origin (Council Directive 92/118/EEC)

Council Directive 92/118/EEC laying down animal health and public health requirements governing trade in and imports into the Community of products not sub-

ject to the said requirements laid down in specific Community rules referred to in Annex A (I) to Directive 89/662/EEC and, as regards pathogens, to Directive 90/425/EEC

Marketing of pure-bred animals (Council Directive 91/174 / EEC)

Council Directive 91/174/EEC of 25 March 1991 laying down zootechnical and pedigree requirements for the marketing of pure-bred animals

Specific provisions – Bovine

Intra- Community trade in bovine animals and swine (Council Directive 64/432 / EEC)

Council Directive 64/432 / EEC of 26 June 1964 on animal health problems affecting intra-Community trade in bovine animals and swine

Intra-Community trade in bovine pure-bred breeding animals (Council Directive 2009/157/EC)

Council Directive 2009/157/EC of 30 November 2009 on pure-bred breeding animals of the bovine species

Intra-community trade in and imports of bovine embryos (Council Directive 89/556 / EEC)

Council Directive 89/556/EEC of 25 September 1989 on animal health conditions governing intra-Community trade in and importation from third countries of embryos of domestic animals of the bovine species

Intra-community trade in and imports of bovine semen (Council Directive 88/407/EEC)

Council Directive 88/407/EEC amended by Directive 2003/43/CEE on the conditions for approval of semen collection and storage centres of the bovine species

Placing on the market and administration of bovine somatotrophin (Council Decision 1999/879/EC)

Council Decision 1999/879/EC of 17 December 1999 concerning the placing on the market and administration of bovine somatotrophin (BST) and repealing Decision 90/218/EEC

Identification and labeling of beef and veal (Regulation (EC) 1760/2000)

Regulation (EC) No 1760/2000 of the European Parliament and of the Council of 17 July 2000 establishing a system for the identification and registration of bovine animals and regarding the labelling of beef and beef products and repealing Council Regulation (EC) No 820/97

Specific provisions - Pigs

Identification and registration of pigs (Council Directive 2008/71/EC)

Council Directive 2008/71/EC of 15 July 2008 on the identification and registration of pigs.

Intra-Community trade in and imports of semen of domestic animals of pigs (Council Directive 90/429/EEC)

Council Directive 90/429/EEC of 26 June 1990 laying down the animal health requirements applicable to intra-Community trade in and imports of semen of domestic animals of the porcine species.

Intra-Community trade in breeding pigs (Council Directive 88/661 / EEC, Council Directive 90/118 / EEC, Council Directive 90/119 / EEC)

Council Directive 88/661/EEC of 19 December 1988 on the zootechnical standards applicable to breeding animals of the porcine species; Council Directive 90/118/EEC of 5 March 1990 on the acceptance of pure-bred breeding pigs for breeding; Council Directive 90/119/EEC of 5 March 1990 of hybrid breeding pigs for breeding.

Specific provisions - sheep and goats

Identification and registration of ovine (sheep) and caprine (goats) (Regulation (EC) 21/2004)

Regulation (EC) No 21/2004 of the European Parliament and of the Council of 2 October 2006 as regards the minimum level of checks to be carried out in relation to the identification and registration of ovine and caprine animals

Intra-Community trade in sheep and goats (Council Directive 91/68 / EEC)

Council Directive 91/68/EEC of 28 January 1991 on animal health conditions governing intra-Community trade in ovine and caprine animals

Intra-Community trade in pure-bred breeding sheep and goats (Council Directive 89/361/EEC)

Council Directive 89/361/EEC of 30 May 1989 concerning pure-bred breeding sheep and goats

Specific provisions - species of birds

Imports of birds (Regulation (EC) 318/2007)

Commission Regulation (EC) No 318/2007 of 23 March 2007 laying down animal health conditions for imports of certain birds into the Community and the quarantine conditions thereof

Intra-Community trade in poultry and hatching eggs (Council Directive 2009/158 / EC)

Council Directive 2009/158/EC of 30 November 2009 on animal health conditions governing intra-Community trade in and imports from third countries of poultry and hatching eggs.

Specific provisions - equidae

Intra-Community movement and importation of equidae (Council Directive 2009/156 / EC)

Council Directive 2009/156/EC of 30 November 2009 on animal health conditions governing the movement and importations from third countries of equidae.

Intra-Community trade in equidae and their semen, ova and embryos (Council Directive 90/427 / EEC)

Council Directive 90/427/EEC of 26 June 1990 on the zootechnical and genealogical conditions governing intra-Community trade in equidae

Trade in horses and their participation in competitions (Council Directive 90/428/EEC)

Council Directive 90/428/EEC of 26 June 1990 on trade in equidae intended for competitions and laying down the conditions for participation therein

Specific provisions - Meat and meat products

Prohibition on administering hormones (and other substances) to farm animals (Council Directive 96/22/EC)

Council Directive 96/22/EC of 29 April 1996 concerning the prohibition on the use in stockfarming of certain substances having a hormonal or thyrostatic action and of beta-agonists, and repealing Directives 81/602/EEC, 88/146/EEC and 88/299/EEC

Monitoring substances having a hormonal action and other substances in animals and animal products (Council Directive 96/23/EC)

Council Directive 96/23/EC of 29 April 1996 on measures to monitor certain substances and residues thereof in live animals and animal products and repealing Directives 85/358/EEC and 86/469/EEC and Decisions 89/187/EEC and 91/664/EEC

Other specific provisions

Non-commercial movement of pet animals (Regulation (EC) 998/2003)

Regulation (EC) No 998/2003 of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 on the animal health requirements applicable to the non-commercial movement of pet animals and amending Council Directive 92/65/EEC

Imports and transit of certain ungulate animals (Council Directive 2004/68/EC)

Council Directive 2004/68/EC of 26 April 2004 laying down animal health rules for the importation into and transit through the Community of certain live ungulate animals, amending Directives 90/426/EEC and 92/65/EEC and repealing Directive 72/462/EEC (Text with EEA relevance)

Imports of milk and dairy products (Regulation (EC) 605/2010)

Commission Regulation (EU) No 605/2010 of 2 July 2010 laying down animal and public health and veterinary certification conditions for the introduction into the European Union of raw milk and dairy products intended for human consumption

Animal health requirements for aquaculture animals and products (Council Directive 2006/88/EC)

Council Directive 2006/88/EC of 24 October 2006 on animal health requirements for aquaculture animals and products thereof, and on the prevention and control of certain diseases in aquatic animals

5.7. Conclusions and recommendations of public policies

1. Infrastructure in rural areas has to be improved. Under current situation, it is recommended to develop strategies and policies at the national level in order to know exactly the timetable for rehabilitation of a certain rural area in the geographic region under examination.
2. Encourage development of enterprises / associations to provide post-harvest services in the fruit and vegetable sector. Unfortunately, at the moment, there is no official document that would regulate this process.
3. Meet the requirements for the inclusion of Moldova in the list of third countries that can export products of animal origin to the EU. There is not known any official view, expressed through policies or other documents that would provide for a real timetable for Moldova to meet conditions to be included in the list of third countries.
4. Set up a single information center for the business community, with branches in district centers providing information and assistance on the following issues:
  - a. EU regulations and legislation.
  - b. Export procedures.
  - c. Standards.
  - d. Market information.
  - e. Calls for proposals.
  - f. Business opportunities.
  - g. Investment and lending, etc.
5. Develop information centers, on the basis of the single information center, at the level of local government, to provide training for farmers and local authorities on issues in the areas mentioned above.
6. Simplify registration procedures for new products and crops in the plant varieties register.

Bibliography

References for Chapter 1

1. NATIONAL BUREAU OF STATISTICS, WWW.STATISTICA.MD
2. 2010 Annual Report, National Commission for Financial Market
3. <http://data.worldbank.org/indicator>
4. http://www.cnpf.md/file/Statistica_2013

References for Chapter 2

1. *Tax Code*, nr. 1163-XIII of 24.04.1997, Monitorul Oficial, special edition dated 08.02.2007.
2. *Code on Science and Innovation of the Republic of Moldova*, nr. 259 of 15.07.2004, Monitorul Oficial nr. 125-129 - 2004.
3. *Law on science and technology parks and innovation incubators*, nr. 138 of 21.07.2007, Monitorul Oficial nr. 107-111, dated 27.07.2007.
4. *Law on supporting small and medium sized enterprises sector*, nr. 206 of 07.07.2006, Monitorul Oficial, nr. 126-130 dated 11.08.2006.
5. *Law on investments in entrepreneurial activity*, nr. 81 of 18.03.2004, Monitorul Oficial nr. 64-66 dated 23.04.2004.
6. *National Innovation Strategy for 2012-2020 years*.
7. The Republic of Moldova Government Decision on approving the *Strategy for development of small and medium sized enterprises for 2012-2020 years*, nr. 685 of 13.09.2012, Monitorul Oficial nr. 198-204/740 dated 21.09.2012.
8. *Enhancing the Innovative Performance of Firms: Policy Options and Practical Instruments*, United Nations Economic Commission for Europe, United Nations, Geneva, 2009, 148 p. ISBN 978-92-1-116999-7.
9. *Funding Research and Innovation in the EU and Beyond: Trends during 2010-2012*. Produced under the Specific Contract for the Integration of the INNO Policy TrendChart with ERAWATCH (2011-2012), November 2012, Technopolis-Group, Brussels, 50 p.
10. GRECIUC, P., *Fiscal instruments and stimulation of innovative processes*, Economica, ASEM.
11. *Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*, OECD, Paris, 2002, 256 p. ISBN 92-64-19903-9.
12. *Taxation of SMEs: Key Issues and Policy Considerations*, OECD Tax Policy Studies, nr. 18, 2009.
13. *The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation*, Cornell University, INSEAD, WIPO. Fontainebleau, Ithaca, Geneva, 2014. 428 p. ISBN 978-2-9522210-6-1.

14. *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. The World Economic Forum, Geneva, 2014. 549 p. ISBN-13: 978-92-95044-98-2.
15. *The Measurement of Scientific and Technological Activities Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data* – Oslo Manual, European Commission, Eurostat, Organisation for Economic Co-operation and Development, 2005.

References for Chapter 3

1. Elena Gorelova "Political Economy of reintegration", article published in "Moldova - Transnistria: joint efforts for a prosperous future. Economic aspects", Chisinau, 2009
2. Global Financial Development Report 2014, IFC/MIGA/The World Bank
3. Government Decision nr. 815 of 02.08.2005 on regulating traffic of goods and services that are subject to the foreign trade activity of Transnistrian economic operators
4. Government Decision nr. 1178 of 31.10.2007 for implementing the initiatives of the Republic of Moldova President on confidence and security building in the context of the Transnistrian conflict settlement
5. Parliament Decision nr. 885-XIII of 19.06.1996 on opening in the National Bank of Moldova a temporary correspondent account for the Cash Settlement Centre of Tiraspol
6. Ion Tornea „The prospects of reintegrating the country through the process of approaching the banking sectors of the RM and the Transnistrian region”, IDIS Viitorul, 2104
7. Market Survey of the Microfinance Sector in the Transnistrian region of Moldova, UNDP Moldova, 2013
8. Comparative analysis of the banking systems of Moldova and Transnistria, Logos-Press, № 27 (523), 01 August 2003
9. Bulletin of the Transnistrian Republican Bank
10. „Main indicators of small businesses activity, including micro and small enterprises (employing up to 50 employees and annual revenues of up to 1,200,000 CLCMW) (not individuals) for 2013”
11. Memorandum on normalizing relations between the Republic of Moldova and Transnistria dated May 8, 1997.
12. Agreement on organizational bases of social and economic cooperation between the Republic of Moldova and Transnistria dated 10.11.1997
13. Socio-economic development of Transnistria in 2013
14. Law of Transnistria № 287-3-V «On the republican budget for 2014 and the plan period of 2015 and 2016»
15. <http://www.dw.de/ue-%C5%9Fi-sua-au-blocat-opera%C5%A3iunile-b%C4%83ncilor-transnistrene/a-16368230>
16. <http://bancamea.md/news/analiza-sistemul-bancar-din-transnistria-banci-monedea-locala-ratele-de-dobanda-la-credite-si-depozite>
17. <http://mfa-pmr.org/index.php?newsid=2316>
18. <http://www.austria.mfa.md/noutati-rm-osce/492881/>

19. <http://www.evz.ro/detalii/stiri/evz-chisinau-bancile-comerciale-isi-revin-du-pa-loviturile-din-prima-jumatate-a-anului-1047334.html>
20. www.bnm.md
21. www.statistica.md
22. www.cbpmr.net
23. <http://www.worldbank.org/>
24. <http://www.enterprisesurveys.org/>
25. <http://strategiya-pmr.ucoz.net/news/1/2010-02-09-89>

References for Chapter 4

1. Government Decision on the State Programme for supporting the development of small and medium sized enterprises for 2009-2011 of 10.02.2009 (abrogated on 31.10.2012).
2. Government Decision on approving the development strategy of small and medium sized enterprises sector for 2012-2020 nr.685 dated 13.09.2012.
3. Andy Cosh, Alan Hughes, Anna Bullock, Isobel Milner. SME finance and innovation in the current economic crisis. Centre for Business Research, Centre for Business Research, University of Cambridge, Cambridge, UK, 2009. http://www.cbr.cam.ac.uk/pdf/CrCr_EconCrisis.pdf
4. Aurelie SANNAJUST. Impact of the World Financial Crisis to SMEs: The determinants of bank loan rejection in Europe and USA. Working Paper 2014-327. Working Paper Series. IPAG Business School. <http://www.ipag.fr/fr/ac-cueil/la-recherche/publications-WP.html>
5. Bahar Öztürk, Mico Mrkaic. SMEs' Access to Finance in the Euro Area: What Helps or Hampers? IMF Working Paper /14/78. May 2014 www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1478.pdf
6. Dorin Toma Roman, Lucia Ovidia Vreja. The impact of financial and economic crisis on small and medium-sized enterprises (SMEs) in Romania. http://www.address.org.ro/art_18032010.htm
7. Erhan Lica. Financial strategies for the development of small and medium-sized enterprises through ensuring a functional market economy. PhD thesis in economics at the specialty 08.00.10. – Finance; currency; credit. http://www.cnaa.md/files/theses/2013/25306/lica_erhan_thesis.pdf
8. Impact of economic crisis on SMEs activity. <http://www.immromania.ro/impactul-crizei-economice-asupra-activitatii-imm-urilor-3575.htm>
9. Jari Huovinen, Confederation of Finnish Industries EK Impact of financial crisis on SME financing. The Finnish evidence. http://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/ws_surveydata/Session_2.2_paper_Huovinen.pdf?46b67e2273112399384add754e954443
10. Lucia-Ramona, Popa. The effects of the crisis on SMEs and the need to develop them in Romania. http://www.strategiimanageriale.ro/images/images_site/articole/article_7d347fdae48d392d13b631af1d9b6362.pdf

11. Roxana Gabriela HODOROGEL. Global economic crisis. Challenges for SMEs in Romania. Theoretical and Applied Economics. XVIII (2011), No. 4(557), pp. 113-124
12. SMEs sector accounts for about 97.7% of all enterprises in the country. <http://www.interlic.md/2012-04-04/sectorului-imm-detzine-circa-977-din-numarul-total-al-intreprinderilor-din-tzara-24636.html>
13. Stratan Alexandru, Chistruga Marcel, Fala Alexandru, Clipa Victoria. Radiography of the Moldovan economy in the post-crisis period: successes and failures. Challenges of a new wave of crisis. IFES. Findings and solutions. <http://ince.md/ro/engine/download.php?id=127>
14. Tanja Sedej, Gorazd Justinek. Global economic and financial crisis – a threat for innovative SMEs. International school for social and business studies, Slovenia. "Management, knowledge and learning" International Conference, 2012. http://www.issbs.si/press/ISBN/978-961-6813-10-5/papers/ML12_037.pdf
15. Will the Financial Crisis affect your SME? By Thierry Sanders (Republished from) February 2009. <http://www.bidnetwork.org/en/news/will-financial-crisis-affect-your-sme>
16. Виленский, А. Paradox of small business support: preliminary results of the crisis // Issues of Economics. – 2011. – № 6. – С. 149-155
17. Галина Шеларь. Moldova and Transnistria: the lessons of the global financial crisis. <http://www.cisr-md.org/pdf/Lessons%20of%20Crisis.pdf>
18. Карпов С.А. Consequences of the global crisis for the Russian small business: Challenges and opportunities for adaptation // Финансист, 2009. № 1. С. 11 – 13.
19. Ломакин В. К. World economy. Textbook for universities. – 2nd edition revised and updated. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 735 pages.
20. Пол Ванденберг. Micro, small and medium-sized enterprises and the global economic crisis. Crisis consequences and policy responses. International Labour Organisation. The program of the development of sustainable enterprises. Moscow. 2011.
21. Сидорин А. А. Problems and prospects of development of small business in the region under the conditions of the global financial crisis. <http://mognovse.ru/von-problemi-i-perspektivi-razvitiya-malogo-biznesa-regiona-v.html>
22. Симонов А.В. Global economic crisis and plans for expansion of foreign trade of Russian transnational corporations // Власть, 2009. № 2. С. 11 – 12.
23. Current financial crisis. Essence of the financial crisis. <http://fingeniy.com/sovremennyj-finansovyj-krizis-sut-finansovogo-krizisa/>
24. Хазин М. Theory of crisis. The report at the conference in Modena, Italy, July 9, 2008. http://worldcrisis.ru/files/473153/Теория_кризиса.doc
25. Encyclopedic Dictionary of Economics and Law. http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_economic_law/

References for Chapter 5

1. The Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States with the Republic of Moldova
2. Agreement between the European Union and the Republic of Moldova on the protection of geographical indications of agricultural products and foodstuffs of 01/15/2013
3. What does the European Union want from Moldova, *Ziarul de Gardă*, nr. 20, 5 June 2014
4. DCFTA: implications for the Republic of Moldova agro-food sector and the need to act, Sergiu Țirigan, MAFI
5. EU - Republic of Moldova Deep and Comprehensive Free-Trade Area, reading guide, the European Commission, 2014
6. European Union, Trade in goods with Moldova. European Commission, Directorate General for Trade
7. European integration opens the doors for investments in Moldovan livestock sector, *Economist*, nr. 17, 14 May 2014
8. Law Nr. 66 of 27.03.2008 on the protection of geographical indications, designations of origin and traditional specialties guaranteed
9. National Strategy for Agricultural and Rural Development for 2014-2020, approved by Government Decision no. 409 of 04.06.2014
10. Trade Sustainability Impact Assessment in support of negotiations of a DCFTA between the EU and Georgia and the Republic of Moldova, Final report, ECORYS, October 2012
11. The DCFTA between Moldova and the EU – A Risk Assessment, Jorg Radeke, German Economic Team Moldova, September 2012
12. The DCFTA between the EU and the Republic of Moldova. Explanatory guide. Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova
13. The DCFTA between Moldova and the EU. Presentation, Inga Ionesii, Ministry of Economy of the Republic of Moldova
14. Free Trade Agreement as a tool to stimulate economic development in Moldova, Free Europe, published on <http://www.europalibera.org/content/article/25135638.html>
15. How could the Republic of Moldova agriculture be taken out of the impasse? Interview by Free Europe, published on <http://www.europalibera.mobi/a/25404551.html>
16. Minimum requirements for hygiene and food safety for small producers, the MAFI Guide
17. Data of UN Statistics Division on trade <http://comtrade.un.org/>
18. Data of the National Bureau of Statistics www.statistica.md
19. http://www.realitatea.md/ue-a-decis-dublarea-cotele-de-export-pentru-produsele-moldovenesti-pe-piata-europeana--de-la-1-august_6924.html

IDIS „Viitorul” reprezintă o instituție de cercetare, instruire și inițiativă publică, care activează pe o serie de domenii legate de: analiza economică, guvernare, cercetare, politică, planificare strategică și management al cunoștințelor. IDIS activează în calitate de platformă comună care reunește tineri intelectuali, preocupați de succesul tranziției spre economia de piață și societatea deschisă în Republica Moldova.

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul și Păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele și principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice și dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici și cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile și spiritul critic, promovarea libertăților și valorilor unei societăți deschise, modernizate și pro-europene.

Biblioteca IDIS „Viitorul”

IDIS „Viitorul” is a research, education and outreach organization which activates in the field of economic analysis, governance, law, political sciences, strategic and organizational science. IDIS is also a common platform that brings together young intellectuals who are concerned with the success of transition towards the free market and the open society. IDIS helps them to contribute with their energies, values and virtues, providing its logistic, moral and intellectual support and advices them regarding their future projects and initiatives. Consistent with this mission, IDIS has forged several linkages between the academic and policy-making environments, generating policy analysis and recommendations for various areas of public interest, creating and disseminating of the best practices, good governance, and economic analysis.

Since its foundation, our Institute has invested a lot of efforts in contributing to the development of new policy options, generating policy dialogue and cross-sectorial communication. We undertake research and monitoring of targeted issues of public interest, plan and undertake publishing, organize wide-national, cross-regional and topical conferences on various issues related to economic transition, liberalization policies, free trade agreements, conflicts and rule-of-law institutions.